Digitized by Google

8
3 B
11

XVIII. 3. 10.
B. 2.

7
6 A
14

8 – 3 B . 11

BENIAMINI PRIOLI

AB EXCESSV LVDOVICI XIII. DE REBVS GALLICIS, HISTORIARVM LIBRI XII.

Ad Sereniſsimum Principem, et Auguſtum Senatum Reipublicæ Venetorum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Carolopoli, Et veneunt

PARISIIS,

Apud FREDERICVM LEONARD, viâ Iabobæâ;
ad Scutum Venetum.

M. DC. LXV.

CVM PRIVILEGIO.

SERENISSIMO
DVCI,
ET AVGVSTO
SENATVI
REIPVBLICÆ
VENETORVM,

BENIAMINVS PRIOLVS
Felicitatem, Victorias, Triumphos.

PRIMVM hoc ingenij mei monumentum eſt, SERENISSIME PRINCEPS, EXCELSI PROCERES; quod inclyto nomini veſtro libens

meritò eo conſecratum, eâ linguâ, quæ olim generis humani vinculum, nunc conditorium manet Scientiarum. Regimen Mazzarineum eſt, ſynopſis Hiſtorica rerum noſtrarum, ab exceſſu LVDOVICI XIII. in hunc vſque diem, & beatiſſimi ſæculi ortum, quo Pacis ſerenum in nos defluxit. Splendorem & tutelam à vobis mutuatur contra calumniam & livorem. Suſcipite, PROCERES, & lucem circumdate; nam hoc arbitrij veſtri eſt, qui attolere & deprimere poteſtis, vel ſolâ judicij veſtris famâ. Vario nomine congruit vobis hæc ſcriptio, qui veſtigia veſtræ prudentiæ, in nuperis

noſtris rebus agnoſcetis. Has ferventes æſtu civilis diſſidij ex maximè turpido ſtatu ingloriosiſſimum tranſtulit, apud nos Ductor; grande decus vobis aſcitus, qui æterno fœdere, & germanitate publicæ rationis, ita nobis cohæretis, vt adverſa noſtra Reipublicæ veſtræ dolori ſemper fuerint; & quæ proſpera huic Imperio contigêre, læti acceperitis, à primordijs vtriuſque coævæ gentis. Opus hoc plenum Politicis monitis & exemplis, ad quem juſtiùs; quàm ad Politiæ ſapientiſſimos Rectores? cui convenientiùs, quàm qui exemplum ſunt cæteris mortalibus perfecti regiminis? Argumentum

vniverſum, virtutes, aut Ignavia. Illas narrando ſuggerimus; & vos grande exemplar eſtis, qui habuiſtis eas ſemper, & habetis. Hanc amolimur. Cujus expertes in omni ævo, aut neſciviſtis, aut ſuperaſtis. Prorsùs illorum æmuli, qui nullo Fortunę vulnere territi, poſt Trebiam, Thraſymenum, & Cannas fremebant; nunquam damnis ſuccubuiſtis: & potentiſſimos rerum humanarum Thracas toties cedere coëgiſtis veſtris copiis & veſtris Divis; dum primores Europę Reges inter ſe ſęviebant frivolo obtentu, in exitium Chriſtiani Orbis, cujus propugnaculum ſimul & miraculm eſtis. Non ſolùm materies huc

vos vocat & depoſcit honeſtandæ fronti hujus Laboris, exigui mole, ęterni forſan futuri; ſed magis gratus animus meus, qui veſtra munera vobis offert: non aliter quàm cùm Deo ſacra facimus & donumponimus, noſtrâ id fit non ipſius cauſâ. Nam ſi aliquis ſum, PROCERES, ſi monſtrandus fatis, ſi inſerendus eorum numero, qui immortalitatem non pollicentur. ſed donant; gratia vobis ſit in quorum ſinu ſum educatus. Primùm illa veſtra Antenorea altrix mei, dulcis Artium parens, ferax ſeminarium bonę frugis, lęta Virtutem ſeges, me ſuis pręceptis impuit; quam quanti ęſtimatis hinc diſcimus, quòd vna illa Aca-

demia Patavina plures eruditos habeat, quàm aliorum tota Regna. Hęc me docuit à celsâ mentis arce deſpicere errantes, & ex veris cauſis ſcire ſub quantis tenebris jaceret mortalium dies. Hinc me excepêre Venetiæ, cor & cura Cœli, officina Prudentiæ Sapientię palęſtra: vbi limen adij veſtri Regiminis, quod non monſtrat virum Principem conflari ex dolis malis, perfidiâ, & obdurato probitatis contemptu, non ex futilibus technis aut aſtu; ſed ex bonâ fide, cujus apud vos venerabile nomen dextram ſuam, ſalutis humanę pignus, oſtentat. Felix inſtitutorum Reſpublica, quibus velut

vinculis adhuc manet intrepida contra lapſum, ſupra tria fere ſecula, millenarij ævi firmate gaudens. Quid mirum, vbi tot Virtutes cardines ſunt, quibus illa machina immortalis circumvoluitur? Leges habetis paucas & optimas, vt medicamenta, quæ nec multa, nec varia eſſe debent. Cauſidicina, cui adhæret improbitas, pluſquàm alibi terrarum, vobis coercita: Nullus ad longas lites vadatur. Inter vos mira cõcordia, cujus cæmento, res veſtræ conſtant, & auguror, conſtabunt in æternum. Qui præpolent, ſolis beneficijs potentiam oſtendunt: inferiores non invidi, obſequio ſe ſubmit-

tunt, & faſtigio veſtro gaudent. Simultates Reipublicæ donatis, & offenſas Patriæ remittitis: Non certatur niſi eam amando, quæ vnicuique Magnatum peculium eſt & patrimonium. Nullibi tanta fideli ſilentio merces, nec arcana vſpiam tanta taciturnitate cohibentur: ita vt ſicut apud alias gentes pruritus ingens evulgandi, Venetijs libido ſit obſtinata tacendi; quod pene incredibile in ingenuâ Pube, quæ garrulitatem, mendacii comitem, inſitâ judicii rectitudine, & per præcepta educationis damnat. Petitura aſſiſtit Curiæ Foribus, Concilij publici Spectatrix, antequam conſors; Ab

ineunte ætate aſſueſcit paulatim ſuis honoribus: quorum æqui partitores & virtutum judices, neminem debitis fruſtratis; nec eorum ſpecie præſtantiſſimos ſumptibus exhauritis. Evectis ad dignitates prior humilitas, non inſolentia, rependitur, vt fere vbique terrarum: Privati non ſubmiſsè paretis; & cùm fortuna attollit, cum modo imperatis. Intima rerum penetrant Iuvenes, quia ſenibus auſcultant, magnam indolem pertinaci verborum ſobrietate diſſimullantes; abjectis ętatis avocamentis, cùm glorię indulgendum: & ſolitis ſemper creſcere, nihil illis incompertum aut novum. Publicę pecu-

niç avari eſtis, veſtræ parci, quam non quæritis, vt prodigatis, ſed ſuſtinendæ dignitati. In cultu non ſolùm modici, ſed tenues: ſic animi modeſtiam prodere decorum putatis. Et reverâ, non ſerica, non auro illuſę veſtes, ornamenta ſunt magnorum virorum, ſed argumenta levitatis. Plebi virtute eminetis, habitu conſentitis. Non ſupellex reliquo cenſui imperat: Non miniſterij varietas, non copia ſatellitum, vobis obſtrepit. Atticâ ſeveritate luxum mulctatis, qui populator opum, ingenioſus ſui deſtructor, in propria damna furit, Rerum publicarum labes, Statuum everſor. Inanes ſolidi boni,

aſtitio

aſcititio illo refulgent; & virtutis inopes diffundunt ſe pompâ, & epularum lautitiis aliam ſubinde famem irritantibus. Quàm admirandum! vos qui non ſemel Reges, modicos in omni paratu cives componere; & perſonam Principum, quales omnes eſtis, ſub Schemate levi occulere. Majeſtas autem illa, quam quocunque circumfertis; præſertim per Legatos, qui ſtirpe inclyti dignationem Reipublicæ vbique oſtendunt; pręcipuam originem habet ab internâ veſtrâ magnitudine, & mater eſt honoris ac reverentię vobis debitę & delatæ; quam comitatur Gloria, fax honeſtę men-

tis, Deorum immortalium propria, aut eorum, qui ab illis, vt vos, proximi cenſentur. Hæc omnia vos decorant: ſed fulcrum & baſis rerum veſtrarum Religio, quâ Subditi meliores tranquillioreſque fiũt. Impreſſus vobis vetus, & à Majoribus exceptus ſermo, quòd omnia à Deo & per Deum, nobis ſint conſtituta. Illud credere laudabile, ſed ſicut vos, vitatâ ſcilicet impietate, & ſuperſtitione, vtrâque magnâ peſte. Ludibria imbecillitatis humanæ rudibus ſæculis valida, in ſpeciem tantùm à vobis accipiuntur; qui non cogitis ad Fidem nolentes, ſed veram de ſacris rebus ſententiam,

à Deo humanis mentibus inſinuari exiſtimatis, nec gratam Numini pietatem, quæ non ſponte procedat: Pravas autem opiniones, ſpatijs temporum debellari, non vi atque Imperio eorum, qui Miniſterio ſacro allecti omnia aſperant, & ex eo nihil præter nomen & reditus retinent. Non hos veſtris conſilijs adjungitis, gnari tales, vt plurimùm infidos animi, & formidandæ audaciæ; nullâ animi temperie, apud Principum cogitationes & Reipublicæ intima periculosè ſolertes. Sacrorum venerabundi quidem, ſed eorum Miniſtris, poſſidendi modum præſcribitis. Veſtris legibus

cautum, ne invito Senatu, Sacerdotia augeātur; Irreligioſum nempe creditis, convelli pias liberalitates, & ſuprema morientium judicia verti, in quod non ipſi dederunt. Inter neglectum manifeſtum rerum Divinarum, & ſervilem Dei metum, tanquam inter duos ſcopulos, feliciter navigatis. Hinc floret apud vos, immota illa & rigida Iuſtitia ſine morarum tricis & ęnigmatibus juris, ſuum cuique tribuens: exinde tot populi ſub æquis legibus in mores & imperium veſtrum coaluēre. Hoc aſtruitis magnis inſtitutis: nihil apud vos venale; Officia publica, ſunt præmia virtutis; & ſi quid contra-

rium

rium eſt? difficilia tempora ſuasêre. Vectigalia moderata, nunquam turbato nummi precio, ſummi ferè & infimi ex æquo partiuntur: Opes inde emergentes non multitudine tractantiũ & largiendi facilitate, dum partim ſinguli retentant, vt ſuas; partim profundunt, vt alienas; ante veros vſus interceptę pereunt. Tenuem ad res magnas pecuniam eblandimini, nunquam extorquendo; qui rebus modus dexter eſt: quare inde nullæ querelæ; & ſi ſunt, nunquam inquiritur, alieno Senatu ab omni in conviciatores vindictâ. neque ille deferentes audit, nec delatos punit: turpe ducens id re-

dere, cujus cauſa non præbetur; & mali tantùm Principis eſſe, ad fidem inclinare conſcientiam. Hoc ſingulari prudentiæ aſcribendum, quâ virtutum veſtrarum velut apice, tot imminentium præviſores, minaces nimbos depuliſtis; arbitri ſemper Orbis diſſidentis, ambiti etiam cùm preſſi: & in adverſis, perſuaſiſtis, plus in veſtrâ amicitiâ, quàm in multorum Regum ſplendidis promiſſis, eſſe præſidii. Atque hæc omnia quis non ſtupeat, externo milite & Duce? Principatûs veſtri ars eſt, fidere peregrinis, non deſuetæ virtutis inſigne. Quàm hoc cautè! ſcilicet, ne vllus veſtrûm militari gloriâ

ſuperbus, illud affectet, quod olim Romanam, veſtram germanam, peſſumdedit ; Cujus cæteroquin magni imitatores, præſertim per exempla clementię . Illa vnico carcere contenta, ſępiùs vacuo: ego apud vos ſeptem annos vixi, & miſellum vnum vidi ſupplicio affectum, ingemente & illacrymante Iudice. Nulli Principi mitiores placuêre pœnę ; & hoc præclaré : Non eſt enim majeſtas timeri, ſed immanitas ; ac nihil pulcrius in faſtigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere, nec indigere. Hoc nos Galli feliciter probavimus. Quis enim tantum manſue-

tudinis, quantum experti ſumus, legit aut audivit? Pluſquàm octodecim anni fluxêre, cùm gladium niſi in hoſtes ſtrictum non vidimvs, per tot irritamenta ſeveritatis. Maluit qui ſupremæ curæ apud nos imminebat, & habenas temperabat publici fati, videri inveniſſe bonos, quàm feciſſe: ſic nullo grandi ſanguine publicam quietem firmavit, nec per eum mortes in ſecuritatem dominationis fiſco ceſsêre. Verecundiam peccandi lenitate fecit, ſecundante ex eo omnia ejus orſa proſperâ fortunâ, ad invidiam mirabundi Orbis. *Cardinalis Mazzarinus.* Hìc ille eſt, quem audiviſtis toties victorem, toties

magna

magna meritum; ſed hujus præcipuè temporis auguſtâ ſpecie, quâ Galliæ ſalus & tanta decora rerum ipſi, ſecundùm Numen immortale, accepta feruntur: quem velut gloriç veſtræ culmen inſerviſtis albo tot Heroum, quorum Nomina ſubvecta Famç & Honoris curru volabunt per vltimas plagas; qui in vndis veſtrâ libertatem fundarunt; qui jura mari poſuerunt; qui Pelaſgos & Amathuntida, Alcinoi Penates, Lares Vlyſſis, & Regna Iovi reptata, de quibus hodie tam pertinaciter pugnatur, vobis tributaria fecêre. O nullâ ſordidâ plebe contaminatus ſanguis, & nullo minoris thalami vi-

tio, ardor animi corruptus! Non ſi mihi mentis igneus vigor; ęquare dignè queam honores excelſæ Gentis, quæ exiguis orta finibus, remis profundum ingreſſa, cum ipſo ſole manus diſperſit. O patria! ô vaſti pelagi dominatrix! agnoſce tuum civem; vel ſolo nomine Prioli, tibi dilectum. Sic populi tui, ſub optimo Principe, optimum, id eſt tranquillum, ſtatum ęternum habeant, & æternum habere cupiant: ſic pacificas togas ſariſſæ perhorreſcant: ſic nunquam retro vertantur tua fata: ſic nunquam tuis ruinis ovans creſcat Ottomanus; ille ferox, ille altis ſemper immi-

nens virtutibus; ſed floreat Imperium tuum ſine fine. Datum Lutetiæ, ipſis Calend. Ian. 1665.

ARGVMENTVM
OPERIS.

SOLVM æſtimandum, & quo nihil illuſtrius ab omni ævo. Apud Gallos, ſuccedente quinquenni puero, Reginam peregrinam, advenam MaZZarinum rexiſſe, Provincijs refractarijs, rebellibus populis, Principibus, & ſenatu, contra nitentibus, Hiſpano & Anglo inſidiante; Per hæc omnia Pace glorioſè ſancitâ, nter amplexus Regis, Eum mori, in quem tot nfenſa molimina, tot inſidiæ, tot ſtructa probra; Illud Magnum; in quo conſideranda vt pulchritudo materiæ: Ita difficultas; In cæteris enim novitas Ipſa legentes intentos habet; Hic nihil ſingulariter explicatum, nota, vulgata omnia, quò fit, vt elocutioni tantùm vacandum ſit, in quâ, cum ſola expectatur, ſatisfacere arduum.

BENIAMINI

BENIAMINUS PRIOLUS,

LECTORI.

ABSTINEO & calamum pono; Vtinam quod volui fecerim, ſed, & ſic mihi debetur, quia volui. Inter maximas ærumnas natus eſt hic fœtus, quem lincturus eram, ſi licuiſſet. Paſſim notabuntur veſtigia minus alacris animi. Quid reſpondeam, non habeo. Humanæ imbecillitatis ingens patrocinium Neceſſitas. Non fama, ſed requies mihi quæſita, fallendis innumeris tædijs; Ipſe me damnavi in hanc arenam. Præterquam quod, non debet omnis materia æque ſplendeſcere. In Palatijs, nonnulla ſunt vili peri-

ſtromate ſtrata , quò ſplendor arcani Penetralis, major appareat. Quid oculis in humano corpore pulchrius? Quid turpius, (ſi daretur,) toto corpore oculato. Non me effundo in ſingulares narrationes ; Breviloquio , forſan omnia complector. ideo repetitione opus , & ſæpius legendus ſum ; Vt aqua maris in fundo dulcior. Tenebroſus ſum, nec omnia in hoc opere liquent ? Satis dixi ad eruendum diem , & Rerum noctem eliminandam. Nimis ſtrictus ſum ? Vt quiſque prudentiſſimus , ita aſtrictiſſimus , creber ſenſibus , denſus mente , eloquio parcus. Laxo Hiſtoriam avocamentis : Digreſſiones vulgus voca ; Hoc Polybij & Cominæi noſtri exemplo; qui ſubinde ita nos inſtruunt ſalutaribus rariſque præceptis, Litterarum vterque rudis, vt ego, ſolo rerum vſu peritus, & naturali ingenij bonitate , non tam narro , quam ex profeſſo doceo , ſenſus meos vbique revelans. Etſi nullas ſcolas, nec Academias vnquam viderim ; & nullo niſi me præceptore vſus ſim, nemo tamen me temerè debet arbitrari, niſi Latini Sermonis bene peritus. Procul Tetrici , & Moroſi, immò Devoti. Tales me carpſerunt lecto primo meo libro. Eorum flagello patientiam indulſi. Boni argumen-

tum talibus diſplicere. Jocoſa quædam admixta ſunt ? Feſtivitati gravitas ceſſit, decorè ſe remittens, quod Viri Magni & Sancti fecerunt, gratiam placendi, vtilitati juvandi præferentes. Reſtant duo tela. Meum ſtilum, abruptum, inæqualem, immò, (vt verbis cujuſdam ſcioli vtar,) nullum; Scatere paginam Centonibus & Furtis. Scias, ô blenne quiſquis es, familiares mihi à puero antiquos ſcriptores, in aula & in caſtris aliquando lectos, nunc ſeſe offerre, non vocatos, & abhinc quadraginta annis, ne quidem eos libaſſe, & dictaſſe totam hanc Hiſtoriam inter ambulandum, ne liturâ quidem imperatâ, tantum abeſt vt bis aliquid vnquam ſcripſerim. Quam indignor, & colorem non teneo, quaſi inter ſtolidos Hermas, nihil poſſim ex me ipſo, niſi mendicem, & ſim lacuna ex ſe arens, niſi alieno imbre impluatur. Puto me merito poſſe cenſeri, non ſolùm inter vivos fontes, ſed quod ſequitur, perennes. Meam indolem mea pagina depingit, non aliter quàm patrum vultus relucent in prole. Malè ageretur cum Rebus humanis, ſi cuique non liceret ſuo ore loqui. Vnde apud nos illa non juriſdictio, ſed tyrannis, quæ cogit ad eandem eloquij formam no-

lentes. Volunt non ſcribi, ſed ædificari periodos, nec fundi verba, ſed glomerari, nec ſatis eſſe putant, cum idem dicant ſemper, niſi ſermonis ſpeciem invertant. Quicquid altum ſpirat, languentia ingenia, inflatum dicunt, in Latino eloquio ſemper ſuo Ciceroni, tanquam Pædagogo, addicti, ignari, mutari cum temporibus, formas dicendi, nec vnum eſſe eloquentiæ vultum, nec ſtatim deterius eſſe quod diverſum à Marco Tullio, Vitio malignitatis humanæ, vetera ſemper in laude, præſentia in faſtidio ponentis. Quàm exploſus, qui apud Lacedæmonios, in ſpondâ cujuſque lecti connubialis ſimulacrum apponi volebat, quô perfectius nihil poſſet aſpici, vt maritarum menti inſideret ſpecies pulchritudinis eximia, quam intuentes, in eaque defixa, ad illius ſimilitudinem artem dirigerent concipiendi. Proſilijt vnus cerebroſus. Simos, *inquit*, habui proavos, & ſimâ prole, ſimum genus ſum propagaturus. Nec patiar vxorem figurare ſibi venerem, & ſimulacro adulterari. *Ego pariter inſurgo, & alta claraque voce ingero, non me didiciſſe puritatem, me neſcire periodos Academicas, hoc vnum me ſcire. Pectus & vim mentis eſſe, quæ diſertos facit, Nec vitam aut*

famam reſpecturam hos tabidos & humi ſerpentes. Sed hoc concedatur ignavo livori, in hoc opere Furta, Centones eſſe, ut debent eſſe in deſitâ linguâ, ſed tentent illi ejuſmodi Centones, magno Virgilio à Fauſtino ſcurra exprobratos. Ego magni eos faciam, ſi per aliena veſtigia, eant, tanquam in libero ingenij curſu, & ex mille particulis conflent uniforme & cohærens corpus, ac vario ſermonis ductu, ita ornent, ut vitam & ſpiritum ab illis habeat, inſtar Phrygionum, qui unum aliquod Aulæum formant, ex varij coloris filo. Viri Illuſtres, ad quos ſolos ſcripſi, facile judicabitis, hos convitiatores, araneos eſſe, qui ex ſe quidem telam gignunt, ſed aptam capiendis muſcis, non apes, quæ ex alienis floribus mel ſuum libant, & ignavum pecus fucos, à præſepibus arcent; Quia fremitus tantùm ab illis, nulla mellatio; dummodo ſe aggregent, & ſibilent inſtar viperarum Aper gingiva inermi, nonniſi gregarius vagatur, armatus valido dente, ſolivagus eſt. Me forſan lucifugam Noctuam, & habitantem receſſus, proſequetur fauſta æſtimatio peregrinæ gentis, nec me, ſequens tacebit ætas.

OPERA BENIAMINI PRIOLI
BREVI EDENDA.
VITANDA IN VITA.
SEV
DE STVLTITIA HVMANÆ GENTIS.
LIB. IV.
QVÆSTIONVM NATVRALIVM.
SEV DE RE PLANTARIA.
VETERVM ET RECENTIORVM.
LIB. III.
OPVS EMVNCTVM TRIGINTA ANNORVM MEDITATIO QVOD JAM CELEBRATVR SVB APERTIORI TITVLO, ET FALSÒ NONNVLLI SIBI ASSCRIPSERVNT.
DE VITA ET GESTIS HENRICI
ROHANNII DVCIS.
DE VITA ET MORIBVS CÆSARIS
CREMONINI.
VITA BENIAMINI PRIOLI
IVDICIVM DE SCRIPTORIBVS
GRÆCIS ET LATINIS.
EPISTOLARVM SENILIVM
AD MAXIMOS EVROPÆ
PROCERES.
CENTVRIA SINGVLARIS.

PRIVILEGE DV ROY.

LOVIS par la Grace de Dieu Roy de France & de Navarre; A Nos Amez & Feaux Conſeillers Les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maiſtres des Requeſtes Ordinaires de Noſtre Hoſtel, Baillifs, Seneſchaux, leurs Lieutenans, & tous autres nos Officiers & Iuſticiers qu'il appartiendra, SALVT. Noſtre cher & bien amé le Sieur PRIOLO, nous a fait expoſer qu'il a composé vn Ouvrage en Latin, qui a pour Titre; *Benjamini Prioli de Rebus Gallicis ab exceſſu* LVDOVICI XIII. *Hiſtoriarum Libri*; Lequel il donneroit volontiers au Public, s'il nous plaiſoit de luy en accorder la permiſſion par nos Lettres ſur ce neceſſaires; Et deſirant favorablement traitter ledit Expoſant: NOVS, pour ces cauſes & autres à ce nous mouvans, luy avons permis & permettons par ces Preſentes Signées de noſtre main, de faire Imprimer, vendre & debiter en tous lieux de Noſtre Obeïſſance, par tel Imprimeur & Libraire qu'il voudra choiſir, ledit Liure, en tel volume, tel marge, tel caractere, & autant de fois que bon luy ſemblera, durant vingt années, à compter du jour que ledit Liure ſera achevé d'imprimer pour la premiere fois; Faiſant deffenſes à toutes perſonnes, de quelque qualité & condition qu'elles ſoient, d'imprimer, vendre, ny debiter en aucuns lieux de Noſtre Obeïſſance, ſans le conſentement dudit Sieur PRIOLO, ou de ceux qui auront droit de luy, ſous pretexte d'augmentation, de correction, de changement de Titre, de

fauſſe marque, ou autrement, en quelque ſorte & maniere que ce ſoit, à peine de trois mil liure d'amande, payable ſans déport par chacun des contrevenans, applicable vn tiers à nous, vn tiers à l'Hoſtel-Dieu de Paris, & l'autre tiers audit Sieur PRIOLO, où au Libraire dont il ſe ſera ſeruy; De confiſcation des exemplaires contrefaits, & de tous dépens, dommages & intereſts: à condition qu'il ſera mis deux exemplaires dudit Liure en Noſtre Bibliotheque Publique, & vn en celle de Noſtre tres-chere & Feal Chevalier, Chancelier de France le Sieur SEGVIER, avant que de les expoſer en vente, à peine de nullité des Preſentes. Si vous mandons que de leur contenu vous faſſiez joüir pleinement & paiſiblement l'expoſant, comme auſſi ceux qui auront ſon droit, ſans ſouffrir qu'il y reçoivent aucun empeſchement. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin dudit Volume vn Extraict des Preſentes, elles ſoient tenuës pour deuëment ſignifiées, & que foy y ſoit adjouſtée, & aux Copies collationnées par l'vn de nos Amez & Feaux Conſeillers & Secretaire, comme au preſent Original. Commandons au Premier Noſtre Huiſſier, ou Sergent ſur ce requis; De faire pour l'execution des Preſentes, tous les Exploit neceſſaires, ſans demander autre permiſſion; CAR TEL EST NOSTRE PLAISIR. Nonobſtant Clameur de Haro, Chartre Normande, & autres Lettres à ce contraires. DONNE'E à Fontainebleau au mois de Decembre, l'an de Grace mil ſix cens ſoixante & vn. Et de Noſtre Regne le dixneuſiéme. Signé LOVIS. Et plus bas, DE LOMENIE.

BENIAMINI PRIOLI
DE
REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER PRIMVS.

Status Rerum Gallicarum paulo ante exitum, & poſt exitum LVDOVICI XIII. *Mens Principum, Senatus, Ordinis Eccleſiaſtici, Provinciarum, Exercituum, Regni fines, Sociorum Fides, Vrbis Facies, Richelij & Mazzarini, invicem comparati, Aſſimilatio.*

VBI ex multis periculis & adverſis requievi, mihi ævum quod ſupereſt, habere decretum, procul à publicis negotiis: & ne per deſidiam, aut ſervilibus officiis, adulationem in ſuperiores exercendo,

& Aulam lambendo, inter tineas inertes obſequioſi Palatii, ætatem agam; Statui res geſtas in Gallia, vt quæque memoriâ digna videbitur, ab oblivionis iniuria, & vanis rumoribus vindicatas, Poſteritati tradere, ſi modo illa laboribus meis ſperanda eſt, eò magis quod mihi animus, contra ſævitiam fortunæ recollectus, à ſpe metuque ac partibus Principum, nunc liber eſt. Non poterat otium mihi indictum, honeſtiori imagine velari, nec aliud ſuppetebat argumenmentum, aut vberius ad laudem, aut firmius ad memoriæ conſervandam diuturnitatem; Præterquam quod & ætate meâ jam ingraveſcente, & Exterorum de me expectatione, ac benignis judiciis, Dignus labor videbatur; Etſi non ignorem, quàm ſit inviſum, ferventibus odijs iſta ingerere; Vbi quibuſdam ſuſpectus ero aſſentandi; Alios offendam, pervicaciâ Veri, quod mordax vbique, cum Fide incorrupta, & invictâ Libertate, conſtat.

Igitur de Mazzarineo Regimine, quantâ potero ſecuritate & vi mentis, hac Decade ab-

ſolvam. Illud enim varietate Rerum, Caſuum atrocitate, Periculorum novitate, & tandem, Eventuum felicitate, in primis mihi videtur memorabile.

Poſtquam Ludovicus Armandum Richelium ſubſidium dominationis ſibi aſcivit, meliore fato fideque cõſilia belli ac pacis tractabantur: Per Europam, Armandi fama illuſtris, in illum cuncta vergere tanquam regni conſortem; Omnis in vrbe, per Provincias, per Exercitus oſtentatur; Non obſcuris artibus, ſed palàm, nullo adverſante; Quanto quis addictior, opibus & honoribus extollebatur; & quanto quis illuſtrior, tanto magis feſtinans in obſequiũ ruere. Paſſim jactatur nihil tale ortum, nec oriturum: hinc ex ordine viri geſta narrari. *Perduelles obtritos, Rupellam Sectariorum caput exciſam, Oceano compedes injectas, Pacatum regnum, Caſaliâ liberatâ, Mantuano in integrum reſtituto, Sabaudo ad incitas redacto, per Italiæ populos data jura, ſtupente Ibero, per Alpes & Pyrenen iviſſe ovantem, Germaniam levaſſe imperio impotenti; Domum Auſtriacam plurimis locis fractam, Illum Iſtri, Illum*

Rheni domitorem ; Oceano & amnibus longinquis ſeptam Galliam; Legiones, Provincias, Claſſes, Cuncta inter ſe, illius operâ connexa; jus apud Cives, modeſtiam apud ſocios, vrbem ipſam magnifico ornatu & augmento: Quædam equidem vi tractata, ſed quò cæteris quies eſſet.

Hæc de Richelio ſparſa & credita, per orbem. Sed quia Summis negatum eſt, diù ſtare, nec ſe res proſperæ ferunt vnquam, cœpit magnitudine ſuâ laborare. Tunc optanda fata providè immiſſa, & letho triſtia prævertente, ſumma dies obviam venit imminentibus periculis. Carbunculus Narbonenſis quærendam mortem obtulit Armando; cujus ad extrema, antequàm perveniam, non alienum fuerit pauca diſſerere.

Ludovicus pertæſus prementis potentiæ, multa ſine dubio ſævaque de moribus, & ſuperbiâ Richelii conqueſtus eſt. Erat Henricus Deffiatus Quinque-Martius, claro in Aulâ rumore, per ferventem Regis gratiam, & ſpecies virtutibus ſimiles: nam operam tuendis amicis, & largitionem adversùs eos exercebat; ignotis quoque, comi congreſſu

& ſermone: aderant etiam fortuita, decora corporis; Sed procul gravitas morum, & voluptatum parſimonia: levitati & luxui indulgebat, vt contingit ferè ſemper huic ætati, quæ nondum ſteterat intra vigeſimum ſecundum annum. Rimatus igitur metus Principis & odium in Richelium, cœpit non ſemel impetum aggrediendi eum, ſive incuſtoditum, quod rarum erat; ſeu in ipsâ frequentiâ, tanti decoris teſte. Hæ cogitationes juvenilem animum exiſtimulabant, niſi illum retinuiſſet, quod ſummis conatibus ſemper adverſum eſt, in Vitiorum dulcedine, cupido impunitatis. Et quòd ſolus non auſus ſit exequi, Quod alijs peſſimum, aliis pulcherrimum facinus videretur. Ergo Bullioneum, famâ & animo laudatum aſcivit ſibi, ſubſidium ingens tantæ molitioni. Thuanum conſcientiâ illigavit, & alios. Primùm, Tutius æſtimatum, cum Hiſpano paciſci, cujus armis comitantibus, illæ in Galliâ adversùm Richelium partes, non parùm ſe ſe attolebant: Rebus autem improſperis, Regem facilè deſerturum, & in

præceps daturum Miniſtrum ſatis ſuperque inviſum: non poſſe tutò extingui per alias artes; Ludovicum Regni ſui amantem, quandiù per proſpera Richelij orſa, res procederent, nunquam auſurum aliquid in eum.

Hæc properè, aut artibus Richelij detecta, aut quia apud Gallos, taciturnitate nihil cohibetur, Regi denunciata per Chavignium, ad omnia miniſteria Armando devinctum. Tunc Narbone Rex aderat, quò per ſpurciſſimas tempeſtates & fœdos imbribus dies pervenerat, menſe Februario vix adulto. Obtentui fuit obſidio Perpiniana, quam Richelius rerum potens ſuaſerat, Regi avocando, & ad diſtrahendum; Lutetiæ relictis acribus cuſtodijs, quæ Reginæ & tenellis infantibus invigilarent. Hæc igitur Narbone, aut quod propius vero, in caſtris Perpinianis, Ludovico patefacta; cùm Richelius ægro corpore, magis animo, viam reditûs carperet. Res mira, & legentibus vix fidem factura! Regem Richelio infenſum, Deffiati amantem, monitum de fœdere cum

Hiſpanis inito, ſine morâ, vt faveret odioſo & formidoloſo, duraſſe in exitium ſibi vnicè dilecti: Tantum potuit aut Regni amor, aut Richelij metus!

Igitur Narbone Quinque-Martio magno Stabuli Præfecto, & Thuano Supplicum libellorum nuper Magiſtro, inijciuntur manus: illo ipſo die, quo Rex mane amplexum & oſcula Quinque-Martio adjecerat, & blandâ allocutione egerat cum Thuano; factus naturâ, & conſuetudine exercitus, Velare odium fallacibus blanditijs. Lætabundus Princeps, re peractâ; antequàm ſuccederet, anxius; Narbone digreditur. Caſaliæ idem Bullionio fatum. Deducuntur Lugdunum Rei, vbi per ſelectos Iudices Richelii vindictæ, nondum auditâ accuſatione, paratos, damnantur vltimo ſupplicio; Bullionius deditione Sedani ſe abſolvit. Quinque-Martius & Thuanus exitioſæ amicitiæ pœnas luunt; Tentaritne Quinque-Martius Thuanum ad res novas, an tentanti Thuanus non reſtiterit, incertum: Vt vt ſit; tabulato ferali, vtrique capita inciſa, miſe-

rabili aſpectu vrbis, mœrentibus populis. Thuanus caſum ſuum non fortiter, ſed Chriſtianè, ſupra quod credibile, ferens, inanibus & prolixis precibus, fatigare averſum jam Numen & alienum: Non alius Reus maiore miſericordia viſentium oculos affecit. Deffiatus intrepidè fatum excipere, primo flore iuventæ; ſuis virtutibus, aliorum vitiis, in ipſam gloriam præceps. Rex vlteriùs iam proceſſerat, rectà Lutetiam petens. Richelius pœnâ ſemper, nunquam pœnitentiâ contentus, iuſſit ſupplicium, & ferè ſpectavit; ac quaſi ſuſpiria morientium libens excepturus, Lugduno ægrè digreſſus eſt. Regi per epiſtolas nunciavit, Perpinianum captum, & hoſtes eius extinctos. Quod indecorum; Damnare ingrati animi & levitatis, Æquum, præſertim Deffiatum, qui ſolâ morâ apiſcebatur, quod feſtinatione immaturâ & malis artibus contra fas & iura conatus eſt. Miſelli duo, hoſtes Regis meritò nuncupantur; ſed primaria cauſa mortis, quòd patientiâ ſervili, fatali omnium ignaviæ non ſubſcripſerint. Ille patre Galliæ Pole-

Polemarcho ortus; Huic grande adjumentum claritudinis Iacobus Auguſtus Thuanus parens, rerum noſtrarum florentiſſimus Scriptor, illuſtri inter Togatas familiâ, Præſes in Senatu magni nominis, moribus inculpatis, longâ avorum ſerie, inſignes familias, per affinitatem complexus.

Richelius, ſeu Nūmine exterrente, ſeu tot Extinctorum recordatione, nunquam mœrore vacuus; relicto Lugduno, cunctas ſibi caritates amore Regni leviores, dictitare. Iam non Armandus, ſed morticinium populis ſuccollantibus, diruptis ædibus inferebatur. Tantum Gallici ſanguinis domi perditum, tantum militiæ effuſum, fatigant animum moribundis membris jam incluſum, & mœſtitia reſtringunt. Non aliud peto iſta legentibus, quàm ne permiſerint; Tot extinctos tanquam fugitivos elabi. Detur hoc illuſtribus Viris, vt quomodo exequijs, à vulgo ſeparantur, ita in traditione ſupremorum, accipiant propriam memoriam. Vandomios, Ornanos, Marilliacos, Mommorancios; & cæteros, de quibus ſilere ſa-

tius, intelligo: Cramailliacis, Baſſompetreis, Vitriacis, Caſtellonovis pollutos carceres, cum innumeris.

Tandem cadaver tenui ſpiritu animatum, Borboniacis aquis nihil proficientibus, Lutetiam advehitur, circumferens fomitem ſui mali, animo magis quàm corpore exulcerato. Multa ſævitiæ indicia preſſa, tunc erumpere; diffidere Regi, amotos velle ſuſpectos. Per Chavignium Domino illudere, in dies fieri trucem, vetere atque inſitâ ſuperbiâ; Ludovico Armandum, Armando Ludovicum ſuſpectante. Res probroſa.

Interim ingraveſcere valetudo Richelij; Multi bona libertatis differere: Pars maxima imminentes dominos rumoribus differre: Pacem poſcere omnes, Bellum deteſtari, quod inchoatum adversùm Auſtriacam Domum, non tam cupidine proferendi Imperij, aut dignum ob præmium, quàm ſtabiliendæ Richelii poteſtati. Paucos ante ſupremos dies Ludovicus in vrbem venire ad viſendum ægrum. Multæ vtrinque lacrymæ, & ſigna caritatis, Optimum ſtatuit Rex,

reponere odium, & multo verborum honore proſequi memoriam moribundi. Ergo per omnem valetudinem crebriùs quàm ex more Regio, per nuncios viſere, Medicorum intimos mittere; ſive cura, ſive inquiſitio erat. Supremo die, momenta deficientis nunciata conſtat, Nullo credente ſic anxiè inquiri, quæ triſtis audiret. Speciem tamen doloris, Ludovicus vultu præ ſe tulit, ſecurus odii, & Tutum iam putans bonus eſſe, lacrymas non cadentes ſponte, ac ſingultus læto pectore expreſſit.

Natus erat Armandus Pleſſæus Richelius Lutetiæ Pariſiorum, intaminatis nobilitatis honoribus fulgens, Patre Franciſco Pleſſeo, Matre Suſannâ Portanâ; ſpecioſis opibus, quas profligavit. Primò Abbas, poſtmodùm Epiſcopus; Infelix concionator, Sorbonicis chimæris, mentem paſtus, politioris literaturæ rudis. Ancorano rerum potente, Reginæ Matri ab Epiſtolis: Hinc Avenionem relegatus: Redux adnitente eâdem, ſummæ rerum admotus; Brevi nimiùm feſtinatos honores, Miſera fœmina, perſen-

rit; quippe ab eo, Regno depulſa, extorris, per Belgium & Angliam vaga, incerta ſui, apud Vbios, Coloniæ Agrippinæ, deformata ærumnis, infelicem vitam morte optandâ, commutavit. Hæc obiter. Nunc ad Richelium, cujus habitum, ſi poſteri quoque noſſe velint, Decens fuit, & ſublimis; gravitas oris, cum gratiâ ſupererat. Septem & quinquaginta annos vitæ, potentiæ duodeviginti explevit. Medium ſpatium integræ ætatis egreſſus, quantùm ad gloriam & nominis æternitatem, longiſſimum ævum peregit; quippe omnia, quæ optanda, impleverat. Quid aſtruere fortuna poterat, tot ſucceſſibus & ornamentis prædito? Quid beatius quàm incolumi dignitate, florente famâ, futura effugiſſe, cùm nihil rerum mortalium tam inſtabile ſit, quàm potentia, non ſuâ vi nixa.

Poſt Richelij exceſſum, intimi conſiliorum adfuêre Regi, Iulius Mazzarinus Cardinalis, natalibus Romanus; Leo Buthillerius Chavignius, Subletus Noyerius, vterque, Ab Epiſtolis & actibus. Non diù per-

manſit in Triumviratu concordia; Alij Reginam, alii Gaſtonem, alii Anguianum orientem, ſectari, artibus occultis.

Subletus, homuncio iræ properus, ſævitiæ propior, auctoritatem Ieſuitici Inſtituti; (quo rectè facti merces creditur peti, ex ſolâ conſcientiâ, vndè ornamentum magnitudinis animi;) præ ſe ferens; Eo velo ambitionem occultabat, Moribus inculpatis: ſapientiæ & iudicii vſu modico: cenſu tali, quem nullis inhoneſtis artibus auxit, potuit tamen; in hoc laudandus, quòd abſtinuerit: gratiâ apud Richelium potens, per obſequium & laborem: eo animo florentes amicos celebravit, quo labentes nunquam deſeruit.

Leo Buthillerius ex Richelio ſuperbiam vſurpaverat, cujus favore defectus, expeditius putavit ferre ſecundas, quàm de primis obtinendis cogitare. Ideò Mazzarinum oſtentare, ſed ſe ſocium aliquandiù, potiùs quàm Miniſtrum præbere; inde occulta in eum moliri, de quibus poſteà.

Mazzarinus fato ſive genio, apud ſubje-

ctos, apud æquales, apud ſuperiores, variis illecebris potens: decorâ facie; ſed multò maximè ingenio & ſolertiâ, cum vſu rerum, ingentibus curis & ſucceſſibus famoſus; cuius neque conſilium neque inceptum, fruſtrà erat. Huc accedebat tanta morum dexteritas, vt cùm multos anteiret, omnibus tamen carus eſſet, vivendi arte invidiam vincens. His & talibus clarum fuit Aulicarum rerum peritis, brevi fore, vt ſolus apud nos rerum potiretur. Nec eventus fefellit. Nam noſtro regimini admotus, hinc ferè totius Europæ, ea tandem geſſit, quæ ſtupet mirabundus orbis.

Ludovicus totus paci intentus, ad conventum Monaſterienſem, de quo poſtea dicturus ſum, decreverat Mazzarinum delegare: poſtmodùm ſatius putavit Regimini admovere. Tunc primùm apud nos monſtratus fatis Mazzarinus, Delphinum ex ſalutis lavacro ſuſcepit, nomine Ludovici impoſito, qui decimus-quartus nuncupatus, noſtrorum laborum materies erit & argumentum.

Interim Rex adverſâ valetudine, apud Fanum Sancti Germani detineri: Pro ejus incolumitate vota concipi; Principes, Magnates, Plebes operiri ægritudinem, Ille anxius, morte propinquâ, varia animo volere. Intutum videtur, Reginæ ſummam rerum credere. (Chevreuſia, quæ principem locum in ejus gratiâ obtinuerat, apud Hiſpanos tunc degebat: Hinc vltrò citróque commercia, quæ Ludovicus ægrè ferebat.) Gaſtoni nunquam ſincerè animus fratris conciliatus. Statutum igitur neutri committere Regni pondus, ſed eligi decem viros adminiſtros, vtriuſque frænandæ Potentiæ. Tandem vltimâ Voluntas, teſtamenti tabulis conſignatur.

Quiſque ſe Reginæ inſinuare varijs artibus; Noyerius imprimis, qui gloriam teſtamenti ſibi retinebat. Hîc ſubverſus à Chavignio, Aulâ relictâ, miſſione efflagitatâ, ſeceſſit; brevi pòſt, mœrore & tædio extinctus, nullis præceptis ſapientiæ juvantibus. Chavignius velut vmbra, & vana imago rerum, remanſit. Nihil intentatum

relinquens Mazzarinus, rerum potitus eſt. Quem apicem vbi adeptus, multa meditans, penſitatis ſuis, & æmulorum viribus, nullum officiorum in quemquam, genus, publicè privatimque, in quantum potuit, omiſit. aſſenſère omnes, præter Bellovacenſem Epiſcopum, Beaufortium, & Chevreuſiam reducem, qui poſtmodùm excidêre gratiâ Aulicâ, proprij infortunij fabricatores.

Ludovicus pauliſper ad ſpem erectus; dein feſſo corpore, vbi aderat ſumma dies, Reginam geminâ prole maſculâ innixam, & Proceres aſtantes in hunc ferè modum allocutus eſt. *Quoniam natura deficiens, mihi finem vitæ facit, quæ pauca dicturus ſum, eò ſanctiora apud vos fore confido, quò propiùs tango ea loca, de quibus Theologi tam præclara narrant. Per hanc dextram, quæ ſceptrum hodie deponit, & tranſmittit huic veſtro Regi, (monſtrabat filium heredem,) moneo vos, & obteſtor, vt illi fidem intemeratam æternùm præſtetis. Colite eum, & enitimini, ne meâ morte intempeſtivâ, & ejus ætate invalidâ, tam proſpera rerum corrumpantur. Equidem Regnum ego vobis*

trado

trado firmum & florens; *& niſi diſcordijs Civilibus vim ſibi admoliatur, nullo vnquam fato interiturum. Non Exercitus, non Theſauri præſidia ſunt hujus Imperij, ſed Conſilium & Concordia.*

Plura adjunxit, quæ in vulgus tunc edita, hîc tranſcribere ſuperſedeo. Condeum intuitus: *Filius tuus*, inquit, *inſignem victoriam reportavit.* Præerat autem Anguianus exercitui Regio, in Campaniæ finibus; & paulò pòſt, Hiſpanos Rocroyium intempeſtivâ obſidione, aggreſſos, ingenti prœlio fudit, ſolutâ obſidione inſecutus terga dantes, & latè populatus eorum fines. Id ante efflatam animam, Ludovicus magis præſagium, quàm mentis alienatæ ſignum dedit. Gaſtonem Aurelianum, fratrem vnicum, ſeriò monuit de mutando vitæ genere, in meliorem frugem: Idem Inguliſmenſium Ducem; *Cuncta Voluptate ſolâ innixa, vana; & inde pœnitentiam, ſive propero ſive claudo pede, imminere.* Multa denique aſperſit ex placitis Chriſtianorum egregia, de ſpe vitæ melioris, & ejuſmodi blandis avidæ nunquam

deſinere Mortalitatis, ſolatijs; quæ toties Concionatoribus intonata, hîc reticeo. Nullus mortalium, nec Antiquorum nec Recentiorum, fatum vltimum tam intrepidè excepit.

Tandem decimo quarto Maij, anno 1643. Naturæ conceſſit, facili exitu; fletu quorundam familiarium, ſed largiori omnium Gallorum componendus; Si quæ per ſe potuit, non egiſſet per Collegas, quibus totâ vitâ fuit obnoxius, iniquo ſuo & Galliæ fato. Summa illi comitas in ſuos: Cùm arrogantiam effugerat, retinuit Majeſtatem & magnitudinem: modicus voluptatum, Regni ſui ſupra modum amans: & ſi longiores moras in luce fata conceſſiſſent, optimus Regum evaſurus. Plerique vana mirati ſunt, quòd idem dies accepti Imperij, & Vitæ ſupremus: pater enim Henricus eodem die Maii trucidatus eſt.

Adfuêre Principes & Magnates: & obiiſſe Regem, nulli iactantiùs mœrebant, quàm qui maximè lætabantur. More Regio iuſta perſoluta; ſolennibus rite peractis, tu-

mulo Maiorum apud Fanum Sancti Dionyſii infertur, nullâ pompâ, aut modicâ: Ita præſcripſerat, cùm ſupremis conſuleret.

Mortuo Ludovico, vnuſquiſque cœpit de rebus ſuis ſeriò cogitare. Mihi antequàm deſtinata componam, videtur opportunum exponere, quæ mens Principum, Senatus, Eccleſiaſtici Ordinis, Provinciarum, Exercituum; Qui fines Imperij, Quantum apud ſocios fidei: & tandem Qualis ſtatus rerum noſtrarum; Quid in regno validum, Quid ægrum: vt non modò caſus eventuſque rerum, qui plerumque fortuiti ſunt, ſed ratio etiam cauſæque noſcantur.

Finis Ludovici, vt lætus primo gaudentium impetu fuit, ita varios motus animorum, non modò in Vrbe & apud Senatum, ſed etiam in Provincijs & apud Exercitus Duceſque concivit. Clientes amicique Exulum & carcere detentorum, in ſpem erecti; Rex ſupremis diebus, ſive conſcientiâ ſtimulante, ſive derivandæ in Richelium Culpæ, & vt ſævitiam illi totam imputaret,

revocaverat extorres, & longo pædore obſitos, liberaverat.

Principes læti, Vt fere ad nova imperia, vſurpatâ ſtatim libertate, licentiùs, vt erga Regem quinquennem, fœminam Hiſpanam, & Italum Mazzarinum, Potentiam locaturi: Nam gratia Bellovacenſis Epiſcopi non diù valuit, tanto jugo imparis, vt æmuli credidêre.

Gaſto Aurelianenſium Dux, patruus Regis; cui non amor, non odium, niſi indita; ſuadentium imperio totâ vitâ obnoxius, tunc ævum ſolutum curis ſub legibus Abbatis Riveriani ducebat, cujus compoſitis ad pacem conſilijs ſuo, magno damno non ſemper paruit: lætos tunc voluptatibus dies agere, noctes aleâ frangere, & ad hæc neceſſariam pecuniam ex ærario publico haurire; quod quamdiù illi patuit, de regimine nunquam conqueſtus eſt.

Condeus altâ calliditate gaudebat: mira illi vivendi ars. Adibant eum neque majeſtate neque ſatellitio gravem, ab aratro & navigio rudes; obvius cunctis, omnia in-

quirere, omnia ſcire; magnis parviſque rebus intentus. Atque his artibus pluſquàm ingenti armorum fragore, res ſuas ad opes evexit, quarum primus Condeorum viguit accumulator, & quibus abundè pollens potenſque, nihil appetebat, præter Regni decus & ſalutem publicam, cum privatis emolumentis.

Anguianus filius, omni curâ patri relictâ, tam publicæ quàm privatæ rei, tunc gloriâ militari tantùm ſuperbire. Atque illâ ætate, pro virtute felix temeritas; Cum dotes maturuerint: ſumma conſecuturus, Qualis poſteà evaſerit, ſeries hiſtoriæ docebit. Contius frater à Gymnaſijs recens, vix pubeſcebat; præclaro ingenio, quod ad pietatem poſteà inclinavit, non verboſam, ſed vitalem, per operum ſuccum, ſeriò, non ad pompam.

Longavillanus, Condei gener, Condeana rate navigabat, omnibus tamen ſe immiſcens, nulli addictus, niſi qui præpolleret; ferre iugum cum ſociis doloſus. A Morte Regis propoſitum, quicquid munitum in

C iij

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Neuſtria, in poteſtatem ſuamtransferre, præſertim Havream arcem; quo ſecurus, adverſùs Neuſtrios, ſecurus adversùs Reges, illo in portu ſe iactaret.

Vandomius Henrici Quarti ex Gabrielide Eſtreenſi filius, per tam longa adverſa, rebus attritis, ſola prioris fortunæ recordatione, aut ſpe melioris, animum diuturnitate exilii efferatum ſolabatur; nec aliud volvebat animo, quàm damna proſtratæ domûs, Quoquo modo reſarcire. Mercurii Dux, Filius eius primogenitus, quietè agere; Beaufortius natu minor, ſuopte impetu iter ſibi ſternere ad Miniſterii culmen, cuius poſteà audentiæ carcere pœnas luit; præterquàm quòd interceſſerat illi neſcio quid, cum Monbazoniâ. Compertum habeo Ludovicum deficientem hos iuvenes Reginæ inſinuaſſe non vulgari commendatione.

Guiſianus Dux, avos referens magnitudine animi & ſplendore, diſpari ſucceſſu; non adfuit; Per deformes moras & mollia oſcula, tempus, in Belgio, amori dependens: Duo fratres natu minores, ex Majoribus,

popularitatem quidem vſurpare. Hoc cardine rerum, proles ſuperſtes tot Heroum, qui de Regno olim auſi decertare, ne voto quidem locum habet; nihilaliudobtendens in hoc tranſitu, quàm rem facilem aſſequi, ſcilicet, Nihil moliri.

Surculus Guiſianæ gentis Helbovius, & Harcurtius, anguſtijs rei familiaris depreſſi, nihil animo agitare. Hic ſtrenuus, & audax, poſteà variâ fortuna jactatus, de quo infra non pauca dicturus ſum.

Nemorauſenſes propagine Sabaudica Galli facti: ex numeroſâ prole maſculâ, duo ſuperſtites: quorum natu major ingentes animos in exiguo corpore geſtabat; Inciſis fatis, fratrem habuit ſucceſſorem, ex famoſâ domo nihil præter inculpatos mores retinentem.

Tales fuère noſtri Principes: nullus rerum novarum aut cupidus aut Capax: Præſenti ſtatui ſubſcripsère omnes, animo multa volventes irrito, conatu. Hoc Gallorum proprium præſertim Aulicorum, varia movere, per inane peritura; Se invicem ligare

fallacibus vinclis, Poſtmodùm deſultoriè agere, invicem ſe prodere. Technarum artifex, has perrumpet facilè, aranearum telas.

Nunc ad Senatum Pariſienſem, qui non abnuit illum rerum ſtatum. Corpus ingens eſt conflatum ex variâ indole; Certâ pecuniæ ſummâ, quod indecorum; hoc dignitatis ſibi & ſuis emunt. Plerique imperant cenſui; & per luxum aut conjugum, aut liberum, aut ſuum adeſis bonis, inhiant rebus novis. Eorum munus, ſi rectè ponatur calculus, jus ſuum cuique tribuere, lites componere, tributorum auctiones mollire; & quæ in quæſtum reperta ipſis tributis graviora, circumcidere; publicis laboribus proſpicere, ante omnia Regij gloriam præſtare, id docere populos ſuo exemplo, nunquam reluctari nec imperia detrectare, ſed ſuppliciter monere, voluntatem Principis pro ſupremâ lege habere. Hi mores debent eſſe Senatus Pariſienſis, qui olim regula recti, terminus æqui, columna iuris; ad quem tanquam ad Oraculum, vndique rogaturæ gentes

gentes veniebant: ſed, vt omnia in deterius, deſcivit ab antiquo illo ſplendore. De pleriſque loquor, non de omnibus. Oſtentat enim, Curia etiam hodie inſignes viros, qui ſuſtinentes decus, incorruptè fulciunt ruentem hanc molem; & qui torrente factioſorum abrepti, ingemuerunt ſuis decretis. Magnum pondus addidit & addet purpuratus ille Cœtus, non ſolùm Regijs edictis, ſed & factis. Ergo poſt exceſſum Ludovici, quò vergerent pondera tantæ libræ, maximè obſervatum. Conſenſu Aureliani, Condei, & Senatus, ſumma rerum Reginæ credita, ſub nomine Regentis. Nihil Mazzarino, tunc, peregrinitatis obiectum; Quin paulò pòſt, cenſetur Senatu plaudente, dignus eligi, cui Regni pignora & clavus mandarentur, æmulatione inter Primores ſic ablatâ. Ludovici cœlo receptam Animam hoc innuiſſe, Reginam mariti mentem impleviſſe.

Mazzarinus animo volvens, quid noxium, quid vtile, talem ſententiam tulit de Clero: Hæc ſunt eius verba Reginam monentis.

Sacer Ordo à multis annis exiguum proventum habet magnorum virorum, neſcio quo fato. Futilia ſectari, per deſidiam vitam agere, ſeria ſtudiorum non amplecti; Omnia ad pompam, etiam ſi quid ſacrarum concionum, & ipſum venerabile Sacrificium: Ex functionibus nihil ſibi vindicare præter rationes. Concionandi munus, quæ prima dignitas Epiſcopi, cedere quamlibet inepto: Abundè Epiſcopos videri, ſi rhedis pictis, appoſitis inſignibus, cultu & famulitio certatim laſciviant; & ſæviant in leviſſimarum rerum prævaricatores. Spondarum muliebrium aſſeclæ perpetui, non ſine vilipendio paſtoritij pedi. Hoc vt plurimùm, nam ſemoti ab hac corruptelâ, ſanctè & inculpatè vivunt! Qui iraſcetur, non in his, ſed in illis ſe agnoſcet. Tantum religio valet in animis mortalium, vt quoties inter ſacris addictos, magna aliqua virtus vicit ac ſupergreſſa eſt, Vulgi captum & vitia generis humani, inſtar Numinis adoretur. Tunc cœtus ille nec pondus in Galliâ nec momentum fuit, inquiebat Mazzarinus.

Ægrè & quaſi hæc invitus adſcribo, ſed libertas & fides in præſentia, quibus reſiſtit, offendit, deinde ſuſpicitur laudaturque.

Erat Franciſcus Paulus Gondius gente Florentinus, natalibus Gallus, Abbas Rezius, pòſt Coadiutor, vt vulgò dicitur, Pariſienſis, Corinthius Archiepiſcopus; caſu dato magna auſurus, vt faſſus eſt, ſe credere Mazzarinus. Inerat illi inſuper familiæ decus, facundia & claritudo ſtudiorum, vis animi. Largitor pecuniæ alienæ: eam non reddere per difficillima tempora, ſed potiùs Beneficia; magis laborare, vt multi illi deberent, quàm repetere, quod illi debitum: excelſo ingenio, multa animo volvere: occaſionum avidus, res novas exſpectare, eaſque tantùm ad famam.

Provinciæ everſæ, laceræ, attritæ tributis, vectigalibus, ſtativis militum, nihil aliud quàm Pacem ingeminare; ſed majora onera ferre paratæ; tantum obſequij & fidei erga Regem: Præſides earum obnoxij, dociles ferre jugum. Non tunc Monmorancij, non Lediguierij, qui olim vel minimo motu

D ij

Aulam conturbabant. Ille Rohanius, qui quatuordecim annos incubuit viſceribus Regni, novam Religionem armis aſſerens, jam dudum conceſſerat fatis, nullo relicto qui tanti nominis menſuram impleret.

Novatores (eo vocabulo mihi vtendum,) Bellis feſſi, dempto capite, Rupellâ domitâ, rebellionis ſede, nihil præter quietem ſpirare; quod mirum in illâ mutatione. Et quia famoſa Religio, tantum potuit malorum ſuadere, nec diù duratura eſt, non alienum fuerit primordia cultumque ejus aperire, ne eam poſteritas ignoret. *Auctor novationis Ioannes Calvinus, Chauvinus primùm dictus, Noviodunenſis, qui relictâ Galliâ Genevam conceſſit, quò ejuſmodi confluunt celebranturque. Rex Carolus & Catharina mater, quæ tamen non fuit averſa, Novitios perſequi ferro & flammis tanquam ſontes, & vltima exempla meritos. Tot cruciatus ſibimet ſtulta mortalitas, impulſu credulitatis, excogitavit. In Feſto Sancti Bartholomæi, vno ictu decretum, amputare caput Hydræ renaſcentis, facinore indigno Gallico nomine, & quod Sequana non abluat ſuis vndis.*

Repreſſa in præſens Religio rurſus erumpebat, non modò per Galliam, ſed per Helvetios, Germanos, & Anglos: nonnulli Principum ceſſêre in partes, vnde bella, & derivata in populos clades. Calvinus ritus contrarios Divinis indidit, nec quicquam priùs ſuos imbuit, quàm Sanctificum Cruſtulum, Sacro-Sanctumque panificium, non verti in Chriſtum per murmur Sacrifici; Quod horreſco memorans: ſummum illud quod venerantur, non manibus piſtoris effingi, nec mutabile nec interiturum; Miſſæ Sacrificium, & pro mortuis preces, vilia habere. De Infernis & Cæleſtibus perſuaſio, de Purgatorio igne, nulla. Non fieri Sanctos per Pontificem, & quoad illos, inane Cælum. Virgini parvus honos; & hactenus vt Filio ſuo ſit longè minor; Nullas preces illi fundi debere. Oſſilegia & reliquias, vt vocamus, ludibrium putare: Diplomata, quæ Indulgentiæ nuncupantur redimendis peccatis, certâ pecuniæ ſummâ, quam quiſque det, flocci facere; & nummos meliùs impendi poſſe, fidenter affirmare. Pontificem Romanum deſpectui habere, tanquam larvam & ſimulacrum inane: fulmina Vaticana non perhorreſcere, gladium eſſe aſſerere, cujus acies in ſolâ

opinione ſita eſt. Sentinam peccatorum expurgare in aures Sacerdotis, primum argumentum imbecillæ mentis exiſtimare; Confeſſionis onus, ſarcinas humanarum conſtitutionum vocare: Piſculentis & inſanguineis cibis, per quadraginta, & quod excurrit, dies, ſtomachum pervertere, inſanum; ſicut & macerantibus jejunijs illo tempore ſeſe exinanire, quandoquidem pagina vtriuſque Fœderis hac de re nihil præſcribit. Cúmque jam ſe renovet annus, & humores conditi ſeſe rursùs proferant, ibi totos menſes duos tyrannidem occupari, & anni renaſcentis infantiam accerſito ſenio vitiari: & cùm hoc meditetur Natura, vt corpora ſuccis inſalubribus repurgata, novis ſuccis repubeſcant, ingeri meros putores, meraſque ſanies; idque per deliria eorum, qui ipſi talia non attingunt, ſed ferias indicunt, religiosè abſtinentes. Hæc dicunt de Quadrageſima noſtra. In cæteris ſemper Sacrum Codicem obtendere, de Scripturis ſuadere; in congreſſu firmiſſimos noſtros fatigare, medios cum ſcrupulo dimittere, non paucos capere. Myſtas, ſuos, Miniſtros vocant, nullo diſcrimine veſtis à vulgo. Et quia proclives ad libidinem, vt cæteri mortales; vxores ducere ijs

licitum: id ſatius putant, quàm vitiare alienas, quod Ordini cœlibi & caſto malignè objectant. Nuda apud eos Templa puris precibus adolentur: Myſteria ſua peragunt fruſtulo panis & hauſtulo meri, certis diebus, in memoriam Cœnæ Dominicæ. Deum Mentem puram, colendum pura mente; Non globulis precatorijs, quos ova ſerpentum per deridiculum vocant. Monaſteria improbant, vbi innumera, ajunt feliciſſima ingenia, infeliciſſimè ſepeliri, ac defodi viva, quæ fuiſſent electa vaſa Domini, ſi judicio ſumpſiſſent inſtitutum naturæ congruens: ita loquuntur. Geneva Religioni caput, Vrbs apud Allobroges, Epiſcopis ſuis paruit, excuſſo jugo, permanet hactenus ſui juris. Ad muros, Lemanum Rhodanus integer & ſuis vndis perfluit; Lacus immenſo ambitu, inſtar pelagi, marinis fluctibus & fremitu aſſurgit. Vrbem editam ſitu, opera moleſque firmant: Duos colles muri claudunt, per artem obliqui aut introrſum ſinuati, amœnâ ſpecie & intuentibus grata. Jllic obſtinatio viris fœminiſque par; & tantam ſibi omnes Numinis fiduciam interpretantur, vt ne adverſis quidem ad vera mutentur: ac ſi Catholicos admittere cogerentur. Major vitæ, quam mortis, metus.

Eâ de ſectâ, quoniam occaſio tulit, nec alij plus in rebellionem olim contulêre, paulò fuſiùs diſſerui: Taciti qui in Iudæorum Religione, liberius excurrit, ſed præſertim Polybij exemplo, qui in his ſummus Magiſter, laxat Hiſtoriam, multò maioribus avocamentis, Nullum ignorantiæ & imperitiæ, certius argumentum, quam abnuere ſcire, & ſumere Iudicare, poſt tam inſignes viros.

Ergo illæ partes quæ in exitium Galliæ, toties invaluerant, poſt mortem Ludovici, aut debellatæ, aut per ſe tranquillæ, nihil negotii faceſſebant; etſi Turenio ac Gaſſioneo, viris inclytis, meritò ſuperbirent. Vtrique nomen celebre, diſpari famâ.

Ille opportunitatem locorum ſapienter legere, incruentam & ſine luctu victoriam ſæpiùs reportare; cunctando, raro manu, hoſtibus obniti: diſpoſitu proviſuque paci & bello bene couſulens, gloriæ immodicus, atque omne belli decus ſibi retinens: collegarum errata aut infortunia, per taciturnitatem criminari; trahere bella, prudentiâ, an morandi in imperiis cupiditate, Naturali

turali nobilitatis ſuperbiâ : par antiquis Ducibus; ſuæ ætatis, facilè princeps.

Gaſſioneus ſeriei parentum non inhonoræ, ſuâ virtute præluxit; ſpe properus, nec moras vnquam nectens : nihil flagrantem animum retinebat ; aſſultu indefeſſo nocte dieque hoſtes laceſſere; ad vtraque munia militis & ducis ſufficiebat : Ipſis periculis lætus, vt alii, præmiis periculorum. Vterque Regi addictus, neuter obtentu Religionis res novas appetebat.

Exercitus noſtri, tot bellorum ſuperſtites, longâ ſucceſſuum ſerie tumentes, nihil arduum putare. Ludovicus Borbonius Anguianus, tanquam Sidus formidandum gentibus Gallico nomini infenſis, prælucebat. Rocroyium illi aurora gloriæ naſcentis, & futuræ magnitudinis præſagium : Omnia ſecunda & obedientia. Gallia concors & vnita porrigebat ſeſe apud Germanos, à Moſellæ alveo vltra Rhenum; Per Norlinganam victoriam, Danubio adiacentia, poſteà infeſtata, terrore vndiquaque incuſſo. Apud Hiſpanias, ad Iberum flumen, Tortoſæ &

Flixij poſſeſſione perveneramus. Oceanum & Mediterraneum pervagabantur noſtræ claſſes.

Italia omnis à ſummo Pontifice, qui tunc erat Vrbanus octavus, ad infimos Principes, reverenter agebat. Sabaudiæ, Mantuæ & Mutinæ Duces, inſtrumenta Gallicæ ſervitutis, potiùs quàm ſui juris. In Germania, Succiæ & Daniæ Reges noſtrâ amicitiâ gloriari: ipſe Sarmata eam ambire. Electores ſecum malè agi æſtimabant, ſi non aliquem locum in gratiâ noſtrâ obtinerent. Luſitania ab Hiſpania avulſa, pendere à Galliæ nutu; Cujus jugum Catalaunia ſponte ſubjerat, pretæſa Ibericæ dominationis. Fœderatum Belgium conſtanter nobis adhærebat. Angliæ Rex, qui jam ſemina novationis & Civilis motûs prævidebat, anxiè nos ſibi devincire.

Europa mirabunda talem ſpectabat rerum noſtrarum ſtatum: nihil felicitati noſtræ deerat, præter moderationem & fruendi artem. Principes noſtri concordes, Re-

ginæ nutus venerari; quæ conſilijs Mazzarini fulta, ita habenas temperabat publici fati, vt florente Regno, domi militiæque, omnia feliciter & ad invidiam ſuccederent. Illa acerba nupſerat; & habita ſeverè, juxtà gratiam aut faſtidium viri, perpeſſa. Mulier ſanctitate morum ad priſcum morem, Regina fortis & invicta malis, judicio maxima, ſimulandi & diſſimulandi perita, in rebus, novis nihil novum oſtendit. Decretum ſtrenuè Natos & Regnum tueri: interim invalidâ ætate Regis, non irritare Principes, Res apud eos alternare prudenti trutinâ. Etiam recens à dolore, hæc iacere; *Imperium Gallicum exercitus fidi defendent, hunc, Regem demonſtrans; ſua Majeſtas.* Domus Regia aliena malis, quæ per Aulam plurima ſerpunt. Pueritia Regis præceptis & monitis Mazzarini adoleſcebat; cui & admotus, tenens ſecundas, Villaregius noſtrarum rerum gnarus, Aulæ peritus, ingruentium dominationum præviſor ſolers.

Noſtri Magnates toti intenti quid corra-

derent aut expiſcarentur, antequàm Rex adultus, compeſceret maleſanas cupiditates. Hoc habent in more poſitum Galli, vt ignavos, ſe arbitrentur & rerum ſuarum incurioſos, ni aliquid reportent à novo Principe; ex quo hauriendum putant, tanquam ex torrente non ſemper caſuro. Præſertim ob Miniſtri peregrinitatem, cui ſe illudere poſſe, fidenter rebantur. Etiam multi privati petaces. Mazzarinus, provt cujuſque ſtudium flagrabat, præbere; neque ſumptui parcere, dum obnoxios fidoſque Reginæ faceret: quemcunque poſſet tunc, largiendo parabat. Interim ærarium à Palatinis Hirudinibus expilabatur.

Mazzarinus multa prævidere; olim pecuniæ conquiſitionem cauſam malorum futuram: Nihil æquè animum eius fatigabat: Quietem Regni & decus ſpirare; ſine armis id non poſſe; neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis, neque tributa ſine vexatione, nec tandem vexationem ſine querelis, in civitate omnia damnante, & ob luxum timendâ; cui non ſit ſatis, niſi

per malas artes, quæ turbida exſpectant. Secundæ res animos iam corruperant: opes honori eſſe, paupertas fœda haberi: ex divitiis luxuria, atque avaritia comes, cum ſuperbiâ invadere, rapere, conſumere, domos ac villas in vrbium modum ædificare. Nam quid vltrà memorem, nemini ex poſteris credibile? Abuti eò vſque divitiis per turpitudinem, vt Exactores quamplurimi, Partizanos vocant, carcinomata generis humani, ſubverterint montes, & plana in montes eduxerint; domos exſtruxerint, quibus pares non inhabitant, neque Imperatores, neque Reges. Veſcendi causâ, terrâ marique, omnia conquirere; luxuriam lucris, luxu rapinas emere; & ſummum censûs pretium, cenſum effundere: Hinc vbi familiares facultates defecerant, ad res novas intendi, ad quæſtum ac ſumptus. Vulgò dictum, auctu Regni adoleviſſe privatas opes; Aliam pecuniam nunc, quàm olim tenui Regno, vbi anguſtæ domus: Nihil nimium, vbi potentia: omnia, ex fortunâ poſſidentis: facilem aſſenſum habuit ſub no-

minibus honeſtis, confeſſio vitiorum, ac ſimilitudo peccantium.

Hæc in Vrbe, fœcundâ gignendis malis, quæ in omnes partes tanti momenti eſt, vt quò vergat, eò ferè inclinent omnia, Quia in eâ vires totius Regni & ſpes ſitæ ſunt, & quia inde in omnia regimen: Fundit in omnes Provincias imperium, armorum & legum potens: in gremium peregrinorum omne genus recipit, & communi nomine humanum genus fovet: non inſtar dominæ, ſed matris. Cives vocat quod admittit, ac pio nexu remotos toto Orbe, ſibi devincit. Non ſeſe æquiparet antiqua Roma, nec quidquid Vrbium illuſtrium apud Eoas gentes: quadruplices vrbes effundet, nullo exhauſtæ plebis diſpendio; centum millia armatorum emittet, plateis inſuper affluentibus; quatuor Reges inopinos ſplendidè excipiet, ſaturis civibus, inſerſecta ſuo Sequanâ, qui dorſo circumfert, quæ alendo Regno ſufficiant. Statim à morte Ludovici quieta & læta rebus ſuis; ſed non obſcuro præſagio conjectabatur, ab hac ſolâ cladem

in populos fluxuram.

Impar erat Mazzarinus ſatiandis tot cupiditatibus, exhauſto penè jam ærario. Quiſque ſe putat rerum pondus; & inde pretium exſpectat, avidus in mercedem: hinc prodeunt arcanorum captatores, æruſcatoreſque, quorum vitæ compendium, ſcire & neſciri: ſuſpicaci tempore gliſcere explor atorum ille grex inſaturabilis, fallax, infidus, qui damnabitur ſemper & retinebitur. Aurelianus, Condeus, Mazzarinus, Longavillanus, Seguierius, Brienneus, Buthillerius, Chavignius ejus filius, ac Servienus Regium conſilium repræſentabant. Iam tunc fama vulgabat Mazzarinum eſſe omnia, cæteros velut vmbras, quæ illum comitentur, & ad ejus nutum moveantur: quippe graviſſima quæque Reginam cum eo tranſigere, vnico interioris admiſſionis; alios ad conſilia magnificè adhiberi, vt acta jam agerent, & rerum caperentur vana imagine, Ac reverà tunc palam redivivum nobis Richelium Mazzarinus præſtabat. Quos, quoniam res ſeſe offert, ſilentio præterire

non fuit conſilium, quin vtriuſque naturam & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem.

Mihi multa legenti & animo agitanti, conſtat à cunabulis regni, ad hæc vſque tempora, paucorum egregiam virtutem cuncta patraviſſe. Inter illos maximè inclaruere, ingentibus meritis, viri duo, Armandus Richelius, & Iulius hîc Mazzarinus, diverſis moribus, diverſa gente; Vtrique eâdem dignitas in Eccleſiâ, Vtrique genus illuſtre: Ætas, eloquentia, æqualia fuere, Magnitudo animi par; item gloria, ſed alia alii. Armandus magnificentiâ magnus habebatur; Iulius ſplendore eum vicit; Illi ſeveritas dignitatem addiderat, Hîc manſuetudine & miſericordia clarus factus eſt. Richelius profundendo & puniendo; Mazzarinus ignoſcendo, & caute largiendo gloriam adeptus eſt: Illius prompta ac expedita liberalitas laudabatur, Huius in donando damnabatur lentitudo: Adverſus Richelium peccantibus, certa pernicies; Mazzarino infenſis, in ipſo Mazzarino perfugium. Ille cuncta vi tractare, hic imperioſa

rioſa quiete: ille regni Gallici apprime ſciens; hic orbis terrarum notitia validus: ille obijt inter bellorum flammas, incertus caſuum; hic pace partâ, ſecurus fati: ille gaudente; hic illacrymante rege, inter ejus amplexus expiravit. Interim neceſſaria hæc, nec, vti arbitror, ingrata enarratio, quæ hoc libro continetur; vt quos varia fortuna dimicantes, lector viſurus eſt, eorum quoque mores, animumque, & tanquam imaginem, ante oculos habeat.

Cum enim Rebus & Hominibus, Omnis Hiſtoria conſtet, plus his, quam illis, inhærendum duxi, quia magis intereſt, ad exemplar vitæ; Scire, qualis quiſque fuerit, quam impleri mentes, nihil profuturis nartionibus. Caput eſt, Homines agnoſcere. Mihi fortuna, multis ereptis, vſum reliquit, Gallicorum ingeniorum, quæ tanquam in tabulâ depingo. Hoc certè vtilius, quam Singularia agnoſcere. Stilo pango, quod alia leget ætas. Noſtra, ſui incurioſa, poſtquam facere laudanda deſijt, laudari, aut vituperari ineptum reputat, & Icones reſpuit, quia

formidat. Quantum ad Mazzarinum; Non de ejus fortunâ ſed de ipſo loquor, qui nullo beneficio, multis iniuriis mihi notus eſt, cum illi ſoli mea familia ſuas clades acceptas referat; Nihilominus tanta vis eſt veritatis, vt nequeam magni viri laudes tacere ignavus, ſed eas cogat invitus fauſtâ proſequi æſtimatione, campo adulatorio aliis relicto.

LIBRI PRIMI

FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE
REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER SECVNDVS.

Geſta domi, militiæque continet per felix quinquennium, prudenti, ſi vnquam, regimine, ab anno 1643, quo obijt Ludouicus ad annum 1648, quo cepti, peſſimis auibus, Motus Ciuiles.

TALI rerum ſtatu, etſi florente, non dubium quin Auſtriaca Domus ſublatura animos fuerit; multis apud nos animo jam rebellantibus, materiâ motibus variè quæſitâ : ni Mazarinus (inuidi cauillantur, occulto fine,) imminentibus occurriſſet; dum deſides, ſpe,

donis, dulcedine otij, pellicit: vegetos & militares per Germaniam, Belgium, Italiam, & Hiſpaniam, in pugnas & clades diſpergit, deterendo hoſti & amouendo, ne per diſcordias, interna & externa moliri prohiberetur.

[Quid futurum fuit, ſi tanta turba malè feriatorum, ſub tutelâ impuberi adepta impunitatem, ſoluta Regio metu, cœpta eſſet agitari ciuilibus procellis; priuſquàm Pignora Regni adoleuiſſent, charitaſque Principis, cui tempore aſſueſcitur, animos conſociaſſet? Diſſipatæ res, nondum adultæ, diſcordiâ forent, quas per quinquennium tranquilla moderatio fouit, eóque perduxit, vt, validis jam viribus, quoſlibet impetus ferre poſſent, etſi Gallici fati malignitas grauiſſimè ſæuiret.]

Spretis igitur magis crebris, quàm dictu dignis caſibus, de ijs ſolùm ſcripturus ſum, quorum ſcitus in vitam ſe porrigit; ſatius ducens prudentiæ operari, quàm animos paſcere inani rerum geſtarum narratione. Nihil hic quod ſingulariter enumeretur, ſperandum eſt.

Monita vbique ſecreta ab erroribus vulgi, breuia, occultáque: & fateor opus eſſe ſagace mente ad odorandum & aſſequendum. Qui eam non habet, me non legat, & res alias agat.

Primum ſpecimen noui principatûs, expeditio Rocroïca fuit. [Rocroïum, (ſiue, vt olim, Rupes Regia, *)* ad ingreſſum Arduennenſis Saltûs, Munimentum eſt, quod opera moleſque firmant, rarum culti ſoli occurrit veſtigium, myricâ ſqualet ambitus & ſterilibus auenis. Tanti momenti locus eſt, vt incubanti illic præſidio Luteriam vſque pateat aditus, & Campaniæ in immenſum patentis fuſa planities excurſionibus Rocroïacis obnoxia ſit.] Belgici exercitûs Ducibus nihil à morte Ludouici conſultius viſum, quàm iuris ſui facere finitimam illam oram. Ergo duodecimo Maij 1643. acri Rocroïum cingitur obſidione: exteriora derepente inuaduntur, præſidiarijs circiter quingentis aggreſſioni tam validæ imparibus. Triumphantium magis, quàm dimicantium more, Hiſpani vicina loca compleuerant. Franciſcus Melos, no-

mine Iberici Regis, primas tenebat; Comes Iſemburgicus, Dux Albukercanus, & Comes Fontanonus, ſecundas. Viginti ſex millibus armatorum conſtabat exercitus. His auditis, Enguianus, qui in Picardiâ ſtatiua habebat, peditatum qui ad Autiam, equitatum qui ad Iſaram, ſimul junxit: ac confeſtim Gaſſioneum cum quingentis Equitibus præmiſit, exploraturum omnia, & quæ belli ratio exigit, executurum. Gaſſioneus indefeſſo aſſultu hoſtem laceſſens, dum vtrinque pugnatur, in obſeſſam arcem centum ſelectos Tubiferos immittit, ſolatium non paruum laboranti iam præſidio. Enguianus magnis itineribus, accitá totâ virium ſuarum mole, ad Boſſutum oppidum, quarto lapide à Rupe-Regiá diſtans, decimo-ſeptimo Maij ſe ſiſtit. Huc pariter & aduentat Gaſſioneus. Ibi de liberandá Rupe-Regiâ, conſilia vltrò citróque agitantur. Non defuêre qui ſuppetijs, non prælio, opus eſſe affirmabant: potior ſententia, pugna decernendum. Obſtabant anguſtiæ; & inuij calles ſuperandi, antequàm in æquam planitiem copiæ educeren-

cerentur. Strenuè ac mira felicitate res peracta eſt. Vix contineri poterant Galli, quin curſu quoque ad hoſtem contenderent, vel crepuſculaſcente die. Illud impetûs Gallici: hoc rationis fuit. Quòd transfuga Gallus nunciauerat, Bekij, in ſubſidium Hiſpanorum, cum nouis copijs, inſtare aduentum; (non erat Bekius vile nomen in noſtra & illa Galliâ;) data transfugæ pecuniâ, quam exigebat eius ſors, omnia parantur vltimæ aleæ: iamque vniuerſa futuri diſcriminis facies in oculis erat. Omnia intentiori cura & ſolicitudine vtrinque inſtrui: noxque ea, velut in poſterum diem edicto certamine, parabatur. Enguianus, melius ratus diem exſpectari, incitatos ad corpora curanda dimiſit. Hinc, cum Ducibus, propinquiſque, agmina in armis ſtantium circumire; militum globis, dignam vetere gloria & præteritis monumentis, fortitudinem inſpirare; ipſe nec quietem pati, nec grauatum corpus ſomno leuare. Haud aliàs tam alacrem viderat Ducem exercitus: & facilè ex eius vultu interrito certam ſpem victorię augurabatur;

Tandem nitidiore luce noſtram hoſtiumque aciem oſtendente, Enguianus, ſpreto amicorum admonitu, leuiter pectus loricauit, capite inermi, conſpicuo vultu, vt à milite per omne diſcrimen noſceretur.

Acies ita fuit diſpoſita, vt dextrum cornu Gaſſioneus; læuum Hoſpitalius, cum Seneterreo, tueretur; Eſpenanij ſubſidiis cornua roborata eſſent. Enguianus dextra læuáque oculos viuaces circumferre, dubio euentu pro victore ſe gerens. Nuſquàm præcociori gaudio Fortuna prouocata: tamen ad preces, propitiandæ victoriæ, Sacerdotes vocati; creditum, heu! nimiùm multis, inutile in terris pondus. Ingens conflictus fuit, obſtinatio pertinax. Grauis fortuna læuæ noſtræ aciei incubuit. Seneterreus, ſtrenue Ducem & militem agens, plumbo & ferro vulneratus; equo cæſo abductus, & paulò pòſt, receptus. Hoſtes quoque noſtris tormentis potiti ſunt; quæ Hoſpitalij virtus inclyta recuperauit: ſed, eo brachium ſaucio, rursùs amiſſa, & in nos conuerſa ſunt. Fortuna pugnæ per Syrotum mutata, qui vehementer

iniit certamen, & læuo cornui, in manifeſto diſcrimine, ac pœne proſtrato, venit ſuppetiatum. Vallonibus, Germanis, ac Italis cæſis, negotium reſtabat cum phalange Ibericâ, forti, vinci neſciâ. Peditatus dextri cornu ſæpius eam aggreſſus eſt, ſemper irrito conatu. Tandem Gaſſioneus, non ignarus, quænam fortuna eſſet in illa phalange, equitatum dextri cornu ſecum ducens, firmum laxauit ordinem, & fudit. Ingens ruina hoſtilem aciem repentè compleuit. Heluetiorum noſtratium crudelis rabies in Hiſpanos deſæuijt, qui ante oculos Ducum ſuorum mortem occumbere, quàm ſalui eſſe, ducebant egregium. Fontanus, rei tormentariæ in hoſtili exercitu præfectus, fugæ dedecus honeſtâ morte vitauit. Heluetij, decus expetiêre mactati Ducis, ſellâ geſtatoriâ, durante prælio, vectati (jurejurando ſe obſtrinxerat, neque peditem ſe neque equitem aduerſus Gallos pugnaturum.) Comes Iſemburgicus tutiorem fugam, quàm captiuitatem ratus, ſaucius euaſit, & paulò pòſt ex vulnere obijt. Melos, (relicto Baculo Im-

peratorio, qui in manus victrices Enguiani peruênit,) quatuor leucarum ſpatium celeritate equi emenſus, Mariamburgi latebris ſe abdidit; paucis fugæ comitibus, omni acie deſtitutâ, fuitque in confeſſo, militem pugnaciſſimi Imperatoris, Imperatorem fugaciſſimi militis functum eſſe officio. Solum Enguiani decus addidit gloriam victo. Iam non ampliùs pugna, ſed cædes multiplex: clades nunc ſingulorum, nunc vniuerſorum: amputata paſſim virorum membra humi jacêre: trunci & debiles, arma tamen non omittere, donec multo ſanguine effuſo exanimati procumberent. Alij, quà breuiſſimum patebat iter: alij diuerſos ſaltus, & ignotos ſequentibus calles, petere: armatis inermes, integris debiles implicari. Id moris, vbi intrauit animos pauor. Enguianus non diutiùs ſequi fugientes; manus fatigatas, corpora ſiti exhauſta, hebetia arma, quieſcere iuſſit: & extraordinario periculo defunctus, Rocroïum intrauit ouans. Cæterùm hanc victoriam majori ex parte Virtuti, quàm Fortunæ ſuæ debuit; nam & aciem peri-

peritiſſime inſtruxit, ſtrenuè pugnauit, & magno conſilio jacturam tormentorum contempſit: cùm tamen in ipsa acie ſummum videret eſſe diſcrimen. Fugientes autem, (quod in illo ardore animi & ætatis rarum eſt,) prudentiùs quàm auidiùs perſecutus eſt. Hoſpitalium, Seneterreum, Gaſſioneum, Syrotum, Eſpenanium, Enguiano Duce; & Enguianum talibus miniſtris dignum fuiſſe, faſſi ſunt qui interfuêre. Hæc dicta nimis fusè, ſed tot futura prœlia erunt hoc in vno.

Liberato Rocroïo, de Thionuilla decretum. [Vrbs eſt Ducatûs Luxemburgenſis, Moſella flumine interſecta: hinc Metas, illinc Treuiros ſpectat; biporta enim eſt: in valle ſita: foſſis, propugnaculis ad inuidiam vallata.] Magni momenti tunc credita, non tam vt eius excidio Fequieri manibus parentaretur, (quod dignum noſtro nomine,) quàm vt Gallica ditio tali acceſſione creſceret. Ergo vaſtatis agris, vicis nonnullis in poteſtatem redactis, trigeſimo à pugna Rocroïca die, viſus exercitus Gallicus in conſpectu Thionuillę; quam idem Fortunę im-

petus domuit. Geureus & Gaſſioneus præ-ceſſerant ad primas metationes: Condęus ingenti celeritate, quartis caſtris Metas acceſſit; & ſubinde ſupplemento militum occurrente, exercitus ad iuſtam magnitudinem excreuit. Ducum conſilijs, operibus, vi, patientiâ militum, virtute Enguiani, ſpatio quadrimeſtri quàm oppugnari cœpta erat, in manus noſtras peruênit Vrbs, vetuſtate originis & crebrâ fortunę varietate ad memoriam poſteritatis inſignis; quę multis caſibus defuncta, nuuc quaſi renata, nouâ pace cuncta refouente, ſub tutelâ Gallicę manſuetudinis acquieſcit. Quia variè illic bellatum, multęque mortes acceptæ, vbi Lutetię nunciatum eſt, captam eſſe Thionuillam, immenſum gaudium fuit: plena Templa gratias Dijs agentium · Aduentus quoque Enguiani, ciue obuiam effuſo, celebratior quàm moris erat, conſuetum honorandi modum exceſſit.

Fœdus nobis percuſſum cum Guſtauo Adolpho, Sueciæ magno Rege, durauit quamdiu ille: Eo exſtincto, renouatum cum

ſucceſſoribus ; inter quos Weymariæ Dux Bernardus, ſurculus Saxonicæ Domûs, potius truncus, ingentibus meritis eminebat. Sociata noſtra arma Gothicis ſub inclyto Duce : quo, peſte, non veneno ſublato, vt maligne ſparſum, ne Richelij conatibus obſtrigillaret; tota exercitûs moles Guebriantio incubuit ; qui iam militi & imperio Germanico aſſueuerat ; Herciniæ & Rheno notum nomen. Victo Lamboïo, & varijs conatibus ſemper ſecundis, proſpera illi fuerat militia : tandem, vt fatum fert virorum militarium, ſub obſeſſis Rothuelij muris, globo majuſculo, effracto brachio, ſuperſtes vrbem intrauit. Comitantibus lacrymæ obortę præbuêre ſpeciem jam non Guebriantium, ſed funus eius, viſentis exercitûs. Manſit mens immota ; &, omnibus mandatis, velut vitę & imperij debito liberato, vox defecit. Germani lamentis ac planctibus cum Gallis concurrere, nec victi à victoribus diſcerni. Certamen mœroris edebatur ; nunc in deſiderio, nunc in veneratione hærente milite. Tam viridem, & in flore ætatis fortunæque, ereptum rebus hu-

manis, iuſta indignatio fuit. [Ioannes Baptiſta Budus, Brito, Guebriantij nomen in familiam intulit. Primæuis in annis Aulam ſectatus, in cohorte Regiâ Præfectus: poſtmodùm, cupidine gloriæ, quâ immane quantùm flagrabat, partem exercitûs Rohanici, Rhœtiâ relicta, in Germaniam deduxit; opera ſua Weymario approbata. Primus Gallorum Germanicè ſciuit imperare; cum ſummis ætatis ſuæ Ducibus comparandus. Ac funus erant res noſtræ, ad Rhenum & Danubium; ni Turenium ſucceſſorem habuiſſet.]

Guebriantij exſequiæ non vulgari pompa celebratæ. Corpus illatum Fano Deiparæ Virginis: qui honos infrequens, non tam conceſſus viri meritis, quam vxoris Renatæ Bekiæ flagitatione extortus. Fœmina impotens, gloriæ potiùs quàm luctûs immodica, Iuſta marito perſoluta in ſui oſtentationem trahere.

In Aulam aduentat è Belgio Margareta Lotharinga. [Hæc Gaſtoni prauis conſiliis agitato, inuito Rege, denupſerat, (quod nefas in Galliâ:) adnitente maxime fratre

Carolo

Carolo Lotharingiæ Regulo; qui toties fœdifragus, per normam viuendi imperſcrutabilem, ſe & ſua non ſemel euertit. Rex Ludouicus, connubialia pacta peroſus, ea reſcindere fruſtrà conatus eſt; Gaſtonis ingenium cætera mutabile (tam lubrica mente tertiùm lapsa,) in ſolius Margaretę amore, pertinax fuit. Hujus exemplo & monitu, vulgiuagam Venerem maritalí capiſtro domuit; & parcus Deorum cultor flexit in ſuperſtitionem, hoc eſt, ſeruilem Dei metum; graue malum, cui duo adnata, implacabiliter nocere, & credulitatem ſemper falſis indulgere. Lotharinga primò chara & omnibus accepta: dignitate formæ non degener; caſtitate ſupra Gallicos mores: laudabili exemplo: mox, diuturnitate, in ſuperbiam mutans, Auorum gloria tumere viſa eſt, & ſacrorum immodico cultu. Non callida mulier, ſed viri ſui potens.]

Regina Angliæ, Henrieta Borbonia, Henrici IV. Filia, relicta inſula imminentium malorum plena, in Galliam ſe recipit; vbi ſplendide excepta, acribus initijs, incurioſo

fine. Recuſauit fœmina mœrens oblatos honores; cauſata, præſenti fortunæ pompam non conuenire.

Carignaca Borbonia Sueſſionia, Thomæ Sabaudiæ Principis conjux, quæ apud Hiſpanos, (quorum partes ſecutus maritus tandem in noſtras redierat, (diù morata; tam longa ſilentia apud ignaros ſuæ linguæ non paſſa, in patriam reuerſa eſt: [Vaniloquij felix: ſed & morum probitatis.]

Eliſabetha Borbonia, Henrici IV. filia & decus, Hiſpaniarum Regina, moritur. Non potuit Rex maritus, per abſentiam, aſſidere valetudini: ſic moribundæ oculi in nouiſſimâ luce conjugem deſiderarunt. Quadrageſimum ſecundum nondum ætatis annum egreſſa; breui circulo tantam virtutum copiam complexa. [Gallica comitas, grauitas Hiſpanica, pari librâ: digna fortiori ſexu prudentia; auxilium virilis curæ: ad compeſcendos Turbones ſæpiùs conſcenſo equo. Non precunculis, aut vano pietatis oſtentu per congeniculationes ad aras, ſed vi animi: Conjugis curas non æquare, ſed ſuperare.

Felices amauit, miſeros tuita eſt; ac ſi quid nimium, benignitas fuit: ſed quid honeſtius culpâ benignitatis?] Philippus, non temperans dolori, amiſſę charitatem deſiderio extendit, & ſolatio relictæ Tereſiæ; quæ, ita volentibus Fatis, nobis Regina obtigit.

Hæc quanquam non eodem tempore contigêre, conjunxi; ne diuiſa, haud perinde ad memoriam ſui valerent.

Illud fœmineæ leuitati non diſſimile, fœmina enim id procurauit, quod hoc temporis accidit. Rege impubere, cùm omnia licere ſibi exiſtiment Galli: Collinius auſus eſt Guiſium Ducem ad ſingulare certamen prouocare; quod more Auorum, non detrectauit. In auguſto Vrbis loco, prouocatorem grauiter ſaucium exarmauit; & ignouit. (Apud Guiſianos benignitas gentilitia, & pugnacitas.) Collinius mœrore & tædio vitam finiuit; relicto fratre vnico, qui ad Carentonium oppidum cecidit, magni Gaſparis Collinij, qui Orbem terrarum geſtorum famâ impleuerat, rectâ ſtirpe ſic exſtinctâ. Damnatus Collinius,

quòd imparem congreſſum affectarit, impulſu fœminę, quæ tantillo ſanguine fuſo haud contenta, Galliam poſtmodùm ciuili cruore, quoad potuit, reſperſit. Condæus rem ægrè tulit; & ne factionum ſtudia inde recrudeſcerent, ſopiuit protinùs, authoribus iratus.

Paulus Gondius, deſignatus Archiepiſcopus Pariſienſis, in Corinthiacum inungitur. [Pontificis Romani eſt, vt à Vaticano oraculo Orbis terrarum pendere videatur : ſua iura etiam in partes refractarias transferre.] Ille dies primus lethi & omnium malorum cauſa fuit.

Caſimirus, Poloniæ Princeps, Filius & Frater Regis, Sceptri immemor, depoſitâ perſona, nec reuocante Majeſtate, factus eſt Loïolita; Romæ amplexus Inſtitutum, quo, habitu corporis, & viuendi norma recondita, ſtudium ſapientiæ præfertur. Laudatus à ſummo Pontifice, qui eiuſmodi mutationibus, etſi morbos animi denuncient, ſemper velificat : via, vt dicitur, ad melius Regnum ſic oſtenſa. Breui Ieſuitiſmi æſtus elan-

guit;

guit; ad purpuram, ad ſolium, ad nuptias etiam fraternas, & non conceſſos hymenæos, animo conuolante. [Si ſemel eiuſmodi debuit attingere, non poterat minùs indecorè; cum probata Societas ciuiles mores & literas in Monachiſmum primùm intulerit: (temnunt hoc nomen Ieſuitæ.) Vtrum autem mixtura rerum mundanarum eum ſic adulterarînt, vt neque periti Aulici, neque puri Monachi audiant, commodior erit albi dicendi locus.]

Notabilis & alter ille Caſimirus, etiam Regis Poloniæ Filius, cui Mieciſlao nomen erat. Anno milleſimo quadrageſimo, Benedictinum Monachum profeſſus, Deo totum ſe vouit & ſacrauit. Ad eum, iam Sacramenti religione obſtrictum, miſſi Legati, Principem ſuum depoſcentes. Pontifex laxat vincula, data etiam venia conjugij: ea lege, vt Poloni caput deinceps in coronam ſtrictè tondérent, ritu monachali: itemque nummum annuum, in Cereos Diui Petri, conferrent, indulti monimentum. Ita Caſimirus in Regnum deductus, gaudio & conſen-

ſu exceptus eſt; vxorem duxit, liberos ex ea tulit, propagato in poſteros Regno. Sic profugus, Monachus, Diaconus, patria, ſceptro, etiam vxore, cum gratia, laude, & venia potitus eſt.

Ferrarius Palauicinus, Canonicus, vt Barbarè dicitur, Regularis, Parmenſis, nobili ortu; Aulę Pontificiæ mores acriter inſectatus libellis famoſis; ceruice cæſa, Auenione, exemplum fuit, quàm intutum ſit, etiam veracibus ſcriptis, Romana laceſſere.

Harcurtius Legatione Britannica defunctus, rebus, vt rebatur, ad tranquillitatem vergentibus, euentu magiſtro, docuit, viros militares non altùm in res Politicas penetrare.

Aurelianus, magis auidus gloriæ, quàm capax; (affectati Imperij nunquam conuictus, nec ſpei nimiæ ſuſpectus; nec author cuiuſquam necis, vel conſcius, quamuis vlciſcendi cauſa non deeſſet;) ſiue otij pertæſus, ſiue victorijs Enguiani excîtus, ſiue impulſu eorum, quibus totâ vita fuit obnoxius decreuit ſe quoque fortunæ belli inſerere.

Grauelina, maritimæ illius oræ validiſſimum Munimentum, apud Morinos olim vltimos hominum, tanto Principe viſa eſt expeditio digna. Auriacus Saſſium-Gandauenſe tunc quoque obſidebat, immiſſo Trompio auxiliari, qui portum Grauelinæ cingeret claſſe Hollandica. Meilleræus & Gaſſioneus additi Aureliano, non vile ſubſidium. Diſtrahendo hoſti & eludendo, tripertito agmine, proceſſum, varijs itineribus. Suboluit tamen Hiſpanis de Grauelina; nam, repagulis aquarum laxatis, circumjacentia inundata. Eadem arte à noſtris exſiccata, quâ merſa, planities. Primis diebus tolerabilis labor viſus: progreſſu, ſiccâ & aduſtâ acerrimo Sole tellure, non pauci ſiti exſtincti, torridis fontibus vix ad perennes amnes ſufficientibus & natatos nuper riuos quærentibus armentis Aurelianus à prima luce in multam noctem in agmine conſpicuus, inediæ & ſitis patiens, ſuo exemplo docuit, quàm ſit dulce gloriosè pati. Sextis caſtris, ſub mœnibus Grauelinæ, ante ora Ducum, comparüit. Meilleræus, Gaſſioneus, Ranzovius, Fertęus-

Imbauſſius, (poſteà Stampæus Mariſcallus dictus,) ſtrenuam operam nauare. Oppugnatio more recepto proceſſit; ideſt, per aggeres, foſſas, faſciculos ligneos, cuniculos, fallacias inſidiarum. Miles paſſus, occiſus præfecti actibus ſuis ſuperbire, & jactare vt moris, perire non pauci, innumeri vulnerari. Dux reuiſit caſtra, non ſemel ipſis periculis lætus, extollit fortia facta, pecuniam largitur, afflictis opitulatur, ægris auxiliatur. Nullus fuit imbecillus cuius ſalus ac valetudo non ita ſuſtentaretur Gaſtonis curâ, tanquam diſtractiſſimus ille tantorum onerum mole, huic vni negotio vacaret animus; non ſequentibus diſciplinam, quatenus exemplo, non nocebatur, ignouit, admonitione frequenti, caſtigatione rarâ.

Picolominus tentat ſuppetias, conatu non ſolùm vano, ſed damnoſo. Auriacus, cui Melos opponebatur, vrget opus ſuum, in Saſſii-Gandauenſis expugnatione; auxilia pollicetur Aureliano, dummodò indigeret. Trompius partes ſuas ſtrenuè peregit. Tandem res eò redacta, vt Feſto Diuæ Annæ ſacro,

ſacro, deditionis pactis vtrinque ſubſignatis. Grauelina in Aureliani manus peruenerit. Vrbem intrantis hæc vox diuina excepta eſt: *Tentemus hoc modo, ſi poſſumus, omnium voluntates recuperare, & diuturnâ victoriâ vti. Hæc Gallorum per me noua ſit ratio vincendi, vt miſericordiâ & liberalitate nos muniamus.*

Interim etiam reuocatus à Rege, gratulandi causâ; cùm victoria poſſet vti, frui maluit; nec ſecuta quidem breuis ad ſpiritum recipiendum requies.

Ex fœdere cum Suecis & Weymario inito, vrbeculæ illæ ad Rhenum, circa Briſſacum, noſtri juris remanſerant; quod hoſtibus inuidioſum; Inde, Friburgum Briſcoïæ primùm illis obſidetur. Flos & robur Auſtriacarum partium Bauarus miles, & eius ductor Mercius, vetus artis, & bello ſtrenuus, valide vrbem quatit. Enguianus, qui Sauernam tum aduenerat, per Turenium de cœptis hoſtilibus certior factus, Benfeldiam, & illinc Briſſacum properat; vbi collatis cum Turenio conſilijs, nihil quicquam decreuit, niſi priùs oculis omnia exploraſſet. Sed iam

Bauari ad deditionis neceſſitatem Friburgum adegerant, ſpe maturiùs facta expeditione; Exercitu poſteà in aſpero & prærupto monte locato, ac truncis arborum cæſis, vndequaque vallo ſepti, quid agendum ſecuri agitabant: Enguianus, (in illo freto æui, ardore pugnę æſtuans,) recta fronte adoriendum hoſtem exiſtimauit; quidam obliquandum tentamentum cenſuêre: ille, omiſſa arte, animo, qui cuncta vincit, vincendum affirmare. Non fuit, vix erit, acrior ardor pugnæ. Ipſe Enguianus, equo deſiliens, trudi in confertiſſimos hoſtes. Turenius à tergo præliabatur. Conſultius viſum vniri: ſic ex binis caſtris, vna facta ſunt. Octo horis, quod rarum, ancipiti fortuna certatum, per continuos imbres: madida veſte grauato militi nox opportuna ſupervênit. Diluculante poſtero die, rursùs ad arma; Bauaro, neſcio cedere, ſed pugnam ſemper redintegrante. Tandem, notatum, hoſtem non moliri fugam, ſed receſſum. Nulli mortalium tanti ſua funera, vendiderunt. Illa dies iter Gallis in Germaniam

aperuit; quam Enguianus ſic victorijs peragrauit, vt Fortunâ famulante, & Virtute adgubernante, tot ſucceſſus, quot dies, enumerauerit. Poſt Mercium victum, vinci neminem puduit: ſolum Philiſburgum, rapidum curſum retardauit. Primus turbo in illud valido impetu detonuit; quo capto, per vtramque Rheni ripam effuſus Gallus, Spiram Imperialis Senatûs, Mogontiam Electoris ſedem, & amœnam Wormatiam, ſui iuris fecit. Hactenùs noſtri cum ſingulis vrbibus: pòſt aceruatim obuia quæque inuadere, ne obſeruato quidem locorum ingenio. Bellum impar exſpectationi Germanicę gentis; cuius virtus, olim Romanorum victrix, deſita hoc rerum cardine apparuit. Eodem tempore Enguianus, vix veſticipes annos egreſſus, & prima juuentæ limina, videbatur & Germaniam conſummaſſe, & auſpicari vbique triumphos, Rheno debellato adremigans. More ignis, qui obuias populatus incendio ſyluas, interueniente flumine abrumpitur.

Pauliſper ſubſtitit inuaſio, ad Marianda-

lium, (Mergenſthemium Accolæ vocant.) Ibi Turenius, [procul erat Enguianus,] alimenti penuriâ adigente, copias diuiſerat pabulandi causâ : ipſe hoſtium ſecurus, agitare quid agendum. Auſtriaci & Bauari, Mercio & Ioanne Werthio ductoribus, inopinatò aggrediuntur. Collectis, quantùm paſſa eſt vrgens neceſſitas, copijs, vltimum diſcrimen non detrectauit Turenius. Ducem ac militem agens, Rosa ſtrenuè ſecundante, obſtitit quaſi rabie percito hoſti: & tandem, cùm nec Mariandalij tutus eſſe poſſet, impedimentis & tormentis poſthabitis, cum equitatu circa Mœnum flumen ſe recepit; Tracius fortem operam in milite firmando præſtitit. Cæteri noſtri Philiſburgum verſùs elapſi, & Spiræ trajecto Rheno, Mogontiam ſalui peruenêre, vt Turenio jungerentur. Enguianus certior factus pugnæ improſperæ, Coniſmarkium Suecum, & Guezium Heſſianis præfectum, (etſi reluctantes, & abiturientes in patriam,) impulit, vt tantillùm ſecum remanerent, donec opportunum locum ad Nicrum occupaſſet.

Glenius

Glenius auxerat exercitum hoſtilem, Mariandalico ſucceſſu non mediocriter tumentem. Enguianus, Viſloquij relictis omnibus impedimentis, de occupando Hailbronio cogitat, inter Danubium & Rhenum. Hoſtes, quibus tale conſilium ſuboluit, indefeſſi properant; & montem non procul ab Hailbronij muris, ita inuadunt, vt Nicro antè fluente, nec poſſent noſtri intrare Hailbronium, nec hoſtes adoriri. Ergo decretum versùs Franconiam & Danubium pergere. Coniſmarkius, deſerto exercitu noſtro, res ſuas egit: Heſſij idem præſtare conati, ſed imperante & cogente Landgrauia, nobis hæsêre. Poſt multa hinc & inde agitata conſilia, ſententia fuit, hoſtes ad Danubium vſque pellere, & Hailbronium redire: ſed vtroque exercitu ſingulis diebus pari lineâ procedente, non deerant leues velitationes. Diu in mutuo conſpectu tormentis actum: ſtagnum interjacens à conflictu arcuit. Noſter Norlingam versùs viam inſtituit; Hoſtilis Donauertium. Viſum Enguiano Hailbronium tendere, cum repente monitus eſt ho-

ſtem aduentare, certandi auidum, inter Veranium flumen & noſtram aciem; id vitare facile Enguiano, niſi propoſitum pugnare.

Eius hilaritas omnium mentes ſpe impleuit. Nuſquàm intrepidior, nuſquàm ſecurior. Ad preces deuolutus vterque exercitus, more laudato; animando militi, qui hoc debito defunctus, fortius videtur operari: etiamſi Dij rite vocati non ſemper adſint. Grammontius dextro cornui, Turenius ſiniſtro præfuit: peditatus, qui in medio, Marcino, Caſtello-nouo, & Bellenauio regebatur: Heſſij cum ſuo Guezio, & Hoëmio, in ſecundâ linea; Chabotus ſubſidiario militi aderat. Mouſſaius, Enguiani iuſſa quacunque circumferebat. Sed quid dicam de præſaga mortalium mente? nam Lutetiæ ante pugnam publicata victoria, nec imminentia deſtinatæ ſortis ſigna latuère. Id aliàs apud Romanos notatum. Pagus cum caſtello inter vtrumque exercitum ſitus, tormentis noſtris validè quaſſatus eſt. Eò deſcenderunt & hoſtes à iugo montis, & noſtri pariter. Horâ quartâ, menſe Auguſto, mixta pugna ferox,

De occupando vili pago certamen videbatur. Enguianus vbique eminebat notiſſimis armis; & per ſuorum ordines ferebatur collaudans, increpanſque, prout cuiuſque facinora; ſtrenuéque ſi qua lababant, hoſtium cæde reſtituens. Cùm noſtra acies declinare videretur, Grammontius accurrit; qui, rebus reſtitutis, cum Chatreo captus, Monachum Bauariæ metropolim deductus eſt. De dextro cornu conclamatum erat, niſi Turenii virtute, qui ſiniſtro imperabat, infuſus eſſet militi animus. Eò etiam Enguianus aduentat, iterùm ſaucius, equo iterum cæſo. Hoſtis, quantâ potuit pertinaciâ defunctus, coactus cedere Donauertium versùs, qua vrbe direpta Danubium tranſmiſit; nuſquàm tutus, niſi eo traiecto. Non conſultum viſum perſequi: capta ſunt tormenta & impedimenta, plenæ victoriæ ſigna. Occiſus Mercius, Dux primarius, captus Glenius, & *H*olſtenii Dux: quatuor millia deleta, bis mille capti. Enguianus, omni gloriâ in Turenium deriuata, Norlinga potitus eſt. [Quàm Coniſmarkio, proſperis rebus anxio quòd de-

fuiſſet, debuit dolere, quòd ſanguine Auſtriaco Suecicos, ideſt, ſuorum Manes non placaſſet, nec lauiſſet campum paucos ante annos tanto cruore reſperſum! nam noſtri eandem quàm Sueci priùs, arenam inſederant: iterùm maduêre eadem noualia, iterùm acies vidit infeſtas Norlinga; ac per geminum Martem ſtricta planitie, ignobilis vrbecula fuit nobilitata: tanta autem celeritate perlatus ſucceſſus, vt ante Rex viciſſe quam bellare cognoſceret, nunciosque periculi, victoriæ præceſſerit nuncius, ſed reuerà, vt jam dictum; præſagium fuit, non curſoris velocitas.]

Tot laboribus fatigatum Enguiani corpus morbus tentauit; quo excuſſo, rediit Lutetiam. Nihil vrbem præter Enguianum ſonare, ingentia eius animi bona, illam indolem qua magnos Duces ea ætate anteceſſit, in ſubeundis periculis conſtantiam, in rebus moliendis efficiendiſque velocitatem; in deditos fidem, in captiuos clementiam; in voluptatibus, etiam permiſſis, temperantiam. Hæc omnia inuidi fœdari vulgabant, magi-

ſtellis

ſtellis vilibus auſcultando, ſcurrilibus conviuijs indulgendo, probos & graues irridendo ſarcaſmis, parcimonia pluſquàm paterna; tales inconſultæ fuere nonnullorum voces. [Creditum ſapientioribus, ſucceſſus aceruatos cauſas fuiſſe omnium malorum, quæ poſteà ſecuta, eius magno damno: adulationibus corrupta Principis mente, qui ſibi nimiùm fidens & falſis conſilijs, omnia patratis deberi, ac nihil poſſe ſibi negari arbitratus eſt. Sed de his & ſimilibus aliàs plenè & vere.]

Relicta conſummatâ Germania, in Belgium animos tumentes conuertit: vbi Aureliano & Auriaco junctus, ea geſſit, quæ ſingulariter narrata multorum voluminum inſtar exigerent, ſed hæc iuſti operis materia ſunt, non tam reciſæ & arctatæ Epitomes, in qua magis decretum neceſſaria prætermittere quam ſupervacua amplecti; In tranſcurſu, etſi alieno loco & tempore, ſufficiunt hæc pauca; Aurelianum, maritimâ orâ Flandriæ ſubactâ, & non paucis vrbibus illius tractus in Gallicam poteſtatem redactis Lutetiam re-

dijſſe fruiturum fama ſui; adamantino propoſito, nunquam tales curas attingere, quod exſecutus eſt bona fide, armis ad poſtem Gradiui æternùm fixis.

Turenius in Germania poſt diſceſſum Condei ſolus legionibus Gallicis imperans, Auguſtam cepit Treuerorum præſidio Auſtriaco deditioni adacto; Hinc anſam bellandi ægrè & carè Richelius noſter olim præſtinarat, ſcilicet ob Archiepiſcopum Electorem male habitum ab Hiſpanis, cum totius dynaſtiæ noxa; ſed quæ clades inde ortæ, damnoſo ſuſpetiarum appulſu, ideſt per remedia malo pejora? *Electorum præſertim Treuerenſis & Mogontini prudentia circa hunc cardinem verti debet, vt inter Gallicum regnum & Auſtriacam gentem, duraturas æternum ſimultates, quoad poterunt, componant, certi non poſſe collidi illos Europæ vertices quin ipſi fatiſcant, victi gemino pondere. Non adulari imperantibus, ſed nec irritare aut laceſſere, inter abruptam contumaciam, & deforme obſequium pergere iter, ambitione ac periculis vacuum, abjecta omni ſpecie ſuperbæ libertatis: cum bonâ veniâ*

Germanicæ gentis, inclinatio facta in eius robore, in opibus, & fere in animis, non dixeris eſſe vltrà Martis illos pullos, fuerunt, nec olim & Romano ſolùm æuo, ſed Caroli Magni, atque infrà perſeuerarunt in Fridericorum, Othonum, & Henricorum rebus. Quàm multa egregiæ fortitudinis opera quæ nunc langueſcunt.

Sed ordo rerum diù me ad res Italas vocat, vbi proſpera omnia, & ad inuidiam ſæculi. Hæc eſt illa tempeſtas, qua Gallia maxime viguit, quodam veluti flore virtutis. Si qua juventus, ſi quod robur, tum vere robuſta, & par Orbi terrarum eſſe cœpit.

Iam finis Vrbani Pontificatûs appetebat, cum in Italiâ bellum exarſit. Paulus III. Farneſius, familiæ ſuæ commoda, ſi vllus Pontificum, promouit; in hoc ſolùm intentus, vt ditionibus extra priuatam ſortem ſuos attolleret. Inde Parmæ & Placentiæ Ducatus, & Caſtrenſem, eis & in eos contulit. Caſtrum, non vrbe procul, agnatis & nepotibus Pontificum malignè & oculis limis ſemper aſpectum. (nam liberè fatendum, nihil eſt quod nepotago illa magis

ambiat, quàm eximi fortunæ vulgari. Ab illo apice rerum, ad primam conditionem reuerti, intolerandum.) Forſan Vrbanus in æui flore moderatus eſſet ardori nepotum, qui à conclamato ſene facile impetrauêre, vt bellum Parmenſi indiceretur, ob Caſtrum creditoribus, quos Barberini ſuſtentabant, oppigneratum, & in prædam illis iuridice ceſſum. Alia ſuberat cauſa, turpicula quidem, & quâ ſorderet hiſtoriæ dignitas, ideo reticenda. In notis ad hos libros elucidabitur, vt multa alia, nunc vt expedita, obſcura. Ergo armis aptari, recludi theſauros Eccleſiæ, ſcribi militem. Quid illis mentis fuit? Non frui partis, ſe & ſua Fortunæ credere, inuidiam totius Italię in ſe deriuare, hoſtes ſibi conciliare validiſſimos Principes: (nam Veneti, merito ſemper infenſi Pontificię poteſtati, Etrurię, & Mutinę Ducibus juncti, defenſionem Parmenſis fortiter ſuſcepêre.) Sic inſolentes armorum, Eccleſię proceres merſi ſunt bello exitiali: quod geſtum fere ſemper ſecundâ militiâ, ſed cum neutris partibus diuturnitas belli ex vſu eſſet, res compoſitę,
poſtea

poſtea ſub Innocentio recrudure.

Sopitis Italię diſſidijs, Vrbanus VIII. fatis conceſſit, annorum, honorum, & opum plenus; guſtatis fere annis Petri. Mortuo Vrbano, magnus diſſenſus Eligentium in Conclaui, cum noxa Religionis, (pœne dicam probro.) Fluctuans & incerta electio, Pamphilio prona fuit, forſan deteriori. Barberini apud Vrbanum patruum, omnia quæ vellent, poterant; & pluſquàm æquum decorumque erat, volebant. Manſit illis aura ſecunda, quamdiu ſydus illuxit; poſt eius occaſum, omnia aduerſa. Nam Innocentius. (ita Pamphilius voluit dici,) quamuis operę & gratię Barberinorum, plurimum deberet, inter primas publicas actiones eos euertere conatus eſt; & quaſi fecit, niſi obſtaſſet Gallus. [Vbi tunc Roma fuit? Multi Pontificis ſeueritatem & ingratitudinem accuſare : ſapientiores incerta rerum humanarum ſub illuſtribus exemplis agnoſcere; fere vilium hominum pœnâ perijſſe, qui dignitate & opibus culmina paulò ante fuerant rei Romanę.] Gallia viſa afflictis tutiſſimum aſy-

I

lum : venêre ſupplices, genibus aduoluti Mazarini, quem toties erant dedignati ; cùm, ſibi ſoli in pretio, alios tanquam ex ſolio deſpicerent. (Nullam injuriȩ imaginem perferre ; ſed ſolo aſſenſu eorum corrumpi, qui adulationis præmia quȩrebant.)

Id ſolenne Pontificibus, odiſſe agnatos anteceſſoris, quòd omnia expilarint. (Obſeruatum tamen, Deo vindice, diuitias ita partas non diù durasſe.) Nullo exemplo deterrente, ſoluti omnes : nec frui ſatis eſt. Non intendere acriter in publica : quid enim rei non diuturnæ, nec poſteà ſuorum ? Subitis auidi, & inter incerta feſtinantes, præſentibus inhiare ; lucellum in omni occaſione captare, ita juſtitiam miuùs coli, & oculos claudere in noxis ; per gratiam & mercedam indulgere.

Barberini excepti in Galliâ benignè. Mazarinus, quos expertus erat ſuperbos, depreſſos adjuuit. Ei autem ita diſplicuit electio Pamphilij, vt Antonio Barberino grauiter inde mulctato, præ mærore periculoſe decubuerit : Vnde multorum ſpes auidæ, præſertim Chauignij. Grimaldum Cardinalem nonnulli Reginæ obtrudere. Regina neutri

fauere, ſed opperiri valetudinem Mazarini: qui reſtitutus, in conſilia æmulorum penetrauit, & tenuit repoſta altâ mente, præſertim in Chauignium, quem ex illo, occulte ſemper inſectatus eſt; quod cùm Chauignio ſuboluiſſet; cauſa fuit præcipitandi immatura cœpta.

Cum Innocentij graue ſupercilium non facile nouelli Parmæ Ducis auſa toleraret, iterum ad arma ventum; ſed primo impetu Copiæ Parmenſes adinternecionem cæſæ ſunt. Earum ductor Gauffredus Gallus Medicus arte, qui gratiæ Eduardi defuncti irrepſerat, incertum, quibus illecebris, fautor diſſidij, Placentiæ vltimo ſupplicio affectus eſt, victima rerum ſarciendo dedecori. Conciliator Rex Galliæ per Bichium Senenſem, cum Donghio Genuenſi pacis ſequeſtro à Pontifice Quæ Mazzarini gloria; per Belgium, Germaniam, Catalauniam, Taurinos, Inſubres, Gallica arma triumphare, ſed & conſilia pacifica ſexennis regis valere, ſub tutela reginæ externæ, irrequieto ſemper regno, facto tranquillo.

Fuit, ſi vnquam, Gallia prudenter recta. Alta tamen illa, Sermunculis ac judicijs peti & carpi. [*Scilicet grauamur imperari: & quamvis benè ac vtiliter aliquis agat, tamen hoc & illud damnatur; & ſemper eſt quod non omnibus placet,*] *Inde voces apud vulgum, & in circulis.* [*Sed nullum magnitudinis animi certius argumentum, quàm ſpernere; potentiâ ſupra læſionem, gloriâ ſupra infamiam. Sedatio mentis decet imperantes; & contumeliarum patientia ingens inſtrumentum ad tutelam Regni. Mazarinus ſolâ pœnitentia, nunquam pœna, contentus, qui famæ ſuæ ſtigmata inuſſerant, honoribus promouit, & opibus auxit. Reginam ſæpè ſic allocutus. Non tantum habemus otij, vt implicare nos iſtis cognitionibus debeamus. Si hanc feneſtram aperies, nihil aliud agi ſines; & omnium inimicitiæ hoc prætextu ad te deferentur.*

Enguianus in Aureliani locum ſuffectus iterum in Belgium Miſſus, ſtatim Dunkerkæ obſidioni incumbit, Gaſſioneo & Ranzouio ſecundas tenentibus. [Dunkerka, piſcatoribus olim ſedes, poſteà Piratis, ſtatio ſemper nauibus malefida; portus celeberri-

berrimus euaſit, vnde in vtriuſque mundi fines ancoræ ſolutæ. Maris terror; Oceano, hinc ſtagno vallata: inclyta Cæſareis triumphis, & eius in Albionem tranſitu ac reditu ſuperba. Pertinax obſidio fuit, acri defenſione, & ſitu difficili; quæ omnia Condæi virtus ſuperauit. Ranzouio præfectura data captæ vrbis; quod abſonum viſum. [Ranzouius natalibus Cimber fuit, ex Holſteniâ regione; manu ſtrenuus, nec conſilio degener. Nullus majori facundiâ res bellicas explicuit. Cæterùm, vini nimius; inde contemptor periculorum. Nullo membro ſine vulnere, truncum vidimus.] Rebus noſtris turbidis, vt poſteà ſecutum eſt, titubavit fides Cimbri; qui blandè eductus Dunkerkâ, in carcerem deinde conjectus eſt: (documentum; non fidendum peregrino.)

Maria Gonzaga, Caroli Niuernenſis, poſteà Mantuæ Ducis, Filia primogenita, Regi Poloniæ deſponſata, vrbe digreditur, & ad maritum deducitur per Belgium & Germaniam, Regali pompâ. Legati à Polono Rege, & eorum aſſeclæ, longo ordine in equis ſu-

perbè ſtratis Pariſios percurrere. Vidiſſes effuſam plebem mirari pellitos Getas, pileolis Zebelina pretioſa ſuffultis, grauidas plateas emetiri; alimentum ingens Lutetiacæ garrulitati & leuitati.

Cùm Lotharingię Dux Carolus à nobis non ſemel defeciſſet, Aquilas Auſtriacas & ſigna infelicia toties ſecutus; tandem dynaſtiam ſuam juri noſtro reliquit: in prouinciam redactâ nimirùm vicinâ Galliæ Lotharingia, reſtabat vnicum Munimentum; Motta vulgò dictum; quod expugnandum, vt nihil ſupereſſet indomitum. Talis prouincia poſt Magaloti fatum immaturum, mandata Marchioni Villaregio; quò tali obſidione inclareſceret, & Polemarchi dignitate augeretur: iuuentæ Regis magis ex decoro præfuturus. Præda facilis fuit, Mottæ præſidio ſpe omni ſuppetiarum deſtituto.

Cadente anno *1646*. Henricus Borbonius, Condati Princeps, nondum ſexagenarius, deceſſit facili exitu: flebilis Galliæ, illo rerum cardine; vt qui prudentia & pari juſtitia continebat res vergentes in deterius. [Natus

erat apud fanum Egerij in Santonibus, poſthumo partu; patre veneno exſtincto, peſſimis artibus. Henricus IV. ex prolis eum tanquam futurum hæredem omni cura excoluit. Nouella Religione, quam cum lacte, ab auo & patre tranſlatam, ſuxerat, ex animo tenello depulsa; Catholicis ritibus ita innutritus eſt, vt poſteà grandior factus, capitalis hoſtis Nouitiorum audire affectauerit, vano oſtentu; valituro, vt putabat, ſi caſus daretur? ſed hoc ſemper infra magnum Principem qui nihil tale nimis amare, nec odiſſe debet, & quem altus ereſtúſque animus decet eiuſmodi ſpretis. Carlotæ Mommoranciæ, conjugium pœnè illi exitio fuit. Nam fugiens Henrici Regis riualitatem, Belgium vxoris pudicitiæ aſylum quæſiuit. Hinc per Germaniam arcto comitatu Mediolanum, ad Fuentium Comitem, ſe recipit. Trucidato Henrico, cùm impium ſeculum æternam noctam meritò timeret, Condæus redux in Galliam, Turbonibus infeliciter ſe addixit. (Moris eſt recepti in noſtra gente, pueritiam Regum ſic inquietare: ſcelere tu-

to, ideòque frequenti.) Compoſitis diſſidijs, quibus præfuerat Condæus, vindictæ Regiæ ſecurus, per abruptum in Baſtilliam arcem, hinc Vincennas detruſus eſt. Durauit tædium carceris annos quinque, comite conjuge; vnde Annam, Longauillęo Duci nuptam; hinc liber poſteà, Enguianum & Contium tulit. Aquitanię primùm, illinc, Burgundię ac Bituricenſi prouincię pręfectus, mutauit genus vitę, attentus rei; ex ſimulatâ ſegnitie remedium malorum quęrens. Dites olim familię Principum, & claritudine inſignes, ſtudio magnificentię prolabebantur. vt quiſque opibus paratu-ve ſpecioſus, per nomen & clientelas illuſtrior habebatur. Magnitudo illa, & fama liberalitatis damnoſa primoribus, Condęum ad ſapientiora conuertit: qui priore anguſtia deterrente, domeſticam parcimoniam intulit primus è ſua ſtirpe accumulator; ad pecunioſam ſenectam peruênit. Quibuſdam creditum, non ſorditiem in eo, ſed imitamentum ſorditiei. Nullus melior dominus, nullus melior ſeruus, ideſt obnoxius gratio-
ſis.

ſis. Nihil viuacius illo ſpiritu : mira dulcedo, mira hilaritas. Voluptates ſtudijs condire, comitate conuiuia trahere ; delectari nugis, non affici : hoc temperamento modeſtiæ indicto, vt nunquam imperare videretur. Copiam ſui, non vt imputaret, ſingulis facere. Nihil Condæanæ vitæ genere diſtinctius: omnia apud eum diſpoſita: ſingulis annis ſua, velut ordine, circumagere. Suopte ingenio animoſus, vbi formido Aulæ inceſſiſſet, pauens.]

Decubuit periculosè Rex ; vnde timor non vanus. Exanthemata ſe prodidêre, dira lues, venuſta oris populans liquor igne ardet. Conualuit, ſaluâ majeſtate, tantillùm ſtigmoſus. Interim, præceptis Harduini Perefixij, Beaumontij Abbatis, adoleſcebat, amœnâ grauitate & ſapientiâ viri, poſteà Archiepiſcopi Pariſienſis, qui Regi Seneca, niſi quòd in Trajanum incidiſſet.

Neapolis ſecuta eſt malignum aſtrum rebellandi. Arcos Dux, Proregem agebat, vt mos Ibericus, ſuperbè, Populi conqueri, quibus non ſit ſatis. Orta ſeditio leui præ-

textu. Tributum fructibus impoſitum, quibus illa gens impensè delectatur. Iuuenes palabundi & armati, per vrbem vociferari, minitari, concitare ciues, obſidere palatium. Neapolitano tumultu augeſcente, forte fortunâ Guiſianus Dux, Romæ tunc aderat, de omnibus alijs, quàm de apiſcendo Regno cogitans. Vocatur à Republicâ Neapolitanâ, adhuc recenti à partu; (ita enim voluit indigetari.) Ille ſe quæri quaſi indignatus, vltrò aduolans, prorupit; ſcaphę exili ſe & Fortunam ſuam committens. [Quantum fati tulit parua tabella! reliquias ſcilicet Guiſianæ Domûs, quâ nihil illuſtrius in terris. Digna regnare, niſi temerè hoc in Gallia voluiſſet.] Appellit Guiſius feliciter, etſi per mille pericula: applauſu populari exceptus, ideſt immodico; nam talibus nullus terminus. Non ſe capit exundantis ſeditionis magnitudo; pompa ſe prodit, vt appareat non ingentior eſſe, quàm verior. Dux nouellus varijs fatis jactatus, inſueto honore lætatur. Nunc reputat quid poſſit, ſed præſertim quid Gallia velit; cujus non ſemel,

fruſtrà, auxilium implorat : (ſeu alijs curis diſtricto Regno, ſeu diffidentia populi volubilis; ſeu non tantum ſubdito concedi, ſpe auorum durante.)

[*Neapolis opus eſt illius Phalaridis, Siciliæ Regis, qui admoto tauro perjuria dictabat. Primò Reſpublica, vt aliæ Græcanicæ. Auguſtus, primus adjecit Imperio Romano; poſt cujus diuiſionem, ſuis Ducibus paruit. Rogerius Siciliæ Rex, ſui juris fecit. Hinc Gothi, Vandali, Alani, & Saraceni; etiam Germaniæ Imperatores. Tandem peruenit ad noſtros Andegauenſes, Ioannæ Reginæ teſtamento : hinc per aliam Ioannam, ad Aragonios; inter quos, & inter noſtrum Ludouicum XII. pro tantâ prædâ horrida bella. Aragoniorum fraude, bipertitum bonâ fide Regnum ſolis illis ceſſit, & adhuc remanet. Omnium, non modò Italiâ, ſed toto Orbe terrarum, pulcherrima illa ora : nihil mollius cælo, nihil ſolo vberius, nihil hoſpitalius mari : bifera omnis arbos & pecus; lætatur meſſor ſubitis ariſtis; augeſcunt paſtore attonito greges : tanta autem ſalubritatis temperies, vt Naturæ venerantis videatur opus.*]

In beatiſſima luce non diù durauit Gui-

ſiades. Ioanne Auſtriaco aduentante, (Regis Hiſpaniarum Nothus erat.) redeunt populi ad obſequium: capitur Guiſius Reipublicæ Princeps deſignatus, & in Hiſpaniam captiuus deducitur. [Quid mirum! *anthoritas Regum ſemper tempore valeſcit. Ira ſubditorum, morâ interit. Qui fidit motibus, decipitur, & decipietur in æternum. A populo quid niſi inſtabile; vt arbori cognomini nulla vmbra, ludentibus ſemper folijs? Committere ſe plebi, traijcere eſt torrentem per putrem aſſerem.*]

Ad caput & caudam Rheni, ſolæ duæ nationes firmæ ſteterunt in defectione, Heluetij & Hollandi; vtraque, excuſſo Auſtriaco jugo. Hi in aquis; Illi in montibus libertatem fundarunt. Hos tuentur repagula aquarum, Illos crepidines montium; Hos diuitiæ, Illos paupertas: Illi demptâ omni Summitate; Hi, aſſumpto Capite Auriaco, & ejus ſobole. Illic omnes omnibus parent, Hic dominos rerum Curia Patres oſtentat.

Interim Princeps Thomaſus, cum noſtro Pralino, in Inſubria & Taurinis, ea in priſtinum ſtatum reſtituebat; quæ, Duce tenello, & Chriſtina vidua. varijs altercationibus

nibus peſſundata videbantur. Thomaſus, relictis Hiſpanis, amplexus partes noſtras, varijs prælijs, (Santiâ vrbe, & Trino, cum alijs, captis,) id tandem conſecutus erat, vt Gallica arma illàc paſſim dominarentur. Sabaudiæ Regulus, cum matre, Auguſtæ Taurinorum, à quâ diù exulauerat, conſenſu noſtro redonatur. [*Quicquid agant Sabaudiæ Duces, precariò regnant; hinc à Gallo, illinc ab Hiſpano preſſi. Cui obnoxij eſſe debeant, in dubio eſt. Præſtat tamen, Gallo; cùm ejus imperio, ditio Sabaudica & Pedemontana penè ſubjecta ſit; & quidem Regi ſummo, qui eò aduolat ipſe, non per vicarios. Diſpar ratio Ducatûs Mediolanenſis: minùs timenda illa potentia, quia minor, & per miniſtros regitur.*]

Viſum tunc temporis opportunum, (non vindicandis Barberinis, quod vulgus credidit, nec propagandis finibus; ſed terrendo Innocentio, qui in Pontificatum irrepſerat, inuito Mazarino;) haud Româ procul belligerare. Ergo Thomaſus, cum exercitu Gallico, Orbitello ſe admouet. Initiò omnia Fauſta; dein inhoneſto Fine: nam ſoluta

obſidio, defenſore ſtrenuo Carolo Gatta. Claſſis noſtra, Brezeo Duce, poſtquàm feliciter maria peruagata eſſet, illuc aduentarat, cœptis Thomaſi promouendis; ſed, inciſis fatis, tormenti ictu, Brezeus moritur: exſtincto ſic altero lumine Richelianæ ſtirpis;

Mirum, quòd Rege ætate imbelli, diſſenſu Principum valeſcente, pòtuerit Mazarinus tantum potentiæ vſurpare, vt nouum exercitum ſubinde illuc mandauerit, Meilleriaco imperante; qui Piombinum, & Longonem Portum, in Helbi Inſula, vi tormentorum, ad deditionem intra paucos dies coëgit. [*Eſt Inſula Helbis antiquis celebrata; plumbi, ſtanni, & vitrioli ferax; ſed imprimis ferrigena · ſuo fonte illuſtris, qui ſuis aquis taxat menſuram dierum, ſolſtitio hiberno areſcens, æſtivo exundans.*]

Catalaunia, Principatus eſt in Hiſpania citeriori, Aragoniæ Regno olim adjunctus. Ille quoque, ſecutus ſyderationem; quæ tunc regnabat, depoſito iugo, Regi noſtro certis legibus ſe addixerat. Ipſis temporibus Richelianis, primus Mottanus Polemarchus

eò miſſus, ad regendam Prouinciam. Multa ab eo præclarè geſta; non ſolùm Catalauniâ iuris noſtri factâ, (exceptâ Ilerdâ, Harcurtii & Condæi ludibrio;) ſed per Flixii poſſeſſionem, etiam penetrato Aragoniæ Regno; Mottanus, conqueſtus, quòd omnia ſibi ægrè miniſtrarentur, & inde vix parem ſe poſſet præbere Ibericis aſſultibus, rebus noſtris ibi in deterius vergentibus, reuocatus; Lugdunum cùm perueniſſet, Rupi-cæſę, (quod ibi Munimentum,) incluſus, per motus ciuiles, poſteà liberatus eſt.

Harcurtius in eius locum ſuffectus, acri, obſidione cinxit Ilerdam: & cùm Hiſpaniæ Rex ad Fines Catalauníæ, primoribus Regnorum ſuorum ſtipatus, aduentaſſet; obſidio ſoluta eſt; quod inglorium Harcurtio, poſt tot decora rerum. *Id fatum obſidionum, vt nulla certa ſit. Sic Alexander magnus ad Tyrum, famam ſuam in diſcrimen miſit: Sic Carolus Quintus ad Metas, metam gloriæ inuênit: Sic Solimanus Viennæ obſidionem non ſine nominis noxa ſoluit.*

Aula Gallica, Sueta victoriis & trium-

phis ægrè tulit Harcurtij caſum; & quò Hiſpanis pudorem refunderet, Condæum ſucceſſorem delegauit, quaſi nomine ſuo cuncta debellaturum. Condæo eadem quæ Harcurtio Sors. Tentauit Ilerdam, & retrocedere coactus, didicit tunc primùm poſſe Vinci. (Tamen Hiſpanos à Conſtantino obſeſſo gloriosè depulit: hoc in Catalauniâ vnum opus edidit.) Aderat Hiſpaniæ Rex in viciniâ, rebelles promiſſis & blanditijs, nonnullos terrore ad ſe reuocans. Per hæc omnia Ioſephus Margaritus, qui author rebellionis, ſtrenuam operam Gallis nauabat, ſolus recuſans ad obſequium redire. Quæ fuerit poſtmodùm fortuna viri, paucis alibi attingam. Strenuum & Fortem ne inuidia quidem negauerit.

Relictâ ab Aureliano & Condæo Flandriâ; Gaſſioneus facile toti illi tractui imperitabat; Metationem ſuam Cortraci, vt plurimùm habens, proſperâ fere ſemper militiâ. Animi impetu victus, fræna rationis ſæpiſſime excuſſit: ſed felici turba ſucceſſuum inflatus, nihil ſibi arduum putare.

Dum

Dum Lentium obſidet, & palum malè impactum ſolidiùs firmat, globo majuſculo effracto capite, paulò pòſt deceſſit. [Natus erat in Bearniâ, non obſcurâ origine; Relictâ Galliâ in Germaniam, motus famâ Guſtaui, ſe contulit; atque inter ejus vexillationes, cùm ad mortem tanti Regis militaſſet non ſine gloriâ, duce Weymario ad nos redijt. Richelio primùm, dehinc Mazarino, operâ ſuâ approbatâ; nihil omiſit quò inclareſceret. Largus animo, non par opibus, quas tamen nunquam probis deeſſe paſſim aſſerebat, vetere egeſtate conſpicuus: magnis inimicijs nouitatem ſuam nobilitauit, omnia incrementa ſibi debens. Circa vitæ extrema, Aulæ grauis. De Cromveliſmo culpatus; tanquam cogitaſſet in Angliam trajicere, vt Tyranno ſe addiceret; Quidam ad Hollandos. Tandem ex vulnere obijt. *Fortè melius, inter ſtrenua opera ſemel perire, quàm diutiùs viuere precariò, injuriarum patientem.*]

Sub id tempus, Reſpublica Veneta à Turcarum Imperatore oppreſſa, ne-

quicquam Chriſtianorum Principum ſuppetias inuocabat. Occaſio belli fuit talis. Melitæus Eques Rhodiam triremem, in mari Ægæo deprehenſam, ſui juris fecit, in eâ Sultana aderat; quæ Melitam tranſlata, malorum fuit initium. Infremuit Muſulmanus, conqueſtus apud Legatum noſtrum de illatâ ſibi injuriâ, quaſi Melitenſis militia ex noſtro arbitrio penderet. Sed apud Venetum Legatum præcipua fuit querimonia, quòd triremus Venetæ laboranti ſuæ non tuliſſent opem. Deliberat de inuadendâ Melitâ; & cùm difficultas operis repræſentaretur, cogitauit de Siciliâ; hinc de Calabriâ: tandem vindictæ impetus in miſeram Candiam deferbuit.

[*Inſula illa, Crete olim dicta, à Metello in Prouinciam redacta; poſteà Græcis Imperatoribus, hinc Saracenis paruit: tandem à Balduino, Flandriæ Comite & Imperatore Conſtantinopolitano poſſeſſa, Bonifacio Marchioni Montis-Ferrati donata eſt; à quo Veneti emerunt, & ei hactenùs ſub Regni titulo, dominantur. Nomen accipit à primariâ vrbe, Candiâ dictâ. Fabuloſi Iouis Ser-*

peraſtris, Phaſiphaës illicitis ardoribus, inextricabili anfractu Labyrinthi, & Dædali pennis non homini datis, Famoſa regio. Hanc tuentur adhuc Veneti nullo auxilio, dum Europæ Reges pugnant de exiguo puluere. Quid Fatum Venetis ſtruat aut moliatur, neſcio: Nulla quidem gens ab Orbe condito ſinceritatem ſeruauit præter iſtam; & profiteor in terris me vidiſſe nihil eorum dominatione juſtius.] Rhodus Melitæo Equiti extorta. Cypros ijſdem Venetis erepta. Illa macaria, illa beata aëris temperie, & Veneris natalibus ac ſeceſſu; illex fuit Othomanis, ad Cretæ prædam.

Hoc anno, Scorta, & Lenarum omne genus vrbe pulſum, non Senatûs-conſulto, ſed Prætoris Edicto. Mota Vrbs venuſtior judicio. Quidam aſſerunt, non paucos Sacris addictos, ingemuiſſe tantæ tetricitati. *Vix atrociori lege*, aiebant, *approbatum, non eſſe curæ Magiſtratui lætitiam publicam; eſſe vltionem, & morum triſtitiam. More inter Veteres recepto, nullis ſanctionibus libidinem fœminarum fuiſſe coërcitam: apud Græcos & Romanos licentiâ ſtupri vbique permiſsâ, etiam à Summo Pon-*

tifice. Nec Reipublicæ vnquam interfuiſſe, quid faciat illa vel illa de cute ſuâ. Satis ſupplicij in profeſſione flagitij. Ita narrabatur apud otioſos. Quidam inſolentiores eò vſque progreſſi: *Ideò Myſtas ali, & tot Funigeres ac Cucullatos greges, vt propitient numen obortis peccatis. Vtilia eſſe generi humano ejuſmodi purgamina, vitandis grauioribus. Meretricem, ſi rectè ponatur calculus, nihil aliud eſſe quàm Animal blandum, innoxium, gaudia ferre paratum viris ſitibundis omnibus horis. Id beatius illas æſtimare, quàm illaborare officinis, ingemere agris. Per Lenas autem jugari corda mortalium; non auocari juuenes, ſed tali miniſterio juuari, per compendia rerum.* Hæc & ejuſmodi jactari in vrbe, & in Aulâ præcipuè. Sed, vt apud nos fieri amat, acribus initijs cœpta, incurioſo fine exoleuêre, ſegni inueſtigatione: *Nam qui amant, non ſæuiunt; nec grauiſſimè puniunt, quod maximè imitantur.* [*Ego emendatiſſimos exiſtimo, qui cæteris ita ignoſcunt, tanquam ipſi quotidie peccent; & ita peccatis abſtinent, tanquam nemini ignoſcant. Proinde in omni vitæ genere tenendum, vt nobis implacabiles ſimus, cæteris*

teris exorabiles. Qui vitia odit, homines, odit. Magnâ curâ, præcipuoque ſtudio, impetus libidinis, & ſimiles furores, ab illuſtrium virorum & feminarum pectoribus, conſilio ac ratione, ſubmouendi: quia demùm hi penates, ea ciuitas, id regnum æterno in gradu facilè ſtabit, vbi minimùm virium Veneris libido ſibi vindicarit. Quò iſta generis humani certiſſima peſtis penetrauerit, ibi infamia flagrat, & injuria dominatur. Hæc igitur longiùs relinquenda, & mores ſequendi tam diris vitijs contrarij. Indignum erat ea mouere, quæ mota fœdè exhalabant; & ſæuire in triobolaria proſtibula, cùm Fœminæ illuſtres impunè corpora vvlgarent.]

Actum tunc, an ad moderandas Sequanæ exundationes, an verterentur riui accolæ per quos augeſcit fluvius; an ipſe per alveum minuendus. Tandem, ſiue difficultate operis deterrente, ſiue vitandis ſumptibus, nihil mutatum: [Nec mutabitur vnquam, niſi cùm fuerit mens læua Gallorum. *Optimè Natura parens rebus mortalium conſuluit; ora fluminibus, curſus, domum & fines, vt æquum eſt, concedendo.*] Sic nec alueo im-

minutus, nec auxiliaribus aquis orbatus, non inglorius Sequana eâdem pompâ fluit.

Mazarinus, ne bella tantùm curare videretur; in gratiam Literatorum, inſtruxit Bibliothecam Libris per multa ſecula legendis: inter quos nullus erit illuſtrior, quàm qui Geſta Viri continebit. Cernere erat tecto tenus extructa loculamenta, vbi per ſtudioſam luxuriam, non ornamenta Palatij, ſed inſtrumenta ſapientiæ, non in ſpectaculum ſed in vſum diſpoſita docta congeries, ad quam non ſe æquiparent magno certamine Alexandriæ & Pergami regum inſtituta tot voluminum conditoria, nec demùm Pollionis, qui primus Romæ Bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. Parauit & Equitij omne genus. Vidiſſes ad ſuperba præſepia quidquid nepotum generoſiſſimæ admiſſuræ, longo ſtemmate eduxerint. In ædificando, vt in cæteris, magnificus, Palatium ſupellectile ad inuidiam pretioſâ ornauit: picturis ſignis ſtatuis, quaſi Romam, Lutetiam adueheret. Studio, elegantiâ, & animo

Regio, exempla magnorum regum ſequutus. In conquirendis autem & talibus propagandis, ne ad priſtinas ſordes Gallia rediret, opes, quas alij in ſuos vſus; præſentium ille & poſterorum delectationi impendere. At quis putabit tam dira nos à ſpectura tempora, vt degeneri veneno per Senatus decretum, Publicâ licitatione, iſta omnia diſtrahi potuerint. Nec prætereundæ gemmæ in quibus congerendis neſcio an plus animi, aut fortunæ fuerit; Certe earum fama ſparſa per remotas Mundi plagas, mouit magnum Mogorium, cui Septentrionalis India paret, vt per mercatores hic euulgaret, paratum ſe emere quidquid lapidis pretioſi Lutetiæ Agram aſportaretur: Poſtquàm Mazarino eſſet abunde ſatisfactum: (eſt illa tanti Dynaſtæ metropolis.) *Mogorius, Pretioſi Ioannis, Æthiopiæ interioris, ideſt Abiſſinorum Imperatoris, Vineæ celebratæ inuidens; voluit & ipſe pari luxu inclareſcere: ita vt & ſuæ etiam palmes tortilis, auro puro putoque ſolidaretur, idque non ſtipite ſeſſili, vt apud Abiſſinos, ſed arrectario: ſaphiro pyropoq ſplendeſceret ra-*

cematio, conſpicuis areolis adamantina, & ſmaragdino virore pampinaret. Ex ſterili fundo nulla preſſura : prouentus infertilis beat vinitorem, & nunquam eius ſpem mentitur, contentus ſolo oculo vindemiatore. Confluxerunt hoc tempore non pauci ex noſtris Agram, & beati remearunt.]

Automata etiam Comicis actibus, ſplendidè ſtructa, aduocatis vndique Actoribus. Nihil felicius illius æui Lutetia. Publicè triumphabat, nihil domi timens. Nulla mala factionum, nulla inſidiarum atrocitas : nullâ ſuſpicionum ægritudine Aulæ ſereno violato. Regina Mater, nondum fatis exercita, eorumdem clementiâ experiebatur, nihil ſuo Imperio eſſe jucundius. Mazarini in cognitionibus juſtitia apparebat, & ſumma comitas erga eos qui querelas & deſideria ſua promebant. Singulis horis ad aures admittere, remoto omni tetrico Admiſſionali: nullum finem ſermoni facere ; Sed pudorem admiſſorum. Sejunctâ ab omni calumniâ viri gloriâ. Sanare, ſi quæ vulnerata, non reſcindere : nec in omnia auxiè inqui-

inquirere; vt apud nos inueniſſe bonos, non feciſſe crederetur. Pecunia per vrbem laxis habenis vagari: nec adhuc vulgabatur Iulius de accumulandâ cogitare; qui etſi naturâ parcus, famam liberalitatis aſtricto donandi more conſequebatur. Nondum palàm inuaſerat hominem habendi cupido; poſſidere, non poſſideri videbatur. (Vt liuor, & ærugo falsò poſtea locuta eſt.) Munera publica, dignitates Eccleſiaſticæ & Seculares, non mutilæ, non imminutæ juſtâ ſui parte, ſolius erant præmia virtutis. Nondum fides Aulicorum pretio pignerata. Quis putaret tam ſubitò omnia mutata, & in tempeſtates hibernis majores verſam æſtiuam hanc tranquillitatem.

Primus Literatorum grex, (cui tamen inſtituerat & dicauerat Bibliothecam,) morſicare & arrodere Mazarinum varijs Scriptis, ſed non paſſuris longam diem, vt pleraque Gallorum. [*Notatum hoc, ab ingenijs gentis nihil ferè profectum, quod promittat immortalitatem: cùm alioquin Gallia ſit vna totius*

Orbis Prouincia celeberrima, & ferax tot commodorum; ſterileſcere in hoc vno. Spiritus ad ſubitos jocos & facetias nati: extemporanea garrulitas, ad aliquam Forſan leporis imaginem; Menſas ſectari, vagari per ſuas Academias, ſuam vernaculam ſine ſine concinnare & idiomate interpolato gloriari; hac et illac garriendi cauſa curſitare: non gaudere ſecreto otio, quod eſt vnicum coagulum ſtudiorum. Sæuiſſimâ æmulatione decertare; vnde liuor deformis, & deriſa improbitas. Ophiogenes & Pſilli, qui venena tantum librorum ſugunt.] Feminæ, ſecutæ Literatorum maledicentiam, in ſpondis, in circulis detrectare; euoluere curioſè regimen, inſidiari dictis & factis Mazarini, ſtudere eius indoli, & moribus viri magis magiſque indubitare. Pars ſui copiam facere, vt Aulæ arcanum quodlibet rimarentur. Incautis maritis affricare peſtem. Hæc incunabula, hæc nutrimenta culpæ ſparſæ per Prouincias; nam noſtris exemplis Regnum inſtruitur.

Tunc quatuor, non quidem abſurdæ ingenio, ſed quæ plus moribus nocebant,

quàm ingenio proderant, omnem Galliam commiſerunt. [*Latè patens opprobrij deformitas ſeueritate emendanda fuit : & tantùm laudis grauiter punitæ attuliſſent, quantum ruboris, malè ſe gerendo, ciuitati incuſſerunt.*] Ipſæ poſteà, improſperis, vt fit, rebus, ſe prædamnantes, Numini fidem obligarunt, per Religionis mendacem ſimulationem, & fucosâ ſuperſtitione : effœtis vitijs januâ clausâ; cùm, ſpeculo damnante, ſe putris ſenectus, præcisâ ejus ſententiâ, reformidat. Magna eſt Prouincia, non bello, ſed fugâ in peccata certare, neque regere cupiditates, ſed necare.

Senatus non Pariſienſis ſolùm, ſed Rothomagenſis, Burdigalenſis, ac Britannicus, & alij, etiam muſſitare. Attenti ad noua & turbida, populi exempla ſequi, vt mos eſt. Publicè, Mazarinum amouendum, per quem Pacis opus impediebatur. Gaudere virum vafrum bello, quò rapinas ſuas occultaret.

Principes tectius eum fouere; tamen eiuſmodi, per aſſeclas ſuos & emiſſarios; etiam vvlgare, nolle amotũ Mazarinum, ſed pauen-

tem, quò quidquid libitum à territo expiſcarentur. Non poſſe cõmodiore Miniſtro vti: Cavendum, ne pulſo Italo, in manus Galli audacis peruenirent, qui compeſceret iniquas petitiones, quarum nullus erat finis.

Mazarinus diſſimulare, & prudenti moderatione obſiſtere aſſultui: Cinerem paſſim ſpargere doloſum, per quem cæci & ignari rerum humanarum incedebant, vt exitus comprobauit. Non puto vnquam ſeceſſionem vllam, tanto apparatu & viribus fultam, ſic in fumos abijſſe; nec tantâ dexteritate diſcuſſam factionem. Tot viros primores, tot Principes, totius Regni Parlamenta, omnes vrbes primarias, exercituum magnam partem, non potuiſſe Peregrinum hominum ad incita redigere! [*Aut oportuit in viro artem regendi excelluiſſe, aut in his regnaſſe ſocordiam & ſegnitiem.*]

Non deerant qui hæc tumultuandi initia captarent ab Anglis; quorum res proſperæ, etſi à Rege ſuo deſciuiſſent. Rex Angliæ Carolus I. in triplici Inſulâ jura dabat per populos volentes. Non contentus ſtatu re-

rum

rum felici, in Sacris nonnulla nouare, quò Caluiniſmus exſuccus, indecorus, per ſpecioſum cultum ſplendeſceret. Ceremoniarum bracteâ inductâ. Scotia primò repugnat nouæ Liturgiæ, quam vergere in Catholicos ritus, (Papiſticos illi vocant;) aſſerebat Anglicanum Parlamentum, eòdem, etiam ac Scoticum inclinare. Hæc prima elementa mali. Nihil certius, quàm nec Regi, nec Angliæ Primati Archiepiſcopo Cantuarienſi, vllum fuiſſe Catholiciſmi ſenſum, ſed intactâ Doctrinâ, venerationem Eccleſiæ Anglicanæ circumdare; Cogitatum Forſan de ſolenni, vt nos loquimur, Sacrificio retinendo; amputatâ Miſſarum frequentiâ, quæ, vvlgi incuriâ, & illuvie Sacerdotum, dedecorat Religionem: præſertim è priuatis ædibus eliminandâ; cùm notetur clarè, quò crebriùs priuatim Miſſificatur, eò injuſtiorem & iracundiorem fieri dominum ædium, & deteriorem familiam. *Hæc fuerat mens Iacobi: & ante eum, viri celebres idem animo agitarunt, Eraſmus, Caſſander, Melancthon, & recentiſſimus de Do-*

Q

minis, *Archiepiſcopus Spalatinus*. [*Periculoſum ſemper fuit, attingere ſacra; vt qui in veteri Fœdere temerarij tactûs pœnas luunt. Nam quid refert, quomodò ſe habeat opus Religionis, dummodò populi per eam Numini, largitori omnium bonorum, ſupplicent; & ſupremis Poteſtatibus pareant?*] Sed ne ipſe, contra præſcriptum meum, inuoluam me ſenſim vortici: cymba mea leget litus: relicto Angliæ optimo Rege, vt ſequens liber indicat, inter Eſſexios, Farfaxios, & tandem Cromvelios, in extremis laborante; & impetito, non ſolùm de cultu innovando, ſed de Regni, ſub eo prætextu, facie mutandâ; vt non minorem authoritatem, quàm Rex Galliæ, conſequeretur: de quo, quantum poſſit, nefas eſt dubitare; Ille ſolus verè regnat.

Quàm malignum aſtrum Regna tunc paſſim afflabat! Vides eodem tempore fata Galliæ, vides Angliæ, Neapolis, Catalauniæ, & Luſitaniæ, quæ, ruptâ fide hactenùs Philippis ſeruatâ, inſtinctu, impetu, Bragantiæ Ducem in Regem elegit ſpretis Caſtellanis. *Quid, niſi fato Philippus II. in*

illud Regnum venerat, quod ita fundatum in copiâ Succeſſorum videbatur, vt locus non eſſet aut rima vel improbæ ſpei. Ecce Emmanuel Luſitaniæ Rex, tres vxores duxerat: Primam Iſabellam, maximam natu filiarum Ferdinandi & Iſabellæ Hiſpaniarum Regum. Proles ex eâ Michaël; qui ſi vixiſſet, certus heres Hiſpanicæ quaquâ patet, potentiæ: obijt puer, & ipſa mater ejus à partione. Ergo alteram tunc Mariam, quæ tertia Ferdinando & Iſabellæ erat, nuptijs ſibi junxit. [Nam Ioanna, quæ erat ſecunda, Philippo Auſtriaco tradita fuit, è quo conjugio Hiſpaniarum nunc Reges.] Ex iſtâ Emmanuel numeroſam ſanè prolem gignit, ſex maſculos, duas filias. Denique è tertijs etiam nuptijs, quas cum Leonorâ, Philippi Auſtriaci & Ioannæ filia, coïuit, duos liberos, filium, filiamque. Hæc fundata Domus in tot fulcris. Iam ad liberos iſtorum; quanta ſeries? Viginti duo Philippum II. anteibant, ac ſucceſſionem, & aduentitia hæc incrementa arcebant: Et tamen, quò Fata vocant! venit hic & ſucceſſit, per Iſabellam matrem, vxorem Caroli V. (quæ major natu filiarum Emmanuelis:) ſpreta Catharina, nata Edoardi Ducis Guimarantiæ, (qui ſex-

tus ejuſdem Emmanuelis filius,) & vxore Ioannis Bragantiæ Ducis. Sed iiſdem Fatis in contraria verſis, ad veros Dominos Bragantinos rediit. [Neſcio qua cauſâ occulta, præter apertas, hæc eueniant, vt cùm in aliis artibus vſu homines diſcant, in hac regendi ferè contrà; & Principes inclinent, rarò decurrant ad metam æquabiliter. Ex omnium obſequiis contemptum ſumunt. Grande etiam illud Imperii pondus aliquandiù recta ceruice ſuſtineri vix poteſt ſemper. Laſſantur, & ſe inflectunt, vbi nihil retinet, præter bonæ famæ ſtudium, & ipſum honeſtum, ac præſertim Religionem. Accedunt deprauatores, inſitum Aulæ malum; & qui praue facta laudantes, magis iſtuc ducunt, vt fiat licentia de poteſtate. Sed cauſa etiam aliqua in ſubditis, qui refractarii & praui ſunt, & erga optimos ingrati: Id Principes grauantur & indignantur, ac paulatim affectum abducunt; magis, cùm ſeditio, aut rebellio, aut inſidiæ ſunt: Tùm juſtè putant ſe opprimere & affligere. Plurium noxam omnes luunt. Nos beati, qui poſt tot irritamenta ſeueritatis, gladium, niſi in hoſtes, ſtrictum non vidimus! Inde videtur publica Felicitas regimini admouiſſe

mouiſſe Mazarinum, qui tenello Regi talia inſpiravit : Nam quantam manſuetudinem experti eo vivo, quantam eo mortuo probamus ab optimo & juſtiſſimo Regum !]

Sed neque beneficia, neque clementia, mutabant animos. In dies acrior tempeſtas in Mazarinum deſæuiebat. Gaudebant magnates, ad petacitatem accincti; quibus conceſſa, non finis ſed gradus erat petitionis. Vir magni momenti, & tunc auribus Mazarini acceptus, author illi fuit, vt validis clientelis & affinitatibus ſe muniret : Ideò ſperni, quòd pedem certum in Galliâ non figeret : videri de reditu in Patriam, re opimâ, cogitare : hæc & ſimilia ſpargi ; Romam vim pecuniæ auehi; ibi domum emiſſe & ornare ; rerum oblitum noſtrarum ; Venetijs & Genuæ theſauros habere, vnde fœnus illi exercebatur. Paruit Mazarinus conſilio , vt videbatur, ſalubri ; vt exitus comprobauit, luctuoſo.

Ergo de Nepote Mancino, per matrimonium jungendo, filiæ vnicæ Alezij Comitis, Condæi contobrinæ primo cogitauit. [Quan-

tum animorum putabat in Condæo, cujus affinitatem, remedium malorum exiſtimabat! Reuerâ ſtetit per Condæum, quominùs Condæus rerum in Galliâ potiretur. Compertum mihi eſt, Summam Mazarinei voti fuiſſe, vt illi tanquam domino ſubſerviret.] Mens Principis, in hac parte læua, oblata reſpuit; plus gloriæ adepturi, vt credidit, per ſe, quàm ſi ab odioſo miniſtro pendere videretur. (Non hîc ſolùm, ſed vbique, magnas opportunitates corrupit, & Fortunæ ſucceſſus ampliſſimos, nullo conſilio æquiparauit. *)* Condæus ſpernere viſus eſt tale connubium, quod per me Mazarinus petebat. Longauillanus, de totâ re certior factus, vt erat auidus occaſionum, ſponte ſe ingerit; operam efficacem pollicitus, non ſine præmio. Putabat enim qui nullâ re, niſi quiete, indigebat, ſibi indecorum, turbido tempore nihil lucrari, & ad ignem accenſum, non caleſcere: Ac cùm ſeriò moneretur, vt tempeſtate malâ bonus eſſe auderet, nunquam potuit adduci, vt exueret illam mentem nundinandi. [*Cùm*

nullius ingenij ſpecies tam lubrico veſtigio in vana & inania propendeat, quæ non facilè prudentiæ habenis intra rectum flecti poſſit; ſoli noſtri Principes, non capaces niſi ſubornatę monitionis, contranituntur.]

Havræam igitur arcem, mercedem Mancinei conjugij petijt Longavillanus, præter fas & jura; Cùm eo ſolo nomine, quòd præeſſet Normaniæ, excludi deberet à tali Præfecturâ, frænando Rectori conſtructâ. Cardinalis mihi, petenti Havram, reſpondit, non eſſe ſui juris; & mirari ſe, quòd Longavillæus, rebus Regni ſic ſtantibus, hoc intempeſtivè flagitaret, Aureliano & Condæo deteſtatum, vt Regis commodis aduerſum. Regerit Longavillæus, nolle in ſuos vſus Munimentum, ſed vt aſylum eſſet periclitanti Regi, & ipſi Mazarino, breui cogendo, Lutetiâ relictâ, in Neuſtriam confugere; quæ, niſi frenante Havræa arce, aperta erat ſeditioni. *Benè, inquit, Mazarinus; abi nuncius Duci, me daturum operam vt illi abunde ſatisfiat.* Hoc retuli ad verbum. Ergo, inquit Longavillæus, *Havram habitu-*

rus ſum. Non hæc, inquio, dixit Mazarinus: *ſed tu adi, ſodes, mortalem, & expiſcare omnia. Non acturus ſum* reſpondet Longavillæus; *placet promiſſi ambiguitas.* Interim jactat promiſſam ſibi Havram; Hoc negat Mazarinus; Longavillæus aſſerit. Teſtis advocor, præſente Aureliano & Condæo; id quod rei erat, fideliter refero. Vterque ab Aureliano damnatur, Longavillæus, quòd nimis ſtrictè, laxa verba interpretaretur: Mazarinus, quòd ſuſpenſis verbis, quorum illi copia ſine fine, Longavillæum lactaſſet ſpe inani. Diſſidium movit, injuria ſpretæ affinitatis, & hæc altercatio; vnde poſteà faſtidium, odium, & tandem carcer, ac innumera mala, de quibus proximo Libro dicturus ſum.

Sequuntur Motus Ciuiles, quorum cauſæ eò acriores, quia iniquæ. Gens armis ſtrenua, indomitæ intra ſe molis, ſola in exitium ſui potens; felix, ſi ſpes, vt ſubitas, ita longas ferret, non interturbante inconſultâ laxâque in res nouas inclinatione, non poterat diutius in vado felicitatis quieſcere.

Illud

Illud addendum ; exhauſtas luxu familias, nomina facta, rem fidemque conſumptam, patrimonij ruinas , nec ſterili dignitate, nec extortis ab Aula beneficijs, reparatas; domeſtici belli efficacem fuiſſe incentivam.

LIBRI SECVNDI FINIS.

S

BENIAMINI PRIOLI
DE
REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER TERTIVS.

Quid pacem excuſſerit, labenti in clades Galliæ; quid in arma impulerit furentem populum; qui caſus ſequuti per illam noctem calamitatum; à prima mali labe, ad pacificationem, apud San-Germanum, fruſtrà conuentam.

STRVEBAT jam Fortuna in diuersâ parte Regni, ſed præſertim in Vrbe, initia cauſaſque Ciuilium Motuum; qui variè orti, hoſtibus læti, Principibus noſtris, & eorum ſtudioſis, proſperi,

Regi pœnè exitio fuère. Miſerandum ſui ſpectaculum Gallia præbebat. Hìc Mazarinus contra ſævitiam Fati aſſurgens, omni ſpe ſuâ periclitatus eſt: ac totam vim Imperij animo complexus, jus tenelli inſontiſque Regis, perſequutus, quinquennij ſpatio, ferociſſimis domitis, cuncta diſcordijs civilibus feſſa, ſub pacatam poteſtatem accepit. Laborabit Annalium fides, vt poſteris ſuadeat, toto illo tempore, nullo grandi ſanguine publicam quietem firmatam: verecundiâ peccandi, ſolâ lenitate, factâ. Plenus erit hîc Liber cum quinque ſequentibus, varijs caſibus, atrox prœlijs, ſeditionibus diſcors: paſſim occurrent delationes, adulationes: nihil ſincerum, nihil ſimplex; ſed neque apud amicos tuta fides.

Annus agebatur poſt mille ſexcentos quadrageſimus & octavus, quem gravem Rebus Gallicis, Mathematici edixerant [ſeu vanum eſt, quod pronunciant, & intrà noſtram credulitatem, futura invadere; ſeu error non rectè Fatorum magnitudinem interpretantium: certè pars cœleſtium minarum fuit, multa terrâ cœloque prodigia.]

Gallia

Gallia ſucceſſibus ſuis læta in ſe oculos mirantis Orbis converterat. Quò proſperiori curſu ſeſe res noſtræ attollebant, eò maturiùs acceleranda conſilia Motûs Civilis malè animati exiſtimarunt; vt in re ſimili fieri amat, bonum publicum obtendentes. *Gravamina populi immenſa; Provincias ab Exactoribus expilari, vrbem ipſam ſub tributorum pondere ingemere: Ærarium exhauſtum; gazam Gallicam, ſtupente Ibero, in Italiam transferri.*

Præerat Ærario Michaël Particellus, gente Lucenſis, Emerius nuncupatus. [Vir ſolers, ac vectigalium tributorumque imprimis gnarus; ſub voluptatis imperio captivis moribus; deliciarum conſuetudo; corporis blandiens cura; pietatis quaſi ſuperfluæ rei oblivio: deſtituebat animi impetum corpus, quod ante diem accerſitâ per libidines morte, peſſumdatum eſt.] Publica tempeſtas ei incubuit. Non Emerius, ſed in eo cauſa Motûs petebatur. Haud abnuerim virum callidum, in Mazarinum publicum malum derivaſſe, vt ſeſe imminentibus periculis eriperet: illius prudentiam &

ingenium laudibus efferre; rerum Gallicarum vſum deeſſe, quod dolendum. Peſſimum genus, ſic laudantes. Cenſuit hîc Particellus abolendam Pauletam, ideſt jus, quod penes Senatores, muneris in familijs retinendi, certâ pecuniæ ſummâ quam annuatim quiſque perſolvat Regi. Pauletus ſub Henrico IV. author fuit ejuſmodi commenti. Ante Franciſcum I. Munera publica, non venalia, pretia virtutis erant.] Illo jure abolito, Senatum frænari, & in officio contineri Emerius exiſtimavit. At ſatis ſuperque hæc minatus, auidum novitatis Senatum commovit, & in ſe concitavit. Hinc querelæ, probra, convicia; & per Emerij latus, Mazarinum peti.

Obortum eſt aliud, non minùs quieti publicæ exitioſum malum. Supplicum Libellorum Magiſtri, viri ſelecti, poſtquàm Munus Senatorium aliquandiù exercüerunt, hoc non mediocri pecuniâ ſibi emunt. Hinc illis datur aditus ad Legationes, & apud exercitus & provincias jus tribuendi: Invigilant exactioni tributorum, omnia ad Conſilium

Regis referentes. Emerio propoſitum, eorum numerum augere, corradendæ ſcilicet pecuniæ. Conturbati Magiſtri Libellorum in grauiſſimas iras exarsêre : (tantùm valet in animis mortalium ratio privati emolumenti !) Conqueruntur vehementer apud Mazarinum, quem jam per obliquum arrodebant. Nam Magnates & Primores in Senatu hoc agebant, vt culpa omnis in eum transferretur, malo pravoque animo ; quò ſcilicet hominem non quidem eliminarent, (quod vix vlli cogitatum,) ſed vt adigerent ad ſua commoda, & cupiditatibus ſuis redderent obnoxium. Non nego fuiſſe, qui eum vellent amotum, vitio gentis humanæ, quæ optimum illud ſemper judicat, quo caret.

Erat Petrus Brouſſellius, Senator Pariſienſis, ſimpliciſſimis moribus, facili aditu; cultor juſtitiæ, æqui ſervantiſſimus, purus ſceleris, ſed alieno impulſu mobilis : Ideò viſus opportunus qui Cymbalum fieret publicæ famæ. Fouentur magis, magiſque ſemina Civilis motûs. Supplicum Libellorum

Magiſtri Scriptum evulgant authoritati Regiæ injurioſum : vniuntur Senatui, & contra mandata Regia in vnum conveniunt; De Regno peſſimè adminiſtrato ediſſerunt; *Pecuniam publicam in priuatorum vſus malè impendi; inde nullum Ærarium, Rempublicam nullam; imponi onera populo; indocili tale jugum diutiùs ferre; Actum eſſe de Imperio Galliæ: deligendum qui feſſis rebus ſuccurreret. Quod ſi cui, Regis patrimonium anguſtius videatur, non è ciuium direptione, ſed è parcimoniâ domeſticâ, quod deeſt, ſupplendum. Sumptuum cuique modum, non ad cupiditates, quæ infinitæ ſunt, ſed ad censûs menſuram, componendum. Falſam eſſe querelam, Regias opes ſumptibus impares eſſe; quippe quibus tot ſuperiores Reges, bello clari & formidabiles hoſtibus, in pace ac bello, honeſtè & ſplendidè vixerunt.* Quò acriùs prohibiti cœtus, eò crebriùs celebrati. Blammenius, Chartonus, & Brouſſelius, audacter præ cæteris loquuntur. *Rege impubere, Senatui, curam Regni incumbere; futurum, quod olim contigit, vt Rex ſui juris & potens rerum rationem à Senatu exigat rei Gallicæ malè geſtæ. Igitur proui-*

dendum; vt rebus malis inueniantur qui audeant boni eſſe: tales fore qui publicæ calamitatis miſerebuntur, & imminentia præuidebunt. Turpe nomini Gallico, & probroſum apud Europæ populos, neminem in Regno tam inclyto reperiri, qui dignus ſit eligi moderando clauo & habenis temperandis; opus nobis eſſe peregrino Ingenio. Durum, durum, exclamant, ô Ciues; & ſi qua paterni ſanguinis vena in nobis viueret, non ferendum; Mulierem Hiſpanam, Aduenam, ſiue Romanum ſiue Siculum, illudere noſtris Regnis: Tantam eſſe in Principibus ignauiam, vt nullus hiſcere audeat, dummodò promiſſis oneretur: Interim Rempublicam laborare, nullum ſe inſerere fortunæ Regni, vnumquemque ſibi tantùm conſulere. Multa & præclara, inquiunt minantur; mox objectâ offâ quieſcunt, & indormiunt publicis malis. Quid nobis cum Jtalis Citharœdis, cum Hiſtrionibus, & Comœdis? ſatis ſuperque mores Galliæ corruptos; non egere peregrinis culpis. Pecuniam auehunt, inuehunt vitia. Ad quid tot Machinas & Automata, repræſentandis inceſtis amoribus; quorum argumenta, majore ex parte, ſtuprorum continent actus? Talia ſpectandi conſuetudo, etiam

imitandi licentiam ſumit. Nihil ex illo noſtra Iuuentus, quàm ignota vocabula libidinum, & deformes hauſit obſcœnitates. Abolitos paulatim patrios mores, funditùs euerti per accitam laſciviam; vt quod vſquam corrumpi & corrumpere queat, in Vrbe viſatur; degeneretque ſtudijs externis Iuuentus, otia exercendo. Non ſolùm licentiam, ſed vim quaſi adhiberi: Nam notati, qui Comœdijs non adfuiſſent. An egregium judicandi munus exſecuturos, ſi fractos ſonos & dulcedinem vocum audiſſent? Noctes quoque dedecori adjectas: ne quod tempus pudori relinquatur; ſed cœtu promiſcuo, quod perditiſſimus quiſque die concupiuerit, per tenebras audeat. Mazarinum quidem inculpatis forſan moribus, & grandi ingenio ſolertem: ſed per ejus indulgentiam, Ædes Regias, ſtrepere Italis; Plateas nihil aliud ſonare, quàm inconditos eorum gannitus, quibus aures noſtræ aſperantur. Ludicris pecuniam impendi, dum Viri magni anguſtijs rei familiaris laborant: vbi illi rerum olim apud nos potentes, qui egenis opitulabantur, qui Eccleſiæ reditus non ſui juris eſſe, ſed virtutis æſtimabant. Quid turpius, quàm in cubiculo anteriori jacere nullo diſcrimine Viros

inſignes; noctem ac diem juxta gratiam aut faſtus Ianitorum perpeti; & redire, non viſu dignatos: ac malè alacres Rhedam ſcandere, ne ſeruus improbè loquax infauſtè tentatæ ſalutationis grauem exitum publicaret? Biragam Mediolanenſem, olim rebus quidem noſtris admotum; ſed virum integri moris, indoctum quidem & bonarum artium rudem, perſonam tantum egiſſe Cancellarij, nihil vltrà. Et hoc ſcilicet, Inſubribus pelliciendis ad juga noſtra ferenda. Ancoranum Conſilijs noſtris nunquam præfuiſſe; ſed ob feruentem Reginæ gratiam, quâ pollebat, toleratum: quod diutiùs præſtitum, niſi, & ſui & noſtri oblitus, in ſe cuncta vertiſſet; & ſimul poſteros docuiſſet, ſibi præcauere à fallacibus Gallorum obſequijs. Res nunc diſpari famâ apud orbem terrarum: nos ſubijſſe peregrinum iugum. Galliam vniuerſam à Julio Mazarino pendere; ſub eodem tecto cum Rege diuerſari; Primum Miniſtrum, vocabulo nobis nouo, indigetari: eo obtentu, de Bello, de Pace, de Ærario, de Dignitatibus Eccleſiaſticis & reditibus, de Munijs Regni primarijs, tanquam de ſuo, agere, nemine aduerſante. Regem ac Reginam niſi per eum non adiri. Sed,

quod probroſius, Jtalos Miniſtros tàm ſuperbe ſe gerere, & nullus cordatus eorum poſſit pati faſtidia.

Hæc dicta, & multa alia atrociora; quæ quia in vvlgus ſparſa, ſcribere hîc ſuperſedeo. Tandem eò res recidit, vt cùm invito Rege cœtus prohibiti ſolito more congregarentur, & motus in dies creſcerent, placitum fuerit nautarum ſolertiam imitari, qui obortâ tempeſtate, exonerant navigium, exitioſum pondus pelago donantes. Sic viſum opportunum, Emerium ablegare, exemplo nimiùm periculoſo. Non finis inde petulantiæ, ſed gradus. Improbarat hoc Mazarinus; ſed coactus cedere, inſidioſa conſilia præbentibus, ægrè conſenſit. Ille omnia ſcire, non omnia exſequi: temporis opportunitatem, quâ nullus mortalium ſapientiùs vſus eſt, præſtolari: tranquillâ poteſtate peragere, quod alij violentâ ſuadebant. Promiſſis largus, quibus non paucos demulſit, quoſdam ex inſanis inſaniores reddidit; dum populo referunt, Se muneribus tantari, quò deſerant ſub immani pondere oppreſſum regnum, ſed potiùs vitam

tam quàm fidem amiſſuros. Plebs inſoleſcit magis magiſqne. Scinditur Vrbs in partes. Mazarinei nuncupati, qui Regi addicti: qui fallaci ſtrepitu bonum publicum tueri videbantur, Funditores. [Inolevit id moris ab omni æuo, vt qui ad res novas ſe accingunt, nomine novo ſe inſigniant.] Funditores dicti, quòd, inſtar Dauidis, Giganteam Mazarini magnitudinem proſternere decretum. Interim non ſedari tumultus, ſed invaleſcere; quoniam Magnates dolosè metus Aulæ rimati, conſilia omnia ad ſeditioſos referebant. Nuſquam fides tuta. In quo præſertim virtus Mazarini emicuit & ſupergreſſa eſt, quòd proditus ab intimis, ſuâ ſolertiâ & vi animi tantam diſcuſſerit rerum caliginem. Moroſâ deliberationum trutinâ in Conſilio Regis perpenſum, quid facto opus? aut cedere tempori, & ingruenti tempeſtati; aut coërcere ſeditionem terrifico exemplo. Vtrumque periculoſum. Mazarinus, obliquanda vela in ſinum: ineſſe tempori Medicinam rerum: Paruas moras habere magna commoda: So-

cietates, ſic initas intervallo debellari: Non parcendum ſumptibus, dummodò improbi ſegregentur à bonis: ſingulares facilè opprimi poſſe: Non obnitendum exundationi, ſed in rivulos minuendam; domitu ſic facilem. Hæc & talia diſſerebat Mazarinus. Regina, nondum experta, in arduis Viri ſolertiam, diffidebat conſilijs; quæ paſſim improbata, tandem ſalubria ceſsêre.

Chauignius, ſpiritus Richelij plenus, audax ſucceſſibus, (impellente ipsâ indole, ſed maximè imbutus ſæuitiæ ſacramento,) fremebat; alterutrum reputans valiturum: aut violenta, quæ ſuadebat, profutura; aut irritis & in pejus cedentibus conſilijs, Mazarinum ruiturum, quod maximè optabat, in præceps. *Quò vſque,* inquit, *Reginarum optima, degenerem togam & Regnum Senatûs patiêre? Ludouici Manes, & Richelij nominis vmbra, vbi eſtis? Quid opus tot colloquijs, quibus creſcit audacia? Patibula erigenda, & à ſordentibus Lilijs Turbones auellendi: per carnifices frangendæ fauces. Ante omnia huc vocandus Brouſſelius, qui non ampliùs Senatorem, ſed ob-*

trectatorem Regis agit : cenſeat, quid corrigi aut mutari velit : faciliùs perferendus ſingula increpans, quàm omnia damnans. Pacatum ſine motu per quinquennium Regnum, an victorias ſine damno exercituum, illi diſplicere? Ægro eum oportet eſſe animo, qui incitamenta ingenijs allatura, improbat. Num-cuiquam Iudici graue, aures ſtudijs honeſtis & voluptatibus conceſſis impartire. Lætitiæ, non laſciuiæ, noctes paucas dari; quibus, tantâ luce ignium, nihil illicitum occultari queat. Sanè nullo inſigni dehoneſtamento ſpectacula Mazarini tranſiſſe. Gallias noſtras, olim barbaras, ſic paulatim maſueſcere. Richelium, ſplendorem ædium induxiſſe : Mazarinum, cum illo fulgore, etiam inſuper, blandos mores & comitatem intuliſſe; vt Roma olim Græcanicis illuſtrata eſt. De difficili aditu, quid mirum apud Gallos, qui Regem obuium officijs lædunt; qui, niſi illâ ſeueritate arcerentur, inuolarent importunè per omnes rimas, nullo oſtio ſubmouente? quæ pars temporis negotijs relinquenda, ſi molles ſingulis horis ad Miniſtrum acceſſus? Hæc & ejuſmodi diſſerüit Chauignius : quibus tamen nullus datus aſſenſus. Sed decretum Brouſſelio, Chartono & Blam-

menio imponere diſcedendi neceſſitatem: atque hoc non indecorè; ſcilicet rhedis invectos in propinqua Vrbis deducere. Captandam occaſionem celebritatis ob Lentiacam victoriam: id commodè fieri poſſe, illo die, quo nullâ plebi ſuſpicione injectâ, regiæ cohortes ſtarent per plateas diſpoſitæ, ad cultum Regis, qui Fanum Diuæ Virginis adibat, Numini adorando, per gratiarum actionem.

Rebus ita ordinatis, circa meridiem, Prætorianis in ſtatione compoſitis; Comingius Reginæ cuſtodiæ Præfectus, intrat Brouſſelij exiguas ædes. Aſſidebat Senex, cum prole, menſæ frugi : intentus audit monentem nomine Regio; vt properè rhedam præſtolantem inſcendat. Paret non ſubmiſſus in humilitatem tanquam reus, ſed modeſtâ gravitate compoſitus, vt Senator; & obverſus ad liberos; *Spectate, inquit, & firmate animos conſtanti hoc exemplo : retinete viam, quam calcaui. Nec mihi, in diuerſa præcipites, adimite vnicum ſolatium : nec veſtra pericula cum ſorte meâ miſcete. Gloriam vobis circumdedi : videte vt*

pares ſitis tuendæ. Tempus erit cùm Gallia omnis Brouſſelij meminerit. Hæc pauca Brouſſelius, qui rhedæ ſeſe ſine vllo pauoris ſigno impoſuit. Servulus, dum forte fortuna domum redit, incidit in Dominum abreptum : vociferatur plenus lacrymarum, inſequitur rhedam : Dominum abripi, quibus notus ; Brouſſelium captum ; quibus ignotus, exclamat. Nunquam ſeditio tam diro omine infremuit, nunquam atrociùs vulgus ſæuijt. Quadrantis horæ ſpatio centum millia civium armauit fletus puerilis. [Heu mortalia! mortales, quid ſumus? Scena rerum, vana imago. Quantis ſucceſſibus Gallica gloria ſeſe efferebat? quàm auguſta temporis ſpecies? quot decora rerum, domi militiæque? Ad quid hi motus animorum, & tanta diſſidia? Non ſe fert ingens felicitas, magnitudine ſuâ laborat. Sic viſum ſuperis, cùm propoſitum vertere ſtatus, & Imperia, erroribus humanis cauſas addere legitimas.] Chartonus præſagus, fugâ ſibi conſuluit. Blammenius, nullo rumore, Vincennas deductus eſt.

Solus Brouſſelius ingeminatur. *Palàm ſpargebatur; Viros optimos, ob defenſa jura, die læto, tranquillo tempore, abripi. Fedari tempus publicæ lætitiæ deſtinatum, corrumpi gaudia civium, ſerenum Vrbis violari: affectatione lætitiæ in triſtitiam verſâ, re indictâ, nullo judicio publico; Rege, nullo Principum, paucis tantùm Prætorianis, comitato: accenſo Senatu, accensâ plebe, recentibus odijs.* Omnes Aulicos proditionis argui. Peſſimus quiſque in occaſionem prædæ, motûs noui cupidus. Obſequia meliorum tumultus abſtulerat: reſiſtentes ſeditioni, lapidibus peti; delapidari plateas, tecta detegulari, ſaxa volare, furore arma miniſtrante; Manere, an deprehendi, an fugere & diſpergi periculoſius foret, incertum. Modò conſtantiam ſimulari, modò formidine detegi: vtque evenit, motis ad ſeditionem animis, timere, & timeri. Paſſim Magnates, projectis inſignibus, vitatâ ſervorum frequentiâ, diuerſa Vrbis itinera petere: rari domum ſuam, plurimi amicorum tecta, & incerta latibula. Multi per varios caſus elapſi; quidam ſervili habitu: alij fide

clientum defenſi. Non pauci pro audaciâ latebram habuêre. Meilleræus, Galliæ Polemarchus, ſtrenuè per Vrbem inter omnes maximè inſignis. Vndique arma & minæ, obſtructis per cados, & catenas ferreas plateis: modò in Proceres, quis crederet? modò in Senatum, lymphatis cæco furore animis: Et quia neminem vnum deſtinare iræ poterant, licentiam in omnes exercebant. Vix plebis impetus, foribus Palatij Regij coërcitus, quominùs irrumperet. Oſtendi ſibi Brouſſelium expoſtulant; Brouſſelij velle vvltum & ora tueri. Miſeranda Vrbis ſpecies. Quiſque furit, nullo Duce: ſibi quiſque author, quæ juſſa vetare, quæ vetita jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, neminem exſequi. Prætorianus miles non linguâ, non animo, non auribus competere. Obſeſſis in Palatio, & obſeſſoribus, diſpar pauor. Pertinacibus armis, (quod Iberus non auſurus,) minitari cives. Obruebantur animi bonorum, miſeratione curâque: ſed, quod contingere ſemper ſolet, in tantâ trepidatione, conſi-

lium ab omnibus datum eſt, periculum pauci ſumpsêre.

Noctem minacem, & in ſcelus erupturam, cura Mazarini leniuit. Luſtrare intrepidus cuncta, non habitu ſorti idonus, ſed per aſcititiam comam, oris decore diſſimulato. Varia hinc & inde loca ſtationibus militum firmare: hoc monito, ne terrerent nec terrerentur; attenti ad imminentia, coërcerent impetum, non provocarent.

Orto die Petrus Seguierius, Galliæ Cancellarius, ad Senatum delegatur, Mandata Regia perferens, an, quid mentis illi, exploraturus. Non per officium aut cultum obvia plebes; ſed deformis minis, ac vvltu contumaciæ,quàm pœnitentiæ propior.Procedebat Cancellarius compoſito ad lenitatem ore, paſſim ſilentium manu poſcens. Illa vocibus truculenta ſtrepere, globi nebulônum circumvenire rhedam : modò murmur incertum, modò atrox clamor : diverſis animorum motibus, circumſiſtunt,rogitantes, quò pergeret ; an vt quoque populi commodis adverſaretur, ſuo more? Simul

mul ingruunt, minantur eruta pauimenta. Iamque accurſu multitudinis obtuebatur, niſi occurſu Luineæ Domûs protectùs eſſet: quæ illi vt erat natalis, pœnè fuit mater & ſepulcrum. Illic, latibulo vim plebis, ædes ſtrepitu ac minis implentis, non ſine Deo, euaſit, errante ſcrutatore. Quanto periculo, hinc diſcas, quòd non ampliùs de vitâ, ſed de mortis decore cogitabat. Sic locus nobilitatus, quod omni luce dignum ſuis tenebris celavit; Fortunâ eximiè fauente, quæ paſſa ſit, ſpem legum peſſimis moribus oppreſſarum, in tuto deliteſcere. His auditis in Palatio, Regina anxia, ne in ſordidorum hominum poteſtatem ſummi Viri fata pervenirent. Meilleræus equo provectus, cum Dortio, cohortem ſeditioſam perrumpit; Cancellarium imminenti periculo ereptum, deducit incolumem ad Reginam, Rhedâ ſemilacerâ, territo ſatellitio, nonnullis trucidatis. Incrudeſcit ſeditio: ſævit animis ferociùs inſanum vvlgus.

F. Paulus Gondius, Archiepiſcopus Pariſienſis deſignatus, [Coadjutorem vvlgò vo-

cant,] Sacerdotij infulis decoratus, dignationem præ ſe ferens,per plateas conſpicuus,voce & geſtu plebem demulcebat: acturum ſe de poſtulatis; Regem neque gratiæ,neque ſeveritatis expertem. Non defuêre,qui non alienum Gondium à novatione arguerint. Vt-vt ſit, ille dies primus ſeceſſionis Gondiacæ, & cauſa malorum fuit, quibus poſtea Præſul inſignis animo,ſanguine & meritis oppreſſus ſuccubuit; Corinthius poſteà ſemper dicetur.

Tandem Senatus ſelectiſſimam ſui partem ad Regem dimiſit, libertatem Collegarum rogaturam. Bini longo ordine, pede viam carpentes incedebant, plebi nutu blandientes. Princeps Senatûs Molæus, (cui dexter modus rerum gerendarum nunquam defuit,) Reginam liberè & graviter allocutus eſt. *Noxia fuiſſe conſilia, Viros bonos publicæ ſalutis amantes, causâ publicâ defensâ in crimen evaleſcente, auellere à Senatu, auſpicatiſſimo die, demptâ per publicum gaudium ſuſpicione. Nihil pernicioſius, nec nomine Gallico magis indignum, vi tractare, quæ mora & lenitate ſemper apud nos ſucceſsêre proſpera. Qui talia ſua-*

ſere, eoſdem tumultus concitaſſe, & pergere in dies. Hîc non opus longa deliberatione, ſed captos liberandos: neque dignitatem aut authoritatem Regiam prætexendam; ſalutem Regni ſupremam legem eſſe. Non hæc, quæ eloquitur, figmenta aut pręſtigias: centum millia armatorum pręſtolari Brouſſelium: arma tenentibus omnia dari, cùm negantur iuſta. De fide, obſequio, reuerentia actum eſſe: hæc omnia pedibus conculcata. Horreſcere ſe referentem, quę miſerrima viderit. Regina ad hæc, pauca reſpondit; Cancellarius, paulò fuſiùs. *Conſilium Regium prouiſurum, vt eorum poſtulatis abundè ſatisfiat, &c.* Redeuntibus eodem ordine, modoque, occurrit plebes, ſciſcitatura quid peractum. Cùm Molæus capite, omnia benè habere, annuiſſet proſilijt vnus cerebroſus, qui gladio pectori admoto, retrocedere juſſit. *Siccine liberatum Brouſſelium? ſiccine noſtra deſideria fruſtrari! ſiccine redire, nulla benefaciendi licentia?* Senatorum nonnulli dilapſi metu: Molæus imperterritus cum cæteris, ædes Regias repetit; feruidè inſtans, aut jamjam captos liberandos, aut omnia danda in caſum.

X ij

In tantâ trepidatione, Regina, convocato Conſilio, quærit, quid remedij afflictis rebus? Magnis vtrinque ſententijs jactatur; periculoſam ſerveritatem, flagitioſam clementiam; ſeu nihil plebi, ſeu omnia concederentur. Volutatis inter ſe rationibus; placitum liberare, cum Blammenio, Brouſſelium, tunc delicium plebis, & vanum libertatis ſimulacrum. Senatu (quod inauditum,) in Xyſto Regij Palatij congregato, ac ſententiam dicente, literæ revocando Brouſſelio & Blammenio exarantur, & ſine morâ, rhedæ Regiæ præbentur, illis adducendis. Tantùm valet in arduis ratio publicæ ſalutis! [Mazarinus, qui fortiter malè inchoatis obſtiterat, fortiùs peſſimè cedentibns reluctatus eſt. Quid faceret in proclivi ſtatu? Cautus omnia perpendit, intentus in futura. Decus Regium tuetur, quantùm culpa temporum, & improſpera rerum patiuntur.] Seditio tantillùm quievit. Stant in armis tamen, ſuperbo oſtentu; ſubeſſe fraudem obmurmurantes. (Quàm malè eſt extra fas & jura viventibus! quod

ſemel meruère, ſemper exſpectant.)]

Eâ veſperâ reverſus Blammenius: poſtridie ante meridiem Brouſſelius feſtis acclamationibus domum redit, progeniem lætam & dulces amicos reviſurus. Hinc vixit, vt anteà, inoffenſo tenore probitatis, moribus innoxius; refrigerato illo plebis ardore, vnus è multis: vir minimè malus, torrente factioſorum, in vada & ſyrtes per publicam tempeſtatem abreptus: [Poſteris documentum, quàm vanum & fallax, talibus inniti; quæ damnabuntur ſemper, & retinebuntur, potentes & infimos æternùm merſura.]

Puduit tanquam obſeſſum Regem, in vrbe conſidere. Mazarinus itaque providè Ruellium, ad tertium lapidem, eum deducit, obtentu ſalubrioris auræ. Seditionis Authores fremere, nec concoquere Regem furori ſuo ereptum. Longè alia facies in promiſcuâ plebe: quippe, poſtquàm de auxiliorum adventu, quæ è Condæi caſtris educta, huc properabant, certâ fide relatum eſt; pleriſque terror inſaniam excuſſit. Quid in Regem eſſent auſi, tum demùm intue-

bantur. Subjiciebat paventibus ſolicitudo, adeſſe jam violatæ Majeſtatis vltores : Et conſternatio animi in omnibus , etiamque vulgaribus, dira omina inveniebat. Auxit hos metus mira Mazarini alacritas, cui maxima erat Regiarum virium fiducia.

Hîc ego cœpi primùm, rerum conſcius, varijs tractationibus admoveri : (ſed in Partes abreptus, multa feci ad quæ invitus oculos retorqueo.) Quò mihi major fides habenda, qui nihil niſi oculis & auribus exploratum, poſteritati imputaturus ſum ; nullâ libidine aſſentandi, nullo odio adversùs dominantes. Quicquid in occulto petratum eſt, quicquid aſcito fuco diſſimulatum, non quidem ignoratum, clariſſimâ in luce traducam. Spe & metu libera, futura Ætas rectè factis applaudet, & his diverſa exſibilabit.

Tantam aciem Factioſorum à pauciſſimis impelli, Fortunæ ludibrium fuit. Blammenius, & Violeus, agmen tunc ducebant. Manebat alto animo repoſta recentis carceris injuria : & ante omnia, Bellovacenſis

patrui grandis ille caſus. Quid Violeo magis aſtruere Fortuna poterat? Aderant opes ſpecioſæ, amplo munere in Senatu conſpicuo, etſi Cancellarij Reginæ officium non adepto. Inquies animus, quæ pacatis rebus non ſperavit, turbatis aſſequi conatus eſt.

Primum facinus Ruelliani ſeceſsûs, carcer & exilium Chavignij fuit. Vincennis captus, in Havræam Arcem, per deuia itinerum, & loca inhoſpita, traductus eſt. Ibi acris cuſtodia dormienti invigilabat. Durum, nullis curis aut laboribus exercito. Stanti in juventutis exordio, ea ornamenta contigerant, quæ multis celebrium virorum ad ſenectutem ſuffecerint. Namque per ferventem Richelij gratiam, ejus gloria inofſenſos egerat curſus. Adverſa pati indocilis, quia nullâ præteritæ humilitatis verecundiâ erubeſcebat. Sic deſvetudine honoris ſemper habiti, obſtupuit, primo Fortunæ vvlnere, qui in ſe alverat imperandi fortem ſecuritatem. (Mazarino infenſus, vertere conatur omnia, dum evertat.) Arripiunt Seditioſi novam occaſionem quiri-

tandi. *Jura inania, & proculcatas in Chauignio leges : non poſſe niſi certo ſpatio, eoque breviſſimo, detineri quemquam in carcere, non dictâ in Senatu causâ;* eiuſmodi recentiſſime ſtabilita, & quæ ſequuntur. *Peregrinos à Muneribus publicis, arcendos, Subleuandas Prouincias expilatas, & Lutetiam, nimio vectigalium ponderi, ingementem. Regem Vrbi principi reddendum.* Hæc præcipua capita, quæ & Ruellij, & ad Fanum Sancti Germani, variè agitata, inter Aulam & Senatum: modò Aurelianì, modò Condæi in hanc vel illam partem inclinatis animis; occulto fine, & erupturo in majora diſſidia.

Hîc incipiunt infeſta omnia eſſe Mazarino ; in quem apertè, tanquam in ſcopulum, vires frangit ſeditioſa tempeſtas. Aurelianus inter Aulam & Senatum medius ſe infert : ſedare fluctus, & iis obortis lætari. Riveriani Abbatis, qui purpuræ Romanæ deſtinabatur, commodis, ſic inſervire creditus. Condæus redux, nuperâ victoriâ elatus, cum Senatu primò ſeverè agere ; mox blandiri potentioribus : nihil modicum ſperare ; Conneſtabilis ſaltem, aut Præfecti Maris

ris, dignitatem obtendere. Longavillæus incitabat, affinem; Havræam arcem, Neuſtriæ celebre propugnaculum, impetraſſe iactabundus. Etſi nihil tale promiſſum; gloriabatur tamen ſuo more; ſic deficiendi captatâ occaſione. Corinthius eò Longavillæum impellebat vanâ ſpe: quaſi per Senatûs Decretum, Princeps ſanguinis, vt vernaculè dicitur, eſſet pronunciandus. Et quia mens quod cupit, ſemper putat futurum; intra lætam credulitateminania eiuſmodi animo fovebat. Anna Borbonia, Longavillæi coniux, momentum ingens Factionis erat. Trahebat ſecum Corinthium, Rezium Ducem, Contium fratrem, cum Rupifoucaldio, qui Fœminæ intimis tunc præerat. Mulier alti ſpiritûs, ingenio acri; quæ in mille figuras poterat vertere ſibi addictos, non poterat iura propria animi vertere. Turbida gratuitò, ex motu nihil ſperare, præter motum. Res publicas & privatas, ſicut alii, prætexebat: armis coërcendam tyrannidem eorum, qui ad ſæva conſilia Regem agebant, & illi odioſos ac

formidoloſos Principes reddebant.

Inter hæc Regina, ſemper porrectiori fronte, quàm res publicæ merebantur; videt ſe apertè per Mazarinum peti. Lætiùs ora fingit, in futura collecto animo: domat dolorem, nec cuiquam ad ſui notitiam dat indicium. Vultum vincebat arcana magnitudo animi; inter ſimulationis & iuſti mœroris certamen, geſtu & verbis temperatis: ſecura ſemper, deſpectis Seditioſis. Mazarino notæ infidæ Principum ſententiæ, conſilia etiam ad Factioſos delata: Neque domi, quàm in caſtris, periculoſiores inſidiæ. Callidè omnia diſſimulans, ad pacificationem animum adiecit. Etiamſi crederet, *atrocia illa primo impetu pertimeſcenda, cùm moram pati inceperunt, ſua ſponte cadere. Conſeneſcente factione, propria impietate ruere; Satiatos inquietudine rerum nouarum, ad reverentiam Majeſtatis, ſemper redire; & extorqueri pœnitentiam ab ingratis.* His & ſimilibus ventilatis, cùm videret fauere motibus Optimates; exiſtimat non tutum, ſuſpectarum manuum ſimulationem, in extreman perni-

ciem experiri : Paucos circa Regem, læuis auerſiſque animis,iſthinc fauere; illinc militaturos, tempore opportuno affulgente. Improbata hæc Mazarini mens quibuſdam cordatis. *Tenelli Regis calamitatem omnibus gentibus abominandum exemplum eſſe; quæ quietæ nunquam erunt, ſi iraſci liceat electioni Miniſtrorum, aut eorum inſidiari probitati: Inſtandum igitur perculſis: fortiùs ſemper bonos pro Rege, quàm alios pro ſcelere pugnaturos.* Mazarinus, propoſiti tenax; Regem deducendum in vrbem, & poſtulatis indulgendum. Scilicet timeri poterant grauiora, ſi decipi abnuiſſet.

Hîc deſcribere conditiones per vulgus ſparſas, vanum. Summa earum, vt jam dixi, huc recidit. *Multa tributa minuenda, intra & extra vrbem. Prouincias ſubleuandas illis, Supplicum Libellorum Magiſtris. Nullum poſſe in carcere detineri, niſi per diem naturalem, non dictâ in Senatu causâ:* quod acriter diſputatum, etiam Aulæ aſſeclis approbatum; vnoquoque rem ſuam agi arbitrante. Chavignius liberatus, apud Turonenſes ſeceſſit. Inania Aulæ tanquam à celsâ mentis arce

tus ignarorum non minore diſcrimine creſcebat, quàm vvlgi furor. Ex vvltu Aulicorum admonebatur periculum.

Violeus, ſui fiduciâ plenus, in Senatu hæc audacter effatus eſt. *Nihil ad Regnum Mazarino, niſi Diadema & Nomen, deeſſe. Hæc rudimenta futuræ poteſtatis. Fortiùs in dies, annos imbecilles cæci Pueri calcaturum. Quis Procerum, inquit, poterit obniti, poſt exhauſtum immenſæ ambitionis & auaritiæ curſum? Et reſpiciens Aurelianum & Condæum; Veſtra, inquit, res agitur.* Diſplicuit Condæo tantæ obtrectationis audacia. Chatillionius Violeum monuerat, talia grata futura Principi, qui Brouſſelium jam & Longueillium inviſerat, popularitate gratiam aucupabaturus; ſed Siue Condæi mens fuerit in ancipiti, ſiue mutatâ ſententiâ Majeſtatem Regiam tueri ſatius putarit: vt-vt ſit, iacta tunc in Mazarinum, toruùm excepit. *Fati, non Mazarini culpas eſſe: Illum omnia conferre ad ſalutem Regni; nec improbè exultare in tantâ fortunâ. Cur virtutem magni Aduenæ in tranſcurſu lucere Galliæ, inuidia ſit? Reginam ex præſcripto defuncti Regis il-*

lum adoptaſſe in curas : non ſufficere incumbentibus ceruicem, niſi quæſiuerit vicariam hanc opem : nihil in illo, præter felicitatem, poſſe damnari : non præſidijs, non arcibus fundare ſuas vires : non libari ab eo Regiam gazam : Reginam honoribus ac muneribus fidem ejus non tam penſare, quàm ſolicitare in futurum. Non poſſe Regem ſine flagitio eum inimicis relinquere, poſſe non periculoſâ ſuis rebus ſanctitate tueri. Mazarinus non ſemel ſe abiturum reſpondit, modò non inſidijs, aut impetu vrgeretur : *nihil magis, poſt tot beneficia, quàm pacatum diſceſſum deſiderare.* Inter quoſdam Primarios quæri cœptum, quâ tutiſſimè ratione emitteretur, quâ fraude abeuntis vvltus mutaretur, Fœmina illuſtris idoneas veſtes primâ nocte delaturam ſe promiſit. Sed hæc omnia ridicula : Nam de diſceſſu nunquam cogitavit ; neque opus fuit concinnare larvas, nec aſcititiam formam aptare.

Regina, verita irritare temporum, hoſtium & fatorum crimen, ſuſpensè agebat. Omnem quidem culpam à Mazarino amoliebatur ; dubitare tantùm, an per indul-

gentiam in Magnates, aperviſſet injurijs deſpectam dignitatem. Conſtabat eum nullo errore aut vitio impuliſſe labentem in clades Galliam. Mazarinus per præſentium malorum crudam imaginem, ſolicitus ſemper de futuro, curabat vt diuturna eſſet Regni valetudo: & tot cicatricibus novis recrudeſcentibus, (deprehensâ vi Fortunæ,) ſolertiâ ſuâ confiſus, de ſucceſſu proſpero per moram, lenitatem, & beneficia, nunquam dubitavit: Inter hæc, Funditores vrgent promiſſa ad Fanum Sancti Germani; quibus conceſſis, actum erat de Majeſtate. Anxiâ penſitatione libratum, quæ via invenienda, quâ ſe Aula eripiat ingruentibus novis fluctibus. Meilleræus, nullas niſi per nitrum gaudens vias habere, nec tàm portas patentes intrare, quàm fregiſſe; author eſt, *vt Rege Baſtiliæ & Armamentario inſidente, Inſulâ Palatij occupatâ, valida manus tormentis graſſetur, pedetemtim præcipua loca inuadens*; cui conatui operam Strenuam pollicetur. Michaël Tellerius, non ſemel memorandus, *vrbe exeundum, & Goneſſiano pani meatus præcluden-*

dos : illo ablato , plebem exarſuram in Factionis Capita; ventri, non illis obſequium præſtituram: ieiunum populum, mactatâ hoſtiâ, leniorem. Condæus, tali rerum cardine, animos & fidem Regi approbaturus, cenſet *obſidendam vrbem, & vi atterendos Rebelles.* Mazarino primùm improbata hæc omnia, tanquam periculoſæ aleæ plena; *multa poſſe ſuccedere immedicabilia: Horrea plena Luteriæ, etiam priuatorum : immerentes culpa improborum caſuros.* Non carebat tamen conſilium obſidij, ſpecie ſucceſsûs.

Longavillæa, mœrore violenta, & neſcia tolerandi, ob Condæum à partibus ſuis avvlſum : Contium fratrem, (rudem fraudum, nec mente ad ſcelera obductâ,) Maritum, Corinthium cum Aſſeclis, & nuper reducem Rupifoucaldium,ſibi aſciſcit. [Præcipua huic vltimo fides : Amicitiæ Genius vtrumque afflaverat, in Palatinæ domo: quæ eidem navi ſe commiſerat.] Beaufortius, Elbovius, & innumeri ceſſerunt in partes. Funditorum turba ingens, tum in Senatu, tum per primarias Vrbis familias. Hæc omnia poſthac pleniùs exſequar.

Quintus

Quintus dies erat anni incipientis, feſtivitati Regum, qui enatum Chriſtum, adoraturi ab Oriente accesſêre, deſtinatus; hunc ſoluta Vrbs luxu & convivijs, de more, fovebat : cùm Regina, publicis & privatis curis gravis, in belli futuri conſilia cum Mazarino incubuit. Magis magiſque inverecundo ſcelere Majeſtas Regia fœdabatur. Penſato dedecore, timuit meritò Mazarinus, ne Rex leviorem in dies reverentiam experiretur. Plurima volvebat, non dubius, ita Gallorum animos eſſe, vt ex ſucceſſibus omnia æſtiment; &, vt plurimùm, Fortunæ, dent quod Virtutis eſt; fruſtratos conatus apud eos contemptu vindicari. Alternanti, tandem viſa potior ſententia : improviſam Factionem invadere, & confeſtim in eam vertere impetum. Ac ne ſermones morâ ſererentur, illo ipſo die in Palatio Aureliani, decretum fuit clàm diſcedere, concubio noctis linquere vrbem vino & epulis ſepultam. Præter Reginam & Mazarinum, huic deliberationi aſſensêre Aurelianus, Condæus, Meilleræus, Villa-

regius, Grammontius, Tellerius, & Riverianus Abbas. Grammontio data cura, Regem cum Reginâ & Andegavenſi educendi. Quod feliciter illi ceſſit: Per poſticum, mirè ſagacem, ſuetâ ſolertiâ, factionem fefellit. Aurelianus cum Mazarino, diverſo anfractu viarum, jam evaſerat. In medium Reginæ ſtadium, (Curſum vvlgariter vocant) Chaliotum versùs, conveniunt omnes. Per acuta frigora, & abrupta viarum, inter tenebras intempeſtæ noctis, diluculante die, fano Sancti Germani redduntur incolumes. Condæus, matrem cum fratre & ſorore abducturus, tantillùm remanſit. Mater, cum Contio, viæ ſe tradit obſecundans. Longavillæa recuſavit, partumeium ventrem prætexens; ſed Noëſiaci congreſsûs non immemor, longè diverſa meditabatur. Prætoriani ſummo mane diſcedunt Regi adfuturi. Optimates non pauci eò properant; ſiue cura, ſiue inquiſitio erat. Penes Aurelianum ſumma belli: Pleſſæus Prâlinus occupat Fanum Sancti Dionyſij, tertio ab Vrbe lapide: Grammontius Nouigentum ſeu Clo-

doaldi Fanum : Corbelium ſine morâ inuaditur. Regina lætabumda, non ſine Numine, cuncta proſperè ceſſiſſe, vires etiam amicas vndique adventare; Condæum benignè excipit, per geſtorum memoriam, & præſentis operæ neceſſitatem, humanitatis officia in eum geminans : Nec deerat ille laudibus ſuis, ſubmiſſus in Reginam concinnâ modeſtiâ ſe inferens.

Per Poëſſiacum oppidum, & adjacentia, ſevèrè cautum, ne qua eſui idonea in vrbem vectarentur. Vaſtatur militis proterviâ Lutetianus diſtrictus : intentatur palàm hoſtilitas : diſcrimina omnia, ſpecieſque fortunæ terribiles. Vrbs pavida, criminum manifeſta, meritò plecti : metu coërciti quos beneficia non mutarant. Paucorum culpâ cunctis exitiosâ; latè fuſum corpus ambitioſi delicti, pœnas dare. Penuria vnius diei cernebatur; Humanam vitam ſuſtineri recentibus alimentis; vrbes extero ciborum appulſu. Cohortes vbique conſcribi. Miniſteria Sacerdotibus, & magiſtratibus imponi; nihil immune : pauciſſimis calamita-

tis Authoribus, in vniuerſos cladem ſerpere.

Eodem tempore, imbribus & ſolutis nivibus auctus Sequana, plana vrbis ſtagnaverat: ſecuta eſt ædificiorum & hominum ſtrages. Illa exundatio prodigij loco habita, tanquam ipſi amnes Lutetiam infeſtarent; [quod fors eſt, ſeu natura, id fatum & iram Dei ſtultis arbitrantibus.]

Effuſa interim fama, vrbis cladem latè vvlgauerat. Fidiſſimi Procerum, inter mutua colloquia, temporum injuriam non premere. Regina diligenti memoriâ à cæteris diſtinguere dignos, quibus vnis ſe crederet. Rex ad Præpoſitum Mercatorum, (is Lutetiæ Magiſtratus eſt,) ſtrictim per Epiſtolam enarrat diſceſsûs ſui cauſas; *fluxam fidem Factionis, inſidias ſibi ſtructas; non tutò potuiſſe vrbi diutiùs immorari.* Aurelianus & Condæus ſeceſſionis Regiæ Authores ſe, ſcripto profitentur. Senatus per Regium Diploma jubetur vrbe exire, & juri dicundo, Montargij inſidere. Vrbs inde territa, quæ Rege & Senatu non illuceſcente, nocteſcit. Corinthius Antiſtes Regis literis ac-

citus ſe paratum obſequi teſtatus eſt: Conſcendit rhedam, abiturienti ſimilis. Plebs circumſtat, præbens retinacula. Ille pridem omnium corda ſibi devinxerat: erectis ſtudijs Fervebat coëuntium turba: cuncti oſculum manui & veſti ferebant. Ille plebeijs delicijs & plauſibus, quàm Regijs mandatis malvit obſecundare. [Tam arduis rebus, ad trahendas vvlgi mentes opus fuit induſtriâ.]

Talonius, Bignonus, ac Melianus, qui apud Senatum dicuntur Regia procurare, ad Regem delegantur. Non auditi, ne quidem viſu digniati, redeunt: adnitente id maximè Condæo, ex turbidis tunc gloriam captante. Convectantur Lutetiam quæ præſenti fortunæ conveniebant. Vix credibile, quanta copia omnium rerum affluxerit, & quâ penuriâ extrà laboratum. Nullum periculi genus detrectant Ruſtici, vt ſuccurrant obſeſſis. Cuilibet ingreſſus conceditur: egreſſu vrbis prohibentur omnes; ſcilicet vt per tot pignora & neceſſitudines Aula miteſceret. A convvlſæ vrbis exitio,

vt exiſtimabant, non pauci furto veſtium ſe ſubtrahunt. Prohibetur Senatûs-conſulto militi Regio ac Ducibus, vrbium oppidorum, & arcium introitus : arcendos vndique, tanquam patriæ hoſtes. Per Edictum publicè denunciatur, *ne quis Mazarineos, (ita Regij vocati,) commeatibus, armis, alio-ve quovis bellico apparatu ſubleuet : qui contrà feciſſent, ejſdem quibus Mazarinus pœnis, obnoxij eſſent.* Inexpiabilis odij rabies hoc bellandi aut paciſcendi confinio apparuit.

In hunc mundum proceſsêre pauci dies, aliquâ novâ tempeſtate ſemper notabiles. Tandem in Mazarinum fulmen detonuit. Frequenti Senatu, *reus læſæ Majeſtatis, perturbator publicæ quietis, pronunciatur. Jubetur omnis ætas, conditio, ſexus, inſultare; graſſari in eum omni telorum genere: ſi quis eodem hoſpitio communicauerit, reus eodem crimine cenſetur.* Ille in ſolatium Virtutem adhibere, quæ nec clades mereri, nec, cùm accidunt, dejici poteſt. Conſtantiâ, nullâ vi, libatâ, in priſtinæ lenitatis ſpecie perſeverabat : ſemper ita paſſus injurias, vt videretur non ſenſiſſe.

Non aliàs intrepidius ſuas partes quàm in eo, obijt Fortitudo: magnitudine animi contumeliam, etiam juſtos metus, auerſante. Pro certo habeo, conſilium quorumdam fuiſſe, quatuor aut quinque Factionis Anteſignanos, funditùs perdendos; ijs ſublatis, cæteros fidem rupturos. Obſtitit Mazarinus: acriùs, aſſerens pro vltione defunctorum, quàm pro viventium decore, plebem certaturam.

Hîc velut agmine facto ſe produnt, Senatûs partes ſecuturi. Primus Elbovius Aulæ ſe ſubtrahit, & tergeminâ prole innixus, Patribus ſuam operam exhibet; non ſine ſpe, vt diſſerebat, in partes Aurelianum trahendi: quod commentum brevi evanuit. Bullionæus, depoſitâ perſonâ, voce ad fidem compoſitâ, in Senatûs verba juravit: obſides liberos donans, cum conjuge; pignora fidei ſemper ambiguæ. Tantùm potuit Longavillæa ſuadere, vt Contium fratrem, Maritum, cum Rupifoucaldio, & Noirmontio, in partes abduxerit, non ſine ſummo periculo. Populus ob adventum

tot Optimatum, feſtis acclamationibus exultavit. Doluit Longavillæo, honos in Senatu Elbovio feſtinatus: & eo momento, de Neuſtriâ ſuâ cogitavit, quò brevi poſteà ſe recepit, multa & præclara minatus; ſolo animo apiſcendi aliquid à Rege, Factionis relictis ſtudijs, quibus nunquam validè incubuit. Nullus faciliùs in partes ceſſit: nullùs minùs anxiè eas deſeruit. Beaufortius, qui à carcere tutus latuerat, Vrbem eques intrat: tanto applauſa, vt affuſa paſſim plebes eius genibus, vt olim Guiſiadæ advolueretur. Mottanus Polemarchus, Longavillæi impulſu, cui plurimùm debebat, aut Lugdunenſis ergaſtuli memoriâ, acceſſit Factioſis. Corinthius ſupra cæteros, clientelis, authoritate, & eloquio valebat. Illi propoſitum, ſui terrorem incutere: Elbovio, pecuniam corradere: Bullionæo magni Aulæ ſe vendere: Longavillæo, extorquere quodlibet, dùm aliquid: Contio nihil, niſi ſorori obſequi. Rupifoucaldius inhiabat ſuis commodis, nullâ injuriâ affectus; Longavillæa, impetui quem Natura dulciſſimum habet,

habet, indulſit: pudicitia ſemper amori ſuperfuit: fama non eſt verita mentiri; quâ poſteà vſa integerrimâ, ſtirpis claritatem adauxit. Sic fluxêre aliquot dies. Nonnulli inſtar Sequeſtrorum, hinc & inde pro publicâ quiete, commeare. Rursùs turbulenti ludi inſtaurabantur: quidam cenſuêre brevi bellum profligandum; alij longiori mole atterendos perduelles. In vrbe, varia in Mazarinum Scripta. In Aulâ, non verbis, ſed ferro refutare iniurias.

Diſpar vtrinque forma apparatûs. Hîc tumultuaria manus, & ſubitus miles; diſcordiâ cuncta, fervere; vvltibus aliquid atrox, aut timentibus, aut auſuris: Mœror per horrenda conſilia ducebat, qui laxatis animis ad ſuæ militiæ ignobilitatem reſpiciebant. Longè alia facies in Regijs caſtris. Maieſtas, Cauſa, tot Principes, tot Duces, maioribus auſpicijs venerationem invenerant. Ingens ſpes de Condæo; quippe bello inclytus, nec deteriore ingenio, conſiliorum prudentiâ maturus, ſui Genij magnitudine Regias partes extollebat; ad om-

nes curas, etiam viles, intentus; nihil ex ſuo genere, præter animos vſurpabat; privati ſui fati, publica faciens. Faciliora omnia Factioſis hoc ablato, aut abſente credebantur. Longavillæa ſoror in vrbe fraternas curas & vim animi æquabat. In Palatio Vrbis, fidei pignus, ſe, & rubentum à matre turbidè natum, puerum exponit. Statim vvltum rebus reſtituens, quem niſus parientis exhauſerant. Circumſtant Duces promiſcuè & plebes lectum puerperum. Eâ arte diſpenſat nutus & oculos, vt in tantâ frequentiâ nemo neglectum aut omiſſum ſe ſentiret. Tumultibus publicis fractus animus, ab obſtinatâ defenſione non quievit. Interim Baſtilia à Factione per deditionem capta eſt; Tramblæus Gubernator non ægrè oppugnatus, creditus eſt pugnaſſe, tanquam qui nollet vincere. Nihil æque movebat animos quam ſpecies miſeranda agri Pariſienſis, militum proterviâ deſolati. *Nullus in Orbe locus illi prælucet: Talem ſitum beneficium Dei putares. Innoxius aër, nulla veneno infeſta animalia: copia fontium, flumina & vivi*

exhilarant ac cingunt. Nihil æſtu Sirius exurit, nihil hyems torret; ſed læto prouentu juſta tellus Agricolas beat. Ingens leuamen, tractum felicem incolentibus, quòd quacunque intermittunt Palatia & Prætoria, vberrimi pecori & arboribus paſtus enaſcuntur. Hæc tam culta barbarus miles derepente habuit: eò miſeros ciues diſcordiâ adigente. [Quando erit, vt Vvlgus, diſcuſſo errore, conſilia infida deteſtetur?]

Belli interim non leue momentum Neuſtria, cum Longavillæo ſuo; cui, etſi cum cæteris Factionis Ducibus peſſimè conveniret, non invalida tum Rothomagi, tum per illum tractum, potentia erat. Nomine Regis ſupervenit Harcurtius, conſilijs præceps, & ſubito imperio ferox: exploratas cohortes inexperto, & obvio Longavillei militi, fruſtrà oppoſuit; tanto odio in Mazarinum flagrabant omnia! Pars Rothomagenſis Senatûs Vernonem ad Sequanam, conceſſit; pars apud Sanctum Germanum, Regia juſſa exſpectans, indecorè commorata; pars diſperſa, ſui incerta, exitui rerum imminebat: [*Neuſtriæ tractus vt plurimum Oceano adja-*

cet. Paſcuorum magna vis & pomorum : tanta autem ſoli vbertas, vt ſuis alumnis & vicinis ſufficiat; multò magis ſuffectura, niſi veſcendi intemperies, cœlique conditio multum cibum deſideraret; ſuperbit ventoſa natio, quaſi vrbem dominam paſcat & in ſuis manibus Lutetiæ fames, vel abundantia poſita ſit, cum potius tributa præſtet, quam alimenta, nec tam nutriat, quam ſeruiat populo victori. Magno illic aditu ad Iudicum poteſtatem; Populi genius ſubſtilitatibus apertus, quæ litibus Fora implent. Gens ſciens formularum, omniſque ad litigandam articuli. Cum his mortalibus agenti, magnâ cautione opus eſt. Sua diſſidia ingenio, rarò ſanguine peragunt. Ad omnis vitæ genera, ſuam induſtriam aptant; indole non excelsâ, ſed in quæcunque ſtudia inclinant, mediocri. Nullibi major patientia injuriarum; dummodò de inopiâ ſecuris, lucelli ſpes afflulgeat. Nobilitas numeroſis clientibus grauis, non diù, ſimili cultu, fortunæ ſuæ par eſt: ideo mutationibus inhiat, ſed profuturis. Aulæ vicinia Normannos ſuis Rectoribus minùs obnoxios reddit.] Tam cautam gentem vicit temporum malignitas: ſed quas provincias non perſtrinxit

hic Cometes? Longavillæus exſpectabat anxius, donec erumpentibus ſtudijs, poſſet addictos aut Regi aut Partibus dignoſcere; talibus indicijs res ſuas compoſiturus.

Aula inter Pariſios, & Rothomagum, potentiſſimas Regni Vrbes, inopiâ rerum omnium laborabat; pecuniæ imprimis; vndique ſubſidijs ægrè adventantibus. Per tot anguſtias, nihil æquè torquebat Mazarinum, quàm Aureliani & Condæi ingenium. Ille moræ impatiens, belli, quod paucorum dierum æſtimaverat, contumaciam deteſtabatur. Hic à bellandi ſtudio ad artes confugiſſe credebatur; &, quæ omnium artium pervicaciſſima eſt, fingere lætitiam & amorem rerum, quibus maximè infenſus erat. Lagnium ad Mátronam per Perſanum capitur: vnde illa fœcunda Briæ ora infeſtatur milite Regio.

Ægriùs indies miles Vrbanus, imperata exſequebatur. Muſſantem videres enervi faſtidio; & in pluribus impetum fractum. Ideò Corinthius ſuggeſtum aſcendit in Fano Divi Pauli. *Vos incolumes,* inquit, *vos victores volui:*

& juſtiſſima cauſa abſolvebat, niſi pœnitentia & leuitas vos reos faceret. Plurima invectus in Regimen & Mazarinum, de ſuggeſtu deſcendit: infulis depoſitis, arma aptavit. Sæpiùs vrbe exceſſit incurſaturus in hoſtes, pacificæ dignitatis nullâ labitâ ratione, (quod multi ſe vidiſſe aſſervere, non ego) ſplendido ſemper ſumptu, atque in gentes vt plurimum profuſo; patrimonium ſuum & alienum vexavit. Rupifoucaldius, majoribus illecebris, Longavillææ mentem invaſerat: [omnis fortunæ ſocietatem inter ſe promiſerant.] Corinthius ſecundi gradûs non ſatis patiens, Beaufortio & Funditoribus ſe adjungit: Neque enim vnum Factioni Caput, nec vno animo regebatur. Certum eſt Longavillæam & Mombazoniam, inter Aulæ tropicos educatas, non ſolùm in ſecretorum conſortium admiſſas, ſed, grandi Fortunæ ludibrio, animos Ducum temperaſſe.

Nihil magis Pariſienſes cruciabat, quàm Corbelium, ſibi initiò ereptum per Vxellium, Burgundicis copijs, Regi ſuppetias

ferentem. Beaufortius, Rupiſoucaldius, & Noirmontius eliguntur recuperando oppido, cum validâ ſed inexpertâ manu. Vrbe exeunt ovantes: populus effuſus ad Sanctum Victorem aurâ affectûs proſequitur abeuntes. Ivvizium vix pervenerant, ad quartum lapidem, cùm laſſitudo aut metus periculi ſubit: pars ſigna deſerere, pars latebras quærere, multi clam dilabi. Illi commilitones ſequebantur, hi trahebant. Paſſim excedebant manipulis; Nunc viarum anfractibus, nunc publicè & per compendium Vrbem petere. Marcidæ voces, & potitantium rauca ebrietas mandata Ducum interpellabat. Præſaga mens adulterinæ Militiæ, Condæum ſupervenientem effugit. Creditus eſt noluiſſe, pugnâ ingloriâ, inter tot temulentos fortitudinem conſumere, ignobilitate certaminis victoriam maculaturus. Sic Rex incruentâ felicitate fruebatur.

Vitrius exijt quoque, publicas vias, ad commeatus, liberaturus: & cùm ex Briâ reduci, Germanorum manus occurriſſet, pugnatum vtrinque ſtrenuè ad Vincennas. Ibi

occiſus Tangredus. [Hunc Margareta Bethunia, Henrico Rohanio marito, editum promulgavit; irata gnatæ, quæ nupſerat Chaboto, ſe invita. Margaretam, matrem huic puero fuiſſe, indubitatum: de patre incertum. Conſtat Rohanium de tali progenie nihil vnquam audiviſſe. Diù latuit proles ambigua, ignobili apud Hollandos latebrâ: ruri opus faciens, vnde repentè in lucem prodijt. Firmus in eo octodecenni & liberalis totius corporis geſtus, vivax indoles, nec impar venuſto vvltui animus. Tale commentum aures publicas diù detinuit. Opportuni hi motus ſupervenêre, occaſione miſero datâ pereundi. Mater, conſcientiæ & charitatis ſtimulis, omnia in eo & ipſam mortem mirata eſt, mariti nomen tantâ ſobole reparatura. Regius miles laſcivire, detrectare munia, prædas & latrocinia ſectari: ſolvi deſuetudine periculi. Decretum, Charentonem invadere, & eripere Vrbi tale adjumentum. Clanlelius, nomine Senatûs, lecto milite oppidum ad Mátronam, ponte junctum tuebatur. Aurelianus ipſe turmas

turmas duxit ad Sanctum Dionyſium; vbi decernitur, de vico aſſultatim adoriendo. Condæus toti expeditioni præfuit: Chatillionius, Condæi auſpicijs, opus aggreditur. Fit via vi: Regius miles perrumpit repagula ſubitariâ manu conſtructa. Chatillionius loco potitur ſuo ſanguine parto, quippe plumbo lethali tranſverberatus, potiùs gentis ſuæ fato, quàm ſuo, cecidit. Gaſparis illius Collinij reſidua recta ſoboles, & ſuperſtes tanti Heroïs ſanguis, Clanlelius, non deditionem ſui faciens, veniam aſpernatus, oblato vitæ muneri, libertatem donare recuſavit. Pariſienſes turmæ, extra Divi Antonij, portum exceſſerãt, vano ſui oſtentu. Non viſum opportunum Condæo, eas adoriri; ſed Charentone præſidio munito abſcedere. Biduo pòſt, Beaufortius ac Marſilliacus, validâ manu exeunt, vicum expugnaturi. Illicò avocantur, vt ſuppetias ferrent Noirmontio annonam advehenti, quem Grammontius infeſtabat, à tergo laceſſens. Ille non rectâ viâ, ſed per anfractus ad Vitriacum pagum, inter vepreta & vineta,

pervenit. Ibi acriter vtrinque pugnatum : ſed Mottani, qui non procul aberat, adventu, Grammontius Sanctum Clodoaldum repetijt, parte commeatûs direptâ. Vbi relatum Lutetiæ de Beaufortij periculo, vrbs effuſa accurrit, plebis, ſive metu diſcriminis, ſive inſaniâ, lymphatis animis. Poſt Guiſiana tempora, non aliàs populare ſtudium vehementiùs in quemquam exarſit. Rursùm Senatus ad Pleſſæum Guenegaldum, Regi à publicis Actibus & Epiſtolis, virulentum in Mazarinum ſcriptum, emittit. Sententia, vt cæterorum; *ſe paratos Regi obſequi, dummodò Mazarinus eliminaretur, aut cauſam diceret : Ejus intolerandam poteſtatem : ſtudia Regis, à Ciuium ſalute diuertere : ex illius libidine capeſſenda omnia. Publicas opes, quacunque ratione degeri, in vnius vſus; & quæ ſplendori & vtilitati communi, vota Majorum deſtinauerant, triſtiſſimo errore, in neſcio quos profundi, nondum primæ ſortis immemores, & in quam recidere ipſi, & hæredes, poſſent. Nouam ſubinde Nepotaginem, Româ exſpectari ; nobis obtrudendam, & publicis impenſis ſaginandam. Faſcinato Principi*

palàm illudi, qui perniciosâ indulgentiâ & immodicè largiendo ſe & regnum lædebat: Sed Regum reuerentiam ita apud Gallos viuere, vt vel cunæ ad ſceptrum natorum, tacitâ confeſſione, eos tangant, nec ijs parere indignentur. In rudimentum regnandi, animum Principis ex ſuo formare Mazarinum, & neglectâ Virtutis familia, diſpenſare voluntatem Regis per ſuas clientelas: decedere aliquid ſibi, credere, quoties extra ſe ſuoſque, de Regia, donatus aliquis abiret. Falſis Viri virtutibus, aut ſplendidis vitijs Reginam deceptam, certum eſſe, non recenti iræ, ſed ſecuriori vindictæ, inſtar victimarum, optimos Ciues reſeruari. Hæc & ſimilia Scriptio continebat, nomine vniuerſi Senatûs; cujus ſanior pars, minùs ſuo, quàm temporum vitio, Seditioſis obſecundabat, Apud populum autem obſtinare tantùm Factionem, qui ſibi conſcij, præter civilis defectionis nefas, aliquid peccaviſſent. [Spiritus, quos patibulo debebant, tumultui reddentes:] aut quorum egeſtas inopem pacem metuebat, & publicis malis paſcebatur. Multos vexabat ſuæ credulitatis ineptia; laruâ poſitâ anxios, quà

ſe reciperent ad bonam frugem. Suſpecta in dies Ducum fides: Vndique vires in Caſtra Regia adventare.

Vt primùm Mazarinus, (à nullo ingenio ſævitia magis abfuit,) perſenſit, non periculosâ lenitate, poſſe miſeræ Vrbi ignoſci: tempus occupandum cenſuit, Cum Rex vbique victor, (exarmatâ, paucorum ſanguine, Improbitate,) poſſet decorè Pacem Subditorum, beneficium facere. Decretum, Fecialem mittere, cum Literis ad Senatum, Præfectum Mercatorum, & Contium; quibus præteritorum fida obliuia promiſſa, dummodò intra quatuor dies, ſe Regi ſiſtant, veniam rogaturi. Hæc prima dies ad publicam quietem illuxit; quæ, quibus modis ſucceſſerit, & pax tandem perpetrata ſit, paucis ediſſeram. Non admittitur Fecialis in Vrbem: ſed faciſculo Literarum; in ſuburbio Divi Honorati, ſuper repagulum, relicto, reverſus eſt. Tardis & incertâ conſultatione diu libratis animis, tandem putat Senatus, arripiendam eſſe hanc paciſcendi occaſionem. Ideò Procuratori & Ad-

vocatis Regijs, ita vocantur, commeatûs teſſera à Cancellario, & Tellerio petitur, quò ſe tutò in Aulam conferrent; cur Feciali negatus aditus, Reginæ approbaturi. Sed ne, dum hæc pacis primordia eluceſcunt, Vrbs per annonæ inopiam langueſceret, Marſilliacus obviam it Noirmontio, alimentorum vim, ex Briæ partibus advectanti. Granzæus, cui Regiæ turmæ apud Lagnium, & per illum tractum, tunc parebant; Noirmontium parat aggredi. Ille, opportunitate loci ſapienter electâ, evaſit. In Marſilliacum, per patentia incedentem, impetus deſævijt. Ignobilis Militia explorato regio militi, id eſt veterano, non diù obluctata, repente dilabitur: Marſilliacus ſaucius, ægrè periculo ereptus, Lutetiam ſemianimis advehitur; plagis pluſquàm opus erat ad mortem, adactis.

Libellis aſſertorijs acceptis, Talonius, Melianus, & Bignonus, Sanctum Germanum ſe conferunt; hoc monito, ne coëuntis Pacis initia temerè reſcinderent. Rex ac Regina in medio, Lectiſſimi Principum &

Magnatum, conſeſſus aſſidebant. Poſt quàm tres illi mortales, tanquam ſequeſtri, idoneo geſtu cultuque cœtum propitiaſſent; iteratâ veneratione Regem cum matre proſecuti, & paulò progreſſi, ſe demiſiſſent, Vt propiores intrà pauca veſtigia fuêre; Regina blandè excepit; Talonius ita exorſus eſt. *Summum votorum pridem, Domina, fuit, genibus tuis aduolui. Te Rectrice Gallia terrarum omnium feliciſſima. In dejectos & obnoxios ciues ſequere clementiam: ſolo Majeſtatis conſpectu potes vlciſci pœnitentes. Non veremur in ſuſpicionem venire fidei proſtitutæ: etſi improborum injurijs vexatus populus, ſtultè in Regem aut patriam ſuos dolores vindicare conatus eſt: In præteritæ licentiæ veniam, tuâ ſponſione contenta Vrbs, ſtatuit in hac ſibi præſidium. Obſequium duntaxat invenies, quandò voles. In te ſecura, non inuitabitur amplius ad peccandum, Contumacia, per recrudeſcentem armorum libidinem. Miſiſti ad nos Fecialem, noſtram fidem & probitatem exploratura. Quod, inauditum remiſimus, id reuerentiæ, non proteruiæ tribuendum. Non vſque adeò noſtri obliti ſumus, vt ad Principem & Dominum no-*

ſtrum nos æquiparemus. Supremarum Poteſtatum eſt, inter ſe Feciales mittere & accipere, Si nos ijs inſeris aut annumeras, gloriam indebitam meritò aſpernamur, ſola fide & decore obſequij contenti. Si rei, ſubdimur; condamna ſupplicio paratos: Et meruimus. Vt deſijt loqui: Regina, tantâ facundiâ delinita, breuiter reſpondit, *Experturos; nullos ſibi cariores, quàm quos vltrò pœniteret; & omnia hæc, exitum probaturum: Interim Cancellario auſcultarent.* Hîc aptè multa deſſervit: *fortunas populi deflere, videndum tamen; ne pœnitendum beneficium illi detur: non vincendam, ſed plectendam Factionem:* Reginam tandem non accendit, ſed paravit ad lenitatem. Pòſt, laxatis foribus, hilariter ad convivij locum deducti ſunt. Aurelianus & Condæus, ſeriò viſi monere, vt ſe fidei Reginæ committerent, à quâ omnia ſperanda. Lutetiam illi reverſi ſunt, exſpectato opimiores.

Archidux Auſtriæ Leopoldus, Belgio tunc præerat, non ſine arcanis mandatis, vt Gallicis tumultibus invigilaret. [Id moris eſt Hiſpanici, proſpera noſtra limis oculis

ſemper intueri, & adverſis gaudere.] Mittitur, Leopoldi nomine, Arnolfinus, cum literis ad Senatum & Contium; quibus in domo Elbovij priùs ſeſe exonerauit. [Principi vix octodecenni, non odium, non amor, niſi indita per Sororem & Marſilliacum. Talis illi tunc Senatulus erat, cujus conſilijs ad Archiducem, Noirmontius & Legueus delegati ſunt.] Pollicebatur Leopoldus auxiliares, in Lutetiæ ſubſidium, copias, dummodò Arx munita aliqua, ex noſtris, in finibus vtriuſque ditionis, pignus concederetur. Hoc veteres Hiſpanorum artes, non deſitas prodebat. Ea fuit quorumdam veſania, vt id fieri debere, impudenter arbitrarentur. Cordatiores averſati ſunt. Aderat Leopoldo Galliam intranti, Ludouicus Trimollius Noirmontius, torrente factionis abreptus potius ſuo fato, quam in partes propenſione à quibus ita fuit alienus, vt ad hoſtilem ingreſſum, exhorreſceret, ac potius auertendæ vaſtationi & populationi, quam promouendis Hiſpanorum cœptis, metator præcederet; inde tamen criminatio cujus

jus immeritò pœnas luit; Cum ſola memoria Lentiacæ pugnæ, vbi loci iniquitati, & ingruenti hoſtili toti exercitui, torrente interjacente ſuperato, cedere coactus, Condæo poſtmodum junctus, tam ſtrenuè ſe geſſit, vt quicquid poſtea devium, ab obſequio Regis, facile poſſet obliterare. Arnolfinus petit admitti in Senatum; &, quod mirandum, aut abominandum potius, admiſſus eſt: ac Literas Archiducales tam venerando Cœtui exhibuit, præclara & magna, nomine Leopoldi, promittens. Non aliàs moroſiori trutinâ diſceptatum. Tandem optimi Ciues, errantes, ad ſana conſilia reduxêre. Diſcuſsâ erroris nebulâ, in dolos Ibericos & fallaces inſidias penetratum eſt; ac ſtatutum, quicquid ſit, timendos Hiſpanos, dona etiam ferentes. Senatus Pariſienſis, nec vano Ducum apparatu, nec Hiſpanorum promiſſis permotus, ſelectos Viros ad Regem ac Reginam delegavit, Principem ſui Cœtûs Molæum, Memmium, ac Violeum, cum Senatoribus, præcipuis probitate & rerum vſu.

Sub idem tempus, peſtilens Sydus Factionis, velut contagio, (quod præterire non debeo,) Angliam afflavit; quæ rerum ſuarum oblita, Sancto ac venerabili numine Majeſtatis violato, legitimo Regi non pepercit. Carolus paternum Regnum tenebat; mitiſſimi ingenij homo, nec in vindictam idoneâ ſeveritate acer; à negotiorum ſummâ abhorrens, vt qui nimiâ felicitate laboraret, infidis conſilijs ſe & ſua credidit. Hinc optimo Regi malorum omnium cauſa; invidiâ præcipuè non tam Farfaxij, quàm Cromvelii Regiis erroribus imminentis. Dum Carolus animum curis exoneratum otio paſcit; hîc efficit, vt nulla pars Regni ſana eſſet. Iamque Furor & Ambitus arma in Regem induunt, & proſtrato manus injiciunt. Rex ſerò excitatus, cœpit & nominis ſui & cauſæ meminiſſe: ſed iam ſui iura perdiderat, magnitudine animi nemini Regum inferior; & qui aliter capi non potuit, quàm ſuâ bonitate; alieno tantùm ſcelere ad ſuas virtutes coactus, Cromvelius, vir manu & conſiliis ſtrenuus,

ſolertiſſimè blandus, nulli mortalium credulitate & ſuperbiâ, quoties tutò licebat, conceſſit: tandem eò vſque progreſſus, ſiue fato, ſiue temporum culpâ, vt in ferali pegmate, (quod cuilibet notum,) Regi Carolo iuridicè, per Comitiorum ſententiam, ſpectantibus Subditis, ceruix ſit abſciſſa, ſceleratâ Carnificis manu. Hæc obiter, quia iam attigi libro ſuperiori; Aptior erit locus, de Cromvelio fuſius dicendi, qui interim calens à Regis ſui ſanguine ſolium invaſit.

Iam ponere Lutetiæ videbatur æſtus; cùm in illis remiſſionibus, conſilia pacis ferè interrupit Turenii caſus, Ille in Alſaciâ præerat exercitui ex Gallorum ac præcipuè Germanorum veteranâ manu conflato. Frequentibus Regis Literis accitus, nectit moras fruſtratrices, lentis itineribus cunctari manifeſtè viſus: quò propenderet, eò pondera rerum inclinatura, non vanè æſtimare. Bullionius, in Sedani vindictam, fratri malè-ſuadus: Turenius, toties magna meritus, promiſſis facta non reſpondere for-

ſan non falsò querebatur. Mazarinum non latuit mens auerſa Turenii; eius ideo in Caſtra immittit Harvaldum, qui ſolutis ſtipendiis, Germanos, in Regi debitam fidem, ſegregaret. Gens neſcia fraudis, vanis & infidis, ſolidum decus prætulit. Sic Turenius ab exercitu deſertus, ſalvus ægrè evaſit, cœptorum infelicitate agitatus; Hinc exiguo famulitio, in devia decedens, crudi conſilij pœnas luit, Leue damnum, per tot rerum decora, poſteà gloriosè penſaturus; Sæpe felix, ſemper Magnus. Cohortes, in Regis verba novo ſacramento adactæ, Roſæ paruerunt.

Ranzovius Olſtenienſis, id eſt pœnè Cimber, per omnes militiæ gradus, etiam Polemarchi in Galliâ dignitatem adeptus, (quod rarum in Extero,) Dunkercano Munimento, tunc præpoſitus, vt jam notatum, (ingens fidei argumentum;) creditus eſt, per hos tumultus, Hiſpanos auſcultaſſe, noxijs auribus, ſed animo defectioni impervio. Multa temulentus effudit, præſertim in Condæum, quem ſibi infen-

ſum non temerè credebat. Hæc Ranzovio cauſa infortunij fuit. Nam Condæus arreptâ occaſione, Cimbrum præcipitem egit, qui vocatus, ſtatim Regi ſe ſiſtit, nullâ cautione adhibitâ, audax, quòd nihil ſibi conſciret; In Vincennæ carceres deductus, mœrore ac tædio inſanabilem morbum contraxit; abſciſſis per vvlnera ferè omnibus membris; Plus nobilis iræ truncus habuit, quàm multorum integra corpora. Vxor pro conjuge luctum amans, perfruitur lacrymis, & in Cœnobio deſiderium mariti ſolatijs honeſtis tolerat, claro fortique exemplo.

Apud Fanum Sancti Germani, Regij Conſilij Primores cum Delegatis à Senatu, Pacem ſerio procurabant; excluſo à Conſeſſu Mazarino, tanquam Decretis publicis peracto reo; annitentibus maximè quibuſdam Aulicis, vt partæ quietis decus ſibi retinerent. Regina contrà obſtitit; ac tandem eo admiſſo, 11. Martij menſis, anno 1649. firmatæ pactiones, magno Plebis gaudio. *Obliuione præteritorum omnia ſancita. In integrum cuncta reſtituenda : Regem Lutetiæ red-*

dendum : vectigalia minuenda : de Pace cum Hiſpano audiendum; *&* *Senatorem ætate*, *&* *vſu rerum venerabilem* , *ex Primarijs*, *vt bonis illa rationibus coiret* , *immiſcendum negotio.* Cætera ex Actibus publicis talium ſitiens Lector haurire poterit. Ita præſenti tumultu compoſito, ferè ſine cæde & ſanguine, rediêre Senatores in Vrbem ; Læti, quaſi ſuâ dignitate & ſagacitate , res impetrabiliores feciſſent. Certum eſt; illa Pacta Regi ingloria fuiſſe; qui vi armorum excetram paratus conſummare , proſtratæ indulgebat; quod ſtans illa, & erecta conſequi deſperaſſet. Mazarini prudentiæ id tribuendum, qui in Aulæ Aſſeclis omnia infida probabat; nec Condæi cupiditati moderabatur.

LIBRI TERTII

FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE
REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER QVARTVS.

Lutetiæ ſeditio vix quieſcit; verminat factio, per noua meditamenta. In Prouinciâ, ac præſertim in Aquitaniâ, Rebellio aduerſum Rectores, quam Condæus occultè fouet; Per omnia palàm Mazzarino aduerſus; turbat paſſim viri Conſilia, & cogitatos pro Neptibus hymenæos, Aulæ demum Princeps grauis, funditoribus grauior, ſibi, fratri, & affini procurat carcerem, paucis dolentibus.

TOTVM id tempus, quod poſt Sancti Germani conventa, proximè eſt ſecutum, varijs factionum conatibus fuit ſolicitum: ac is fuit Vrbis ſtatus; vt magis Bellum non eſſe, quàm Pax eſſe vide-

retur. Non certatum ampliùs; non prædæ abactæ; non villarum incendia: Omnia incruenta potiùs, quàm ſedata. Vrbi laxior annona redijt, ac timor cuique abijt futuræ inopiæ: ſed variè hominum animi pro cujuſque indole affecti notabantur, & belli damna, ſi non per incurſiones, at per clandeſtina conſilia evagabantur. Condæus, etſi multis tenebatur indicijs, omniumque oculis & ſermonibus, Fautor Partium deſignaretur, in priſtinâ officij ſimulatione, erga Mazarinum perſeverabat. Beaufortius in Vrbe Funditoriæ factionis princeps, aurâ populari & plauſu gaudebat. Vindocinenſis, ideſt Vandomius pater, ac Mercurianus primogenitus, feſſi calamitatibus, gratiam & affinitatem Mazarini, malorum medelam, palàm ambire. Mancina, ejus neptis, cauſa diſcordiæ, dum alij, Mercuriano locare contendunt, alij averſantur. Turbarum indè ſemen, poſtmodùm ferax ſeges. Mazarinus, tam ſubleſtam fidem vbique expertus, animo decreverat, potente affinitate, ſe ſuaque munire; eò magis quòd Reginæ mens huc

vergebat. Viſum opportunum, Mercurianum, primum ſe obtrudentem, è ſanguine Regio, muneribus & opibus amplificrae. Præfecturam Maris, à morte Brezej, Regina tenebat; vitandæ rixæ, inter contendentes: eâ libens parat ſe abdicare, in gratiam matrimonij; ſiue Vindocinenſi, ſiue filio Mercuriano, munus deferretur. Beaufortius, quò plebis favorem ſibi magis magiſque demeretur, conſilia Patris, & primogeniti deteſtari. Gaudebat Pater, quòd duobus Munimentis per geminam Prolem, inſiſteret. Riverianus Abbas, Aurelianum ſtrenuè impellebat, vt Nuptias ſuo aſſenſu comprobaret, Vndè Mazarinus audentiùs rem aggrediebatur; de Condæo etiam, vt rebatur, certus. Nam eo inconſulto; minùs, invito; ne quidem cogitandum, de conjugio Mercuriano, exiſtimavit: immò Beaufortio non conſentiente, vlteriùs progredi repugnabat: vt juveniles ſpiritus à tumultuando, ſic compeſceret; ingens præſidium Turbonibus erepturus. [Nullo alio conſilio Neptes elocandas ſtatuebat, quàm Gallicæ

incolumitatis reſpectu : & vt publicæ quieti potiùs, quàm privatis commodis conſuleret; convenientiora Romæ, aut per Italiam, quàm in Galliâ conſecuturus.] Condæus aliquandiu moratus eſt, antequàm mentem palam renudaret. Non pauci, magis libidini ſuæ ſtudentes, quàm de Principis honore ſoliciti, die nocteque eius mentem exſtimulabant, & hortabantur, ne fortunam vltrò ſe ſe offerentem, è manibus labi fineret: omniaque commiſceri malebant, quàm in vitæ tranquillæ certâ conditione eum conquieſcere : neque deerant Adulatores, qui animum generoſum quidem, & magnarum rerum exſpectatione erectum, ſed adversùs fraudes incautum, ad ſpes ampliores excitarent. Multos illi conciliabat Mazarini odium, indignitaſque, ſub peregrino imperio, ſervitutis. Bullionæus, & Chavignius, præcipui incenſores. Ille rerum novarum ſine fine cupidus; vt tandem, ſui Sedani, per turbida recuperandi, occaſio affulgeret. Hîc amiſſæ authoritatis, & decoris erepti non ſatis patiens. Condæus in va-

ria diſtractus, tandem animo figit; Mazarinum laceſſere, deſpectui habere; palàm, non occultis amplius artibus, adverſari. Illa dies malorum prima fuit; illa concordiæ Gallicæ ſuprema. Funda gaudere Condæi receſſione, cuius poſteà perfidiâ, per ludibrium, in carceris anguſtias coniectus eſt. Interim Hiſpani Sanctum Venantium, & Yperam adoriuntur; vndè Conſilium, Sancto Germano relicto, Compendium petere, quò propiùs hoſtis conſilia, noſſe daretur, & ex viciniâ pervertere. Lutetiæ, vbi omnia damnantur, querelæ ob Regem amotum: indè in Mazarinum probra, & famoſorum libellorum, nullus finis. Viſum conſultum, Aurelianum circà principium Iunii in Vrbem venire, ſanandis animis. Præpoſitus Mercatorum, cum ſelectis ciuibus, libertatem tot peſtilentium ſcriptionum coërcet. Rogatur Aurelianus ferventiſſimè, vt Rex principi Vrbi, quamprimùm reddatur: quieti neceſſarium opus, & votum eſſe omnium bonorum, Mazarinus non concoquebat, illic Regem vivere, vbi per dubium

æſtum, veſtigia recentis ſeditionis adhuc fluitabant.

Tunc temporis Hoquincurtius, tanquam ſibi in Caſtris inſidiæ ſtruerentur, repentè ſe ſubduxit imminenti, vt vvlgabat, periculo, & Peronæ incluſus, ſui ſuſpicionem præbuit. Mazarinus de Picardiæ Præfecturâ cogitaverat. Sed, ſeu cum Elbovio non conveniret de pretio, ſeu de munitis in illâ Provinciâ vrbibus ſibi comparandis, incertus; depoſitâ illâ curâ, ad alias, animum intendit. Tanti autem Hoquincurtium fecit, vt vltrò eius amicitiam expetere teſtatus ſit. Vterque, die certâ, condicto loco ſe ſiſtit: & quaſi in paria dimicarent, numerus par Armatorum vtrumque circumſtetit, arctiſſimi nexus interceſſere; qui aliquandiù durarunt & poſtmodùm ruptâ concordiâ in extrema diſſidia eruperunt.

Intereà exercitum deſuetudine periculorum languentem, & vaſtantem loca, quibus otioſè inſidebat, decretum quamprimùm inſigni expeditioni admovere; tum hoſti terrendo, tum famâ apud rebelles. Non vna

ſententia in Conſilio Regio. Duacum alij, alij Avennas ſuadebant. Mazarinus Cameracum, præ cæteris oppugnandum, obſtinavit, quingentorum militum præſidio duntaxat munitum, vt certo auctore reſcitum erat. [Vrbs eſt in Galliæ confinio, olim ſui quaſi juris; ſub Imperij tutela; Archiepiſcopo ſuo, certis Legibus parens : ad dextram ſpondam Scaldis fluvij. Magni in omnes partes momenti, invidioſa Civitas.] Summa belli oblata Condæo; deſpectam. Harcurtius amplectitur : circumdat Cameracum, irrito conatu; nam immiſſis ſuppetijs, per nebuloſam noctem, ſocordiâ Vigilum, vix cœpta obſidio, Soluta eſt; ridente Factione, non paucis in Aulâ plaudentibus. Creditus Mazarinus, id conſilii cepiſſe, vt Vrbem expugnatam, ſuam faceret. Sic olim Balagnio conceſſa fuerat; & per eiuſdem negligentiam amiſſa, ab Hiſpanis iure belli poſſidetur.

Inter has curas, non acri bello, liberi commeatus erant vndiquaque. Aulici otium conviviis comeſſationibuſque inter ſe tere-

bant. Et quia nihil amœnum, niſi quod Lutetiæ fit, eò advolarunt Iarcius, Ierzeus, San-Megrinus, ac alii non pauci. Hi cum Candalio apud Renardum cœnantes, hilaria agitabant, cùm derepente ſupervenit lætabundis, Beaufortius, minas Ierzeo intentans, (alii etiam Baculum addiderunt.) Cœtus ſolutus, menſæ deiectæ : Lapitharum certamen crederes. Nonniſi iuſto Duello, rem expiari poſſe vvlgatum eſt: ſed, vt apud Gallos, irarum acria initia, languidus finis; ſubitò tractabilibus ingenis: Iuris multum in menſâ, nihil cruoris effuſum; & ex tam protervo aſſultu, læta repentè Pax.

Duo Mazarinum maximè torquebant; infelix ad Cameracum conamen, & finitima regio ſtativis militum deſolata, penuriâ vbique graſſante. Indè, animi dolore fraudato, quaſi Valencenis, cum Pennerandâ de Pace acturus, in Caſtra Gallica tranſiit, ſtipantibus ex Aulâ primoribus. Immane quantâ arte, facundiâ, ac verborum lenocinio, ferociſſimos deliniverit : præſertim Germanos, quibus fidem obligavit, & tandem

dem in agrum hoſtilem irrumpendi fecit facultatem. Cuncta ibi non minore damno, quàm terrore, deformata; prædæ actæ: ſaturatus miles. Harcurtius Condatem, oppidum ad Scaldim & Axonam, in planitie ſitum, ne nihil egiſſe totâ æſtate, videretur, vi capit. Mazarinus Compendium redit; vbi Princeps multa dixiſſe fertur, vt Reginæ ſuaderet, non poſſe diutiùs Regem extrà Vrbem, detineri: mala indè multa, quæ omnia Mazarini rationibus aſcriberentur. Aurelianus in eandem ſententiam conceſſit. Vterque non, vt anteà, ſubmiſsè; ſed imperiosè. Aurelianus, vt Patruus Regis, ingens pondus: per Condæum ſtabat, rei militaris, ſumma, & ſplendor. Satius, igitur viſum eorum conſiliis obſequi, quàm contrà obnitendo, vires addere Factioni.

Ergo 16. Auguſti, anni 1649. Lutetiæ Rex excipitur. Ingreſſus ſpectabilis fuit, omnibus lætitiæ ſignis. Effuſa vrbs, obviam progreſſa eſt; acclamationibus, omni regione perſonante; Emicue-

runt totá nocte ignes; & temulenta pervigilia, paſſim celebrata. Rex inter Fratrem, & Patruum medius, ad ſcandulam Rhedæ, gaudebat applauſu; ex adverſâ Condæus, à latere habebat Mazarinum, quem Populus oculis figebat intrepidum. Regina, cum filiâ Aureliani primogenitâ, & Condæi matre, introrsùm ſedebat. Fuſior Regij introitûs explicatio ex variis Scriptis peti poteſt: dixi quantum ad Hiſtoriarum ſatis eſt; neque enim ego aut Commentarios, aut Diaria Scribo. Vrbis læta tunc ſpecies, cunctis ad juſti Domini imperium redeuntibus. Non ampliùs, contemptis Magiſtratibus, Ius in armis. Die, Sancto Ludovico, Sacrâ, Rex à Luparâ, ad Baſilicam Divi, equo provectus, per vrbem conſpicuus, ſtipante innumerâ Aulicorum manu, proceſſit. Paulò antè, Mazarinus, Rhedâ, per celebres Plateas incomitatus, eò ſe contulerat; nullo pavoris ſigno, etſi non vno monito accepto, ne prodiret. Conſcientiâ & Regis amore tutus, inanes ſtrepitus non perhorruit; pompâ meliore in bonorum animis trium-

phans : nulli exoſus, niſi publicâ calamitate lætis, & qui ſibi impunè futurum rati, in diſcordiâ civili, fulturam privatæ rei collocabant. Quod arcanaum poſtmodùm exitus evulgavit.

Per illam publicæ quietis imaginem, intermiſſa de Conjugio Mercuriali, cœpta eſt inſtaurari tractatio. Filius, Patri obſequioſus, ſponte cedere Præfecturam Maris, dummodò Patre mortuo, ſucceſſio Muneris, ad ſe perveniret. Sed turbatæ iterùm Nuptiæ, quia Condæi ingratijs, eas perpetrari, averſabatur Mazarinus. Condæum, Brezei, in ſolidum, hæredem, in omnia Cognati jura promoveri, fas & jura ſinebant: ſaltem Brezeum patrem, Galliæ Polemarchum, virum non aſpernabilem, in ſolatium orbitatis, ſuccedere defuncto filio. Hæc paſſim jactabantur, alieno tempore. Interim Beaufortius non deſerere Partes; in Aulam ventitare, Regem ſalutare, obſequia præſtare, Mazarino ne quidem viſo. Id Regina ſibi ingratum teſtata, eſt, dùm frigidè excepit : quod illi in glo-

riam vertit; Paſſim celebratur, quòd dum quiſque ſuum commodum privatim reſpicit, nemo, publicæ ſalutis reminiſcitur. Mazarinus fruſtrà varias init rationes, quibus juvenilem animum ſibi conciliaret, etiam, per vtriuſque parentis, hortamenta. Ille ferox, Monbazoniæ, ad cujus viſum captus erat, conſilijs potiùs obtemperans, omnia reſpuit. Tantum potuit Fœmina ſuadere! Viro abundè ſatisfactum, dummodò Funditor ſtrenuus, non Mazarineus audiret, (per ludibrium ita dicti Regij.) In Vrbe varij motus animorum. Cordatis omnibus, & Aulæ gnaris, magna rerum mutatio præſagiebatur. Et quia Mazarino, tunc maximè, arctata poteſtas; falsæ rerum ſpecies, ſolidis conſilijs, apud eum ſæpe præponderabant. Multi fervere mentibus, quia juſtis præmijs, non ſatis dignè excoli ſe, ſuaque exiſtimabant. Omnis excuſabilis, in multitudine peccantium, audacia, inter tumultus daturos fiduciam.

Sub idem temporis, Michaël Particellus Emerius, dejectus ærarij Præfecturâ, reſti-

tutus Muneri; id Condæo maximè adnitente; ſiue potentiæ oſtentendæ, ſeu novi tumultûs materiâ, ſeu memoriâ gratæ operæ ſibi navatæ, aut ſpe navandæ. Plerique in priorem Emerij vitam invecti, in Senatu perorarunt: *Non interpretes libidinis, Paraſitos, Symphoniacos, & meretricum greges, inſtrumenta eſſe Miniſterij: quippe infamiæ & dedecoris plenos, in bello moleſtos, in pace ſumptuoſos, omnibus bonis inuiſos; accerſere nihil, niſi infortunia, & clades.* Emerij autem ædes, eiuſmodi ſtrepere humani generis purgamentis. Condæo ſterilis, Emerio exitioſa, neutri læta redintegratio fuit. Nam, præterquàm quòd præclaræ indolis oblitus, Particellus, in vitia jamdudum præceps abierat; redux, voluptatum blandientibus illecebris, ſoluto animo, & corporis robore emollito, Miniſterium invidioſum, vitamque relaxatam infelici exitu clauſit. Quaſi, Regiâ gazâ libidinem afflante, fatalis omnium Præfectorum Ærarij in Venerem pruritus, eſſet.

Interim furoris contagione ſæviebat, in Provinciâ, & Aquitaniâ, eadem Peſtis. In

Provinciâ, hic fuit rerum ſtatus. Decretum, per novum pecuniæ aucupium, apud Aquas-Sextias, conſeſſum Curiæ, augere Conſiliarijs, certâ ſummâ, quam quiſque det, ſemeſtri ſpatio partituris juriſdictionem. Hoc antiquis Aſſeſſoribus invidioſum; authoritatem ſic dividi, & ex continuo imperio, temporale fieri. Indè mali labes, quæ exiguis orta primodijs, pœnè in exitium Provinciæ evaſit. Mandata ab Aulâ fuêre; *Furori cedendum: Authoritatem Principis ſemper morâ creſcere, praua Subditorum molimina, ſpatio deſtrui: Semeſtralem nouitatem, ad tempus premendam: ſeditioſos opportunè puniendos: Ad hæc omnia, ſimulatione & taciturnitate opus.* Hoc arcanum ſoli fidei Gubernatoris committitur, qui ſecreti impatiens, vni atque alteri Regia, mandata patefecit; illi alijs: & ſic eundo, vvlgatum myſterium. Cuius loquacitatis poſtmodùm pœnas luit, ipſe Alezius. Nam derepente, Factio vires reſumit; & Curia illa in Mazarinum decernit; tanquam perniciem Provinciæ clam meditantem: iungit ſe Senatui

Pariſienſi : Mazarinum eliminandum, Aleziuм removendum ; & ſimilia , quæ furor miniſtrabat. Alezius, non premit ſenſus ; ſed vindictam anhelans , palàm Nobilitatem , ſibi amicam , & quoſcunque habuit obnoxios, induere arma iubet : quoſdam , ex Seditioſis , in carceres compingit ; ignarus, non offendendos, quos perdere nequiret. Acceſſit , quòd à Milite Aleziano, inter iurgandum, vnus ex Curiæ Apparitoribus, trucidatus ſit. Inde crevit tumultus ; Præſertim quia , dum ad Sebaſtiani , extrà Vrbem , Sacellum , per feſtivum diem, procederetur, Ruſticus exclamaverat, Portas Vrbis claudi, ne pateret civibus reditus ; Alezius , quinque Peditum millibus , quingentis Equitibus, & non exiguâ Nobilium manu, adoritur vicina Oppida, & expugnat. Tandem Aquis-Sextiis, vim admolitur, & ducentos protervè egreſſos, ad internecionem cædit. Opportunè Edictum Regium affertur, quo omnia præterita, oblivione ſanciuntur : & concordiâ reſtitutâ, quiſque redit ad ſolita munia;

ſemeſtrali vexatione abolitâ in æternum. Sic multa in Provinciâ, variis motibus animorum impedita, Mazarini conſiliis expedita ſunt: reluctantibus fruſtrà Noſtradami vaticiniis, qui ſuis conterraneis, vana prædixiſſe, per eventum contrarium, convictus eſt. [Hîc veterator Segeſterione, Vrbe Provinciæ, natus èſt. Circumferuntur eius Centuriæ, obſcuræ quidem illæ, & nihil certi continentes: quia vel antequàm eveniant, ſperare aut timere; vel cùm evenerint, promiſſa audeas, vera affirmare; Prætertà ita compoſitæ, vt eadem & multa diverſarum rerum eventa, circumflectere, & aptare poſſes. Eæ cùm quotidiè interpolentur, & novis acceſſionibus accreſcant; tamen hominum credulorum tanta eſt inſania, vt quæ non intelligant, vera eſſe contendere, non dubitent; nec in manifeſto mendacio deprehenſi, ſe coargui patiantur.

Sed Burdigalenſium Aſtrum cum Pariſino mirè conſentiebat: Nec mirum, Burdigalam non ſapere, inſaniente Lutetiâ. Si quis autem roget, quæ cauſa Aquitaniæ ſerenum,

renum, fœdarit? nulla iuſta poterit reperiri. Cogitet quiſque apud ſe, ante omnia, quantum, illius populi inconſtantia, turbidis temporibus, ſibi aſſumat: quantum fuerit, & erit, præſentium faſtidium, ac innouandi ſtudium, in illâ Vrbe, armigeræ gentis regnatrice; Vbi, Per cœli clementiam, & Bromio lætos colles, tenues opes luxuriantur: viuacibus ingenijs, quibus ſine fine pruriunt pugni. Ciuitas procax, cùm foris hoſtem non habet, domi quærit; ac inſtar Symplegadum, gaudet allidi. Ergo, apud illam, Senatûs Pariſienſis acta, magnificè narrari; ejus virtutem extolli: hinc libido eadem patrandi. Non deerant & illic feminæ æmulæ Pariſinis, non minus, per libidines exercitæ. Opus tantùm perſonam concinnare; in quam vires frangeret, jam mente accenſa Factio.

Eſpernonius, qui nomine Gubernatoris Aquitaniæ præerat, viſus idoneus, qui Pila fieret. *Damnatur illius ſuperbia, cum auaritiâ conjunctâ: conſeſſus illius Curiæ, Viri Placita, deſtinatis ſententijs reſpuit. Apud Regem, que-*

relis criminatur, tanquam infeſtum, & Aquitaniæ perniciem meditantem. Omnem Seueritatem, ab ejus ambitione; qui per Burdigalæ ſeruitutem, neſcio quod Imperium ſibi moliretur. Turpem ab eo fieri frumenti nundinationem; quod diuenditum & extractum, annonam arctabat, cæteroquin laxum in ijs locis. Etiam de nouo vectigali, in vnumquemque vini cadum cogitare. Ad Liburnum, Munimentum exſtruere, quaſi compedes Burdigalæ injecturum; quam exarmare decreuerat, & ex Arce Trompetanâ, tormentis ex Ha veteri Caſtello eò aduectis, Vrbem innocentem conuellere.

Et vvlgus hæc audiebat, quia oderat. Oderat autem, quia tum, per malignum Sydus, eum odiſſe, expediebat, vt invidioſa tempeſtas in caput quodlibet, dum aliquod, deſæviret. Ille, vt erat ingenio elato, præfidentique, facilè minas ac conſpirationes contemnere, aut ſe contemnere, ſimulare: ne videretur poſſe deprimi in Vrbe, vbi per Patris audentiam, coalita credebatur, Eſpernonianæ Domûs, æterna potentia. Maximè conſpicui ſeceſſionis Duces, Muratus,

Piconus, ſed ſupra omnes Dafius; & ſumma caputque rerum, Advocatus Regius, Lavieus, homo apud eos primarius.

Initur non vna ratio ſtabiliendæ pacis: cuncta impetu Factionis, in præceps abripiuntur. Eſpernonius, etſi Regio milite & clientibus validus, vrbe ceſſit, ne Majeſtas regia in perſonâ Præſidis, violata videretur. Burdigalenſes, terrâ marique militem ſcribunt, implentur cohortes ſubito tyrone. Iuventus omnis ſpecioſo militiæ nomine triumphat. Quiſque pravo potiùs, quàm nullo facinore optat nobilitari. Vtrinque hoſtilia. *Eſpernonium, cauſam mali, amouendum: hoc vnicum remedium, cætera inania.*

Mazarinus contrà obnititur: nunquam indultum ejuſmodi poſtulatis, niſi maximo damno: Exemplum eſſe periculoſum: non finem, ſed gradum ſeditionis. Indè Condæum majores animos aſſumpturum; cui curæ eſſe, Burdigalenſes demereri, non vno indicio patebat: Nec fortunæ defuturum, ſi ſe occaſio offerret.

Hæc dum Burdigalæ geruntur, ſcinditur

Aula in ſtudia contraria, non vno obtentu. Regina ſemper tenax, in tuendo Mazarino, quem vnicum Regis commodis ſtudere, ac ſuſtentare authoritatem vndiquaque concuſſam, manifeſtum erat; in cujuſcunque autem animo, virtus ineſſet, ei plurimum eſſe tribuendum, & quod vſu optimum intelligeret, id in tutelam ſecuritatis retinendum, æſtimabat. *Bono autem publico, aduerſum apertè Condæum, compeſcendum; amputanda illi omnia, quibus fretus ſe altiùs attolleret : ideò proſpiciendum Eſpernonio : ne refractarijs ſuccumberet; ac poſteà, tanti in omnes partes momenti, Aquitania, ſoli Condæo obnoxia videretur. Prouinciales vindictæ Alezij non relinquendos, qui Condæo conſobrino, ſe adjungeret, proſtrata rebellione, ſuperbus. Aurelianum, per Riuerianum Abbatem, qui ſpe Purpuræ demulcebatur, in Regias partes trahendum, & retinendum : Beaufortium, per Monbazoniam, pretio occupandum : Corinthium, per Chevreuſiam variâ ſpe illiciendum : Senatum quacunque ratione in officio continendum : malè feriatis & turbidis offam obijciendam, qua quieſcerent : cunctos ſpe,*

promiſſis, re ipſa pelliciendos. Jdque per biennium, quo interuallo, non poterat Rex per ſe imperare, nec Regni, nec ætatis leges perrumpere. Hæc erat mens Reginæ, quæ per medios æſtus mirum quàm animo tranquillo omnia evoluerit, Sanctiſſimis conſilijs Numine præſidente.

Aurelianus, cui nihil, niſi inſinuatum, tum per vxorem, quæ filiam Regi nupturam, ſibi perſuaſerat; tum impulſu Riveriani, per Aulæ gratiam, purpuram exſpectantis; Reginæ adhærere decreverat: vel maximè vt Condæo in contraria verſo obſiſteret. Condæus, Contius, ac Longavillæus; cujus Conjux, Condæorum ſoror, etiam ſuas Aſſeclas habebat: etſi ad cætera diſcordes, in hoc conveniebant: *Mazarinum nolle ablatum, ſed imminutum, vt ſuis poſtulatis, quæ non exigua erant, obſecundaret. Et ne nimis altùm ſubuolaret, alas circumcidendas, ac obſtandum incrementis inuidioſæ potentiæ; memoria Richelianæ ſeruitutis.*

Sine dubio Mazarinus, tales habiturus erat ſibi obnoxios, dummodò, non indo-

cilis ferre eorum jugum, aliquid remitteret de illâ erga Regem ſolicitâ fide; in cujus inoffenſo tenore, contra omnes conſpirationes & minas, intrepidus perſeveravit.

Beaufortio & Corinthio propoſitum, formidandam potentiam adipiſci, & fieri rerum momenta; vt quoquò inclinarent, eò vergerent Lancis pondera: Præſertim Corinthio, ſuorum memori, qui in Galliâ rebus moderati erant. Fovere igitur turbas, præcipuè apud Burdigalenſes, ac eò tandem Reginam velle adigere, vt cogeretur ejerare Mazarinum, & ipſum Corinthium aut Caſtellonovum ſupremæ curæ admovere.

Interim miſera Aquitania, à quietis conſilijs ſemper abhorrens, inteſtino furore lacerebatur. Nec impetus iræ, in Eſpernonium elanguebat. In ſe invicem omni clade ſæviebant: prædæque ex finitimis agris, velut ex Hiſpanico & hoſtico ſolo, per Regium militem agebantur. Burdigalenſes, populantes reprimere, interdum ipſi populatores: ſæpè feliciter, ſemper fortiter confligere; etſi non vno Duce temerarium vvl-

gus regeretur. Quàm inexpiabile odium fuerit, hinc diſcas, quòd per vicina Vrbi loca, in Caſtellis, obſeſſi Ruſtici, cremari vivi elegerint, potiùs, quàm, per deditionem in Regiorum manus, pervenire. Quicunque, per moderationem, ſecum cogitabant. quantum facinus admitteretur; Patriæ hoſtes judicati; & Vrbe pulſi ſunt. Semina belli jaciebant Literæ à Senatu Pariſienſi, qui Curiæ Burdigalenſis, conſeſſui omnia pollicebatur. Toloſa intacta ſemper pernitioſis conſilijs, rogata de Vnione, fortiter negare, promiſsâ tantùm operâ, quâ ſe tanquam pararia, immiſeret pacificationi; Id Candalio etiam approbante. Sed hæc omnia vana: nec facile erat homines pugnandi cupidos, & factionis ſuæ firmitatem oſtentantes, dirimere. Nec ampliùs ſententijs, ſed armis certabatur. Argenſonius illuc à Rege delegatur, qui poſt varia tentamenta, cùm in portum omnia ſe perduxiſſe exiſtimaret, novis fluctibus in mare relatus eſt. Non longiuſculus ero, nec immorabor in hoc ſeditioſo barathro; cùm

plerique hæc omnia per vanitatem, minis verboſè, perſecuti ſint.

Argenſonius Eſpernonium, apud Cadiliacum (amœna ædes Eſpernoniorum eſt) primùm inviſerat; etſi hoc Burdigalæ ingratum. Ibi collatis ſermonibus; ſumma rerum hæc fuit: In Arcem Trompetanam, immittendam annonam, cuius inopiâ laborabat. [Burdigalenſes ita acriter circumſederant, vt nihil invehi poſſet.] Munimentum, Liburni ceptum, ad culmen perducendum, inde ſeminarium diſceſſionis, & malorum omnium, quæ deinde ſecuta, occaſio fuit. Argenſonius inter infeſta ſigna, hinc, & illinc curſitans, vtroſque invicem rogabat, *vt domum redirent; nec ſpem rerum componendarum, nimis calidis conſilijs infringerent.* Illi, promittere, *ſe velle Regi obſequi;* Eſpernonius, *ſe nihil aliud, quàm Prouinciæ tranquillę ſtatum depoſcere* aſſerebat: Hæc omnia falsò. Aſſentiente tamen vtrâque Parte, ita fœdera perſcripta ſunt, *Vt neuter præteritas exſequeretur injurias, neuter ſuos ad pugnam concitaret, neuter dolo malo in pacificationis leges, peccaret;*

caret; vt ciuium militumque jurgia tollerentur, quę inuitis Primoribus, vt plurimùm exardeſcunt.

Burdigalenſes in mitiora conſilia lapſi, ſe intrà præſcriptas formulas tenuerunt: & in Arcem Trompetanam, vt pactum, farina advectata eſt. Eſpernonius præſenti rerum ſtatui, abundè conſuluiſſe rebatur, dummodo Arx Trompetana non caperetur, & Liburni Munimentum, Burdigalenſibus frenum exſtrueretur. Ideò curat opus accelerari, militem, ac duo tormènta, cum vi nitrati pulveris, & globis, immitti. Vndè ſeneſcentis Factionis recruduit impetus. Nec à rumoribus Argenſonius intactus: vt Eſpernonio addictus, Burdigalæ hoſtis palàm proclamatus. Nunquam animis acriùs ſævitum eſt. Eſt hoc notatu dignum, quòd ſicuti in Senatu Pariſienſi, torrente Iuventutis, venerabiles Senes, abripiebantur: in Burdigalenſi, Seniorum conſeſſus, Iuvenes in præceps rapiebat, prava docens inire rationis elementa. Eſpernonius ſecurus Trompetani Caſtelli, quod extrà anguſtias anno-

næ erat, animos ſuorum, exiguâ quidem re, ſed magnis pollicitationibus, ſuſtentabat; Nec tam ſtudere videbatur, vt Rex vinceret, quàm ne ipſe vinceretur, nullis pactis ſtare, decreverat, ſed à Patre ſuperbiam vſurpans, occulta vltionis conſilia meditabatur. Non dubitandum, quin tunc omnia pacata, niſi illi ſubleſta fides.

Intereà Argenſonio, ac filio, manifeſtum periculum à plebe imminebat; fruſtrà Archiepiſcopo allaborante: cujus ex ædibus, vt parùm tutis, exiens, Hâ, veteri Caſtello, ſe incluſit, vel vitandæ injuriæ; vel tanquam obſes; Vt-vt ſit, coactus illic codicillum ad Gubernatorem Liburnenſem exarare, quo jubebatur, *inuidioſas exſtructiones ſolo æquare*. Etſi Argenſonius (vana, vt par erat, hæc judicaret, qui nihil juris haberet, in Præfectum Liburnicum, tamen placandæ ſeditioni, hoc fecit, temporario remedio, iras vehementius exarſuras, tantillùm leniturus. Filius Argenſonij Liburnum advehitur, mandata Patris ſecum ferens, quibus non obtemperatum. Sed Ar-

genſonius quoquomodo liberatus, Eſpernonio ſtatim adfuit, qui ſe operam daturum promiſit, vt brevi moles Liburnica à fundamentis, everteretur.

Burdigalenſes omnis moræ impatientes, nec Eſpernonianæ fidei ſatis certi, refectis viribus ſeſe in armis oſtentant; & quidquid copiarum poſſunt, ad ſpeciem multitudinis augendam, Vrbe educunt. Septem millia armatorum, in acie ſtatuta fuiſſe, comperio. Liburnum versùs iter intendunt; & non procul ab oppido, Caſtra poſuêre, nullo vallo conſtructo;

Eſpernonius, lætabundus, quòd optatæ pugnæ ſibi copia daretur, cum Factione, non ampliùs muris tutâ, ſed in vaſtâ planitie expoſitâ; Regium militem, ac ſuum, cum Nobilium manu, rectâ ducit ad Rebelles. Levia certamina primò conſerta, variâ fortunâ. Pro Eſpernonio erat virtus militum; Pro Factioſis numerus; qui parùm profuit: Nam impreſſione ex arte factâ, Collectitia manus militiæ, fuſa, fugatáque eſt: pars cæſi, pars Dordoniæ vorticibus

abſorpti. Ductor Chambaretus, ſtrenuè dimicans, oppetijt; captivi abducti ad Eſpernonium : qui victoriæ non ſatis moderans, ingentes animos aſſumpſit ; ac Burdigalæ appropinquans, Gravæ ad ſecundum lapidem ſubſtitit. Ibi Archiepiſcopus, ac ſelecti Cives, blandâ allocutione, cum eo egerunt, de obſequio, & fide Vrbis, ad quam invitabatur.

Eſpernonius, ad id multùm impellente Argenſonio, Vrbem decernit intrare, dummodò pro dignitate, ex decore exciperetur. Conſentiunt Cives; non Curia, quæ aliena ſemper extitit, ab omni cum Eſpernonio pactione, vt intutâ. Amotis igitur Platearum repagulis, Luſigniaco ; qui Chambareti nuper occiſi, partes obibat, cum milite, Vrbe exacto ; Eſpernonius omnia reperit obnoxia. Nuſquam ſpes certior affulſit compoſiti motûs. Mutuò Fatis videbantur iraſci, quæ hanc feciſſent odiorum neceſſitatem. Eſpernonius, Burdigalæ, per ſpeciem placati animi, aliquot dies tantùm immoratus, Cadiliacum conceſſit; vindictæ potius, quàm

tranquillitati incumbens. Quòd ſi diutius apud procaces, iræ tamen tractabiles, divertiſſet; redibant omnes ad obſequium. Sed ſicuti irrequietæ gentis indoli, multa mala imputanda, majora Eſpernonij arrogantiæ: in cujus adyta penetrans Factio, exulceratum per vltionem pectus, facilè introſpexit.

Eſpernonius, extrà Burdigalæ procellas, ex ſuo Cadiliaco, Argenſonium juvenem delegavit in Aulam, quæ tunc Ambiani erat, fusè omnia expoſiturum: *vt populo parceretur; ſed Senatus, interdictione plecteretur.* Dum per ſex ſeptimanas in Regio Conſilio deliberatur, creſcit Factio morâ. [A multis retrò ſeculis notatum, apud Gallos ſalubria lentè, noxia incredibili celeritate expediri.] Aula Eſpernonii ſucceſſibus læta, facilè eius conſilium amplectitur, miſſo Guitaldo Comingio, cum duobus Apparitoribus, Catenâ inſignitis, qui nomine Regis, omni iuriſdictione conſeſſum Curiæ Burdigalenſis, privaret.

Eſpernonius, Argenſonius, & Guitaldus,

Palatium intrant, rem de quâ acturi venerant, clam apud ſe continentes: ſed vt Factionis, pervigil animus, quod timet, eſſe putat; facilè res illi ſuboluit. Igitur Curiæ negatus ingreſſus. Viam vi facere aggreditur, per ſuos Eſpernonius: quod infeliciter ceſſit; Nam Vvlgus, ſive ſponte ſuâ, ſive impulſu alieno, ſubitò exarſit; & ad arma conclamatum paſſim per plateas.

Satius viſum Eſpernonio imminentia pericula diſceſſu prævertere; In ſuum Puipaulinum, poſtmodùm etiam Cadiliacum, vrbe relictâ ſe recepit; tandem Aginnum Nitiobrigum, vbi inter deformes moras vindictæ meditamenta moliebatur. Vix poſſim verbis æquare, quibus laceratus probris, quibus petitus contumelijs, Burdigalâ diſceſſerit. Crudeliter exercitis inimicitiis, omnia plebeiæ iræ piacula expertus. Nonnulli clam miſerebantur, inani favore. Certè apparuit clarè, veritas illius Sciti; *Dignitatem virtute deſtitutam, breui momento euaneſcere.* Comingius conatus res reſtituere; operam perdidit. Argenſonius, prudens ve-

niam diſcedendi impetraverat, nullam na-ctus opportunam benè agendi occaſionem. Non ampliùs Factio ſecum ipſa diſcors, va-riis ſententiis diſtrahitur: Vnitum Corpus Curiæ & Vrbis, non ceſſat ea comminiſci, quibus omnis infamia in Eſpernonium de-rivaretur; qui Agenni, apud menſæ Aſſe-clas, epulis inſtabilem gratiam colligebat. Modò ſplendidè agere; modò exiguæ pe-cuniæ parcere; in tantâ famæ prodigalitate.

Perlatâ, ad Aulam, tam notabili rerum mutatione, decretum quocunque modo novum tumultum ſedare; & Sylvanecti de-tentis Burdigalenſibus Delegatis, libertatem indulgere; ac Domum remittere, vt omnia honeſta nomine Regis conſeſſui & ciuibus pollicerentur, dum modo ad bonam fru-gem ſeriò redirent.

Intereà Guionetus, feſſus militiæ, (præ-erat ille Burdigalenſi militi,) in gratiam Saubeuvij, ſe ſuo munere abdicat. Illud primùm Bullioneo obtulerat, qui Condæo ſtatim rem aperuit. Saubeuvius, multitu-dini acceptus, captabat rerum novarum oc-

caſiones, quò inclareſceret. Vir non aſpernabilis, partes olim Aureliani cum Mommorantio ſecutus; hinc Ducis Parmenſis copiarum Ductor. Sub hujus igitur Saubeuvij auſpicijs, novi belli fiunt apparatus, non terreſtres ſolùm, ſed maritimi. Conflantur navigia varij generis, quibus Burdigalenſes tota Garumna jura darent.

Hæc in Aulâ audita augebant curas Mazarini, qui in ſolâ Eſpernonij abdicatione, malorum prævidebat remedium: non poterat autem revocari, niſi in ejus locum ſuffecto Condæo; in quem tota Factio inhiabat, aptum præſenti ſtatui rerum. Ideò Mazarinus, vt jam dictum, eò non poterat adigi: graviora ex effuſo in Condæum affectu, quàm ex odio in Eſpernonium, meritò metuens. Cogitatum de Aureliano, qui tantam dignationem ſecum ferens, ſedaret derepente tumultus. Aureliano ingrata fuit legatio, ſive de eventu dubitanti, ſive per innatum quietis amorem. Imò agitatum, an Rex ipſe, eò majeſtatem conferret. Pariſinæ res præſentem Regem depoſcebant.

cebant. Tandem difficilem hanc provinciam Pralinus Pleſſæus, ſortitus eſt.

Hic non Burdigalam, ne Eſpernonium, nec Cadiliacum, ne Burdigalenſes offenderet, ſe contulit: ſed Lormontii ſubſtitit, vbi collatis ſermonibus cum Delegatis tum ab Vrbe, tum à Senatu, conatur priſtinam tranquillitam Civitati & Aquitaniæ reſtituere. Tunc obſidebatur Trompetanum Munimentum, à cuius oppugnatione, vt removeret Burdigalenſes, impetrare non potuit: immò, quò plus inſtitit intempeſtiuæ rogationi, eò acrius vrgebatur obſidio; quæ tandem eum euentum habuit, quem infrà memorabimus. Colloquii exitus fuit; *Amouendum Eſpernonium, aut extrema exſpectanda, ab vrbe Commotâ:* Et cùm temperata loqueretur Pralinus, à pleriſque exſibilatus, & Argenſonius per contumeliam appellatus, tanquam eius veſtigiis inhæreret.

Lauieus in Aulam redit, Patriæ caſus, ſuoſque narraturus, *nec Senatum, nec Burdegalam detrectare obſequium, fidem præſtare para-*

E

tos Ciues, dummodò Eſpernonio non parerent, quem offendiculi Petram, nuncupabant. Lauieus, operam ſuam apud Regium Conſilium pollicebatur; Burdigalæ cùm eſſet, facta promiſſis, non reſpondebant. Certum eſt, inſinuaſſe ſemper, conſilia turbida, & à quiete aliena, & Condæum imprimis, ſolicitaſſe, ne Burdigalæ, in tanto rerum cardine, deeſſet, patrocinium afflictæ Vrbis ſuſciperet, quæ Aſſertorem eum, & vindicem, ſuæ libertatis eligebat. Ille Lauieum bonum animum habere, jubet; ſe cum illis omnem fortunam ſubiturum, Quæ poſteà Lavieus redux, ſplendidiora, retulit, vt in ſpem ſuos erigeret, ac pollicitationibus vanis incrementa daret Factioni, cujus ſemper ipſe, pars magna fuit.

Candalio, per fidum amicum, Condæum, roganti, *ne fauendo turbæ turbulentæ, Eſpernonianæ Domui infenſum ſe præbaret*; reſpondiſſe Principem ferunt, *effecturum ſe omnia, in Eſpernoniorum gratiam, dummodò de eorum operâ & fide ſecurus eſſet, quòcunque res vergerent.* Candalius, hæc in detrimentum fidei ſoli

Regi debitæ, meritò accipiens, tanti non putavit, Condæum emere. Hæc reſcita, & Burdigalam perlata, omnem de Condæo ſpem excutere facilè poterant, niſi indomita rabies, miſeros cives, occæcaſſet; qui etſi multoties moniti, nihil exſpectandum à Condæo, in eo nihilominùs fiduciam rerum ſuarum ſemper collocarunt. Tam facile & pronum, quâlibet larvâ, populos faſcinare! Interim Trompetana Arx rerum omnium inopiâ circumuenta, non poterat ampliùs ſpe auxilij ſuſtentari: vndè factum, vt, vrgente fame, boves neſcio quot circa palabundos, ad ſe adegerint Præſidiarij. Quod illis non in ſubſidium, ſed in exitium vertit: nam illicò circumſeſſum Caſtellum, impetitur omni telorum genere. Præſidiarij tormenta laxant; vndique hoſtilitas aperta. Saubeuvius, cum Luſignano, loca adjacentia, vndè munimento in extremis laboranti, poterat ſuccurri, milite firmant, & eo ipſa Fana implent. Podenſacum, & Inſulam Sancti Georgij occupant: Sæviunt in prædia & villas,

eorum, qui aggregari Factioni, per moderationem recuſabant.

Eſpernonius, quantâ mole virium potuit, ex adverſâ ripâ, oſtentare obſeſſis ſpem irritam: nam cùm vlteriùs progredi non tùtum putaſſet; retroceſſit. Vndè obſeſſi, ad octoginta ſemilaceros redacti, in vltimam deſperationem conjecti ſunt; turribus dirutis, cibarijs conſumptis, aquis vitio corruptis. Poſt bimeſtrem defenſationem, Haulmontius, qui præerat, Arcem Saubeuvio dedidit; vſum vitæ ſolummodò ſibi, & militi reſiduo, deprecatus, cæteris vindictæ & ludibrio relictis. Statim plebes lymphata involat deformati Caſtelli rudera, & parietinas: Eſpernonij pretioſa ſupellex, illic tanquam in tuto depoſita, publicâ licitatione, vili pretio divenditur. Tormenta in Vrbis Palatium advehuntur, plaudente non populo tantùm, ſed Primoribus, ad publicum gaudium, vnumquemque citantibus. Paſſim per plateas invocabatur lætitia. Faiardus Conſiliarius inter cæteros conſpicuus, divaricatis cruribus Tormento ine-

quitabat, hederâ & pampino tempora incinctus, thyrſigeri Bacchi inverecundâ aſſimilatione; ac vinum propinans, vnicuique miniſtrabat. Burdigalenſes validis excurſionibus latè omnia populantur. Quatuor mille pedites, (transfugæ plerorique erant è Regijs copijs ;) mille octingenti Equites ſub ſignis rebellibus. Pondeſaco capto, minantur Cadiliaco excidium ; ſed fruſtrà, inerat enim flos Eſpernoniarum virium. Langonem tormentis quatiunt ; invadunt San Macarium : vicina oppida eandem fortunam ſequuntur. Tunc Dognonus Broüagii Gubernator, Garumnam intrat octo navibus bellicis, incendiariis plurimis, ac minoribus navigiis non paucis, experto milite repletis ; & ad Rupem Lormontiam exſcendit. Saubeuvius cum Girarto aggreditur, tanto impetu vt miles Regius coactus ſit naves aſcendere, tormentis ægrè ſervatis. Hinc variâ fortunâ certatum. Burdigalenſes cedere coacti, ob adventantia vndique pro Rege auxilia, quæ ſola ſuaſere ſalubria.

De Pace igitur actum ſeriò, Alvimarus attulerat conditiones, quas Pralinus attemperavit; aſſuetus domi militiæque rebus, prudenter moderari; Illâ initâ, repente motus animorum, & tanta certamina compreſſa quievêre, per hæc pacta. *Trompetanam Arcem eo ſtatu quo erat, remanſuram, deſtructam ſcilicet, ad Regiam vſque pubertatem, quæ majoritas Gallis dicitur. Tributa publica imminuenda: præſertim, ſcutatos binos abolendos, vnicuique Cado vini, qui vrbe extrahebatur, impoſitos; Conſulibus, cujuſque municipij, prouocandi ad Curiam Burdigalenſem, factam liberam poteſtatem.* Hæc omnia exigua quidem, ſed ſi negarentur, peribat forſan Burdigala: prudentia Aulæ indulſit poſtulatis.

Nec ideò quievit eorum factio, qui ex publicis malis privatim ſibi conſulebant, aut rebantur conſulere. Ex talibns Motradelaſius, Madritum fuerat delegatus, auxilium contra vim Regiam, & Eſpernonianam tyrannidem poſtulaturus. In Conſilio Hiſpanico certatum ſententijs: quarum hæc potior viſa, vt *Vatteuillæus, Guipuſcoæ prouin-*

cia Præfectus, Burdigalam ipſe ſe conferret cuncta viſurus, & anquiſiturus, quali fundamento, Hiſpanica prouidentia inædificaret. A Sancto Sebaſtiano ſoluit Vattevillæus, & ſecundâ navigatione Burdigalam appellit, poſt promulgatam Pacem pauciſſimis diebus. Ille palàm, ſtipatus Hiſpanico comitatu, publicis Cœtibus intererat, multùm Pralino obſtrepente, ſed fruſtrà: nam omnis ætas, ſexus, ordo in Hiſpanica inclinabat. Nec armorum illa remiſſio, ſed tranſitus ad improbiora videbatur. In Eſpernonium nullus contumeliarum finis. Pulſi in exilium ob moderata conſilia, non admittuntur. In Villamonteum, qui nomine Regis illuc advenerat, fit impetus. Rheda laceratur: & ni diuertiſſet Liburnum, Aginno rediens; non parcebatur homini cordato. Pecuniæ Regiæ injiciuntur manus; & debita, ad ſumptus belli ſeditioſi conflata, expunguntur. Sic cinis doloſus impoſitus igni, per flammas brevi erupturo. Hæc ſatis ſuperque de Burdigalâ: vbi à vi quidem & armis quies erat; ſed pax infida; & animis

adhuc tumeſcentibus, non occulta indignatio, malum aliquod inopinatum parturire videbatur.

Interim Riverianus Abbas, in Purpuram ſuam intentus, quaſi de eâ ſolâ ageretur, diſtinebat Aulæ curas. Quid autem difficilius, quàm eam adipiſci, Mazarino invito; qui etſi omnia officia ei polliceretur, per mira automata, in animo Pontificis evertebat, quæ maximè vrgere videbatur? Riverianus in ejuſmodi nunquam penetravit, aut non penetrare viſus eſt. Gratulationes admiſit, tanquam certus dignitatis, de quâ, nullus præter eum cogitavit, ne murice quidem nato, cujus ſanguine vellus Cardinalitium tingeretur. Inter Miniſtros tamen, vt vvlgò loquimur, aſcitus: lentæ Purpuræ ſolamen; atque vt Aurelianus, retraheretur in Aulam, relicto Limourio ſuo, quò Ducem Riverianus deduxerat, iram, illi pro libidine affingens: qui graviora minabatur, vt de ſeceſſu Oxitanico, ni promiſſa Riveriano, implerentur.

Contius eodem momento palàm teſtatur,

tur, decretum omninò ſe ſacris addicere, & galerum à Pontifice petere: rogare Reginam, vt efficaciter intercedat; ſive animo negotium Reginæ faceſſendi, ſive ſororis Longavilleæ, & Rupifoucaldij, hæ fuerint artes, Riverianum, ſibi devinciendi; ſi cederet. Hæc omnia diſtrahebant, miſerè Aulam. Atque in his præſertim, induſtria Mazarini, apparebat, quòd tot naſcentes difficultates, tam concinnè dirimeret.

Cauſa omnium diſceſſionum, Condæus, qui ad omnia momenta Mazarinum impetebat. Quamuis aſſenſiſſet Mercuriani nuptijs, eas ſubinde turbare; Vandomium ſplendidis promiſſis, ſibi conciliare: daturum operam, vt Præfecturam maris, obtineret, etiam neglectâ illâ affinitate inæquali, & Principe, è Regio ſanguine indignâ. Candalium, qui Neptem alteram Mazarini ambibat, etiam in ſuas partes pertrahere, vt à matrimonio auerteret; Burdigalenſes hortari, ne ab Eſpernonij abdicatione quicquam remitterent. Candalij conjugium non poterat contrahi, niſi Eſper-

nonio in Præfecturam Aquitaniæ aſſerto, & domitis Burdigalenſibus; quibus in Regio Conſilio apertè Condæus fauebat: contrà verò, Prouinciales ſeuerè caſtigandos contendebat, & Alezium Comitem, conſobrinum ſuum, in cauſâ juſtâ non deſerendum. Ac cùm nihil æquè Vandomium, ab affinitate poſſet amouere, quàm repulſa Præfecturæ maris: Condæus ſocerum Brezeum impellere, vt pro ſe, Amiralatum peteret; tanquam pecunia, jam eo nomine conceſſa, non ſatis ſuperque orbitatem ſolaretur. Inducit eundem fato jam vicinum, vt Præfecturam Andegavenſem, Chaboto Rohanio, ſuo clienti, venderet; vt ſic mortuo ſocero, de illâ Provinciâ, pro nutu ſtatueret.

Cùm multis indicijs, Condæus non modica ſpirare, probaretur; mira res, arcana aulæ rimantibus, viſa, quòd Funditoribus non ſeriò incubuerit. Maximè ex quo, Compendio, Luteciam venit, omnium animis in ſe converſis; Reverà tunc, ſi vnquam, Arbiter fortunæ, rerum apicem manu contingebat: ac nihil deeſſe ad ſummam po-

tentiam videbatur, quàm Funditores ſibi adjungere; quorum oſtentu Senatui & Vrbi dominaretur. Per Exercitus, per Provincias ſolus tunc oſtentatus; Neglexit opportunitatem Princeps, ſive dubius fidei Funditorum; ſive efficaci indole, technas averſaretur, nec tanto circuitu vtendum æſtimaret; fraudis, ſicut & omnium periculorum, contemptor. Ingens animus, ſpreto Mazarino, & Corinthio, ab eventu rerum omnia ſperate, quas niſi in ſua commoda, verti non poſſe, rebatur. Corinthius, qui ſe aptum cuicunque fortunæ, reputabat, ac facilè Dux erat Partium, clam Mazarinum, palàm Condæum ambire; animo, vnum, per alterum opprimendi, vt ſummæ rerum tandem moderaretur. Mazarinus, qui ſolertiùs quàm vllus mortalium, in adyta illa penetravit, dextro modo artes Corinthias eludere; ita tamen, vt ignarus earum videretur. Corinthio ſubolebat aſtutia Mazarinea: ideò de Condæo ſibi iungendo, ſeriò cogitavit, vt ejus operâ Mazarinum deſtrueret; quò faciliùs poſteà, ad ipſius Con-

dæi exitium, graſſaretur. Et in hoc non damnandus Condæus; qui, quidquid fuit, Corinthium ſuſpectum habuit, etiam magna pollicitum. Dùm ſibi invicem triumviratus, ruinam parat, tranquilla nihilominus, vibebatur Aulæ facies; cùm derepente, fictum ſerenum fœdatur, & vertitur in tempeſtatem.

Exigua res fuit. Quatuor millia Rothomago diſtat, neſcio quod, nugatorium Munimentum, quod ponte fornicato, Sequanam jungit, & Pons indè Arcarum, vvlgò appellatur: aptum exactioni miſeri tributi, in navigia, & Lembos, qui vel ſecundo flumine decurrunt, vel adverſo, remigiis, aut funalidus equis, ſubiguntur. Cùm apud Sanctum Germanum, pacificatio iniretur, hanc arcem Longavillæus ſibi promiſſam contendebat; idque per Condæum, qui à Mazarino, in gratiam affinis Longavillæi, rem petierat. [Hoc habuit in more poſitum Cardinalis, vt cùm ægrè negaret, importunis petitionibus, aſſenſum, aut nutu, aut ambiguis verbis, vt plurimùm præberet; quæ

poſteà tempore opportuno, clariùs explicabat. Hactenùs ſe. à moleſtiâ redimens. Quoties remotis ambagibus, apertè promiſit, nunquam claro verbo, fides abfuit. Sed, tam turbido ſtatu, vnuſquiſque vel leves nutus Mazarini, pro promiſſis interpretabatur. Vndè non vna ſpecies malorum: donec rerum, non litigiosè potitus, docuit Gallos animi ſui ſenſa rectè intelligere.] Igitur Condæus illud Pontarcium exigit, tanquam ſibi promiſſum: rogat Mazarinus ſpatium. Longavillæus vrget Condæum, Condæus Mazarinum. Commoda hæc occaſio, diſcedere cupido. Longavillæi, Res tantilla non intererat; quam tantùm aſſequi optabat, vt per Neuſtriam increbreſceret rumor, nihil in Galliâ fuiſſe vnquam turbatum, vndè aliquid commodi non corraderet. Cæterùm, res illi nullius momenti, niſi vt miſeri alicuius Clientis fortunam ſublevaret. Condæus, ſe palàm Mazarino infenſum profitetur; nunquam Regi adfuturum, nec in Aulâ, quandiù ille peregrinus rebus Gallicis præſideret. Con-

curſus fit ad Condæi ædes, omnium Procerum; pro genio gentis, properantis ſemper ad nova. Circa Mazarini ſtationes, in Palatio Regio, latè ſolitudo. De immedicabili divortio nullus dubitavit. Funditores gaudere; nec tamen, primo die, ſocietatem cum Principe inire: cui nonnihil moleſtiæ attulerat, rogari velle. Per ſororem igitur Longavillæam, eos allicit. Non arduum negotium: cum diſſidio, nihil Beaufortio & Corinthio commodius, poſſet contingere; qui junctis cum Condæo viribus, facilè Mazarinum ſe everſuros, reputabant. Funditorum principes, lætus Princeps admiſit; fortem operam ſe daturum promittens, vt tempore oportuno, benè cumulatam gratiam referret. Mutuis vtrinque pollicitationibus, ſe invicem ligant; Quæ ſtatim ad Mazarinum perlata ſunt, per Chabotum, arcanorum æternum æruſcatorem. Certum hoc, Beaufortium & Corinthium hactenùs fidem Principi obligaſſe, vt expelleretur Mazarinus; nec, etiam enervis, & ſemilacer in miniſterio permaneret. Non

talis Condæi animus erat, qui fractum & mutilum, non extinctum, nec expulſum, volebat Cardinalem, Ergo penetratâ Funditorum mente, conſultius putavit, Mazarinum, quàm illos ſibi devincire. Sic iræ moderans, & tractabilis factus, intrà paucos dies paſſus eſt ſe flecti, à Mazarino; Cujus tunc primum, pectus ſubiit firmum & immotum propoſitum, de Condæo in carcerem compingendo; à quo nihil exſpectandum amplius, quàm imperioſa vivendi ratio; quâ primum Miniſtrum ſub legibus ſuis, (tanquam non ſervum, ſed compede vinctum ergaſtularium,) ſibi obnoxium, & ad omnia devinctum haberet: quod Probroſum Regi ac Reginæ, non poterat Cardinalis concoquere. Ad hoc, opus taciturnitate & ſolertiâ. Imprimis Aurelianum conſcientiâ illigandum; & Funditores ſibi quoquo modo parandos. Sed antequam totam hanc rerum ſeriem evolvamus, quædam reſtant expedienda. Ante omnia, Mazarinus Condæum placat, ad humilima quæque devolutus. Pons Arcarum, Longavillæo intrà

bimeſter promittitur, Aureliano fidejuſſore. Alia etiam conceſſa, quæ non ſunt hujus loci. Elatus Condæus proſpero ſucceſſu, ejuſmodi rationem ineundam, in poſterum exiſtimat, vt aliquid extorqueatur; à Mazarino timendo, niſi timeat. Per Condæanos aſſeclas jactatur paſſim, Principem veram viam inveniſſe, imperiosè agendo.

Dux Richelianus, ex ſorore magni Armandi nepos, cùm ſpe connubij, cum Chevreuſiæ natâ, excidiſſet; & apud Longavillæam, ob repulſam, dolorem juveniliter teſtaretur: illa captandam occaſionem rata amicæ gratificandi, obtruſit mœrenti, Catharinam Pouſſartam, Vigénam, Marchionis Pontiaci Albretani viduam, formâ non quidem præſtantiſſima, ſed nec abſurdâ. Richelius eius amore tam impotenter repentè exarſit, vt de pactis connubialibus, ſine morâ tranſegerit. Et quoniam hæc Aulæ non poterant, ne quidem facta, probari; conveniunt de loco, nuptialibus celebrandis. Nullus commodior, viſus Triâ; qui Longavillæi Prætorium, quatuordecim milliaribus ab vrbe diſtat. Res non Lon-

Longavillæo, ſed ſoli Condæo, aperitur; qui amantes Triam ipſe deduxit, & præſens omnia ſancivit: nullâ habitâ ratione, neque Cardinalis, qui vnam ex Neptibus Richeliano deſtinaverat; neque Longavillæi, qui ſe meritò offenſum crederet: ſed, quod præcipuum, ſpreto more, qui pro lege obtinet, ne vllus Procerum matrimonium contrahat, niſi per ſpeciem honoris, priùs Regem conſulverit. Ego Mazarinum adij, non nomine Condæi, ſed Longavilleæ, vt eum de totâ re peractâ, certiorem facerem. Ille vultu in ſimulationem compoſito, vt ejus mos, reſpondit; an legitimè matrimonium fuerit contractum necne, hoc à tribunali Iudicum pendere: nec ſuum eſſe, immiſcere ſe negotio, à cujus notitiâ omninò fuerat excluſus: Et cùm Richeliano vnam ex Neptibus ſuis deſtinaſſet, in gratam Avunculi memoriam, *ſibi videri*, ſubridens dixit, *Neptem ſuam, non cedere Catharinæ Pouſſartæ.* Mihi certè non conſtitit; Hominem permotum; vſque adeò vvltûs ſermoniſque potens totâ vitâ fuit! Intùs

tamen, animo exulcerato, quòd Condæanorum moliminum nullus eſſet finis;

Hinc in deliberatione, de carcere Principis, non ſolùm perſeverat, ſed maturare decernit; cùm liquidò conſtaret, eum ſibi ſternere gradum ad majora. Interim Longavillæus, contemptûs injuriam non æquo animo ferens; conſilium capit, relictâ omni cum Condæo ſocietate, Reginæ & Mazarini arbitrio ſe totum permittendi. Illo certe patrocinio opus habuit, quò ſe in libertatem aſſereret: cùm vxorem non poſſet ampliùs tolerare, nec in eam explere vindictam, ob Condæum defenſorem. A Reginâ, & Mazarino, me, præſente, præteritorum ſupplex veniam petit; obſequium & fidem adversùs quoſcunque pollicitus. Cardinalis fidem Longavillæo non adhibuit: & exitus rectum ejus judicium comprobavit. Nam mater Condæi, concordiæ in familiâ cupida, ſubodorata diſſidium, in cubiculo ſecretori, generum cum filio ita conciliavit; vt non minùs fidem Longavillæus Condæo promiſe-

rit, quàm Reginæ & Mazarino pridie fecerat. Quod ſtatim per Chabotum, Mazarino relatum, animum ejus, à Longavillæo planè alienavit : eò magis, quòd eodem tempore Riverianum Abbatem de imminenti periculo monuerat. Grave id Mazarino, qui Riverianum parabat evertere, vt, liberiùs in Condæum graſſaretur. Hactenùs Mazarinus, Longavillæum à ſocietate carceris ſegregaverat : ſed, cùm viri tam dubiam fidem experiretur, pari ruinâ, cum Affini, eum involuere ſtatuit. Redeo ad Richelii Matrimonium ; quod Condæus non promovit, niſi vt ſe rerum potentem oſtentaret, cui fas attollere & deprimere : & vt Havræ Arci præfectum, ſibi redderet obnoxium.

Funditorum Princeps Corinthius, nullâ in re ſegnis, intentus ſemper ad omnia ; Per congruam & opportunam rerum ſcenam, dextro modo fovet turbarum exſurgentem materiem, propter Reditus, qui annuatim perſolvuntur Creditoribus Civitatis ; ideſt ijs qui pecuniam ſuam locant

in Palatio Vrbis, fenore certo, & ſorte ſecurâ, vt qui pro præde, habeant Lutetiam. De annuo illo Reditu, vt malè perſoluto, quiritantibus, quorum intererat; Syndici electi, ſex cives conſpicui, quorum negotium eſſet ſolutionis curæ incumbere. Inter cæteros Præſes Chartonus, Iolius, Bellotus, & Couturius. Cùm autem illa conventicula ſeditionem minarentur: Princeps Senatûs Molæus, blandâ allocutione demulcens Creditorum turbam, (quæ gregatim per Vrbem procedens, meditari ſcelus videbatur,) promiſit ſe annixurum, vt abundè per Senatum illis fieret ſatis. Turba minax, moræ impatiens, & ab ijs ſtimulata, quibus plus factioſi animi, quàm conſilij erat; procaciter loqui: præſertim Couturius, de quo arripiendo mandatum Satellitibus publicis, qui hoc fruſtrà conati ſunt. Hinc variæ muſſitationes. Sed occaſio tumultuandi nulla Seditioſis aptior viſa, quàm ſi quis, Turbonum aut trucidaretur, aut ſaltem plagis impeteretur. Igitur Iolio in Rhedâ, dum ad Chartonum ſe conferret,

inflictum vulnus inſanguineum; laxato ſclopo per hominem Subornatum, qui poſtquàm plumbo amico Rhedam trajeciſſet, equi beneficio confeſtim evanuit. Iolius quiritari, non ægrè, ſed ſuâ proditione impetitus: Mactari bonos Cives: hunc eſſe exitum minarum apud Molæum. Chartonus graviter ferre caſum, tanquam eundem formidaret: etſi vterque ſecurus, & ab imminenti, & ab inflicto. Ficta hæc omnia, vt Civitas arma indueret. Funditorum Principes lætari, & vti commode vulnere Iolij, ac fremere, quod viris bonis, pro vtilitate publicâ ſtrenuè operam præbentibus, ſic vis inferretur. Quid ſecurum in Vrbe? non ampliùs Lutetiam, ſed ſpeluncam ſicariorum. Conſultant, quiſnam aſſumeret perſonam publicæ ſeditionis. Præ cæteris huic operæ idoneus repertus, Eſchalartus Laboulaius, apud plebem gratioſus; & qui ob advecta, tempore obſidij, in vrbem alimenta, inclaruerat. Ille igitur voce, geſtu, animo, incitare ad arma; hortari vt officinæ clauderentur, catenis plateæ impe-

direntur, ac ejuſmodi Lymphatæ Civitatis molimina exhiberentur. Sive Boulaius præcipitaſſet actum factioſum, ſive bile eâ horâ jecur Civium non ferveret; vbique quies apparuit. [Non eſt omnium horarum illa bellua, nec omni momento Plebi integrum inſanire. Momenta illa elabuntur; nec niſi ad longo ſcelerum vſu, edoctos pertinet; ea captare.] Tumeſcere tamen animi: Vidiſſes globos meditantium nova, inclinato ad veſperam die, in trivijs & angiportis, inter ſe muſſare.

Condæus, poſtquàm Mazarino conciliatus eſt, fidem promiſſam, ita Reginæ ſervavit, vt hoſtem ſe præberet infenſum, & Funditorum, & quorumcunque Turbonum; nihil prius habens, quàm dejicere quicquid contrarium Aulæ: hoc tamen ita, vt Dominus rerum, non Miniſter videretur. Sic eodem tempore & Funditores graviter offendere; & tuendo Regiam authoritatem, eam lædere.

Funditores, antequam Mazarino, in exitium Condæi, ſe, & ſua dederent, tentant,

ſibi potiùs Principem devincere, vt ejus operâ ad evertendum Mazarinum vterentur. Sed cùm Princeps eos frigide excepiſſet, & amotos ante omnia vellet, ſibi non gratos. Tunc Funditores, ſpe omni Condæi acquirendi damnatâ. decernunt Mazarino ſe totos addicere, quam honeſtiſſimis, fieri poſſet, conditionibus; De iis variè mihi relatum, ideo nihil certi ſcribo, quidam aiunt, *Corinthio Galerum Cardinalitium promiſſum: Beaufortio Præfecturam Maris, poſt Parentis mortem, excluſo Mercurio; inſuper pecuniam; vnicuique Funditorum, ad menſuram potentiæ. Aureliani Gnatam Regi vxorem deſpondendam, &c.*

Dum hæc altâ taciturnitate peraguntur, & Condæus ferociorem in Funditorum Principes, ſe præbet; Contigit, aut fabricata eſt nova machina, quâ nulla aptior irritando Principi, & inimicando in Funditores: qui vnicus ſcopus Mazarini; Nam duabus factionibus implacabiliter diviſis, ſine dubio, eius cauſa triumphabat. Igitur, inſigni Reperto, oleum in ignem, iam accenſum, inſtillatur. Monetur Condæus in Regio Pa-

latio, vt ſibi præcaveret; globum eſſe armatorum ad Pontem-novum, quà iter ad Condæanas ædes: illic exſpectari malo animo: igitur abſtinendum ab illâ viâ; per quam tamen, periculi faciundi causâ, Rheda poſſet emitti. Ita factum; Suppoſiti nebulones adoriuntur Rhedam. Trucidant pediſequum, intus forte fortuna incluſum. Princeps qui citra pontem, dormitum iverat apud Balneatorem, monitus de impetu in Rhedam facto, excandeſcit: Invocat jura neglecta, & proculcata. Molæus, Princeps Senatûs, qui ſemper à Condæi partibue ſteterat, cauſam eius ſtrenuè amplectitur. Aurelianus, qui iam alienus à Condæo, adit Senatum, & perſonata officia illi exhibet, lætabundus, quòd Condæus Funditorum Principes accuſaret. Singulis horis Iudices in eius gratiam importunus vrget. Regina & Mazarinus, apertè facinus deteſtari. Mens fuit quorundam, non Mazarinum hoc procuraſſe, ſed ipſum, Condæum, Funditoribus evertendis, quos hâc maxime viâ deſtruere poterat. Alii caſu, id contigiſſe, conſentiens

tiens vnio, iam facta fuiſſet, eos hac maximè viâ deſtruere poterat. Conſtat tamen, teſtes vocatos in iudicium, expoſuiſſe, De Condæo trucidando, non ſemel, ſermones occultos, & truncata verba audiuiſſe. Vt vt ſit, ſecurus Mazarinus, diſſociationis, maturandum, carcerationis conſilium, exiſtimat. Et neſcio quo præſagio, quid iam rumuſculi percrebeſcebat, quod abſurdum Principi videbatur, qui ſe intimum Mazzarini, putabat, Cùm præſertim à Telierio, bono eſſe animo iuberetur, De Aureliano ſecurus, per Riverianum, qui gratiâ iam exciderat, ſpecies, & perſona rerum. Mazzarino diſplicuit ſparſa ſuſpicio, cui delendæ, Condæum vrget, de Couturio capiendo; Multa ab eo tormentis adacto, poſſe erui, quibus Funditores peſſum-darentur; ad quem ſcopum, fingebat ſe collimare; Princeps gratias egit; ac de Cataphractis, & levioris armaturæ Equitibus, Præparandis ſuſcipit negotium; quoniam Couturiusdegere in ædibus Richelianæ portæ proxi-

mis, referebatur; Illic locavit Equitum alam, Sibi aptans infortunium.

LIBRI QVARTI

FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE
REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER QVINTVS.

Condæus, Contius, & Longavillæus, Carceri includuntur. Ter eum mutant, anni ſpatio, & alterius menſis. Quid actum interim, in Normandiâ, Burgundiâ, & poſtremùm Aquitaniâ. Quæ diſſidia; Quantum rixarum, ſuper occluſis, aut educendis, aut retentandis; Quibus Pararijs ſequuta liberatio; Per quas tendiculas, exactus eſt ex Galliâ, MaZZarinus, rediturus, regnator.

HAVD imprudenter ſpeculatus Mazzarinus, neminem celerius capi, quam, qui nihil timeret, ſecuritate Condæi, frequentiſſimo calamitatis initio, in occaſionem carcerationis vſus eſt. Primo igitur

pauciſſimos, mox plures, in ſocietatem Conſilij recipit, decretis facta fungit. Tempus conſtituit. (Id Principi indicatum, etſi pertinaciter inficietur.) Sed prævalebant jam fata Conſilijs , omnemque animi aciem præſtinxerant , Quippe , ita ſe res habet, vt quem fortuna oppreſſura eſt, ejus corrumpat Conſilia, efficiatque, quod eſt miſerrimum, vt quod accidat, meritò acci- diſſe videatur, & Caſus in culpam tranſeat. Negat itaque ſe credere, ſpemque in ſe benevolentiæ, ex merito æſtimat. Sed nec diutius, poſt primum indicem, ſecundo relictus locus, Nam Mazzarinus, rebus ita compoſitis, non vltrà differendum ratus, omnia inſtruit; Beaufortio tandem, totum negotium revelans. Eo certe opus erat, cum tanta auctoritate, apud plebem valeret, vt derepente coortum, ſi cooriretur, tumultum ſedare poſſet. Prin ò repugnavit Beaufortius. *Se partam in Vrbe famam, velle ſeruare, Hanc amiſſurum, ſi ceſſaret odiſſe Mazzarinum; Ejus odio pollere, Beaufortium, Mazzarineum factum, non amplius Beaufortium, ſed inanem*

vmbram; Cum tandem amicitiam Aureliani, Præfecturam Maris, & neſcio quid oblatum, quo egebat, apud ſe perpendiſſet, manus dedit efficacibus argumentis. Condæus, Tellierij, & Riveriani fide, vt credebat, abunde fretus, rumorum contemptor, apud Senatum, Criminationem in Funditorum principes perſequebatur, Aureliano comitante. Nunquam Regina, Nunquam Mazarinus, tanti ejus Conſilia fecere, Nunquam blandius, Nunquam honorificentiùs, exceptus eſt. Ille ſibi plaudere, dolo non penetrato, de quo, præter eum, nemo dubitavit, cum audentiæ, nullus eſſet finis.

Longavillæus anxius, quod offenſum haberet Mazzarinum, virum adit, præſtigijs, vt putabat, illuſurus, ſagaciſſimo mortalium. Finxit Mazzarinus, ſe credere omnia, non ſolùm placatum, ſed benevolum ſe prætens, *Mittamus*, inquit, Cardinalis, *iſta omnia, & videamus quid facto opus, vt Reginæ gratiam experiaris.* Tum pollicitationibus facilem credulitatem implevit, inania pro ſolidis ſemper captantis. Tandem venit decretoria dies (decima octa-

va fuit Ianvarij menſis. ann. 1650.) quâ bene mane, adfui Mazzarino, vt meus mos, Nomine trium Principum, quædam non ita magni momenti, rogaturus, intrat poſtmodùm, Condæus, qui dum auribus Cardinalis allabor, & incepta perago; Lioneo familiariter neſcio quid inſuſurrabat, Diſcedentem me, Monet Condæus, Longavillæum accerſendum, quia, cùm de Couturij captione ageretur, Poterat moderari motui, ſi quis oborireturr, per Corinthium agnatum & amicum.

Ego Chaliotum, non procul ab vrbe, [vbi degebat Longavillæus, vxoris vitando conſortio,] me contuli. Cùm apertè nunciaſſem, notatum mihi imminens infortunium : Sive præſagâ mente, ſive aliundè Monitus; non dedignatim reſpondit; *poſſe fieri, vt Principi injicerentur manus; ſed fruſtrà moneri, qui omnia, cum* Sorore, *ſpernebat : ſe autem, cùm pridie Cardinalem conciliaſſet, nihil timere.* Venimus Lutetiam, quò maximè properabat, impellente Beveronio, pro filio ſucceſſionem in Præfectu-

ſam Normandiæ, à Mazarino per Longavillæum impetraturo. Die veſperante, Condæus ſe ſiſtit Reginæ, more ſolito: & cùm à Riveriano, ignaro initi conſilij, audiviſſet, Aureliæ Ducem non adfuturum; nonnihil turbatus, facilè cogitavit Patrocinium ſuæ cauſæ, in Senatu deſeri Conſultò ille ab fuit; ſive componendæ procellæ, quæ ſperabatur; ſive, vt à facinore vvltus averteret. Contius, & Longavillæus, pariter in Xyſtum concilio deſtinatum conveniunt; vbi aderat Cancellarius, Servienus, Tellerius, cum nonnullis gravibus viris, è Regio Conſiſtorio. Mazarinus in cubiculum ſe receperat, Riveriano Abbate ſecum deducto. Guitaldus, Præpoſitus Regiæ Cuſtodiæ, greſſu laborioſo, intrat Xyſtum Conſiſtorialem; & Condæi auri, ſe reverenter applicans, denunciat illi, nomine Reginæ, carceris neceſſitatem; Comingius Contio, Creſſiacus Longavillæo. Primò viſus Condæus hoc per riſum excipere. Mox cognovit, ſeriò Guitaldum loqui, tum converſus ad

aſtantes, *Regina, mihi captiuitatem, per hunc Guitaldum indicit : non hoc meruêre obſequia, non fides, ne dicam, geſta. De ejus juſtitiâ omnia non ſpero ; ſed credo. Vos teſtes aduoco moderationis;* Hinc rogat Cancellarium, Reginam ſuo nomine adeat, & colloquium, ſi fieri poſſit, ab eâ, impetret : Idem apud Mazarinum, rogat præſtare, in ſui gratiam, Servienum. Vterque Principi paret : Cancellarius redit. fruſtrà tentato colloquio; Servienus irreducem viam carpſit. Mazarinus per eum, certior factus, de re peractâ; Riveriano, enunciat: cui graviter, hoc laturum Aurelianum, murmuranti, Tunc clarè aperit, nihil factum niſi quod ipſe Aurelianus, probaverit. Diſceſſit, multa gemens; Et cùm pro more ſolito, Aurelianenſem alloqui tentaſſet; Crudam repulſam tulit : Ac tunc demùm, certâ fide, ſe perijſſe, credidit. Interim Guitaldus redit, ſtipatus viginti armatis, qui torvùm intuiti Condæum, magnum aliquid auſuri, videbantur. Princeps deducitur placidè. Contius probrum non concoquere, ſed fremere, ac pœnè minari.

minari. Condæus fraternas iras verbis, & exemplo compoſuit. Per Scalam ſecretam ſine motu abrepti, imponuntur Rhedæ, Condæus ſcilicet, Contius, & Longavillæus; Comingio, Guitaldi nepote, ab eorum latere nunquam diſcedente, paucis Equitibus Regiis, primò comitantibus: Ad portam Richelianam Mioſſanius numeroſiori turmæ præerat. Sic per abrupta viarum, & intempeſta tenebrarum, Vincennas deducuntur: nullo oborto tumultu; etſi Rheda everſa expoſuerit in terram Captivos, potiùs grandi caſu territos, quàm de libertate cogitantes.

[Non ſum ignarus, quaſi fabuloſum viſum iri, Tantum animi in Mazarino fuiſſe, vt in Civitate diſcordiarum avidâ, amicis Principum præpotentibus, facinus auſus ſit tam periculoſæ aleæ plenum, non animo decernere, ſed exſequi: & quòd omnibus, tam cautis tamque acribus conſilijs, proſpexerit, vt nihil inde turbatum. Tot Aſſeclas Condæi, tot Contij, tot Longavillæi, tantâ caligine ſuffuſos, ſuis malis ſecordes

indormiſſe : nec hiſcere quidem auſos; poſt toties oſtentatam factionis ſuæ firmitatem.] Funditores per Vrbem palabundi diſcurſare, quaſi ſumma adepti ; Beaufortius inter primos. Collucere flammis plateæ, ſigna plebei gaudij : memoriâ ſcilicet obſidij Pariſienſis; Cùm Condæus, ignarus Fatorum, incautâ mente, Vrbem tam amicam, tam faventem, acri obſidione premeret, & adjacentia populatione vaſtaret, pabulis paſſim infenſatis, & regione deſolatâ. Regina, pervigil ad id noctis, eventum rei præſtolari, vt inter ſpei & timoris moras; ſingula momenta computare. Idem, Aurelianus. Perfecto demùm facinore, illius magnitudo intellecta eſt. Tandem adventat Nuncius, de felici Vincennas appulſu; vbi in turrim detruſi, eodem tres Principes cubiculo, humi ſtrati, incœnes pernoctaſſent, ni Ranzovius, (eódem anteà, Condæo adnitente, compulſus,) immemor injuriæ, lagenas aliquot vini, quarum illi ſemper copia; & neſcio quid dapis, obtuliſſet. Locum ad lævam muniunt parietes arctali pæ-

dore & ſitu : Camera lapideis fornicibus vincta; inculta tenebris ; odore fœda; atque terribilis ejus facies; Principes inſomnes varia agitare, vt in talibus fieri amat. *Suæ credulitati Mazarinum illuſiſſe : grauem non ſolùm captiuitatem, ſed captiuitati additum ludibrium : tot ſpes truncatas : inimicorum triumphos.* Hîc Longavillæus veraciter vaticinatus eſt: *Funda*, inquit, *nos huc detruſit, & Funda nos liberabit.* Eâdem nocte, captus Ioannes Peraldus : & brevi poſt, raptus in eandem Caveam fidei, inculpatæ pœnas luit : gloriæ acceſſione; quòd ſubſidium Auguſtæ Domûs, cujus res ſemper fecerat ſuas, ſociatâ ſorte, in eadem fata traheretur. Ego circa ſumma facinora diſtentis, puto quia minor, evaſi. Calamitate filij, ad matrem perlatâ, ea fuit doloris vi oppreſſa, vt pœnè inter manus aſtantium exſpiraret. Magnis Mommorranciis orta femina, eorum animos præ ſe tulit, & variis fatis exercita, quia tantum dolorem non potuit ſperare, neque etiam ferre poterat: Poſt varia molimina, pro libertate ſuorum, tandem feſſa ærumnis, ad

eorum viſus, nunquam reditura, tædio vitam finivit interiecto paucorum menſium intervallo. Longavillæa, fratrum potius, quàm mariti luctu violenta, audito caſu, humi ſtrata, tanto actu, fœdatam noctem Lamentis inſuper corrumpebat. Matri & Filiæ perſuaſum, ſuprema fata, captis imminere: nec talia auſuros, qui mitiora decreviſſent. Iubet Regina Condæam matrem Vrbe excedere, & Longavillæam in Palatium Regium accerſit. Illa, impetratâ veniâ, Carmelitano Cœnobio, ſe triduo includit; hinc Chantiliacum, cum Nuru & Enguiano Condæi filio, ſe recipit. Hæc Palatinæ artibus evadit, & Rupifoucaldo, viæ duce, in Normandiam ad Mariti amicos ſe proripit, eorum fidem expertura. Decreverat Mater, exitiali illâ nocte, Lutetiam circuire, filij clientelas ſolicitare, commovere vrbem: Cùm audiviſſet, omnia infauſta; Corinthium & Beaufortium ovantes per Vrbem procedere: ignes paſſim accenſos, teſtes publicæ hilaritatis; non pepercit lamentis; De Reginâ graviter conqueſta:

Corde Reginæ, neſcio precibus vllis manſueſcere, inanes lacrimæ, Condææ fundebantur. Tot Proceres, toties præclara Principi pollicitos, altus ſtupor vrgebat. [Nunquam clarioribus indicijs approbatum, quàm intuta omnia apud Aulicos, Incolumi fortunâ, vaniloquentia; fractis rebus, rumpitur fides, Ignavâ deſertione.] Bullionæus ſe præſenti periculo eripit, & latebris abdit, Tureniacæ ſuæ ditionis. Frater Turenius Stenacum, noctivagus, per ignota viarum, ſalvus adventat: Mouſſaius, atque alij, afflictæ Domûs, aſſeclæ, hâc & illâc diſperguntur. Eorum omnium, tandem Stenacum, fuit receptaculum, & aſylum alijs à Rege deſciſcentibus. Longavillæa Rothomagi, multa verſavit, nullo operam ſuam exhibente. Ipſi Beveronij, qui Vrbi ac veteri Palatio præerant, & in illâ Provinciâ, ſecundas tenebant, feminam eliminare, & cogere Diepam abire: vndè, quis exitus, poſteà dicturus ſum.

Hæc erat facies rerum, poſt tres Principes in Carcerem conjectos, nullo ſtrepente,

ne quidem conquerente. *Toties victorem, Condæum, toties magna meritum, cæcis lateribus includi ! Quis non miretur Viri fata ; Poſt actos tot triumphos, In tales manus peruenire ; quo, à Carolo Magno pauci Imperio digniores, ſiue proſperos ſucceſſus, ſiue ingentes animos, ſiue mentem quantæuis fortunæ capacem, reſpicias? Nimiùm propago Gallica potens viſa, ſi hæc dona incorrupta ab omni labe. Non injuriarum acris vindicta, Nec beneficij, vlla recordatio. Nullus potentior blanditijs, cùm opus vrget : poſt elapſa pericula, aut operæ neceſſitatem, alta rerum obliuio. Contij ſpiritus, in ſorore Longavillæâ, vertebatur. Longavillæi ingenium, tricis impeditum : ſummis labris cuncta guſtare. Nulla Factio oborta, cui non immixtus. Vix intrauit, cum pedem retrahit, quem aptat mille calceis. Potuit mergi, non ſemel; lubrico & gyris, forte euaſit. Ejeratis prioribus amicitijs, nouis ſe applicare, dummodò ſpes melior. Colere felices, miſeros fugere. Nullum bis decipere, arte penetrabili. Cupidus lucri, hactenùs, vt lucrari videatur. Dotes animi, technis futilibus corrumpere. Certè Carceris moleſtia longè ab eo, niſi Verſipellis, & neutri parti fidus :*

vtramque deuincire, aut eludere paraſſet.

Non adeò tamen ſterilis virtutum ætas, vt non exempla laudata prodiderit Grammontius adijt Reginam: ac non fruſtrato animi mœrore, indolere ſe Condæi malis, apertè teſtatus eſt: quædam etiam admiſcens nobili libertate digna, quæ prudens poſtmodùm cohibuit, ob ſacramentum, quo Regi tenebatur. Id proprium Viri, fortia ſemper agere; hilari, ſed cum pondere virtute; Molæus etiam, Condæo palàm addictus, non abſimilia locutus eſt.

Revocato Comingio, qui Vincennis remanſerat, cuſtodiæ Captivorum Barius præficitur: tam imperiosè, quàm incautè functus provinciâ; Sævienti famæ, libello ad Senatum miſſo, Regina occurrit, cujus Sententia fuit; *Condæum non ſubditum, amplius, ſed Regem agere; non potuiſſe diutius creſcentem audaciam tolerari: Contium fraternâ authoritate inſoleſcere. Longavillæarum petitionum, nullùm finem; velle quæ vult die dicto; cæterùm, ancipiti ſemper fide: Ne per Neuſtriam, obtentu Condæi, turbas cieret, carcere detentum.* Hactenus Pa-

tres aſſensêre. Mazarinus Neptes, Monaſterio, demulcendo Condæo, incluſas, in lucem revocat. Vxor Bullionæi, latebris maleſidis abdita, capitur; & Baſtiliæ Arci includitur, laxâ cuſtodiâ: ibi aſſervata, ad pactiones cum marito Burdigalæ factas. Hæc in Vrbe.

Per Provincias, Mazarinus ſtrenuè invigilat: Vandomio in Burgundiam; Harcurtio in Neuſtriam; in Campaniam Hoſpitalio, Santagnano apud Bituricenſes, delegatis; vt publicæ rei conſulerent. Barcinone, Marcinus, qui Gallicis copiis præerat, è clientelâ Principis; captus, & Perpinianum deductus eſt. Vir bello exercitus, famâ clarus, Initiò reluctanti ſimilis, capulo manum admovit; cùm neſcio quid indecorum, ſuſpicaretur, Poſtmodùm, compoſito animi fluctu, Ioſepho Margarito, & Ioanni Marcano, ad quos Regis mandata perlata, paruit obſequioſus. Romæ interdicitur omnis, de Riverianâ dignitate, ſolicitudo. Sic ille, ſpe Galeri damnatâ, Vrbe exit, auctus opibus, & opimis reditibus. *Ob*

amœnum

amœnum ingenium, primò apud Aurelianum gratioſus; amœnitati prudentiam junxit. Ita Domini animo moderatus, vt per ejus conſilia, nunquam aberrarit. Non impulit ducem, ad ardua, gnarus, non ſuffecturum. Mirati ſunt ſagaces, quâ ſolertiâ tamdiù potuerit volubili, commutabilique gratiæ inhærere. Tandem muliercularum delationes omnem viri induſtriam eluſerunt; inclinatio in Condæum, vltimò peſſumdedit: ſi ruina vocanda, tranquillitatis, & honoris portus glorioſus.

Regina Certior facta de Longavillææ conſilio (Cui decretum, non Diepa digredi, ſed ibi validam defenſionem parare; ad id conducto milite, ære vndiquaque contracto) ſtatuit in Neuſtriam ſe conferre, aditu facilem; non ſine Copijs idoneis, compeſcendis Longavillææ cœptis. Rothomagum tota Aula pervenit, per obnoxios populos, & volentes, amicitiæ fallaces, & in id proclives, vnde ſecuritas & emolumentum ſperatur. Sua cuique vtilitas, in illo tractu; peſſimum veri affectûs venenum. Ex tot

K

amicis Longavillæi, tantâ pecuniâ, tantâ arte paratis, nullus loco ſe movit. Conſeſſus Curiæ Rothomagenſis, Regiæ voluntati libens obtemperat. Tanta eſt Gentis ſolertia, vt caſu Longavillæi, qui nullum læſerat, omnes lætarentur. Interim ejus Conjux non muliebribus lamentis, ſed omni ope annititur, vi animi, conſilio, verbis; vt Diepanos & Montignium Gubernatorem, ſtrenuæ defenſionis capaces efficiat. Populi renuere; & adventu Regis, qui jam appropinquabat, ac reverenda amplitudine Majeſtatis, territi, de deditione ſtatuere. Ipſe Montignius nihil præter obſequium Regi, vt aiebat, debitum ſpirare. Selecti Cives obviam mittuntur, fidem polliciti: nec ſe amicum cognoſcere, in quem Claſſica Regia audirent. Pleſſæus Bellierius, Montignio iam Præfecturam ſuam abdicante, Diepæ præficitur. Longavillæa ſic derelicta, fugâ ſibi conſulit, clam evadens, per devia, miſello equo inequitans, conſilii & auxilii omnis inops: Maritimam oram legens, neſcio quid fortuiti navigii, conſcendit, non

ſine periculo. Pœnè merſa aquis, ægrè ſuſtentata, tandem ſe pelago credidit : & fatis ac fluctibus agitata, Roterodamum apud Hollandos, omnium rerum neceſſitate circumuenta, appulit; aſperâ anni tempeſtate, & hyemante mari. Duravit aſſuetum deliciis corpus. Hinc eius nomine, verboſa epiſtola ad Reginam venit. Summa literarum; *In Hollandiam per mille pericula ſe perueniſſe, ſalutem ſuam fluctibus committere coactam, vt Mazarini ſæuitiam fugeret, qui Lutetiæ, & proximè in Neuſtriâ, exitium ſibi moliebatur, Condææ Domûs anhelans perniciem. Rogare Reginam, vt miſereatur ſuę ſortis, & labentis familię; &, ſi quis precibus locus, induat bonam erga ſe mentem, nec ſe Cardinalis artibus patiatur amplius faſcinari.* Per ſimilia, afflicta Fœmina Princeps, jam in portu collocata, gravatum animum exonerabat. Qui mos doloris. Cæterùm, cùm apud Hollandos, nullam rei benè gerendæ, occaſionem captare poſſet; oppigneratis gemmis, pecuniæ vim conflavit, & adverſo Moſâ, Stenacum iter intendit. Quò cùm adventaſſet, de fœdere cum

Hiſpanis ineundo, cogitavit. Antequàm Rex Neuſtriâ diſcederet, omnia pro nutu verſavit, nullo adverſante. Vnumquemque ſuo metu fecit obedientem. Mutatis Præfectis Arcium, è Longavillæi clientelâ; Arces, non tam firmæ Compedes, quam cenſent Galliæ primores; Ad exiguum motum validæ, fragiles in magno; In finibus contra nos, non ſpernendæ, ſed in Mediterreis, inutiles. Harcurtius toti Provinciæ impoſitus eſt.

Richelianus ſtatim à Matrimonio contracto in Havræam Arcem, cum Conjuge ſe abdiderat, obnoxio ſibi Præſidio reddito. Rex Rothomagum eum citat: & cùm nectere moras; Mazarinus, Armandi non immemor, viam invenit, Iuveni gratificandi: monet, vxorem mittat, quæ maritum præſtet. Illa venit. Incœpti hymenæi approbati: nouæ Nuptæ, Ducissæ honos decernitur. Havræa Arx Santamoreo remiſſa, Eſguillioniæ partes obeunti, quæ ſapienter hìc, & aliàs, tempori paruit. Interim Santagnanus *Auarici*, fidelem operam navat: Turrim Bituricenſem, Palladium vr-

bis, venerandâ antiquitate, non operibus validum, vi capit; & ad Regis obſequium omnia paſſim redigit. Eadem in Burgundia, Vandomio facilis, & prona expeditio. Dedunt ſe ſponte, Arces & Vrbes, Principi nuper obnoxiæ. [Inde planè conſtitit; Proceres noſtros, peſſimam rationem inire, cùm importunè loca munita extorquent, nonniſi cum Regis gratiâ, valitura. Hoc toties damnatum, ſemper retinetur. Hinc eorum Clientelæ, à fame depelluntur; poſtquàm, miſero ſervitio, ſibi tales nidos redemerint; vndè in ſubditos Regios, poſtea ſæviant, quà latè poſſunt, tyranni.]

Claromontium, circa Lotharingiæ fines, quod juris Condæani erat, à Seneterreo invaditur: Danvillerium per Becharellum, in poteſtatem Regis, ſubdolè adigitur. Fuerat etiam & illud, per Condæum extortum, artibus Sororis, vt Rupifoucaldio faveret: Cujus frater, eò immiſſus, non mutato præſidio, ſecurus ignoti militis, turpiter deluſus eſt. Bullionæus, Turenius, Rupifoucaldius, & cæteri vocati in Aulam; Non parent.

Et Rei dicti læſæ Majeſtatis ex conſtitutâ apud nos formulâ. Eodem tempore Beaufortius, Corinthius, Brouſſelius, Chartonus, & alij, in Senatu, accuſatione & ſuſpicione, criminis in Condæum abſolvuntur.

Tanta Funditorum fuit authoritas, vt Reginam adegerint ad omnia ſua commoda. Nihil illis fuit prius, quàm fortiter anniti, vt remoto Seguierio, Caſtellonovus, vitæ tenebras peroſus, ſigilli cuſtodiâ redonaretur, Iam ante quindecim annos Procancellarius; Ingulimenſi carcere, per annos quatuordecim, lucis vſu adempto, per Richelium incluſus, obtentu levi & nugatorio.

Ineunte vere, Rex, ſtipatus Proceribus, iter Burgundicum inſtituit; Exceptus tanto applauſu, quantum, nullum ad eum diem, homines meminerant. [Quid aliud in hâc præſertim Galliâ, quàm Principes, & Magnates fidere clientelis, & ab ijs duro tempore deſeri, viciſſim, Principes in anguſtiis, montes aureos polliceri; quibus ſuperatis, nihil priùs oblviviſci, quàm benefacta?]

In Burgundiâ; Senatus, Nobilitas, Præ-

ſidia, ad pedes Regis, Factionis vexilla deponunt : ac legitimo imperio ovantes, parent; Condæanæ domûs, vt ſepultæ, immemores. Solus Tavanus Seurriæ, cum Collinio & Sammicaldo, quingentos pedites, ac quadringentos Equites incluſerat, defenſionem validam oſtentans. [Seuria, oppidum munitum in confinio Comitatûs Burgundici, ad Somonam flumen, Bellegardæ appellatione, nunc innoteſcit.] Exercitus Regius, imperatore Vandomio, illi admovetur. Iuſtæ obſidioni, cuncta parantur. Vallum perficitur, quod Rex audax juventâ, in troſpicere voluit, Mazarino viam monſtrante. Vacatio tormentariæ quaſſationis, rebellibus indicitur; donec luſtratâ vallatione,Rex in Prætorium redijſſet. [Etiam Medijs in armis, moris eſt apud Gallos, eam Majeſtati fidem ſervare.] Statim Rege extra tormenti jactum poſito; bellica tormenta diſplodi, nonnullis cæſis, ad Mazarini latus; qui inter periculoſos ſtrepitus, munia præſcribere, perſeverabat. Monentur incluſi Duces, de deditione pactâ, niſi in-

tra certos dies, auxilij ſpes, illuceſceret: quâ deficiente, Vrbem Regi tradiderunt.

Dum hæc apud Burgundos; Mater Condæi, Lutetiam ſe proripit; & in Corte Palatii, privatis ædibus, clam delituit: donec inopinò Aureliani, genibus advoluta, lacrymarum plena, eius implorat pro Captivis miſericordiam. Idem obſequium, Beaufortio, & Corinthio, ab eâ præſtitum. Aurelianus eam allevans, & blandis verbis demulcens, nec promittenti nec repellenti ſimilis, rogat, *Dolori temperaret, neque intempeſtiuis officijs natos, & ſua læderet; A tempore ſolo, medicinam rerum exſpectandam.* Beaufortius, & Corinthius, non abſimilia. Scrutatoribus Aulicarum rerum, ab illo die, de libertate Principum, certa fides; Condæana Supplicem libellum, Senatui exhibet, per Landeum Payenum, qui animosè illum retulit. Variæ in Mazarinum criminationes, & per eius latus, Regina petebatur. Senatûsconſulto, iubetur Vrbe exire. Illa ſpatium poſcit pro ſummo munere, triduum, ſcilicet aut biduum; & tandem vnius diei moram;

quâ

quâ conceſsâ, Bernium petiit: vndè per Regia quoque mandata expulſa, Apud Peraldi ædes Angervillianas, non patiens mœroris, divertit; ac tandem Chatillonium; Gaſparis Collinij penatibus, & Carlottæ hujus morte, nobilitatum oppidum. *Ibi enim finis fuit nobiliſſimæ Fœminarum, tam thalamis Condæi, dignæ, quàm patre Mommorancio. Eam Henricus IV. cupidine formæ, auferre marito. decreuerat, incertum, an inuitam. Comis vltrà, quàm ſeueris Matronis probatum. Sui, ſupra modum, amans. Mater impotens: Vxor facilis; & cum artibus Mariti, ac filij ingentibus animis, bene compoſita.*

Longavillæa, Stenaci, fœdus cum Hiſpanis iungebat. Gabriël Toletanus, Leopoldi, nomine Fœminæ omnia offerre; invalidum ſcilicet militem, numero pompoſum, pugnâ vilem. Illa ignara mali, inexpertæ Ibericæ fraudis, non ſemel pœnas luit. Turenius, Henrici Turrii, certa ſoboles, omne belli decus ſibi retinere. Longavillæa patienter ferre, quod nefas corrigere. In eâ ſemper Virilis curæ auxilium, Summa Fœ-

derationis hæc fuit. *Sub auſpicijs Hiſpaniarum Regis, ad Pacis ſanctionem & liberationem Principum, ſimul bellaturos : Vrbes & Munimenta Capienda ad fines vtriuſque ditionis, Hiſpanorum; Quæ in viſceribus Regni, Conjuratorum fore : tamen, Pace firmatâ, reddenda. Quinque millia Equitum, ſiue Peditum, miniſtraturum Hiſpanum, ſuis ſumptibus, etiam annonâ ſuppeditatâ : Hiſpano Duce, qui tamen pareret Turenio; vniuerſo exercitui, nomine Hiſpaniæ Regis, imperanti. Certam pecuniæ ſummam, in ſingulos menſes, Longavillææ, & Turenio perſoluendam; vndè & copias & familiam, quiſque ſuam ſuſtentaret. Quicquid finitimi Munimenti, Condæo obnoxiûm, Hiſpanis cedendum; ad Pacem vſque ſtabilitam, & Principes liberatos.* Imminebant Hiſpani maximè Seurræ ſeu Bellegardæ, quæ facta Gallici juris, non poterat per hæc pacta, in eorum arbitrium pervenire. Longavillæa Arcem Stenacam, ſibi pertinaciter reſervarat : Nec animum induxit vnquam, Bruxellas concedere, vbi degere non poterat, niſi amiſsâ libertate.

Hæc in Campaniæ finibus; dum Bur-

digalæ; quæ altera ſocialis belli ſedes, Bullionæus & Rupifoucaldius, non minora moliuntur. Ac ſicuti Turenius, Longavillææ, conſilia regebat, Frater Bullionæus, apud vxorem Condæi, præcipuus Conſiliarius, in Aquitaniâ omnia pro nutu temperabat. Cæteri velut vmbræ. Hanc, & filium Enguianum, cum Monte-rotundo extraxiſſet; per Arvernos, (fruſtrà Eſpernonio, & Valetano Equite, obnitentibus,) Non procul Burdigalâ deduxit incolumes, per iniqua viarum; aut cautè evadens, aut feliciter pugnans. Certatum ſententijs, an in Vrbem admitterentur: Tandem memores Condæi, cujus in Burdigalam ſtudijs, cauſa primaria, carceris imputabatur, Cor & portas Anguiano & Matri pandunt, præter Domeſticos, nullo admiſſo. Brevi patuit vrbs, nullo excluſo; Ne quidem Hiſpano, qui ad accenſos in Gallia, ignes, ſua damna refovens, gaudebat, infuſo oleo, ligna ſuperimponere.

Mazarinus, oculos hinc & indè vigiles retorquens, Lutetiæ graviora in dies ſuſti-

nebat; plus Regno metuens à Funditorum artibus, quàm à Conjuratis, aut externâ omni vi. Obtentu, Hiſpani repellendi, Cardinalis, Regem Compendium deduxit; animo eripiendi à faucibus Lutetianæ Factionis, quæ graviora præteritis meditabatur. Rupifoucaldius, cœpit primus, apertâ vi graſſari. Salmurium, vbi Ligeris ponte jungitur, (accensâ face bellorum civilium, tranſitus ſemper ambitus,) Comingio donabatur, præmium operæ in Condæum navatæ. Dulmontius, qui Salmurienſi Caſtello præerat, ægrè ceſſurus, monet Rupifoucaldium, de auxiliari milite inimittendo in arcem, quam poſteà ſtrenuè tueretur pro Condæanis partibus. Rupifoucaldius, qui iam de itinere Aquitanico cogitabat, ex Pictonicis & Inguliſmiacis ſuis agris, Nobilium manu collectâ, prætextu Iuſtorum, quæ parenti perſolverentur, Salmurium properè contendit, Sed in dedendâ Arce, Dulmontii feſtinatio, omnia conſilia prævertit. Cùm ſpe illâ excidiſſet Rupifoucaldius, convertit animum ad res Aquitanicas, & Bur-

digalam; Sanſimonium, Blaiæ Gubernatorem, adiungere deſtinans. Qui reputans, quantum Regi mortuo deberet; quibus beneficiorum vinclis devinctus, fidem intemeratam, filio promiſiſſet; quàm periculoſa, quæ cœptabantur; aures clauſit. Rupifoucaldius, Bullionæo iunctus, dextro modo animis Burdigalenſium faſcinatis, Vrbem intrat; Ac ſtatim omni abiectâ perſonâ, pronunciatur Enguianus, ſupremus Ductor copiarum, Bullionæo, & Rupifoucaldio, ſecundas tenentibus. Hiſpanicum auxilium per homines delegatos palàm imploratur. Belli civilis ignis ſuſcitatur. Eſpernonio ac Equite Valetano ſolis pro Rege armatis. Nam & Forcius, cum progenie, librato aliquandiu conſilio, non de re, ſed de pecuniâ, tandem partes amplexus eſt.

Poſt detruſos in carcerem Principes, quæ hinc & indè in eorum gratiam perpetrata ſint, hactenùs exſecutus ſum. Ad captivos nunc redeundum. Primi octo dies, tanquam ſepultis & terrâ obruptis, fluxêre. Illinc, ſingulis horis, omnium rerum gnari facti

pro cuſtodiâ poſiti erant; Captivos carcere ſolutos, deducere ad muros Septi, vbi pariete everſo, à ſtrenuâ manu ibi præſtolante, exciperentur. Hæc omnia perlata ad Condæanos amicos, à quibus non vulgare æs, præmium facinoris, exigebatur: Evulgata omnia per ſubleſtam fidem. Dies condictus, etiam revelatus; quo Beaufortius, valido Equitatu ſtipatus, Vincennæ adjacentia oberravit. Barius, de Conjuratis ſumpto ſupplicio, Gallico Præſidio dimiſſo, Helveticum, fidei indubitatæ, induxit.

Compendium, Rex conceſſerat, Vitandæ Funditorum proterviæ, vel ex propinquo, ingruenti Hiſpano coërcendo.

Turenius, acceptis promiſſis copijs, per Hannoniam, Archiduci & Fuenſaldagno, ſe adjungit: ac ſociatis viribus, cum hoſtili exercitu Gallias intrat. Cataleto, inopiâ annonæ & pecuniæ, intra paucos dies, ad deditionem redacto; Guiſiæ Vrbi obſidionem admovet. Non fortius, his temporibus, oſtentata eſt potentia Hiſpanica; nec major belli pompa: ſeu expertum militem,

ſive Duces reſpicias. Fortiter vtrinque pugnatur. Mazarinus, qui tam proſperè Normaniæ, Burgundiæ, & Campaniæ res compoſuerat, ferocioribus domitis; Guiſiam Galliæ eripi, Rege vicino, non concoquebat. Intermiſsâ omni aliâ curâ, pecuniâ vndiquaque corrasâ, privato etiam impendio, neceſſitatem publicam ſuſtentavit, ac in Caſtra Regia, Vantacourium vſque promota, [vno milliari diſtabat Pagus ab vrbe obſeſsâ,] inſigni Nobilium manu, ſtipatus ſe contulit: vbi ingenti applauſu exceptus, pecuniam viritim ſparſit: Agi de gloriâ Gentis, & Regni decore, non ſemel inculcans. Ipſe infeſta loca adire; immittere Ruſticos, qui de auxilio parato in extremis laborantes, admonerent. Iam victor hoſtis occupaverat vrbem; Caſtellum premens, quo ſe Bridius defenſor, cum lecto milite, receperat vltima paſſurus. Prima cura Mazarino fuit, hoſti annonam prohibere; quam non ſemel intrare paratam, eripuit. Non poterat niſi, Cameraco educi, ad quam omnes viæ interceptæ. Pleſſæus Pralinus, Harcurtio

curtio abſente, exercitui imperabat: aderant & viri egregij, Hoquincurtius, Seneterreus, Villequierius, Mauviſſerius, Navalius, ac non pauci alij. Tantus exercitus, iam potitus vrbe, coactus eſt, ſolutâ obſidione, re infectâ, Cameracum versùs iter intendere. Quibus auditis, Funditores invidia rumpi. Eò magis, quòd de futura in Aquitaniam expeditione, fama jam erat. Subibat hæc cogitatio. *Si poſt tam proſpera rerum, etiam Mazarinus, Burdigalâ, victor rediret, quid nobis fiet? Cardinalis, ſucceſſibus elatus, memor Funditoriæ audaciæ, nihil prius habebit, quàm eam peſſumdare: & forſan per ſe ipſum, Condæum liberare; qui efferatus malis, ſæuiet in authores.*

Tanti Mazarino, Burdigala fuit, vt quamvis Hiſpani, ad fines Picardiæ, Caſtra poſuiſſent; Funditores tumultuarentur; Lutetia nutaret; Aurelianus, qui expeditionem Aquitanicam detrectaverat, malè animatus, in Vrbe remanere voluiſſet: eò tamen molem virium, cum Rege, deducere decreverit? Eſpernonius, monitus de itinere Aulico, omnia præparat: Idem, Meilleræus

qui apud Pictones Rupifoucaldi, infelices reliquias, repreſſerat aut collegerat : vt videlicet, quantam vim poſſent, adventanti Regi, coniungerent, in Rebelles. Valetanus Eques ex improviſo, Inſulam Sancti Georgii, in medio Garumnæ ſinu, tribus milliaribus, Burdigala diſtantem, occupat : ibi impoſitus eſt Canolius, qui turbato commercio, annonam Burdigalæ arctaret. Multi iam in Vrbe, pœnitentiæ, quàm proterviæ propiores, reputabant apud ſe, quantis periculis, ſe involuerent, nulla ſalutis ſpe affulgente. Tamen impetu abrepta Civitas, arma induit; Portas non neceſſarias, muro claudit; muniuntur loca imbecilla. Sed opera interrupta, vt plurimùm pendere : pecuniâ Hiſpanicâ largè promiſsâ, guttatim ſtillante; aut derivatâ in privatos vſus. Bullionæus, & Rupifoucaldius, non ampliùs cinctu murorum, & latebris ſe abſcondere; ſed periculum virium ſuarum facere. Tria millia Peditum, & octingenti Equites, vrbe exeunt, hoſtem quærentes per Medulcos; quò Eſpernonius, cum Meilleræo, & Equite

Valetano, ſociatis armis pervenerat. Pugnatum ibi; Ac tandem, Bullionæus & Rupifoucaldius impares, Vrbem repetière : vndè auctis copijs, ex Civibus, & Ruſticanâ pube, rursùs exière alacres; & aggreſſi Regios, extra Ialam flumen detruſerunt; Intercepta Inſula Sancti Georgii, vbi captus ſuo magno malo, infelix Canolius. Eſpernoniæ & Meilleriacæ copiæ, Gravæ inſident. Non poterant graviùs plecti Burdigalenſes, quàm Vinetorum deſolatione, ſpe anni irritâ, per privationem Vindemiæ. [Nihil amœnius illo tractu, Niſæ colles diceres, quibus non certent loca celebrata, quà Baiæ & Cumæ laſciviunt, nec quà Benacus maſculis vndis aſſurgit. Inde liquores jactati, qui Falernis vuis, & immortali non invident Trebiano, vt aſſerunt indigenæ. Sed delicijs, quas largitur, felix ora, Vtilitas adiuncta, ex vinis convectatis, in remotiſſimas plagas, vnde Tributum non vile, cenſetur.] Hiſpani, qui Gallicis infortuniis, potiùs, quàm ſuâ virtute creſcunt, Lætis oculis, hanc rerum ſcenam, ſpeculati, Mit-

tunt Burdigalam, Ioſephum Oſorium, non tam ære gravem, quàm promiſſis. Hiſpanici Conſilij, Mens fuit, quæ ab omni ævo; *fouere diſcordias, non exſtinguere; lentis ignibus, torrere Burdigalam*; *carcinoma inſanabile reddere, fallaci curâ.* Non deerant qui Ibericis artibus infecti, nullam ſperandam ſalutem, Plebi ſuaderent, ac in atrocia quæque impellerent, Quod meruêre, timentes; aut privatam egeſtatem, publicis malis paſcere; aut turbas, propter turbas, amare, maligno genio. Viſum indecorum, Vrbem deſtrui, non excuſſo jugo, & Regi ſuo adhuc parentem; nullâ aliâ culpâ, quàm quòd Mazarinum & Eſpernonium tyranionem, averſaretur: Per eam incedere Oſorium, Hiſpanico faſtu, & quaſi leges dicere, vbi legitimo Principi, vix obtemperabatur, intolerandum omnibus viſum.

Factionis prudens propoſitum, Oſorium cum navigijs dimittere; non ſine clandeſtino commercio, & ſecretâ in futurum, conſiliorum communicatione. Abiit Hiſpanus, lætabundus, accenſo luculento

igne; & ſato peſſimo grano; vt exiſtimavit, germinaturo. Curiæ conſeſſus Burdigalenſis, ad Senatum Pariſienſem Voiſinum ſuum delegat, duo rogaturum, *conſilium, & auxilium : illud, vt quid agendum tam arduis rebus, Regi placando, impertiant & communicent ; hoc autem, vt Aquitania, beneficio pacificationis Sangermanicæ, frueretur; nec ſemotis Intendentibus, mutatis nominibus, duriora pateretur.* [*Indicabatur Fouleus, qui vaſtatione villarum, ſuſpendio Ruſticorum, & ſimilibus, deformabat Prouinciam, exactionum ſpecie.*] *Se quidem ingenuè fateri, Condæi vxori & filio ingreſſum Vrbis indulſiſſe. Sed, quæ gens tam barbara, hoſpitio prohiberet, afflictam cum tenello infante, Fœminam; vxorem, & ſobolem tanti Principis? ſi hoc ſcelus eſt, Fatentur patraſſe & huic vni culpæ, ſuccubuiſſe.* Certatum diù ſententiis Lutetiæ, an Literæ acciperentur, an Voiſinus admitteretur. Vicit ſententia de admittendo, cum Literis: quæ tamen ad Regem per Ballium Præſidem, & ſelectos Senatores perferrentur; cum mandatis vt ſuppliciter, nomine Senatûs, Reginam rogarent, *miſereretur Burdigalæ la-*

bentis, & omnem in eam ſequiendi mentem exueret; ignoſceret lapſis; commodaret veniam inconſultæ potiùs, quàm maligne Genti. Aurelianus in Senatu multa facundè, vt mos eius, peroravit. *Eſpernonïum jam à Rege reuocatum, ac juſſum obuiam Aulæ progredi: paratam eſſe veniam, exceptis ijs, qui cum Hiſpano contraxiſſent. Omnia vergere ad pacificationem.*

Interim iter Aquitanicum, diù per rumores evulgatum, inſtituitur. Quantis animis Funditores, illud abrumpere conati, hinc diſcas, quod ſingulis horis tumultuum materiem excitarent. *Nunc Pacem generalem ſanciendam, nec vlterà differendum; Hiſpanos ad æquas conditiones, poſſe nunc adigi; non id forſan in poſterum.* Quaſi in manu Mazarini totum Ibericum Conſilium verteretur. *Modò Principes, in Baſtiliam transferendos, ſub cuſtodiâ Brouſſeliadæ; [is enim talem Præfecturam, in gratiam parentis, obtinuerat,] Modò Præpoſitum Mercatorum, ex Funditorum ſententiâ, legendum, quod magni in omnes partes momenti foret.* Lutetiæ quidem Fevrium Senatorem, ex Funditorum propagine, Mazarinus indulſit, at

ſtatim pellaciâ ſibi devinxit. Sed Beaufortius à Mazarino diſcedendi cauſas quærere: nempè, à Plebe paſſim Mazarinus, per opprobrium, appellatus; Mœrebat, quòd vilis popellus, nullis ampliùs acclamationibus per plateas incedentem proſequeretur. *Per Bellevraum, Præfecturam Maris imperiosè exigere: ſcilicet, primogenitum Mercurium, deſponſata Mazarineij Nepte, poſſe majora conſequi: vt autèm aliqua ratio Patris Vandomij haberetur, Munus quidem, dum vita maneret penes eum; Beaufortium patri ſucceſſurum.* Vnde excandeſcens Mercurianus, minas fratri intentare, quaſi diſſidium ferro terminaturus. Hìc Funda non quieſcere, ſed vltra fremere. *Burdigalenſes juvandos: non ferendum Mazarinum, aduenam, ita illudere Regi, vt cum per ardentem Caniculam, in Prouinciam ab æſtu torridam, deducat, priuatis Eſpernonij commodis famulaturum. Id itineris non ſuſcipi, niſi vt infelix Burdigala vindictæ offenſi Gubernatoris ſubſeruiat, Victima rerum. Non de gloria Regis, ſed de inceptis hymenæis Candalij & Neptis, tantùm agi; cui dos, ſanguis Burdigalenſium erat. Jllis*

peractis, per Tectoſages in Prouinciam iturum victorem: Ejus regimen, vt Italiæ proximum, dejecto Alezio, ſibi aſſerturum. Celebratis etiam Mercurij, cum alterâ nepte, nuptijs, rediturum, triumphatis Prouincijs ſuperbum: Lutetiæ jugum impoſiturum, Aureliano & Fundâ proculcatis. Principes captiuos, aut in perpetuo carcere detenturum, aut liberaturum, ſibi deuinctos. Hæc & ſimilia pronis auribus accipiebantur; vt deterioribus ſemper fides. Nec plebes in trivijs aut angiportis, ſed Primarij hæc diſſerere. Aurelianus credulus, & jam Mazarino infenſus, meditabatur, quod poſtmodùm, exſecutus eſt, ad id Coniuge maximè impellente, Carcere Condæi, lætata hactenùs, vt Maritus rerum potiretur: quod cùm ſecùs eveniſſe animadverteret; optabat potiùs ferre Condæum parem, quàm Mazarinum potentiorem. Aurelianus non ſolùm rogatus, expeditionem Aquitanicam, oblatam recuſavit, ſed & Regem, illuc abſtrahi, improbavit. Caſtellonovus feſſus carcerarii pædoris, & ſigilli honore redonatus, Hoc vnum tentare videba-

debatur, vt, neutri Parti ingratus, tutam velificationem dirigeret; Aureliano ſuadet, vt premat ſenſus, nec apertè ſæviat: Multa tempus ſecum vehere; ab illo omnia exſpectanda. Interim adeat Reginam, quæ in procinctu itineris, nihil non in eius gratiam præſtitura ſit. Illa manet immota, ſic pergitur iter; Aureliano intra Sequanam, & Ligerim relictâ laxâ gubernatione, factione multum latrante, quod Baſtiliæ; Captivos Principes non incluſiſſet; (illud fervidè non ſemel petierat) Lutetiæ reſtat Aurelianus potens rerum, Caſtellonovi & Telierij, fultus Conſilijs; At penes vnum Telierium ſumma fuit regiminis qui conſtans, & fidelis, in omni vitâ, ſingulari vi animi, & prudentiâ, cuncta moderatus eſt, nactus Campum in quo ſe largiter exercuit, & inter fluctus, pluſquam decumanos, navim direxit ad ſalutis portum.

Nullâ morâ Pictavij, nec alibi interpoſitâ rectà Liburnum Aula tendit; Rebellio hoc habet; Si in eam deliberes, Creſcit. Motibus, celeritatem, Publica ſalus impo-

N

nit, quia nihil eſt, ſuper improbitatis ingenium, & Novus ſubinde repertor exoritur, qui fidem ad flagitia exhibet; Pullulantibus in plebe, ſine fine cogitationibus; Burdigalæ viri boni ſeditioſis mixti, temperare, quoad poterant, audaciam, & ſæva Conſilia, eorum qui flecti, non minus putabant turpe, quam vinci. Dognonus Brouagio ſuo inſidens, ambiguâ loqui, Neutro ſtatu; Sanſimonius Blaiæ, fidem illibatam ſervavit & nihil præter. Interpretes & pararij Pacis, hinc & inde ire, & redire,

Hæc omnia abrupit Richonis & Canolij Caſus; Ille Caſtello Vairio Garumnam & Dordoniam inter, Burdigalenſium nomine præerat; à Meillieræo ad deditionem coactus, Liburni ſtatutæ cruci illigatus, laqueo exanimatus eſt; etſi aliquot horas ab Aureliani Filiâ, ſpem fouiſſet irritam; Burdigalæ Plebeia invidia, in Canolium deſævijt; Hîc ad inſulam Sancti Georgij, quam nomine regio tuebatur, Captus, liberâ cuſtodiâ habebatur, audito Richonis ſupplicio, non abſimili fortunæ ludibrio, innoxium

collum patibulo præbuit; vnde acerbata vtrinque omnia. Meilleærus adoritur inſulam Sancti Georgij, magni momenti, laxandæ, vel arctandæ annonæ, Mottadelaſius ſtrenue eam defenſabat. Eques ibi Valetanus glande trajectus, Cadilliaci poſtea ex vulnere, obijt; Nothus illius Eſpernonij, qui nomen genti fecit, & quo extincto, fortuna domus in vnâ poſtea ſtirpe, evanuit; in Equitis mortui locum ſuffecto Paluauſſio, inſula expugnata eſt, magno damno Vrbis obſeſſæ; quæ territa notabili jacturâ, tum Regis apud Burgum adventu, ſanſurinum ſuburbium & Portam Dicouxiam, & alia loca ſubitario opere, munivit, immiſſis in Garumnam navigijs, quæ Celoces tantum erant. Nullâ laruâ publicâ celabatur conſternatio. Bullionæus, Rupifoucaldus, & Senatulus ab ijs pendens, ſatagere, quò vrbs afflicta in cœpta rebellione, perſeveraret, donec, per publica vel ſecreta pacta, non alienum aliquid, ſuis commodis, expiſcarentur, qui ſemper finis eorum fuit; ideò omnis curæ, & omnis ſollicitudinis affectus impendere, & ni-

hil virtutis omittere, ad ruinam eluctandam, modo litteras oſtentare, per Curſores ſubornatos, quaſi Madrito aut, à Guipuſcoa, quas Burdigalæ ipſi effinxerant, (affectus legentium vultuſque notabantur) modo idoneâ alia fraude decipere, falſa pro veris famæ tradentes; præmittere ſcilicet de ſtipatoribus ſuis, qui arculas loculatas baiularent, in quarum fundo patacones ſubſidebant; eos levis Philippicorum bractea incruſtabat; imis vili metallo, ſupernis auro lucentibus.

Condæanæ interdum blande illudebat hæc Larua rerum; interdum pudebat optimam feminam, effuſiſſimæ fraudis, quàm non animo conveniebat, hæc fortuna: ingens in ea virtutis ſpecimen, ab obſtinatâ factione mulctabatur; Contumeliæ ſolatium, duo duces, id eſt peccantium dignitas. Iuvencula, vix in aulâ poſuerat tyrocinium publicæ lucis, cum derepente obruta eſt grandi hoc Mariti caſu, aquo nihil præſumere erat, niſi non litigioſam felicitatem; Interim res eius domeſtica ruinam minabatur, pane arcto, vt re cæterâ anguſtâ.

Hiſpani, tacitâ improbitate ridere, ſævo negotio Læti, & ſapienter captatâ occaſione, in Italiâ omnia amiſsâ recuperare. Primus Dognatus prorex Neapolis, Plombinum & Portolongonem, ſuppetiis per Caracenum Mediolano immiſſis, ad deditionem cogit, nullâ ſpe auxilij Gallici; & Dynaſtis Italiæ gaudentibus, quod piraticô nidamento infames portus, Tyrrhenam illam plagam dehoneſtarent; Æque erat facile totam Italiam invadere, quam tueri loca, nonniſi continuo claſſis appulſu valitura. Sed fonda Pariſina res negotioſa, & caput culmenque moleſtiæ, quia tam arduo cardine exercitus Hiſpanicus Leopoldo Duce, Capellam in confinio Belgij & Galliæ, invaſerat; Catelletum poſteà Capellæ fortunam ſecutum eſt; Turenius cum Fuenſaldagnio Rethelium & Caſtellum Porcinum ad Axonam, non quidem arces, ſed aptos nidos ſtationibus hibernis, aut animandæ factioni, cujus audentia, Archiducis Leopoldi per Campaniam, invaſione, in dies creſcebat; Occuparat ille, vber agri lætiſſimum feraciſſimumque, inter Fimas &

Sueſſiones; Bazochiis poſuerat ſedem & præcipuam metationem? Nulla regio, extat, quæ ſalubriore cælo ambiatur, quæ clementiores deſpectet colles, effuſiores planities, patentiores campos, vallium excurſus viridiores; Hæc tenebat Hiſpanus, dum Rex ſub zonâ Aquitanicâ, inter tædia & deformes moras, ab æſtu torrebatur. Ruſtici territi Lutetiam advolare, pavori amplificando. Boutevilleus vlterius, quam vllus progreſſus eſt, Fonditores gaudere & trahere, in ſui oſtentationem. *Non fuit*, inquiebant, *noſtra mens, vt Rex in Aquitanica raperetur, vt vrbs Domina, per minantia ſigna, trepidaret, tamen ea eſt Leopoldi lenitas, vt pacem offerat. Mavult MaZZarinus omnia in caſum dare, dum modo vindictæ Eſpernonij inſeruiat, & pactos perficiat hymeneos; quis integer hæc toleret diutius*? Evulgabatur ſcriptum, quo Turenius ad Pacem hortabatur, de Hiſpanis addicens; Leopoldus ad Aurelianum delegare, & hic viciſſim Leopoldum reſalutare, omnia publicæ quieti parari, excluſo Mazzarino. Quid vltrà? A voſſius, privatę glorię, ſtudéſ vt eius mos. Sueſſio-

nes properare, atque ibi legatum Hiſpanicum expectare, qui paſſus eſt, ſe fruſtra expectari. Interim Principes in Marcouſſium Caſtellum deducti extra, Sequanam, & Matronam, id Tellierio adnitente, ne aut, ab Hiſpanis vicinis, aut vi Factionis, liberarentur; Satius illic Cuſtodiri, in adventum regis, quam præſenti fortunæ, tanta pignora committi; conſenſit Aurelianus minus ægrè, quod Caſtellonovus toti illi tractui facile imperitabat; ſic, quaſi ejus Cuſtodiæ, mandari; ſolatium Funditorum. Viſa res mira; nullum, ex tot Principum clientelis, muſſaſſe Burdigalæ, publica erant, quæ fuere, lenta, ambigua, triſtibus, lætiſque, variata; Vicus Sanſurinus, poſt cumulatas vtrinque mortes, Regijs ceſſit, Ignobilis triumphus. Meillereus, Roquelaurius, & Sanmegrinus cum Paluauſſio ſtrenuè ſe gerere, tanquam ageretur de ſumma imperij; ipſe Mazzarinus intereſſe aſſultibus; Delphinæ Portæ, vis admota, & Diauxiæ, à rebellibus promotum fuit munimentum, quod Regij incredibi animo tantarunt; incredibiliori virtute pro-

pugnatum. Hic hæſit ſucceſſus obſidionis, & Mazzarinus re deſperatâ ad aulam redijt, multa animo voluens, Paluauſſium hortatus, vt perficeret. Meilleræus aliam aggreſſionem molitus eſt, ad veteres muros, quos facilioris æſtimavit expugnationis, & omnia illic magis peruia.

Mazzarinus fruſtra expectare,donec erumpentibus ſtudiis hominum, aliquos poſſet Regi addictos dignoſcere, nemine ſuo diſſenſu res incertas faciente; mira concordia vtrivſque ducis, mira pugnacitas, regius miles ſemilarer feſſus militiæ & laboris; Et iam iners, in toto exercitu, obſequii ſpecies. Ad aures Mazzarini, allabens fama Lutetiacæ factionis, non ſinebat quietum hominem; omnibus rebus, in novos dolores compoſitis; Nemo illi mediocriter infenſus, nulli propitii, Hiſpani ad Portas, imminutæ vires, auxilium forſan Burdigalenſibus per mare appulſurum, paucæ regiæ naves ad ſtationem applicitæ; Burdigalæ non minus res afflictæ, in deterius labi, nullâ ſuppetiarum ſpe certâ; etſi contra iactarent. Meditamentum pacifica-

cificationis, fortiter ſedit animo Cardinalis, cui Curia Burdigalenſis opportunè obſtetricata eſt. Non inſtinctu ſed impetu miſſi qui tractationem ordirentur. Rarò caret eventu quod duo voluere; Neutri parti continuatio diſcordiæ conducebat. Interfuere & à Senatu Pariſienſi viri delegati, interventu Aureliani. Citò res peracta eſt, ne aliquid contingeret, quod coeuntem reſcinderet pacem, cujus hæc ſumma fuit. *Obliuione ſancita omnia, decreta vtrinque abolita. Condæi Conjugem poſſe frui ſuis redditibus, & Prætorijs pro libitu. Eſpernonium ab Aquitania reuocatum, alio Rectore in ejus vicem ſuffecto.* Nulla autem mentio facta Bullionæi, Nec Rupifoucaldij, idque ex præciſo Aureliani mandato, cujus rei Scopus nunquam vulgatus eſt. Interim ſubſignabantur pacta, cum nomine Condeanæ, & Ducum, advenere qui tractationi intereſſent, conſenſu non quæſito, acta comprobantes.

Secundo die Auguſti menſis Ann. 1650, publicatâ pace, ſe feliciter Burdigalæ ſub-

duxere, Femina Princeps; filius Anguianus, ſtirps tot heroüm, qui vix ad pueritiam enatabat, Bullionæus & Rupiſoucaldius, cum lecta nobilitatis manu. Obteſtata in diſceſſu Condæa, nunquam hoſpitij Burdigalenſis, apud ſe gratiam vanam fore. Duces, vitam, & quæcunque per eam, carum homines habent, ſemper Burdegalæ debituros. Reverà Regi, populoque Aquitanico, purgati, non fœdam ſui memoriam reliquere, in communionem tantùm periculi vocati, vt falſo creditum, cùm res ſuas privatas intenderent. Sic relicta eſt Budigala, ſive bello, ſive fugæ aptiſſima ſedes, quam tunc non expedivit perdere, etſi funditus perdi poſſet.

Viam exorſi, Condeana & filius Anguianus, cum ſuis clientelis in Meilleræum, ſive caſu, ſive datâ operà, incidere repente; Per comitatem, Ille, in aulam, afflictam domum deduxit, vel rapuit. Non potuit res; niſi facta probari, quia inde Aureliani animus movebatur ſuſpicioni ſemper patens, tanquam deliberatione principûm ſe inſcio ageretur, viro ſemper pavido formidabile telum

Iungi non poſſe, cum Condæo, Mazzarinum, niſi in ſui perniciem, & fœderatæ factionis, meritò exiſtimabat Aurelianus, neque in eo damnanda viri ſuſpicax credulitas. Cum etiam Filia, quæ eò venerat exploratrix, patrem ſubinde moneret, de ſignis caritatis in Condæam, & ſecretis cum Bullionæo, & Rupifoucaldio colloquijs, Vnde, Illa Reginæ inviſa, Mazzarino averſa, palàm eſſe cœpit, apertè poſtea graſſata in vtrunque Caput. Nec res ideo Viraginis melius impoſterum ceſſere; adeò inconſultum, & improvidum ſemper, aulico favori obniti.

Condæana ad Regis, & Reginæ conſpectum admiſſa, ſine vlla vilitatis ſuſpicione, innocentiam ſuam tacitâ exprobratione ingeſſit, nullius tamen demiſſionis verba protulit, ſed ſuppliciter triſtis, tantâ modeſtiâ ſermonem commendavit, & tam concinnè mœrens viſa; vt in eoſdem, cum illâ affectus, ſentirent ſe omnes mutari.

Nihil promiſſum de Viri liberatione, quam tam ardenter genibus advoluta Regis, &

Reginæ poſtulavit; ſed data copia eundi, quò vellet, & ſecedendi. Repente relictâ Aulâ per Andegaveſes, & Turones Montem rotundum petijt, vbi mariti in libertatem aſſerti, inculpatâ vitæ normâ mandata expectavit. Bullionæus, & Rupifoucaldius, tantæ remiſſionis conſcij; agere ſecretò cum Cardinali, excuſare armorum neceſſitatem, nihil profiteri, quam expectare ſe, vt ex publica fide, tuti eſſe poſſent. Notatum, hos duos mortales, non ſic auſpicatos alienas curas, vt privatam rerum ſuarum ſollicitudinem deponerent. Injectum aliquid de Contij Matrimonio cum Mazzarini nepte, quod poſtea ſequutum per alias artes. Hoc fatendum, Vtrumque ducem valide Cardinalis auribus inculcaſſe, *Nihil poſſe ab eo, neque vtilius, neque glorioſius perpetrari; quàm ſi, nulla vi, nullo alieno ſuaſu, nullo participe, Principes detentos, libertate donaret, Nihil fonditores, nihil ipſum Aurelianum, aliud moliri, quam tantos captiuos juris ſui facere, vt poſtea, & Reginam, & Mazzarinum peſſumdarent. Burdegalæ, nunc videri omnia pacata,*

ſed acrius contumaciam belli reſurrecturam in gente ſubitis motibus paratâ, & magis novandis, quam gerendis rebus idonea; ac quandoquidem ipſi partes deſererent; populos Aquitanicos pro duce pervicaſſimum quemque ſecuturos, eò inclinare non Burdigalenſem ſed Pariſinum Senatum & totius regni Parlamenta, Populos Galliæ, & hujus molem imperij.

Hæc omnia, Mazzarini menti, altiſſimè inſedere; Bono igitur animo, duces eſſe juſſit, & blande dimiſit; ac cum libertatem Principum aut nollet, aut nondum poſſet clarè promittere; per nutus, brevi futuram, inſinuàvit. Ex illo vterque, ſed præcipuè Bullioneus Mazzarineus evaſit.

Illicò Burdigalæ arma cecidere, nulli vi excuſſa ſunt. Per cuneos populi muti, timentiſq; peccaſſe, Rex intrat vrbem pavidam, & criminis manifeſtá, quatuor millibus ſelectiſſimorum militum ſtipatus, pompæ ſimul & terrori.

Cardinalis in Palatio Archiepiſcopali, cum Rege hoſpitatus eſt, nec expavit novitatem. Burdigalenſes, aut viri virtutem amare, aut timere felicitatem. Ille reputans ignobilia odia, quæ vltra facta durant, omnibus ignovit. Re-

bellium primarij de eo inviſendo deliberare, & Paciſci; Ac quaſi vectigal exigere, pretium viſitationis. Mazzarinus reſpuere, nec inſolẽti petitioni libertatẽ donare. Sic tanto motui ſecundũ jus, ſed magis ex præſcripto prudentiæ, exitus datus eſt. Eſpernonius, cauſa mali, excluſus, qui ſolà virtute poterat emere poteſtatem.

Cohortibus Prætorianis dimiſſis, Rex cuſtodiæ Civium ſe commiſit; quod ſuperbæ indoli mirificè gratum. Inde Aula diſceſſit ſimillimo oblivioni ſilentio, non ſolùm odijs abolitis, ſed odiorum mentione, pari æquitatis, & clementiæ fama.

Apud Fõtibellaqueum Rex ſubſtitit prudẽti Cõſilio, cum Lutetiæ, omnia fervcrent, quaſi Aquitanicus ſucceſſus adderet iras factioni, Ibi decretum Principes ex Marcouſſio Caſtello in Hàvræam arcem tranferre, libertatem tutiùs expectaturos, de quâ ſolâ quæſtio tunc erat inter Aurelianũ, & Mazzarinũ. Illo invito, aut non participe, non poterant tranſvehi, Ideo multâ pellaciâ opus fuit, vt Fõdâ adversâ Aurelianus in Aulã educeretur. Venit tamẽ ad cultũ Regis, ſed nullâ aliâ mente. Regina ſola

evicit, vt aſſenſũ prębæret tam optatę tranſvectioni. Igitur 15. Novemb. Ann. 1650. Cõdęus, Cõtius, & Lõgavillęus, vndecim dierũ circuitu, per mediã Neuſtriã, deducti Havram, vbi ſub ejuſdẽ Barrij Cuſtodiâ aſſervati ſunt; Harcurtius quadringentis Equitibus, & pari Peditatu tutum illud iter fecit, ab omni Normannico inſultu, qui certe non fuit timendus, altùm quieſcente omni Captivorum clientelâ.

Chevreuſia irrequieta, ſuo more, Fontibellaqueum venerat, animo ſibi ac Corinthio, Cardinalẽ devinciendi, aut evertendi repugnantẽ. Tandem femina ſagax, impatiens Mazzarineæ cunctationis, in hoc ſolũ intendit, vt Regem Lutetiã alliceret, cujus efficaci Suadelę Regina dedit manus, multũ reluctante Cardinali, qui nõ poterat niſi Lutetiæ perire, extra vrbẽ ſemper de Aureliano, & factione triumphaturus. Cum Principes in carcerẽ compegit, cum non ſpõte, ſed per vim illatã, eos liberavit, cum Chevreuſiæ credidit, redeũdo in vrbẽ, & poſtea ex regno diſcedẽdo, & tandẽ, cũ Corinthio galeri decus procuravit; Illi mens, toties recta, obnubilavit; Hæc omnia in Reginæ gratiã, ad quæ poſteà oculos retorſit, & ægrè feciſſe credit⁹ eſt

Carlota Monmorancia Condei Mater, hoc rerum cardine, deceſſit, incertum mœrore, an ſuo fato. Ex favore, vel invidiâ, diviſa mulieri fama, moribus æquitas, aliquando conſtitit, Formæ cura ſemper; Nulla patientiæ conſuetudo, etſi non infrequens illi ſors calamitatum, Vaniſſimo numini pluſquã vlla feminarũ indulſit, inter pauciſſima prudentiæ momẽta, ſapientiæ tamen imagini ſemper paruit; Sed plura alibi de femina principe à me dicta ſunt.

Obijt eodẽ fere tẽpore, Claudius Memmius Avoſſius, quinquageſimũ quintũ ætatis annũ vix egreſſus, brevi circulo tantã virtutũ copiã cõplexus, quãtã vix vllus Togatorũ apud Gallos; A primo auſpicamẽto publicæ lucis, præcipua direxit ad famã, quã rarâ indole ſtatim benignã cõſecutus eſt, & inoffenſo rectitudinis tenore, ac ingẽtibus meritis ad vltimũ culmen perduxit, per Italiã, Germaniã, ac vltimos hominũ Cimbros, & Sarmatas, Gottos, ac Vandalos, prædicatiſſimis legationib⁹ inclyt⁹; quibus natos ad prælia populos arbitrio ſuo cõciliavit. Ad vltimũ in Cõventu Monaſterienſi, & Oſnabrugenſi ea præſtitit, Paci Sanciendæ, indu-

induſtriâ, ſollertiâ, & vi animi, vt per eum certè non ſteterit, quin immenſo operi glorioſum corollarium imponeretur; Equeſtrem dignitatem Regni primariam, à Regis promiſſo expectans, interim Præfecturâ ærarij donatus eſt, quâ claro fortique exemplo, ſe ſponte abdicavit, puris manibus, ſordibus invictus, & recti pervicax; Anxia poſteritas quæret, ex quâ gente effulſit, viva illa imago honeſti? ex Memmia, dicam, quæ avulſo vno aut altero, metallo ſimili æternùm frondeſcit, læta ſemper virtutum ſeges, antiquam nec litigioſam nobilitatem, morum ſplendore quotidie illuſtrans.

Nunc ad extera, quæ in perniciem Galliæ, in Italia, Belgio, & præſertim, Catalaunia, invaleſcebant, ibi enim Flixium ad Iberum flumen arx magni momenti, & Tortoſam maritimam vrbem, Miravetum, & Falſetum ac alia loca nobis Mortara eripuit. Fuit ille dux exercitus Hiſpanici, qui quinque millia equitum, & ſimul peditum non exceſſit, ſed tam invalidæ erant tunc Galliæ vires, & tanta penuria omnium rerum, vt

P

Mercurius, Prorex ad extrema adactus, coactus ſit redire, relicto Sanmegrino Provinciæ, & belli curâ, Balthazare vtcunque ſecundante.

Hæc omnia accepta referuntur Fondæ Pariſinæ, quam infamiæ notam nulla dies abolebit. In tantâ rerum calamitate, per totum tractum Catalaunicum, Militi noſtro, nec animus, nec obſequium, nec pecunia ſuppetebat. Arcibus impoſiti, more Gallico, adjacentia populari, & vaſtare, & cùm omnia corraſiſſent, extremam quaſi animam exigere, inde deſperatio, quæ ignaviſſimo fortitudinem addit. Ioſephus Margaretus vbique conſilio, & vigili cura opitulari, mille inſidias ab Hiſpanis ſtructas, exire. Quid faceret tam perditis, & afflictis rebus? Nullus noſtratium incorruptiorem fidem Galliæ præſtitit, hoc Margareto, quem poſteà vidimus extorrem, peregrinum cœlnm ducere, ſolis aduerſis paſtum, & immortali in Iberos odio, ſpe veniæ ſive ſpretâ, ſive nullâ

In Picardiâ nihil Hiſpanus invaſit, niſi loca imbellia, & obnoxia primo occu-

panti; nam Laodunum, & Sueſſiones ſola auctoritas Eſtreenſis Polemarchi, aduerſus vim hoſtilem, intacta ſervavit; Brennæ Fuenſaldagnius, aliquandiu ſubſtitit, infenſans pabula, nam quid aliud, ab eo patratum?

Pralinus in Campaniâ Remos tuitus eſt; Nihil in vicinia, præter deſolationẽ villarũ, damni illatum, ſi Hoquincurtij, magis quærendis, quam cavẽdis periculis idonei, vnicum caſum excipias; Sed notiora iſta, meo ſtilo non egẽt. Percrebreſcente famâ de rebus in Aquitaniâ proſperè geſtis, Leopoldus, cum equitatus parte, Bruxellas properè ſe recepit, ne cedere minus decore, ſub ipsũ Regis adventũ, videretur.

Interim Ioioſius Granpreus, Mozomij ad Moſam inter Stenacum & Sedanum Præfectus, maiori animo, quam mente, partes, Condæi feruidè, vt ſolet omnia, amplexatus, in hoc deceptus erat, quod nudâ tantum perſonâ res Principis auxerat, Mozomio in obſequio Regio perſeverante, ruptâ gubernatori fide; Ille ferox, manu, & ſubito Conſilio præceps non ſatis concoquens præſidji audaciam, eam vindicare ſa-

tagit, ac Fuenſaldagnium cum Gamarra, ad Mozomij obſidionem impellit, quo capto, nihilominus à cauto Hiſpano, non recepit præfecturam. Inde ægreſcens, & à Condæo liberato, non ex merito habitus, gratiâ regis, & Mozomio ſuo, per Fabertum deprecatorem, potitus eſt; Poſt non vno fortitudinis documento, oſtendit quantum virtutis in Granpreo, directâ acie, in agminibus, in eruptionibus, & vbique, quaſi deeſſet fortunæ deſtruendi locus, vltra fortem temerarius, & felix, vel ſolo Silleriaco prœlio adverſus Condæanos.

Poſt ſucceſſum Mozomij, Turenius inter Moſam & Axonam, per hiberna exercitum lacerum deducit, Fuenſaldagnius diſcedit, (Conſultius erat vnitim hybernare) nullâ in Gallia expeditione factâ, quæ pondus eſſet aut momentum rerum; nam quid nugacius, per apparatum faſtoſum, de populatione ruſticorum, de Cataleto, Rethelio, & Mozomio triumphaſſe.

Quanta trepidatione ingreſſi Hiſpani, tantâ alacritate diſceſſere, relicto Turenio, & Ga-

mara , qui brevi pœnas dedere infauſtæ manſionis ; Nec oſtentus ille vanus , aut Principes liberavit , aut auxit animos corruptæ fidei, aut fondæ profuit, ſed tantùm ſcenæ rerum inſervijt , parvâ clade in mixturâ Aquitanitaci ſucceſſus.

Aula lutetiæ redditur, vbi omnia præcipitia; Mazzarinus peſtifero reditu agnito, ſatius duxit, repulſis externis, quod alienum eſſet, vincere, quam quod erat domeſticum, ſuperare.

Remos, cadente Novemb. An. 1650. adventat magnâ belli pompâ ; exercitus duodecim millium erat, lectiſſima manus, Dux Pralinus fuit, ſemper ſtrenuus & fidelis (& neſcio an geſtis viri, paſſim claris, præmia, vnquam digna data ſint.)

Obſidio Rechelıana decernitur. *Vrbecula eſt, ad Axonam varietate fortunæ, potius quam aliâ re , famoſa ; dominos mutavit toties dominis, & hoſtes hoſtibus , tanquam pila alternis jactata ; felix vbertate ſoli ; ibi ſemper diſſidentium prima Caſtra; bello natam ſilices vivi, quibus ſtrata, indicant.* Ioannes Delipontius Nepolitanus ducentis Equitibus, & mille quin-

licet ſpatio, per lineas æquediſtantes incedere; Quiſque loci opportunitatem quærere, Turenius expectare Lotharingos, quorum adventu roboratus, non amplius tergiverſari, ſed fortunæ ſummam rerum committere.

Dies erat Decembris quintus decimus, Ann. *1650*. ſtipato nubibus cœlo, Pagus proximus, decretoriæ planitiei, Sompius vulgo dicitur, mapalia rectius diceres. Apud Turenium Equitatus ad quinque; Peditatus ad quatuor millia accedebat; Lotharingi per Lignevilleum, & Fougeum Sabaudum, Valones per San-Mariam, Germani per Lanavum regebantur. Aderant & Galli rebelles; Præcedebant, Croatæ Ferentarij, Rozarij ſunt Romanorum,) qui levi armatura prælium primi committunt, vt ante pluvias, cælum rorare ſolet. In fronte ſex tormenta locata, vt juſtum prælium dici poſſet.

Acies Gallorum perite inſtructa, & flos fuit veteranæ militiæ, inter quam maximè inſignes, Villequierius & Hoquincurtius, Navallius, Manicampius, Pradellus, Invilleus, ac non pauci alij vſu belli exer-

citu, ad decem millia aſcendit moles vniverſa, cum ſuis tormentis; ea fuere leviora Pralinus in alæ dextræ fronte conſpicuus mandata partiebatur; Turenius, ſicut ejus mos, alæ ſuæ ſiniſtræ pæerat; Præcipuus conflictus ad dextram noſtram vbi perijt filius Pralini, magna indole virtutum; Duraſſius, & Bouttevilleus cum Beauvoſſio, & Montolierio penetrarunt primo impetu, omnia noſtra, vſque ad tormentorum ſtationes, Manicampius Lotharingos primus rupit. Supervenit Villequierius, qui magnum pondus addidit victoriæ nutanti & incertæ. Lanaus qui quinque cohortibus Germanicis imperitabat, captus, cæſo equo, terrori ſuis fuit, & hîc cœpit mutari anceps anteà rerum facies; capti eodem momento Lignevilleus, & Fongeus Lotharingis ſuis cedendi occaſionem præbuere, Tunc manifeſte inclinavit in Gallos victoria; quippe Turenius vulnerato Equo, nihil expeditè amplius agere, quinimmo parùm abfuit, quin vivus in manus hoſtium pervenerit, & feciſſet, niſi beneficio Equi com-

commodati, evaſiſſet, per dolum, ſe Gallum profeſſus. Quicquid in vtraque ala Turenij erat, captum, aut cæſum, & ſola, illius cohors ad extremum duravit. Captivi facti Bouttevilleus, Gamarra, Lignevilleus Sanquintinus, Hocourtius, timbalis & ſignis amiſſis; In acie Gallorum præter Pralini Filium, Alvimarius, Corvaldius, Valeus, Benſius, & Frater Roſæ periere, ac quingenti circiter ex gregario milite.

Turenius, per Barleducum, Stenacum ſe recepit ad Longavilleam, quæ conſcia cladis acceptæ, etſi merens, Fortiter tamen per Leopoldum oblata, recuſabat, id eſt Aſylum apud Belgas. Interim Caſtellum Porcinum, Aſilium, Quatrocampium, Bouzancium, Guncourcium, Carbonum, Beaumontium, & ſimilia vltra Axonam ab Hiſpanis occupata, ſponte ad ſuos Gallos, rediere. Seneterreus per Lotharingiam latè dominari, non paucis vrbeculis & oppidis in poteſtatem ſuam redactis.

Talem exitum habuit pugna Retheliaca, vbi conſilia Cardinalis, & virtus Pralini

triumpharunt, ad invidiam, quæ ſtatim ſecuta agminatim, omnia Mazzarinea evertit, ita ſolertia ſolet, Fortunæ vt plurimum occumbere.

Victoriæ amplificandæ, & pluribus munimentis comparandis, Polemarchatus gregarius factus eſt, & quaſi fuſus in examen. Villequierius Aumontius poſtea dictus, Hoquincurtius, Seneterreus, & in gratiam Aureliani Ferteus Imbauſſius, dignitate inſigniti. Granceus offenſus, quod non permixtum ſe videret gregi polemarchorum, Gravelinam, in præfecturam ſuam ſeceſſit, multa minatus, quibus poſtea, annitente Aureliano, voti ſummam conſecutus eſt, ne alioquin Gravelina periclitaretur, Aurelianici triumphi ſumma caputque.

Inoleverat id moris, cuncta per minas impetrandi, nec alia, tunc temporis, ad opes & honores, paratior via. Hæc, vt ſimilia, in Galliam induxit, non tam ſæcli calamitas, quam effrenis licentia Aulæ, illo præſertim tempore ſuperbientis. Mazzarinus oppreſſus omnia polliceri, dummodo,

tantillo ſpatio, ſe ab ærumnis vindicaret, molli ad negandum Fronte, atque vt aqua in lævi ligno aut lapide facile ducentis digitos ſequitur, ſic Ille petitiones, quarum nullus finis; quotis Gallus ſeſſorem ſentit invalidum; abutitur ſine modo lenitate Regentis, à fiduciâ veniæ, factâ peccandi licentiâ. Non regitur niſi metu, populus levis, nec vllus mortalium intrariùs novit in dolem gentis, Armando Richelio, primo auctore Galliæ capiſtrandæ, & repertore terroris.

Triſtiora Mazzarino fuere, à victoriâ, quam à bello diſcrimina; Factio lutetiæ ſævior, ſed id per arcana conſilia; nuſquam effutire aliquid, aut impremeditatè loqui, vbique altum ſilentium, aut verba inſidioſa, pejora ſilentio; qui attocius Mazzarino nocebant, ipſi inclinatiores videri; eum vocare in aulam, percepturum fructum victoriarum; & quæ artium Aulicarum, ars eſt pervicaciſſima, amicitiam fingere, odio atrociorem, vt maligna inſerentibus ineſſet major fides, timendum virus, ab ijs præ-

ſertim qui conſilijs incubant, & viſceribus hærent.

Subolvere artes Cardinali ſagaci, ſed aut Reginæ invaletudo, aut fati malignitas vltimo Decembris 1650. in vrbem, reduxit vbi ſola ſucceſſuum ſeries, illi exitio fuit, vt Athenis, per oſtraciſmum mulctatis.

Senatus, qui hactenus ſibi temperaverat; Aurelianus, qui nolebat expulſum Mazzarinum, Fonda, quæ tanquam ſpeciem & inutile ſimulacrum eum retinere, ſuæ putabat intereſſe, vno impetu, virum adoriuntur.

Talis omnis commotio fatalis ſemper eſt, nec poteſt vllâ normâ comprimi, aut cohiberi. Argumentum ſeceſſionis liberatio principum; quam quiſque optat non vno obtentu. Corinthius erat ſpiritus vitalis, quem totus cœtus tunc trahebat; ſolus annitebatur, non vt principibus libertas conſtaret, ſed lutetiam deducerentur, cuſtodiâ minus arctâ, vt poſtea, expulſo Mazzarino pro libitu, aut ipſe liberaret captivos, aut, ſtrictius detineret; ita Fondæ, Senatui, Aureliano demùm, juvante etiam Cheureuſiâ,

ſe inſinuaret, vt facile princeps partium eſſet, & galerum, per turbida brevi adepturus, ſuppremum miniſterium per turbidiora adipiſceretur; quaſi Gallia ad ſui regimen æternum purpurâ indigeret, quæ decentius Romam ad proprium larem ablegaretur.

Aurelianus per Corinthium, vt plurimùm, Senatum adire, rata facere, quæ ſuo nomine proferret, etſi interdum ea audaciter, quæ nec cum gravitate audientium, nec cum charactere dicentis convenirent; etiam aſperare conventum, in Mazzarinum, à quo referebat Cromvelios & Farfaxios Senatores viros bonos dici, qui tantùm devij, à ſenſu aulico, bono publico attendebant; inde captata occaſione criminandi & decernendi in Cardinalem auctorem, vt ajebat, malorum omnium; ſemper liberationis Principum obductâ laruâ; Non ſemel à Regina prohibiti tales cœtus, ſemper retenti, & facti frequentiores. Aurelianus ipſe, & domus & conjugis immemor inpranſus, ſolidos dies dare Senatui, vrgere eliminationem Mazzarini, & ſine fine captivorum liberta-

tem. A Reginâ autem, quod hactenus non factum, diſparari, non amplius ei adeſſe, nec precibus vllis impelli, vt vel alloquio eam dignaretur, donec libertate donati Principes, & pulſus bona fide vltra regni fines Mazzarinus; Senatus per ſupplicia monita, idem Reginæ inculcare, ſed Moleus Princeps Senatus graviter, & facundè apud eam peroravit; *Non amplius tergiuerſandum, nec nectendus vlterius moras; Illuſtres Captiuos liberandos, nec cæcis tenebris diutius poſſe detineri, abſque jacturâ Gallici obſequij, cujus profuga jam ſpecies, in apertam rebellionem erumpebat, niſi proſpiceretur imminentibus malis; Non æquum nec decorum Regis Patruum, cedere advenæ, alterutri diſcedendum; Satius autem peregrinum cauſam diſcordiarum nullâ vi adhuc illatâ illæſum abire; Quam Ducem Aurelianum, non amplius intereſſe Conſilijs, & omnia ſuſque deque verti.*

His auditis non vltra de diſceſſu Cardinalis deliberatum. Optimates Regiarum partium ſe te offerre, quaſi vi armata, & immiſſis copijs aſſerendus eſſet Mazzarinus,

qui hæc omnia fluxa reputavit; Nec ſapiens fidet vnquam talibus promiſſis, rebus adverſis, ſemper évaneſcentibus.

Cubovilio, quod oppidum eſt Normandiæ, Havrâ non procul, litteræ à tribus Principibus ad Senatum exaratæ, & redditæ, quibus Illuſtres Captivi proculcatas leges, & inania jura invocabant. Pariter & ſupplices libelli à Condeana & Longavillei filia, patribus oblati; qui arbitri tunc fuere Galliæ diſſidentis. Aſſeclæ principum animos ſumere à ſucceſſu, & moliri tractationes, quod mirum, ſecretas, in vrbe nihil tacente, quarum ſumma fuit. Liberandos quoquo modo Principes, Matrimonium Anguiani Condei Filij, cum Alenconia Aureliani Secundogenita & Contij cum Chevreuſiæ nata vnica, Galerum Corinthio procurandum, & quod caput eſt, Mazzarinum ablegandum. Hæc omnia curavit Corinthius ab Aureliano ſubſcribi, Beaufortio inſcio, effuſuro alioquin in Monbazoniæ ſinum, omne arcanum, quod poſtea penetratum aſtutiâ Cardinalis, funditus & captivos, ante

libertatem, & machinam rerum inchoaturos, evertebat.

Hæc omnia Hauram ſingulis horis perferebantur, & reſponſa Condei referebantur Lutetiam, quaſi plena libertas captivorum jam eſſet, commercio non permiſſo, ſed indicto, pretio occupatis famulis, medicis, & cuſtodiæ Principum appoſitis, Barrio ſollicito ſed ignaro, & magno conatu nihil agente. Quis non mirabitur tantam taciturnitatem in gente effutitrice; &, quod demet miraculo fidem, id per feminas perpetrari, non ſolum effectrices voluptatum, ſed amicitiæ fautrices, in hoc negotio fideliſſimas; Res prodigioſa! nam quid non lubricum, à tam lubrico ſexu, inter tot ſubſeſſores alieni Matrimonij, & blanditias, quæ maximè ad muliebre ingenium, efficaces preces ſunt.

Reginæ ſcopus, differre, protrahere ad pubertatem Regis, quâ omnia aut rata, aut invalida futura; Aureliani, conjugis, & Filiæ grandis, liberare Principes, coercendo non extinguendo Mazzarino. Eadem mens

Senatus

Senatus & Fondæ. Solus Corinthius peſſumdare fonditus Mazzarinum, & per galerum dominari. Caſtellonovus in omnia recté faciendi, quam vllius emolumenti cupidus, & cujus carcer honoratior ſucceſſorum imperio fuit, non poterat pati Reginæ vilipendium! ideò advocatis amicis Principum, æquas propoſuit conditiones quibus libertatem ſoli Regi, non factioni deberent. Excepta hæc & æqui bonique conſulta, quippe metu, ne Aurelianus pulſo Mazzarino, rerum potens, per conſilia Corinthij, non ſeriò liberationi detentorum incumberet, ſatius forſan ducens, in quibus rebus primus & ſolus eſſe deberet, non ſocium Condeum adjungere.

Sed hæc omnia fruſtrà, quia Cardinalis forſan præcipiti feſtinatione, vt quidam voluere, omnia antevertit, & abijt, ac Principes per ſe liberavit, vt ſequenti libro fuſius narrabitur.

Nihil autem efficacius Mazzarinum, ad diſceſſum impulit, quam vrbis commotæ ſpecies. Æſtuabat illud mare populi fre-

mentis; atquè in his, vt præteritis ſeditionibus, hæc vis Plebis fuit, vt grande fieret omnium rerum momentum. In hoc igitur annitendum, ne vnquam excitetur, cum ſemel excitata, nullas habenas audiat; Sed quid eſt, quæret peregrinus aliquis, quod Plebs, quod Vrbs in hac parte vocatur? Frequentia illa quæ Lutetiæ viſitur, cui vix immenſa tecta ſufficiunt; Maxima pars illius turbæ, patriâ caret; Incolæ exteri ſunt. Iube hos omnes ad nomen citari & vnde domo quiſque ſit, pete, Videbis relictis ſedibus veniſſe confertim in Vrbem, quæ nulli ſe negans, facta eſt totius terræ patria communis, per lutum illud ſcitè mixtum, quia ibi ingentia præmia virtutibus, majora vitijs ponuntur.

LIBRI QVINTI

FINIS.

(*⁎) [:§:] *⁎ [:§:] ⁎* [:§:] *⁎ [:§:] *⁎ [:§:] (*⁎)

BENIAMINI PRIOLI DE REBVS GALLICIS, HISTORIARVM LIBER SEXTVS.

A liberatione Principum, & diſceſſu MaZzarini, non ſequuta alma fauſtitas, vt ſperabatur: Nec Publica Res jactata, ideò conſtituta eſt, ſed omnia graviora. Condeus Regimen & Miniſtros culpat, & abdicat. Aquitaniæ Præfecturam, ſpretâ tunc Burgundiâ, extorquet; Sedem aptam ſic eligens motui futuro. Secedit, Civiles tumultus recrudeſcunt, & oritur tertium bellum Burdegalicum. Inde revocatur MaZZarinus, ſcilicet ſuppetiaturus, Regi per factionem iterum laboranti. Procuratur ab invidis, Cardinali decus, infortunij loco.

IMPETV victis proborum conſilijs, neceſſaria ſpecioſis præponens, Tempori & Rebus ſe ſubduxit Mazzarinus, quem exegiſſe ex Galliâ; ingens factioni victoria fuit; quippe

qui genij ſui magnitudine partes Regias hactenus extulerat, & quo extincto, vel abſente, faciliora omnia à Reginâ ſperabantur; Hinc omni metu remoto, non gradu, ſed præcipiti curſu, ab obſequio deſcitum, ad omnem libertatem conversâ civitate; ita vt quæ cogere ſe putabat poſſe, rogare non amplius ſuſtineret.

Ad Sextum Februarij menſis, Ann. 1651. nocte illuni, furtivo egreſſu, diſſimilem dignitati indutus habitum, ducentis circiter equitibus ſtipatus, Cardinalis, Equo vectus, apud Fanum Sancti Germani ſe recepit, viæ duce Harcurtio, Aulicæ potentiæ ſemper miniſtro; Diem immoratus; varijs conſilijs & rumoribus, qui Lutetia afferebantur, auditis, & ſpretis; Hauram verſus, per mediam Neuſtriam, magnifico comitatu populis ſpectantibus, iter inſtituit; Eadem oris conſtantia, quæ valenti adfuerat, abeuntem comitabatur; *Nullum magni animi certius indicium quàm non cedere ad incurrentem & adverſantem aliquam ſortem.*

Sine vlla oſtentatione agendi, vt ejus mos,

quæ agenda erant, curaverat ; moribus vigore ac lenitate ita mixtis , vt nullus tranquillitatem validius diligeret , aut facilius ſufficeret tempeſtati ; Vbi res vigiliam exigeret , ſemper exſomnis ; Tantum in illo , diſcordante fortunâ , vt cui modo ad victorias, terra defuiſſe videretur, deeſſet perfugium & Aſyli locus ; Ac , quod non credibile, inter tot devinctos ; Pauci opem præberent! *Quis vllam Calamitoſis putat gratiam deberi, aut in adverſis beneficiorum ſervat memoriam , aut quando fortuna non mutat fidem* ? Si quis fructum ex eo tuliſſet , invidiam in auctorem relegare, cenſereque , æquum , quæ acceperat à Mazzarino , retinere, Mazzarinum autem , qui dederat, abire, aut perire.

Sed neque Lutetia ſecuram ſe ſperarabat, ſi nomen vſquam ſtantis maneret Cardinalis ; In omnes ſemper venturus , ab omnibus timebatur ; & ad augendam invidiam ſimulabatur metus ; Ergo Senatus per decreta ſævire, vt regno prorſus eliminaretur , & continuis actionibus , memoriæ exeuntis , perpetuas notas inurere , plebes continua

rabie lacerare; adeò partium certaminibus orta illa odia, vltra metum durant qui nullus tamen amplius ab illo imminebat. Primum facinus fuit; Regem ac Reginam acri cuſtodiâ tenere, ne tanquam aſſecuturi Mazzarinum, fraude aliquâ, exitu diſſimulato, evaderent. Penes Aurelianum ſumma poteſtas, qui nullis Regentis precibus adduci potuit, vt Conſilio intereſſet; negans hoc ſe præſtiturum, niſi principibus è carcere eductis; quod fideliter primis diebus exſecutus eſt; Seu Corinthio mentem Gaſtonis, cæterâ labilem, firmante, ſeu Gaſto ipſe, qui toties luerat levitatis pœnas; adverſus exitiale malum, ſe aliquot dierum fortitudine, muniviſſet. Chevreuſia mille artes exercere, nunc in gratiam captivorum, tanquam futura ſocrûs; Nunc Aureliano per ſe, nunc per Corinthium, & Caſtellonovum! Nunc largam ſe Mazzarino præbere, Cujus abitionis maxima fuerat conciliatrix, tanquam, hoc lenocinio opus foret ad mentem Aureliani, obſequio ſemper contenti, molliendam aut faſcinandam; Sic Aula Gallica tunc rege-

batur; Pluſquam vllus Mortalium, hæc Cardinalis & ſimilia pervidit; ex profonda indagine ejuſmodi indolis, omnia tandem conſecutus.

Harcurtius à Sancto Germano, Lutetiam rediit, & fere plebis furore oppreſſus eſt, non tam quod Mazzarino in abitu fidam operam navaſſet, quàm quòd de naviculâ conducenda egiſſet cum nautis, peſſimo hominum genere, qui re evulgatâ non levem tumultum excitavere, quaſi Regi & Reginæ evadendi via pararetur; id ſcilicet nautarum valde, intererat! Mancinus Mazzarini nepos avunculum aſſecutus eſt, Neptes furtim elapſæ, Hoquincurtiæ fidei traditæ, Peronam deductæ ſunt, ſic tanquam vno loco iacere domûs ruina non poſſet; toto orbe ſpargitur.

Non adeò tamen virtutum ſterile tempus fuit, vt non aliquorum ſe prodiderit contumax fides Regi & Reginæ ſervata, præſertim quorum cauſa, non Mazzarini erat; inſtigante privato emolumento, vt eventus adſtipulatus eſt; Sed omnibus, etiam fa-

ctioſis, quicquid hi & illi, aut occultè, aut tumultuando, adipiſci geſtiebant, quietis, per Mazzarinum Regina obtuliſſet; *At difficilis Gallis vt cunque conceptæ ſpei mora eſt, ideo à rectis in devia, à deuijs in prava, à pravis in præcipitia cito apud illos pervenitur.*

Non cinctus eâ coronâ, non ſtipatus eâ frequentia, quâ ſolebat, Neuſtricum iter emenſus eſt Cardinalis; Illi tamen adfuere Deſtradius, Pleſſeus, Belıereus, ac viginti circiter non vulgaris nobilitatis, cum ducentûm equitûm ala, quæ à Paluauſſio regebatur; Injuſſi comites, aliquid, expiſcaturi à profugo, non-nulli per inquiſitionem, paucicurâ; Iactare omnes adita in egreſſu pericula, à plumbeâ, ex ædibus Aurelianæ, grandinatione; *Pene,* aiebant *excuſſi fuimus ab equis & MaZZarini, per opprobrium vocitati*, Ronſerolius capite faſciato, in conſpectu crebro Mazzarini, mane & veſpere, etſi nullum erat vulnus, tamen illud nullum ſollicitè curare; oſtentui glorioſo. Varii vltrò citròque ſermones; Alii, *Havram rectà petere Cardınalem, vt ſe cum principibus inclu-*

includeret, pacta ex commodo ſanciturum; Alij *Vt eos ſine morâ educeret, Lutetiam confeſtim rediturus;* Alij *Vt quidem liberaret, ſed ipſe in arce Haureâ remaneret, donec turbæ conſileſcerent atque iræ lenirent;* & hoc propius vero, Quiſque autem pro ſuo ſenſu, & forſan non pro ſenſu, ſed per ſimulationem. Ad tertiam metationem cultus in Mazzarinum obſoleſcere, neque enim Gallorum eſt, niſi eos ſeverè habeas, diu in obſequio permanere. Pro præſenti ſorte blandus in omnes Cardinalis, ideoque ſtatim deſpectui, perrumpi, non intrari ejus cubiculum, tumultuariè menſæ adſidere, rapere non ſumere cibos, garrire, ac ſe mutuò interpellare, qui antea humillimi aſſentatores; Eques laſcivire, & in oblatos greges,& armenta graſſari; Neuſtrii, vel minimam damni ſpeciem ferre indociles, armari, & de pecore abacto ad Mazzarinum querelas deferre; Hæc tunc præcipua viri cura, qui repente per Palvauſſium reddi rapta jubebat, aut damnum ſarciri ex æquo; malignè parebatur.

Singulis diebus à Reginâ litteræ quibus

bono animo eſſe jubebatur, & de reditu, ipſius Regis manu, certior fiebat; de quo nec Mazzarinus vnquam dubitavit, ea erat fati fiducia & fortunæ ſecuritas quæ ſe, vt ajebat, tantis auctibus, ad tale faſtigium non extulerat, vt medio curſu abijceret, propter innocentes pro Rege cum æmulis contentiones; Nec falsò ſe vnquam aliquid auguratum, aſſerebat.

Interim in vrbe Aurelianus pro libertate Principum ſtrenuè agere, & vnitim cum Senatu, & Fonditoribus evincere, vt nullâ morâ, cum mandatis Regis & Reginæ, & litteris, vt vocant, Sigilli, Rupifoucaldius, Vrillierius, Violeus, & Comingius, delegarentur ad principes liberandos, quibus emiſſis, Tunc Aurelianus Regi, Reginæ & conſilio interfuit, ac præfuit, poſtquam per Senatus decretum, conſentiente Reginâ, rigidè caviſſet de diceſſu irreduci irrevocabilis Mazzarini, qui his auditis feſtinandum ratus, (ne delegati, qui iam in viâ erant, liberatorum principum meritum, in ſe derivarent,) Hauram decimo-tertio

Februarii 1650. manè pervenit. Iam, vt di-ctum, Gramontius, Lioneus, & nomine Aureliani, Goulaſſius præceſſerant ſpeculaturi Condeum, obtentu liberationis. Ille mille modis & artibus, præter arcanas notas, certior in dies fiebat, non ſolùm de ſummâ rerum ſed de reculis minutiſſimis; Iam non carcer Haura, ſed apertæ nundinæ, ita omne genus mercium emebatur, & vendebatur, Barrio cuſtodiæ incubante, nec ſtolido nec conſcio, ſed ſepto Corruptorum, grege. Non de libertate amplius agi, ſed de merito & præmio liberationis, quod quiſque ſibi arrogabat. *Si quis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciebat aurea, defecerit inaurare, quod iſti petebant; aut ſi implueret Condeus aureum imbrem, non fuerit par expectatæ ſolutioni.* Hæc fuere verba Mazzarini, Ac reverà facilè fuit coniectare Principi, extra carcerem, quidem brevi futurum, includendum arctiori, per petacitatem; Graviſſimum onus erat Chevreuſia, propter promiſſos hymenæos, id eſt Contii cum filia Matrimonium, de quo in animo Condei, ne ſuſ-

picio quidem fuit vnquam. Quiſque captivorum merces fiebat ſuæ libertatis, Factio vniverſa, diverſiſſimas mentes ſub vno in Mazzarinum odio, componebat; cuius animus in Condeum fuerat ſemper pronus; Nonnullos Cardinalis validius amavit, neminem validius æſtimavit; Princeps potentiâ ſuâ ad impotentiam vſus, res proprias evertit, ac eo nomine, quod ſe timeri credebat, averſatus per contemptum aut per diffidentiam, omnia oblata; immedicabile vlcus, cauſa tot malorum.

Mazzarinus equitatu in proximos pagos diſtributo cum familiâ Hauram intravit; Arcem ſolus cum Paluauſſio & me ſubijt; Terrâ marique exploſa tormenta in intrantis cultum. Lioneus ad tertium lapidem præceſſerat opportuna ſine dubio moniturus, Barrius ad Vrbis, Gramontius ad Portam Arcis obviavit; Collatis conſilijs, poſtmodum Cardinalis ocreatus & palliatus ad cubiculum principum deducitur. Quibus blandè & reverenter ſalutatis, Reginæ, Barrio litteras tradit, quarum Sententia, *Vt omnia ex*

mandato Cardinalis pro principum libertate exſequeretur; Tum obverſus ad Condeum; *Libertatem*, inquit, *per me, Regina tibi donat; Obliviſcere carceris, perge Regem & Reginam amare & me tibi æternùm addictum.* Reſpondit, Condeus, *ſe gratias Reginæ agere ob ſibi ſui jura reddita. Se regis, & regni commoda promoturum, vt olim fecerat, MaZZarino autem devinctum, & omnis injuriæ immemorem;* Cum Condeus aſpiceret Cardinalem, Cardinalis Condeum, alter alteri poterat eſſe ſolatio. Vix hora, ante Meridiem decima appetebat; Cum omnes menſæ aſſident. Mazzarinus mero cyatho defuſo, reditum principum in Aulam proſequutus eſt; Illi viciſſim, Lyei latices libare Mazzarino; Menſa brevis fuit & prandium perfunctorium; Mazzarino quaſi extrudente, ne per adventitiam, appropinquantis delegationis, beneficium, jam libertatis acceptæ, corrumperetur; Longavilleus primus, hinc Contius exijt, vterque in Gramontij rhedam ſe præcipiti greſſu, conjecit. Condeus in cubiculo carcerario, (à tribus lectis, tri-

clinium poterat dici) cum Cardinali aliquandiu remanſit. Multa vltrò citròque; Summa verborum Mazzarini hæc fuit; *Aurelianum cauſam carceris fuiſſe, Corinthio procurante, cæterùm, non poſſe Condeum conſultiùs agere, quam Regi & Reginæ ſe totum mancipare, abolendæ factioni. Quicquid munitum in Galliâ per clientelas Mazzarini regebatur, id omne Condei fore, dummodò, ipſe Condeus, Regis & Reginæ foret.* Mercurium & Eſpernonium, deſtinatâ mentione, commendavit; Cæterum de ſumma rerum cum Lioneo, ſi placeret, ageret, cui arcanos ſenſus crediderat. Ex illo, penes Lioneum, fuit ſumma poteſtas, laboris ac fidei capaciſſimum, actu otioſis ſimillimum, vultu vitaque ſemper tranquillum, animo exſomnem; Hunc Mazzarinus, per omnia, ſingularem onerum adjutorem habuit. Comitatus principem Cardinalis, rhedæ impoſitum, ſalutatione decorâ ac pene ſubmiſsâ, proſequutus eſt. Condeus, nullo grati animi ſigno, diſceſſum Rhedario imperavit. Habuit in his omnibus noſtra mediocritas locum; nihil

imputo poſteritati, niſi oculis & auribus exploratum.

Per Hauram, inter populi plauſus, & bonbardarum ſtrepitus; Rheda Principibus, Gramontio & Goulaſſio plena, ibat ovans; Ad quartam Leucam, in Caſtello Gromenio, pernoctatum eſt; Eò advenere, quaſi momento indicto, Rupifoucaldius, Vrillereus, & Violeus; Amplexus & gaudia, fuere, & in cœnâ liberè potitatum. Lioneus curis Mazzarini gravidus, aſſequutus Principes, frigidiusculè exceptus, per pernices diſpoſitos equos, Reginæ ſe ſiſtit ſingula narraturus; Principes per Rothomagum, Magnium, Pontizaram, & Sancti Dionyſij fanum properè Lutetiam venere; quò propiores Vrbi, Mazzarini incurioſiores, & infenſiores notabantur; Toto itinere, multa obliquè, multa clarè, in ejus deſpectum & ludibrium; Nec Harcurtio parcebatur, qui per mediam Neuſtritiam, nullo hiſcente, ex Longavillei clientelis, Principes deduxerat, tanquam præfectus Mariſcallorum, ita vulgò dicitur.

Iam tunc emunctis ſubolvit, ea Condeum animo moliri, quæ neque cum tranquillitate publicâ, neque cum recentibus promiſſis, congruebant. Aurelianus magno comitatu obviam proceſſit, & rhedâ excedens, arctis complexibus, Condeum ſuo alligavit pectori, & ad Regem & Reginam repente in obſequium deduxit. Lætitia illius diei, concurſusque civitatis, tanquam redditis regno præſidijs, non verbis exprimi, & fortaſſe, vix mereri fidem poteſt. At vero Militi, conſpecto Condeo, elicitæ gaudio lacrimæ, ſalutationis novâ exſultatione, & contingendi cupiditate; *Videmus te, ô Princeps noſter, ſalvum recipimus; ego tecum in Flandria, tecum in Germaniâ, tecum in Hiſpaniâ, triumphavi, Te duce Danubij & Rheni agmina noſtra, percurſavere ripas; quas admirationis famâ conjunxiſti.* Omnibus, ſalutis, quietis, pacis, tranquillitatis ſpes certa refulgebat, adeò, vt nec plus ſperari potuerit, nec ſpei infelicius reſponderi.

In Aureliani ædibus, hac nocte cœnatum, vbi laxatis libertatis habenis, vini innumeri hauſtus

hauſtus ſumpti, deteſtationi Mazzarini, cui Hauræ incluſo, neque Barrij, neque militis ſatis obſequium competebat; Quippe, qui Barrius ab Eſguillionia penderet; Illa quidem à Rege, ſed ab Aureliano, & Senatu, ac Fondâ, ita preſſa, Vt tutò non poſſet diutius commodare hoſpitium Hauræ, Cum per decreta publica, omni ditione Gallicâ arceretur Cardinalis, nec cuiquam, ex præfectis arcium liceret, ſi verſoriam ad eos caperet; perfugium præbere. Nunc ſequitur, vt quæ Mazzarinus, & quæ æmuli geſſerint, ad ejus vſque reditum, fideliter & brevi vt meus mos, exſequar.

Vix, cum Lutetiâ exceſſit Cardinalis, ad ſumptus itineris pecunia ſuppetebat; Conquiſita vndiquaque, etiam ſuppellectilis parte oppigneratâ; ideò minus mirandum, ſi probatis anguſtijs, attentior ad rem, ab exilio fuerit; Accepto igitur, per fidos curſores pecuniario. Auxilio, poſt aliquot dies, componendo animo, & rebus, In Haureâ arce inſumptos, diſceſſit; & centum Equitibus ſtipatus Dorlantium petijt, quò Regina

Beringamium cum Ruvignio delegavit, monituros ſuo nomine, vt quàm properè fieri poſſet, Galliâ totâ, excederet; omnia eſſe in proclivi. Inter tot mala, nihil illi moleſtius, quàm, quòd Reginæ doloris cauſa eſſet. Tergiverſanter ſe viæ commiſit, fortiter poſtea omnia exſequuturus, anteactorum comparationem, magnanimitate vicit, ita vt potius feliciter de regno migrare, quam fugere videretur; Alſatiam aut Ditionem Electoris Colonienſis, animo verſabat, & interim per Peronam, Feram, Rethelium victoriâ nuper peragratum, & Barleducum, Cleromontii ſubſtitit, à Seneterreo, ſpretis Senatus decretis, honorificè exceptus; Ibi certior factus, de Colonienſis Archiepiſcopi prono in ſe animo; Talem ſeceſſum, Alſatiæ prætulit, & ideò Sedanum iter flexit, vbi à Faberto, Hoquincurtio, Navalio, Mondeiuſſio, Broglio opera fortis & fidelis exhibetur; Vt in Galliâ, Validâ manu, factioni, obſiſteret, nec cederet torrenti furioſorum. Ille arbitratus, (incertum an conſultò) defenſoribus iſtis tempus non

egere, gratias egit, pollicitus non perituram apud ſe oblatæ gratiæ memoriam; Nihil fert hæc vita dulcius, exhibito in adverſis affectu; Maluit tutò eſſe miſer, quàm in diſcrimen vocare afflictum iam regnum. Et quia non poterat Colonienſem agrum, niſi per Hiſpanica penetrare; Ab reginâ impetratâ veniâ, vt æquum & decorum, ac teſſeris à Leopoldo & Fuenſaldagnio acceptis, per Aquiſgranum rectum iter pergit; vbi in Fabium Cighium nuntium pontificium incidit, cum quo de pace varii ſermones; ſenſu diſcordi, vnde poſtea inter ipſos neſcio quo fermento, ægrimonia fuit. Miſſus fuerat Antonius Pedimantellus, Neoporti gubernator, cum Cohorte Croaticâ, qui honoris causâ Cardinalem comitaretur. Ab Hiſpanis omnia oblata, fidei labefactandæ, niſi in Virum fortem incidiſſent; De Pace etiam injecit Pedimantellus, quaſi Per Fatum ſancto operi deſtinatus; & forſan coaliturum erat negotium, niſi Sillerius à Condeo Bruxellam miſſus, tantum ſubtemen ab rupiſſet telæ jam exorſæ,

Inde Hiſpani à Condeo ingentia ſperare ; & credere Galliam in vltimâ fati lineâ. Abruptum igitur colloquium, ne inde Condeo ſuſpicio, quem jam ſibi devinctum, animus erat ligare fortioribus vinclis, ſcilicet lucrifacere, noſtra damna, vt ſolent Iberi, infelici ſemper exitu.

Feſſus viarum & curarum, Mazzarinus in Prætorium Electoris Colonienſis, Bruellium, ſalvus adventat ; Elector cum Primoribus è Clero, novum hoſpitem inviſit, orat rogatque, vtarur, quanta erat, ſuâ ditione; Bavaricæ domûs, æterna inſignia, Splendor & Comitas; Vtrumque experitur Mazzarinus, cum familiâ Cognatione & Tabulis naufragij. Æqualis Inquilinis, ex tali adventu lætitia, quæ tempore crevit, cum tantùm non vilioribus ſalutatis, quaſdam familiaritatis notas adderet ; Sed, quantum reſpectantium turba pateretur, latus ſuum crederet omnibus. Non ætas quemquam, non valetudo, non ſexus retardavit, quominus oculos inſolito ſpectaculo impleret ; Nam Cardinalitio cultu, non omiſſis

fortunæ ſuæ inſignibus, in templo frequens aderat. Parvuli noſcere, oſtentare juvenes, mirari Senes, Ægri quoque ad conſpectum ejus prorepere, anguſto tramite illi relicto.

Nos Bruellio relicto, cuius nullam poſteritatem pigebit, Lutetiam redeamus, vbi alta voce in concilio Regio longa Epiſtola Mazzarini perlecta eſt, ad Reginam & Briennæ Comitem, ab Epiſtolis & actibus Regiis. *Conſpiratione inimicorum, & invidiâ, oppreſſum, quatenus veritati & innocentiæ ſuæ, nuſquam locus eſſet, ſibi pulſo, & cum lacerâ familia extorri, licere conqueri, apud juſtiſſimam Reginarum; Quod nullum finem prævideret fortunæ ſævientis, Sed atrociora in dies ſibi ſperanda, Nunquam conſiſtere exempla, vnde cœperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem latiſſimè evagandi ſibi viam facere. Per implacabiles æmulos, aurâ illis favente, ſpoliatum ſe direptis omnibus, etiam ſævitum in ſuppellectilem, & cætera, quæ ornandæ Lutetiæ Româ advehi curaverat; Nihil à tantis laboribus, per tot annorum obſequium præter galerum, conſecutum quem & volens & libens redonabat; Nihil amplius quam latebram quærens abdendo dedecori;*

Sed fidem ſuam nullam vim tempeſtatis; libaturam, etſi manifeſto periculo obijceretur. Nonnullos flexit ad lenitatem Epiſtola efficax; Plures incendit, qui contemplati frequentiam ſuam, animos ab illâ ſumebant. Mazzarinus in Senatu plenis votis; *Reus læſæ majeſtatis, turbator publicæ quietis, hoſtis Galliæ pronuntiatur; quod Piraticam exercuerit, ex Miniſtro prædator factus, navium exterarum turbato ſic commercio; quòd Gallicam gaZam in ſuam Italiam tranſvexerit, quòd Reginæ auctor peſſimi ſemper conſilij, quod in rudimentum regnandi animum Regis ex ſuo formaſſet; Diſſimulatione vitia premens, Ejus mente nihil corruptius, quòd nihil eſſet, quo in præmium vlterius raperetur, nec ſi Peccet, Vllum tribunal, cui reddat rationem;* Severè cavetur, ne Gallorum vllus cum illo participet, pœnâ gravi indictâ, qui ſecus fecerit. Brouſſelius & Munierius electi qui ſagaci cura inveſtigarent in rationes, Mazzarini, & fiſco addicerent; Id quoque acceſſit, vt Sævitiæ cauſam Avaritia præberet. Sed quis putaret mixta profanis divina, & per Eccleſias plublicata monitoria, vt vo-

cant, quibus per excommunicationis minas; juberetur, quicquid compertum de Mazzarini jure, delegatis à Senatu revelari; Sed magna fides, fruſtra tentata, aut innocentia conſtitit. Bitaldus & Pitheus ad regni fines miſſi, vt per loca conſcia Mazzarinei tranſitûs, rimarentur, quid actum in ejus gratiam, & punirent convictos; Nullus nocens repertus aut incuriâ judicum, aut virtute ſuſpectorum. Sed factionis præcipuum negotium, ne Rex & Regina evaderent; Portæ Vrbis ante principum reditum, & paulò poſt, Reginæ conſenſu, ideo à civibus cuſtoditæ; Nihilominus ſingulis horis nova ſuſpicione percelli, omnia ancipiti metu ſuſpenſa aut ſimulata, ita vt nocte intempeſtâ, Regis & Reginæ ſomno fuerit invigilatum, ſaltem exploratum an lecto ineſſent. Ad augendam Mazzarini invidiam ſimulabatur, timeri; Non poterat inita ſocietas aliter ſe tueri; & vt verbo omnia abſolvam; Ne quid vnquam noſtris malis deeſſet, in quâ civitate olim virtutibus certatum, certabatur ſceleribus; Optimuſque ſibi videbatur, qui erat peſſimus;

Vbi à recto ſemel deerratum, in præceps cito pervenitur; Iactatio igitur erat, & fluctus; Ac nihil firmum, Vbi nihil alligatum ad ancoram publicæ ſalutis; Inſtaurabantur ludi, attamen ludi,quos inſtruebat ambitio & ſævitia. Mens immota factionis, Reginam ex axe depellere, & Res eò adigere, ut inſignis contingeret mutatio, ac turbido mari piſcaretur quidlibet, dum aliquid.

Per hæc & ſimilia Longavillea, vterque Bullioneus, & quæcunque ex illâ clientelâ, culpâ & pœnâ per Senatum abſoluuntur; Sed ante omnia, Principes injuſto carceri incluſi, pronuntiantur; Senatus Parienſis prærogativa eſt, ſontes, inſontes, & ruſus inſontes, ſontes facere; id eſt leges figere, atque refigere; & Gallicæ aulæ, eodem die, hoſtes, & intimis curis proximos habere; Decumani fluctus, & repente malacia; Ab origine gentis, hæc fuere, & erunt, Non mutantur elementa; & per hæc regnatur apud nos, & regnabitur, ſine fine; Nam ſolius Galliæ non futurum eſt cadaver.

Interim gravis fortuna incubabat Mazzarino,

zarino, de cujus reditu, per decreta, Reginâ aſſentiente, ſeverè cavetur; immò Senatus conſulto, non ſolùm Cardinales exteri, ſed indigenæ, & quacunque dignitate Eccleſiaſticâ aucti, à conſilio Regio arceantur, more apud ſapientiſſimos regnantium, (Venetos quis non intelligat?) recepto, qui tales à rebus ſuis fortiter & prudenter excludunt. *Non poſſe per bipertitam fidem, Regi, ac Romano Pontifici pareri, Cardinales, ſi rectè ponatur calculus, nihil aliud eſſe, quam parochos purpuratos, quibus Conſiſtorij cura, Epiſcopis ſollicitudo gregis, qui ſine noxâ non poteſt deſeri.* Corinthius intercedebat; Peregrinos ſolos avertendos à regimine, ne imminens ſibi Galerus, miniſterio ad quod anhelabat, deſtitutus, ſordeſceret per plebeias curas.

Obuſſonius Ebrodunenſis Archiepiſcopus, nomine Cleri, pro immunitate Eccleſiaſticâ facundè peroravit; Irrito conamine, quia quo inſtinctu & impulſu loqueretur, clare conſtabat; Tamen, inde augeſcens Obuſſonij fama, ſtravit illi iter ad gloriæ incre-

menta; Præcipua vis orationis, in exagerandis Cardinalium in Galliam meritis, qui rerum geſtarum monumentis toti mundo inclaruerant. Senatus hæc ſe jam ſcire reſpondebat; *Sed eorumdem Cardinalium effrenem fuiſſe ambitionem, & avaritiam; Hoc*, inquiebat, *fert ſecum dignitas Eccleſiæ, vt ſpretis divinis, in terris affectet dominari, & eminere ſupra magnos Principes, & ſi poſſet, Reges, atque hoc omne, Aulæ Romanæ aſſimilatione & exemplo, faſtu omnia mondana ſuperantis. Qui fieri poſſet, vt Machina, tam debilibus fundamentis ſuperſtructa, per modos fondatoris inſtitutioni, contrarios, eò vſque ſurrexerit? Vt, quamvis in aperto ſit, per liberalitatem Principum, eam creviſſe, clarius ſit, ſic ſe gerere vt contra ipſos largitores, acceptam potentiam, convertat, & nihil aliud per Canoniſtas ſuos & olios Emiſſarios cogitet, quam omnimodam depreſſionem, ſecularis juriſdictionis. hæc ſatis notata à præſtantiſſimis viris, non poſſe ſatis inculcari, vt frenetur immoderatus progreſſus, quo augeſcente, auctoritas Præsbyterorum, & ſacro miniſterio allectorum, evadet rerum domina, & poteſtas ſecularis famulabitur, quod probroſum;*

Non poteſt ſatis laudari, Senatus Pariſienſis, qui contra Eccleſiaſticas alluviones audacter ſemper inſurgit, ac reprimit, ne vltra laxentur philacteres; Gallis Senatoribus & Venetis exceptis, reliquus orbis imperitus vanæ ſuperſtitioni ſucumbit.

Vt fatum Galliæ tunc erat, ſeditionibus omnia verminare tumentibus animis. Nobilitas etiam cœtus ſuos inſtituere, & congregari, litteras per provincias exarare, & tanquam claſſicum canere, ac vexillum erigere novæ factionis implendæ menſuræ. *Publicæ calamitati Proſpiciendum, Perditam Galliam, Actum eſſe de Republicâ; Ordines regni convocandos; vnicum remedium, impendenti deſolationi;* Regina hæc & ſimilia tolerare, omnia tuta timens, Aurelianus & Condeus approbare & fovere. Senatus damnare vt auctoritati ſuæ adverſum; Principes non ſatis concoquere audentiam Curiæ Pariſienſis, quæ tanquam arbitra Regni, omnibus ſe, per ſummam poteſtatem, immiſceret. Muſſare inde optimates; & in ſui detrimentum accipere.

Ille Nobilium cœtus non deſinere, ſper-

nere & Aulam & Conceſſum Patrum, ac adjungere ſe Clero; Mutuâ adulatione ſe invicem demulcere, tanquam vtriuſque intereſſet, ne quid regnum detrimenti caperet; Sed Tertio Ordine, qui juſtitiam regit & leges, reluctante, nec ſe aggregante; Cœtus nobiliem, & Status Generales, vt vernacula fert, evaneſcere, poſt ingentes contentiones, Turonibus jam ſede delecta, & ad id laxitati annonæ, in illo tractu, iam proſpectum.

Stenaco Longavillea vltrices Diras ſecum deduxerat, per quas in proclivi tranquillitas in monſtra & hydras crudeliſſimi belli exarſit; Inter primas publicas actiones, Contii fratris cũ Chevreuſiæ natâ connubialia pacta abrumpit; Chevreuſiâ ſponte, reduci Condeo, reddiderat ſcriptum, quo fidem ille ſuam obligaverat de futuris hymenæis; Nec ſe velle extorquere talia, generosè profeſſa eſt; Et quid, niſi magnum, à Rohanicâ ſtirpe ſperandum? Enguiani cum Alenconiâ pariter ſubſignatum vtrinque Matrimonium per verbum de futuro, vt leguleii loquun-

tur, in fumos abiturum, præſaga Chevreuſia paſſim ſpargebat; Ac feminæ dicto adfuit fides, eventu adſtipulante. Longavilleam non aſſenſiſſe promiſſæ affinitati, Nemo miratus eſt, qui ingenium noſſet mulieris, ſoli fratri Contio, per Rupifoucaldium incubantis; Puellam formæ non abſurdæ tali matre editam, Corinthium ſecum trahentem, Condeanis penatibus inferri; Negotioſa Res videbatur; Sed Condeum ſpreviſſe Chevreuſiam, Corinthium, & Aſſeclas, quorum tanta apud Aurelianum, In Senatu, & In Vrbe pollentia, rimatores Aulicarum Rerum percellebat; Quid illi mentis fuerit neſcio, hoc ſcio; Innumera mala inde fluxiſſe. Soror à reditu, Hiſpanicâ promiſſa animo voluens, & vindictæ, & bello intenta, nihil penſi habere, dummodo fratrem accenderet & irritaret, ac Reginam ad vltimam fati lineam redigeret.

Potuiſſet Princeps pellaciâ & blandicijs, jam addictos ſibi devincire. Non hæc fuere Condeanæ normæ; Ideò eodem tempore; iacturam fecit amicorum; Bullionæus, Tu-

renius, cum non paucis alijs, ſatis ſuperque notis, terga vertere, & Regi ſe addicere grandi acceſſione, fortunâ ſcilicet præmonente vt compendium patens ad ſolida, ſemitæ præferrent; diſcedente à Condeo clientum priore electione, vbi meliora defloraravit Rex, remanſere, Marſinus, Boutevilleus, Collinius & Tavanus. Hæc omnia damnata, vt inconſulta, ſed cum animo jam Princeps deſciviſſet, & per ſororem, Lutetiæ, per Sillerium Bruxellis, per Croiſſium Stenaci, jam pepigiſſet cum Hiſpanis, prudenter neglexit, quos certò ſciebat non ſibi adhæſuros.

Cum Hiſpanis non diſſimulanter, ſed apertè Lutetiâ Bruxellas, Bruxellis Lutetiam, iter fervere Condei curſoribus, in cujus ædibus & Longavillanæ, Gabrielem Toletanum, & nomina Iberica ſonare. Non aliàs petulantius Regi illuſum. Marlæ in Picardiæ finibus circà Verbinum diribitorium erat, vbi recenſebantur copiæ Condei, & numerabantur ſtipendia, ac obſervabantur rogatores; Debuiſſent potiùs ad Ligerim, me-

tationem ſuam habere ; Sic Regis copias partiebantur , & vbique Princeps imminebat formidandus. Marlæ autem peſſimè cum agminibus Condeanis actum, quæ imparia aſſultui regio, tandem diſperſa ſunt.

Nihil magis inopinatum , nec quod nebulam caligāti Aulæ, detergeret petitione Aquitaniæ , quam Condeus tam fervidè vrgebat, vt inde conſilia viri facilè dignoſcerentur ; Ea tamen illi conceſſa, & Burgundiâ Eſpernonio , exitioſâ permutatione. Viſum tutius id aſſentiri , quam re negatâ ; Condeum , vt Rectorem , Burgundiam ſimul habere , ſibi jure præfecturæ addictam , & ſimul Aquitaniam, per obſequium Gentis , armigeræ , quæ nihil aliud quam Condeum ſpirabat. Sed eodem tempore Provinciam Contio fratri , & Arverniam Duci Nemauroſenſi, velle datam; & contendere ſibi promiſſam vtramque provinciam ; vt fecit Condeus, fuit primum facinus apertè audax, à carcere, per quod Miniſterij vilipendiū evulgabatur ſpretâ Reginâ.

Mazzarinus Bruellij omnia ſcire, & ab eius præſcripto omnia in Aulâ , pendere ,

vbi Res eius Condeus, non ſuas agebat, Nihil efficacius reditum promovit, quam eiuſmodi molimina, nec ſi Mazzarino pigneratus Princeps, potuit viri commodis aptius inſervire, qui magno mercatus eſſet Condæanum tale regimen. Auctor igitur Cardinalis, vt omnia Condæo concederentur, amputatâ vel leviculæ offenſæ anſâ; Ideo, eo auctore, inſuper Seguierius & Chavignius revocati, vterque Condæo addictus; Ille intermiſſæ dignitatis non ſatis tolerans Iſte rerum novarum ſine fine cupidus, quarum largam ſegetem procuravit, per ſubdola conſilia; homo inter Tropicos Aulæ educatus, non poterat privatus quieſcere.

Sigilla interim Caſtellonovo, id maximè adnitente Condeo, adimuntur, & Moleo Senatus Principi traduntur, inconſulto Aureliano, qui inſtigante Corinthio, cum aſſeclis, Montreſorio, & aliis, in graviſſimas iras exarſit, de Reginæ audentiâ graviſſimè conqueſtus, quod tantum ſibi arrogaret; Quid futurum deinceps, aiebant? Sed eò vſque progreſſus Corinthius, vt de perrumpendis

Molei

Molei ædibus, & avellendis ſigillis auctor fuerit.

Miſera Sigilla, navatam operam, aut navandam penſatura, errabunda vagabantur, Nec amplius virtutis præmium, ſed factionis merces; Tam acerba nos tempora cernebant; In tribus tam provectæ ætatis Senibus, vſque adeò vivax, nec conſeneſcens fuit ambitio! Caſtellonovus, ſibi deberi, vt injuſtè erepta, Seguierius retinere vt jure data, Moleus conſequi, vt meriturus, quo erat pondere in Senatu.

Inter hæc & ſimilia, Longavilleo cum conjuge peſſime conveniebat, præteritis & recentibus odijs, quorum cauſæ eo acriores quòd Publicæ. Condeus ſe ſe inſerit pararius, concordiæ conciliandæ, ſeu indigens Longavillei, per hæc molimina; Vt vt ſit, è re ſua putavit, vxorem marito reddere obnoxiam; Quod effecit; Sed cum inter initæ pacificationis conditiones, hæc fuiſſet primaria, vt relictâ Vrbe, in media Normanniâ, Sedem perpetuam Femina Princeps figeret, Nec veteres Argos reminiſceretur

impatiens talia pepigiſſe, Conſilia Fratris, nonniſi poſt menſes eruptura, præcipitavit, vt oborto properè inter Aulam & Condeum præmeditato diſſidio, à Normaniæ ſeceſſu ſe eximeret; Quod erat in fervidis votis. Chavignius & Rupifoucaldius favere muliebribus curis, & Condeum vano terrore percellere; *Corinthij cum Lioneo ſecreta colloquia, quæ non poterant niſi damnoſa eſſe Principi, Prætorianum militem, per viciniam Condeani Palatij, oberrare, tanquam aliquid auſurum*; Et ſimilia, quæ interpretatione ſolent aſperari; Accelerabat tumultum Chavignij ſpiritus, Flabellum ſeceſſionis, Non tam vt Condeum ſalvum præſtaret, & periculo eriperet, quod erat nullum, quam vt gratiam Aulæ aucuparetur, rebus turbidis, neceſſariam operam oſtentaturus. Ea ſemper mens Viri, vti Condeo in ſua commoda, nec vtendum Condeo ſe præbere, ſe quoquomodo in partem Miniſterij aſciſci, otio & ſitu abſtruſum, & quaſi ſepultum, lucem ac diem ſpirare.

Nocte Condeus in Prætorium proximum, ſui iuris, ad ſecundum ab vrbe lapidem; San-

maurium vocant, quaſi inſidias vitaſſet. Cum fratre, coniuge, & ſorore, ac primoribus aſſeclis ſe recipit; Aureliano, ac Senatui cauſis ſeceſſionis per litteras enarratis; Mota fuit Regina inopinato diſceſſu, & periculi affectatâ ſimulatione, Sed prudenter intercedere caſibus, & occurſare imminentibus. Grammontium, igitur & Villaregium, Mariſcallos ad Principem delegat, irritamenta irarum, ſic facem accenſam extinguere conatur, ſufficere ad remedium, vt ſciat, vbi, & vndè malum; Redeunt Polemarchi, ne alloquio quidem, niſi in publico cœtu, dignati.

Intractabilior Condeus fit, quo magis timetur; Omnia, inquit; intuta ſibi, dum ſpiritus Mazzarini regeret. Eum in Servieno, Tellerio, & Lioneo verti; Bruellium, non amplius exulis ſedem, ſed Sybillæ antrum ad quod confluebant vndique rogaturæ gentes; Interim monet Princeps, Hiſpanos de rebus jam proſperè inchoatis, nec ſecretas molitiones meditatur, amicos ſibi devincit; Præſentes illecebris, quibus potens,

abſentes per efficaces litteras; Longavilleum inter cæteros, per me, expugnare conatur, non quod tanti putaret Affinem, ſed Neuſtriæ cauſâ, & famâ apud Hiſpanos, tanquam ſecum veheret immenſam molem.

Marſino Catalauniæ provinciam proruraverat, ſibi per ſacramentum addicto; Dognonum Broagiæ præfectum captaverat, ſed Ducem Nemauroſenſem deſtinaverat exercitus Præfecturæ, ſi caſus daretur; Sanguine & præclarâ indole, par erat muneri imponendo Nemauroſius. Mottanus Polemarchus ſe Principi liberè obtulit, non obliterata injuſti carceris, memoriâ, ſed nulla in Condeum, propenſione, quem putabat in anguſtijs, largum promiſſis, ſuperatis infortunijs, immemorem. Bullionæus, Sanmaurii frequens aderat, per inquiſitionem, & rimam aliquam quærens ſui commodi. Non pauci alij gaudere accenſo igne, & Condeo ſe ligare falſis vinclis, Aulæ poſtea ſe carius vendituri; Pecunia interim, ad conducendum militem, diſtributa eſt; Nec qui acce-

pere, implevere promiſſa; ſed domum rediere expugnaturi paupertatem, In Aquitania id poſteà expertus eſt Princeps ſuo magno damno.

Vocatus Sanmaurium, adfui Principi, frigidè exceptus, quod Reginam de fide, Longavillani, ſe inconſulto certam feciſſem; Nihilominus non detrectavi Rothomagum ad Longavillanum properare, ita rogante ipſo Principe; Vt traherem in partes, ſi fieri poſſet, ſuſpenſum & incertum ſui Mortalem, & libertatem impetrarem Sorori, Biturigas, ad Carmelitarum cœnobium, ſe recipiendi, durante maligno hoc ſydere; de Normaniæ autem ſeceſſu non amplius cogitandum, mutatâ ſcenâ rerum.

Veniâ à Regina priùs mihi conceſſâ, Conveni Longavilleum, & Collatis conſilijs, decretum vxori liberum commeatum concedere, annuâ penſione aſſignatâ; In hoc non ſibi Maritus vim intulit, qui eâ amotâ gaudebat, liber ſic futurus, in Præfecturâ, & cœnobiali apud Biturigas illa latebrâ contentus, quam poſtea mutavit, Monte-

rotundo, & tandem Burdegalâ, Vbi potens rerum, omnia pro nutu diu verſavit, Mariti immemor, Poſtmodum, tot laboribus feſſa in pejus ruente ſtudio partium, ſe coniugi ſoli applicuit, concorditer vixit, amplexa genus, vitæ quod in decus, gloriam, & in exemplum ceſſit, nihil ex alto ſanguine ſibi vindicans, præter morum ſanctitatem, cum religionis reverentiâ, modica cultu, parca comitatu; & demum tanta ſimplicitatis & puritatis famâ, vt dubitares, ſit ne efficacius; aut ſemper vixiſſe, ad Sãctitatis norman; An bene vti pœnitentiæ occaſione, & exulceratâ quanquam mente, ad ſanitatem revocari. Longavillanus quid conſilii caperet non habuit; Sectari affinem Principem per freta, & ſcopulos quos ſubibat; Aleâ periculosâ, Deſerere eum, iudicabat periculoſius, quia conſummato Condeo, Longavillanus præda manebat.

Redux Reginæ refero conſtantem me, Reperiſſe ducem Longavilleum, in fide regi debitâ; *Sed non poſſe ſatis concoquere Condeum oppreſſum, cujus infortunia ſua erant, ideò ſe ſuppliciter Reginam rogare, vt ſua prudentiâ*

temperaret, temeraria forſan cœpta, ſed inſontia, Nec Principem fortem, & indole bonum agere in præceps, excutere & illi reverentiam; Non ſuo inſtinctu, hæc; agere, adeſſe peſſima ingenia, quæ improbè pluviam vocabant, quia eorum ſors ferebat, Ali turbis. Lentè igitur agendum; Habere parvas moras magna commoda; Poſſe, ſalvâ Majeſtate, commoto Principi ſatisfieri. Hæc & ſimilia diſſerui, quæ Regina placidè audivit, Certa nec provocare bellum, Nec timere. Longius excitandi motus fuiſſet ſpatium, niſi Condeus, Hiſpanis ſe & fidem obligaſſet, & Soror cum Chavignio, impuliſſet, quaſi retinentem invitumque.

Interceſſere Varij Congreſſus, inter Aurelianum, & Condeum, in vicinis Vrbi locis, Nam nec Condeus Lutetiam, nec Aurelianus San-Maurium adibat; Non diſplicuit Aureliano obſtinatio Condei, in pellendo Mazzarineo Miniſterio, Triumviratu ſcilicet, quem iam innui; Sed quod iam immerſum principem videret bello civili, à quo animus Gaſtonis ſemper abhorruit; Ergo lenire eum & ſpatium poſcere pro munere. Con-

deus periculum imminens cauſari, & in dies conſilia ſibi exitioſa valeſcere, ſecuritati providendum, neque expectandum donec cicatrix malè ſana, in lætiferum vulnus recrudeſceret; Inter inſanabiles morbos, Iram Reginæ numerandam, Hiſpanam eſſe, & quod peius Mazzarinam. Aurelianus & apud Reginam & apud Senatum quoad poterat moderari omnia; Senatus, de Servieno Tellerio, & Lioneo extrudendis, & à Publicis rebus depellendis ferebat Sententiam; Parvit Regina Aureliani & Senatus ſenſis, irritâ moderatione. Tellerius primus ſemet abdicavit; *Deus avertat*, inquit; *Vt ex Miniſtro offendiculum fiam; Si hac mercede emenda concordia, ematur, diſcedo volens & libens.* Idem Servienus & Lioneus, Qui Condei amicitiam ambierant; Nec ei infenſi credebantur; Igitur diſcedunt, quiſque conſilia Reginæ impertiens; Diſceſſu Miniſtrorum audito, Condeus vrbi & ædibus ſuis reſtitutus, primò in Senatum venit, gratias Patribus agit, & ſe ſuaque exhibet; Semper gravans Mazzarinum qui fruſtra pulſus; *Si libuerit relinquere Spiritus*

ritus ſe nequiores; Probata à Senatu Firmitas Principis, monitus tamen, vt moderantius ageret; Nec in ſe concitaret, invidiam Aulæ, ſatis ſuperque infenſæ.

Et quia in Aquitanicam præfecturam, & ſollemnem, apud Burdegalam ingreſſum, omnem pompam jam paraverat, eam ante diſceſſum, Lutetiæ explicuit, Videres per plateas Rhedâ argento totâ micante, Condeum invectum, Satellitio frequenti, depoſitis lugubribus exuvijs, novis veſtibus ſplendente, Nec tamen Regi adeſſe, ſed Aureliano & Senatui; Hinc ſermones Palatinorum ſiniſtri, Plebis autem admiratio, in examen ſequax; & nitidum Pædagogium intenta; Res contigit fortuita quidem, ſed eruptura in grandem caſum; dum Princeps per ſtadium Reginæ, Curſum vocant, hoc apparatu lentè ſpatiaretur; Rex modico comitatu, natatum ibat, per idem ſtadium; Quid inquiebant Aulici, ſi Rex ad ſe vocaſſet Condeum & renitenti forſan, iuſſiſtet manus iniici? Horrendum aliquid vidiſſet Dira dies, & ſtadium conſcium fuiſſet, per lethum multipli-

plex, ingentis calamitatis; Nam vicina loca Condeano Cliente armato repleta erant; Mirum, quod durante motu Civili, tumentibus animis & in ſe mutuò ſævientibus, nullum funus; Sed per verba & voces occultis cuniculis graſſatum ſit, nullo fuſo ſanguine, niſi collata acie. Murmur tamen multorum, tanquam Condeus Regi & Reginæ illuderet; Inde graviter Aurelianus commotus, qui à ſævitia ſemper abhorruit, Principem quaſi invitum perduxit in Regiam, vbi ab vtrâque Majeſtate frigide exceptus, diſceſſit, propoſito firmo nunquam redeundi; Nec rediјt, niſi poſt ſanctionem pacis, grande ſpatium; Proſpexerat Princeps tamen ne ſibi, in palatio regio, vis inferretur, vtrimque validis ſtationibus, ita ſepto, vt ad minimi tumultus ſpeciem, perrumpendæ eſſent ædes Regiæ, & terribilis ſtrages immineret. Oſtentaverat & Aurelianus Condeo veſte latentem pugionem, quo transfigeret primum inſultorem; Illius ferri in Condei animo, exigua fuit fiducia, ſumma in occultato milite, per Viciniam.

Res erant peſſimo loco; Condeus magis magiſque ſe Hiſpanis addicebat, quod erat in manifeſto; Nec furtiva amplius belli Civilis meditamenta, etſi Contius Moleum in Senatu extra morem interpellaſſet, quod omnia ad bellum Civile accingi pronuntiaret. Quaſi injuria Condeo fieret, qui nihil, inquiebat frater, quam concordiam & gloriam regni ſpirabat. Viſa Res mira hæc proferre Iuvenem, in medio conſeſſu Patrum, apparatu bellico tam claro? Sed inſtinctu alieno, hæc interpellatio fuit, quam Præſes Senatus, Moleus graviter carpſit, hoc monito, Principes è cognatione regiâ, in Senatu nihil aliud eſſe, quam conſiliarios.

Quò magis iraſcebantur Condeus, Frater, & Aſſeclæ, eò magis agnoſcere culpam viſi, quæ ſpreta potius obſoleviſſet, Triſtis illa cogitatio & morſus, aut quia magnitudo moliminis nondum perfecti intelligebatur, aut quia infixa nobis, rei averſatio, quam jura & leges damnant; Conſcientia mentem excitam vaſtabat, Eam non tam verebantur, quam famam, nondum ma-

turata præcedentem.

Regina, certior facta Condeani Conſilij, quod in dies per aliquam rimam prorumpebat, Ne ſegnitiæ, meritò poſſet argui, audacter Senatum accerſit, & Palatinos proceres, quibus decorè congregatis, cœtu frequenti, Aureliano & Contio præſentibus. (Non adfuit Condeus præſcius.) Per Brienneum, ab Epiſtolis & Regijs actibus altà voce perlegitur ſcriptum, cujus talis erat, Sententia Anno 1651. 17. Auguſti.

Durum ſibi videri, poſt tot decreta in Cardinalem MaZZarinum, quibus omnino arcebatur ab omni in Gallia commercio; non quieſcere tamen male animatos, & anſam deſciſſendi, à MaZZarino ſemper captare, in quem non ſolum confirmabat jam latas ſententias, ſed declarabat, Mentem Regis eſſe, ut Fides haberetur, quam dabat denuo firmam, & ſtabilem, de æternâ MaZZarini exulatione, ſine ulla ſpe reditûs; Non poſſe amplius celari Condæi Principis peſſima molimina, qui poſt tot beneficia, & vetuſta, & nova, in illum collata, ordiretur palàm, & pertexeret rebellionis telam, manifeſto Majeſta-

tis Regiæ vilipendio. Iam alterum menſem incubare vrbi, non viſo, non ſalutato Rege, niſi ſemel, & perfunctoriè, in Senatu & paſſim alibi, diſſeminare malignos ſermones, Regimen carpendo, etſi rectum, inimicandis populis, & minuendo obſequio; Muniviſſe ſuas arces, paraſſe militem in Provincijs; Per quas ſibi conciliaverat, deſciſſere paratos, ad ejus arbitrium & nutum; Cum Hiſpanis Bruxellæ, ſine fine, aperta commercia; Stenaco non exegiſſe præſidium hoſtile, quæ fuerat conditio liberationis, ſemper Marlæ vires unitas, ſolius Principis mandatis parere, Regij exercitus damno & probro; Transfugas regios, ſe Condeanis aggregare, vbi pro diſciplina rapinæ, & infenſatio per Campaniam, & Picardiam, tanquam per hoſtilem agrum; Hæc omnia extrema eſſe, quæ non poterat concoquere, niſi abjecto regni clavo, quod olim exprobraretur. Igitur liberè ſua ſenſa pronuntiarent, ſi qua pietatis in Regem veſtigia, remanerent, His juſtis querelis animum ſe exoneraſſe, eò magis quod intra viginti dies, Regi ſecundum leges, reddenda erat

erat ratio Regiminis, pubertatis annos adepto.

Sub vno ſilentio continuere omnes ſua ſenſa Solus Contius reſpondit; *Hac omnia inimicorum eſſe opera, quæ frater, facile dilueret.*

Alebantur interim diſſidia, provt cujuſque commodum vertebatur; Ea conſtant ex Aulæ mancipiis, quibus omnia honeſta, atque inhoneſta laudare aut vituperare mos eſt. Fictè & ſimulatè, quæſtus ſui cauſâ, in aures inſuſurrare; Species ſola gratioſi ſervitii dignitatem habere nullam poteſt, à quo cautus & optimus venditur Princeps.

Servieno, Tellerio, & Lioneo abactis; Villaregius & Brienneus vmbram Conſilii, non vim obtinebat. Zongus Ondedeus, Vir Pizaurenſis, Mazzarino in primis addictus, qui auſus profugi fata potius quam, ſua ſequi, multa animoſe & graviter geſſit, quæ Miniſtri Primarij curas, iure æquarent. Sed propter peregrinitatis culpam, non poterat vlterius progredi, ideo per cuniculos ſua ingerebat. Deſtinabantur palam Caſtellonovus, Moleus & Vieviileus. Ille vt ſuppremæ curæ imminens; Hic ſigilli cuſtos

amoto rurſus Seguierio, inſtar pilæ alternis iactato, & Vltimus ærario deſtinatus, Barbones vulgo dicti, quod luxuriâ barbæ incana menta, & vibriſſis nares, fruticarent, exoſi Condeo, vt narrabitur.

Sed inter hæc, Aulam & Senatum Mercurius diſtinebat, qui Regina vix conſentiente, Coloniam advolaverat, & per Archiepiſcopum Electorem cum Mancinâ Mazzarini nepte, nuptias celebraverat, Tanta de Mazzarini gratia fides fuit; Senatus graviter infeſtus in vetitos hymeneos, Condeo maximè impellente. Totum illud ex voto ſuccedebat, & accelerandi cœpta, inde valida cauſa; quod Mazzarinus, ſemper regnare arguebatur. Condeus, è re ſua exiſtimavit, maculam inuſtam eluere, non tam, quod inde conſequeretur commodum, quam Reginæ, & inimicis deprimenendis & ludificandis; Extorquet igitur ab Aureliano teſtimonium, quo purgabatur adverſus illatas criminationes. Lectum id in Senatu; *Aurelianum Ducem fidem facere, Marlæ retineri copias, non ſine ſuo conſenſu, qui eò miſerat Valonem, vt Condea-*

nas, & ſuas ſimul regeret, non Seneterreum; MaZZarinomanem; Se tanquam Regni Vicarium, hoc poſſe De Stenaco, Condeum ſemper obtuliſſe ſuam operam, vt aut vi, aut arte, extruderet; Hiſpanos, Nihil vno verbo, ſe in Principe, niſi mentem rectam & regi ac regno addictam, notaſſe. Declarare reum læſæ Majeſtatis ob commercia cum hoſte; Rem eſſe præcipitis Conſilijs, cujus ſe, fuiſſe participem, niſi paucis ante horis, negabat.

Tale ſcriptum Aureliani, Reginam affecit, quæ vt ſimulandi peritiſſima, ſéſus ſuos tamen preſſit; Aurelianus factum deprecatus eſt; pollicitus, hanc vltimam gratiam Condeo, pollicitum; Nolle fovere diſſidia.

Etſi Senatus, & Aurelianus, in Condei innocentiam inclinaret, Voluit Princeps obruere inimicos; Evulgat igitur reſponſum ſane luculentum. Poſt Aureliani ſcriptum, non indigebat apologetico, tamen vt ſparſis rumoribus & famæ, ac conſcientiæ occurreret, hæc pauca dicenda habuit. *Nihil ſe retinere in Gallia, niſi à Patre relicta. Stenacum & Clarmontium, compenſationem eſſe præfecturæ maris.*

maris à morte Brezei ducis, affinis, jure ad ſe devolutæ. Poſt tredecim menſium captivitatem, immerenti, liberationem, non beneficium, ſed juſtitiam vocari. Non poſſe excludi à Regio Conſilio, cujus pater, per Regis nuper defuncti teſtamentum, caput fuerat deſignatus. Nullis arcibus fondaſſe ſuas vires, cùm MaZZarinus totius Galliæ munimenta, per ſuas Clientelas obtineret. Quicquid Copiarum Marlæ haberet, non adeò deteſtandum, Cum eiuſmodi Cohortibus maximam partem victoriarum, Gallia deberet acceptam, & ſtarent iuſſu Ducis Aureliani, penes quem legitima talium erat poteſtas. Burgundiam, vbi depoſitas haberet facultates, Aquitaniâ permutaſſe, vt inde miſera Provincia levaretur imperio Eſpernonij impotenti. Munitas Vrbes in Burgundia meritò retinuiſſe, quippe à patre emptas, conſentiente & approbante Rege; Nihil invicem per Aquitaniam, ſibi donatum. Servienum, Tellerium, ac Lioneum, MaZZarinum præſtantes, meritò amotos, Senatu plaudente. Quod autem deſierit, Regi & eius Concilio intereſſe, Id omnibus cordatis laudatum, cùm palàm Regina confideret apertis hoſtibus ſuis; Ab eorum inſidijs ſibi præcavendum, ne in caſſes jam expertos rurſus.

incideret; Per commercia cum hoſtibus, quæ tantopere exprobrabantur, Nihil aliud obtendere, quam Hiſpanos Stenaco educere, quod fuerat in votis ab ipſo momento reſtitutæ libertatis. Cætera omnia ad ducem Aurelianenſem referre, qui aut ſpernendus, erat, aut ei habenda fides. Se Principem è ſanguine Regio, læſæ Majeſtatis reum pronuntiari, Reginâ id vrgente, eſſe intolerandum, Nec hoc concocturum; Inquirendum in auctores tam ſævi Conſilij; Aut evincerent argumentis, aut plecterentur, ſe & ſua omnia, demum Senatui ſubmittere, & ejus ſtare Sententia. Condeus ad purganda crimina, ſi qua eſſent, & deprecandum ſiniſtrum murmur, in Senatu cauſam ſuam egit, graviſſimè conqueſtus, propter ereptum ſibi decus; vt ſarciretur, Patres obnixè rogans. Adſpirabat illi aura, Ideò intrepidior, multa invectus eſt, in auctores, qui per odium implacabile, hæc erant dira machinati, diſſidijs publicis propagandis, Cum pax ipſi deberent eſſe mundo.

Corinthius ſe vellicitatim carpi animadvertens, aſſurgens, reſpondit. *Nihil à ſe præſtitum, niſi publici boni obtentu; & quod dece-*

ret virum cordatum, qui nunquam fidem promiſſam fefelliſſet. Condeus ſe mirari, dixit, *Aliquem eſſe qui ſecum Principe regij ſanguinis, contendere, auderet.* Regerit Corinthius. *Se apprimè ſcirè, quid tali Principi debeatur, ſed eo loci, ſoli Regi obſequium purum præſtari, vnicuique libertatem conſtare.* Patres fremere, & prævidere erupturam acerbationem, in horrendum nefas, cum Curia, coronâ armatorum non ſepta, ſed plena, oculis Senatorum ſubijceretur; Vtrimque infenſi globi, omni telorum genere, atrox neſcio quid minabantur. Hinc Condeani, Illinc Corinthiaci, ſtrictos enſes inimicare, Palatij ſpecie miſerandâ. Guiſianis temporibus ventum fuiſſet ad extrema. Noſtro ſeclo verborum multum, ſed ſiccorum, ſine cruore, Sive animorum temperiem afflaret inſanguineus Cometes, ſive, quiſque timeret, dubio & ancipiti diſcrimine.

Moleus Senatus Princeps, *Majeſtatis non altercationis locum eſſe, diſſervit, cœtum invicem minantem dimittendum vtrinque. Suffragij libertatem Patribus relinquendam. Et obverſus*

ad Condeum, Tuum eſt, exemplo viam monſtrare Reverentiæ & honoris conſeſſui debitæ. Sine morâ parens monitis, Condeus, Rupifoucaldium ad ſuos emittit, vt abirent. Corinthius idem ipſe ſuos rogavit, in reditu per Rupifoucaldium, valuas & antas interceptus, oſtio pene illiſus, furentum ſævitiæ, quaſi ludibrium debuit; Ni Champlatreus ſuo ingreſſu oppreſſum præſulem liberaſſet. Inde ortum gravius iurgium; Inter Corinthium & Rupifoucaldium, ac eorum amicos. Hi motus animorum incruentè ſedati, quis tam minaci tempore, hoc crederet?

Aurelianus, ingraveſcenti ſimultati, moderatus eſt, Nec Corinthius Senatui amplius interfuit; Condeus autem modico comitatu. Ita ſe mores habent Gallorum, vt publicâ quiſque ruinâ malit cadere, quam ſuâ proteri.

Poſtridie Condeus à palatio domum ſuam petens, incidit, mediâ plateâ, in proceſſum ſollemnem, cujus agmen de more claudebat Corinthius, Archiepiſcopalibus ornamentis eximius. Subſtitit Condeus venerabundus

ac ſe paſſus eſt, à Corinthio cruce ſignari, & benedictione luſtrari.

Plebs circumſtans frendere, minimo nutu, proceſſioni litatura Archiepiſcopum; Sed verba minacia, murmur incertum, nulla pugna; Diceres cœlum tonans nube, ſine imbre.

Condeus neſcius per plateas prœliandi, majora animo voluens, interim, per Senatus decretum à criminatione injectâ, tanquam falsâ, abſolvitur; Reginâ rogante; Quid tam invalidum æquare poſſit, tunc potentiæ Regiæ imbecillitatem; Quid faceret Femina! Patienter tulit quod illi corrigere nefas.

Fuere quorundam judicia benigna, de futurâ tranquillitate, tot amotis impedimentis. Exercuere rurſus turbæ oborto novo diſcidio, Barbonum causâ; Tres fuere mortales; Caſtellonovus; Moleus, Vievilleus. Hos Condeus averſatur, Primum, ſuo ſanguini, vt ajebat, infenſum, vel per ſententiam in Monmorancium Toloſæ latam, Secundum vt offenſum, quod Violei potius

quam Champlatrei filij, rationem habuiſſet Vltimum Vievilleum, per Palatinæ artes Mazzarino inſinuatum; Hos tres depontanos ſenes, extinctâ ætatis flammâ, per ignes ſuppoſitos doloſo cineri, reviviſcere, Aulicæ ambitionis inſanabiles; Non Cardinali addictos, ſed mancipatos, Servieno, Tellerio, & Lioneo pejores; Quod magis commovebat Principem, fuit Maiſonii caſus, qui ſic ærario demovebatur, à quo, per Chavignii operam, Condeus vim pecuniæ ſibi debitæ & reiiculæ, conſequutus erat.

Nulla Condeo juſtior indignationis cauſa; Nec hoc infitiabitur, niſi qui non combiberit mores irrepentis Barboniſmi; Quidquid tamen conquerebatur, eo nomine Princeps; gnaris rerum vertentium, compertum erat, eum gaudere, datâ ſic anſâ ſecedendi, ad quam maximè anhelabat, Hiſpanis & tot amicis jam oppigneratus.

Sed appetebat Majoritatis dies, cujus ſollemnitati, non putavit Condeus debere intereſſe; Feſtivitatibus ejuſmodi, non ſemel atrocitate corrumpi ſolitis; Abeſſe autem

decorè non poterat; Vtitur meâ operâ, vt Reginæ ſuadeat, è republicâ eſſe, vt cum Longavillano conveniret, magnis de rebus agendis. Longavillanus declinabat Condei colloquium, ne ſenſim adigeretur ad periculoſam ſocietatem; Impuli Ego, vt aſſenſum præberet congreſſui, cum Reginam, hoc ab eo exigere, per litteras anxiè monuiſſem. Tria prætorium Longavillei, diei æſtivi ſpatio, ab Vrbe diſtans, Neuſtriam verſus; Locus fuit conventui deſtinatus, vario fine. Condei, vt ſe ſubſtraheret decorè, ſollemni die, & ſimul in partes traheret Longavilleum, qui hactenus per me ambigua pollicebatur; Iſtius autem ſcopus, avertere Principem ab inceptis, & Reginæ obſequi, quæ reverà, nec congreſſum, nec exitum eius morabatur, ſimulatè agens, non ægrè decepta propriâ proditione; Adventat igitur apud Triam primus Longavilleus, & ad veſperam Condeus, paucis comitatus; Per Pontizaram facto itinere; Vbi coegerat validam manum & ſtrenuam, vt ex ſtructis inſidiis, ſi quæ eſſent, liber evaderet; Nec augurium fefellit;

Nam vix innotuit, per diditum rumorem, Principem verſus Neuſtriam per Pontizaram commeare, Cum Eſguillionia, quæ Pontizaræ plurimum poterat, Reginæ opem ſuam obtulit, intercipiendo Condeo, quod Harcurtius etiam ſe facturum addixit; Regina recuſavit, ſive excluſa ſpatii iniquitate, & anguſtiâ, ſive graviora timeret.

Rex cum Reginâ in Senatum venit ſeptimo die Septem. 1661. pompâ ſollemni; Illa brevi, ſui regiminis enumeratione factâ, tradit habenas filio, cui congeniculans, ad oſculum manus, ſe demiſit, quod Rex decorè abnegans, Matri oſculum libavit, gratiis actis, quod per tot ſyrtes & ſcopulos, affixa gubernaculo tutam velificationem direxiſſet; Plura Cancellarius Seguierius, priſtinæ dignitati reſtitus; Sed fuſiſſimè, primus Præſes Moleus, elapſa pericula & ſpem venturæ tranquillitatis enarravit, Cœtu dilapſo reditum eâdem pompâ, ad ædes Regias, vbi ſolito ante more, & modo, omnia Regina verſavit; ideoque non ſignanda hæc Epocha per principium novi libri, cum nihil immutatum in ratione

tione regnandi. Chaſtellonovus primus Miniſter; Moleus ſigilli cuſtos, Vievilleus præfectus ærario nominantur; Gratulationes ſolitæ & amicorum alacritas, Vt omnis novitas, adulatione conſumpta eſt; Seguierio gratiæ actæ & promiſſa iterata, de reſtitutione in integrum, quod æqui bonique conſulere viſus; Nam cum omnia vbique ſecunda expertus eſſet, ſi quid adverſi cecidit, cum fortiter tulit, laudibus materiem ſtravit.

Prima actio novi Principatus; Fuit Condeanas copias apud Marlam, Guiſiam & Verbinum inter poſitam vrbeculam, tanquam hoſtiles adoriri; Fugatæ partim, cæſæ nonnullæ, pars Stenacum, Aſylum miſerorum, Tavanio Duce, quæſivit.

Aurelianus nihil non molitus, vt pro munere ſpatium trium dierum impetraret, quod negatum. Illinc principium fuit belli Civilis, quod libro ſequenti exſequuturus ſum.

Condeum non adfuiſſe, Inaugurationi Regis; Perculit omnium animos; Contius

antequam, pompa procederet, Regi fraternas litteras tradidit, quibus excuſabat abſentiam, & fidem intemeratam pollicebatur Rex contemptim accepit, nec perlegit.

His apud Triam auditis, Condeus vultum in dolorem finxit, propitiando Longavileo, qui hæc omnia, Reginam reducturam, in melius, aſſeverabat, Avertens prudentibus monitis, Principem à bello Civili. *Per Opes à Patre relictas, Nominibus certis, non mendacibus fondis depoſitas facultates, Munera, Præfecturas, Incerta caſuum, Longas Regis manus, cujus ætas in vltionem creſcebat; Bellum Civile, feram eſſe horribilem, æternùm voraſſe ſequaces; Hoc habere tale facinus, vt quos inquinaret, æquaret. Suaſores ipſos ad obſequium ſponte redituros, præſentibus laſſos, invidioſá proditione detecturos fallaciam. Per acceptam in bellicos ſumptus pecuniam, victis tantillum familiæ anguſtijs, novam mendicitatem ſubinde revocaturos. A Rege ſpem affulgere opum, munerum, honorum; Nihil tale Illum poſſe, niſi promittere, non exſequi; Inde enerve faſtidium naſci, in eorum animis, qui nunc faces videbantur diſcordiæ Civilis.* Hæc & ſimilia

Longavilleus, quæ eò audentiùs affirmo, quia ſolus ea audivi.

Mente in bellum obduratâ, Condeus monita ejuſmodi ſpernere, affini aperire conſilia, vires, ſocietates cum Hiſpanis & Anglis jam initas, Regni proceres ſibi addictos Marcini & Dognonij futuras defectiones. Nemauroſenſem prærogativâ Sanguinis imperaturum exercitui, ſi ſibi adverſa valetudo contingeret, *Erige*, inquit, *Vexillum in media Normannia, per populos volentes, vel odio MaZZarini, à Regina avidè expectati, & venturi illuſo Senatu & proculcatis ejus decretis, Quid potes à me avulſus, niſi cladem & ruinam expectare. Me primum adoriuntur, In te facilius graſſaturi, cujus Præfecturæ vt vicinæ Vrbi, invident, & MaZZarinus ſibi deſtinat.* Regerit Longavilleus. *Quæ ſui juris in Normania, eſſe invalida munimenta, nec annona, nec Milite, firmata, nullam pecuniam penes ſe, ſed in dies hebeſcentem auctoritatem, qua valida bella conſtant. Ergo*, inquit Condeus. *Tu me deſeris, & vindictæ relinquis.* Commotior Longavilleus; *Non hoc faciam*, inquit; *Et pereant potius om-*

nia mea; Per quæcunque adverſa; *Ibo tibi comes, & omnibus viribus tecum periclitabor*; Dextram dextræ ſociatunt, mutuâ fide promiſsâ; *Addit Princeps, Pecuniã Hiſpanos ſuppeditaturos, Anglos copiis.* Ad nomen Anglicum, exhorruit Longavilleus, Ioannis Dunonenſis proles, qui gentem inviſam, Galliæ finibus glorioſè expulit. *Malo meis ſumptibus*, inquit; *Scribere militem. Sed ſi belli moles in me primum transferatur, non ſum ad ſemiſſem, Regij inſultûs*, Reſpondet Condeus, *tibi adero, & advolabo bis mille ſelectis equitibus, ſtipatus.*

Seu Longavilleus intus commotus fuerit, ſeu, negare quidquam Condeo in os, non ſatis validus, omnia promiſit, me ſolo præſente. Gaviſus Princeps quod inde pondus adderet ſocietati, & fama invaleſceret apud Hiſpanos & Anglos; Sed cum omnia ſibi videret infenſa, parat ſe ſubducere, quâ tutâ maximè viâ poſſet; Finito Trienſi colloquio, apud ſuum Chantillium ſe recipit, vitato Pontizaræ tranſitu, inſidiarum non vano metu. Redij ego Lutetiam rationem Reginæ redditurus habiti congreſſus, ac, vt

verè dicam, peperci Longavilleo, cujus fides Condeo promiſſa, evulgata, primos Aulæ impetus in Normanniam derivabat; & præfectum Provinciæ intra menſem ad incita redigebat, quod Principi non ingratum futurum erat; Tantillum ſpatij, ingens illi munus, aliter opprimendo.

Chantillium cum ad Principem veniſſem, reperi anxium, quod in ipſo belli apparatu, omnia deeſſent, Nulla pecunia, Nullus miles conductus, Caſtra & metatio incerta; Ab Hiſpanis ſpem quidem aliquam, Ab Anglis, nullam; nam Cromwelius veterator inſignis, nihil certi affirmare. Nunquam tanta rerum moles inædificata, tam invalidis, tam vacillantibus fundamentis;

Mihi cum Principe in Chantiliacâ ſylvâ colloquenti, ſupervenit à Longavilleo curſor cum litteris, quibus ſe nihil in Normannia tentare poſſe affirmabat, niſi prius centum mille ſcutatos à Condeo ſibi debitos, & Cheimelia vxoris ſuæ, in manibus haberet, quibus oppigneratis, conflaret vim aliquam pecuniæ, ad primos bellicos ſumptus. Ex illo

Condeus nihil à Longavilleo ſperandum duxit, niſi ambigua ſemper & inania, Nam nec vxor marito datura erat Cheimelia, quibus ipſa indigeret tali rerum cardine, nec poterat Princeps pecuniam debitam reſtituere, cum non ipſi ad Aquitanicum iter ſuppeteret; Pollicitus tamen eſt, daturum ſe operam, vt ab Hiſpanis larga præberetur quod Longavilleo vanum, & ſi daretur recuſaturo, firmo, non tranſire in partes, ſed tempori inſidiari, nec Condeo ſe adjungere niſi victori.

Princeps exitioſæ moræ, non amplius patiens, Reginæ per virum cordatum, æquas proponit, concordiæ conditiones, captandæ occaſioni, ſecuri exceſſus, dum doloſis promiſſis Aula mulceretur; Igitur ad hæc Reginâ intendente, Ille magnis itineribus, trajecto Ligeri, ad oppidum Sulliacum, Bituriġas advolat, aliquot equitum alis comitantibus; Vrbs celebris, memoriâ paterni & mitis ſeceſſus Principem excipit omnibus prompti obſequij officijs, idem Regi imminenti factura.

Aurelianus nihil inexpertum relinquens Augervilliam mittit, revocaturus præcipitem jam Condeum, æquas conditiones, nomine Reginæ oblaturus; *Vt ſcilicet in præfecturâ ſua Aquitanica, liber maneret, copijs, de quibus tantopere erat ſollicitus ſtativis conceſſis, & ſecuris ab omni vi, & inſultu, quorum fidejuſſorem, ſe promittebat Aurelianus.* Poterat & debuerat his ſtare Condeus; Nam rediturus Cardinalis, nihil non conceſſurus erat Principi, tot munimentis inſiſtenti, præter gratiam Senatus, quam eâ ratione ſibi conciliabat; Quod ſi Mazzarinus omni ſpe reditus excidiſſet, Condeus Galliam vniverſam ſibi devinxerat, motum civilem perhorreſcentem. At fortuna rerum domina, ſævo ſemper negotio læta, optimè conſulta deſtuit. Ille miſſus ab Aureliano, non Augervilliam, vbi tunc Condeus erat, in Gatinenſi diſtrictu, ſed Augervilliam in Beoſſia, petit, ſtolido errore, Vnde non vna clades. Interim Principem, apud Biturigas; Nomine Aureliani Croiſſius aſſequitur, & proponit conditiones iam dictas. Condeus,

inconſulto fratre Contio, ſorore Longavilleâ, Nemauroſio, & Rupifoucaldio, qui propè Montem apud Rotundum aderant, non poſſe oblatis aſſenſum præbere, reſpondit. Igitur rem totam cum illis communicat. Qui vnitim averſantur, tanquam doloſum, quicquid Croiſſius attuliſſet. *Aquitaniam jam pandere bracchia expectato, & amato Principi. Omnia fervere in ejus gratiam, conducto vbique milite, Brouagium, & Blaiam parata eſſe defectioni. Hiſpanicas copias jam ſolviſſe ancoras à littore Guipuſcoæ; Nihil turpius, quam tali paci ſe credere; Nam quid ab Aureliano ſperandum, pactis violatis? An tantam vim Nobilitatis bello paratæ, Tot duces, Tot populos iam in armis, ſic ludificandos? Tundendum eſſe ferrum, dum calet, ſemper nocuiſſe differre rebus paratis.* His & ſimilibus ingens additum pondus à Chavignii litteris, qui ſerio Principem ad bellum hortabatur, *Fruſtratrices moras proponi, vt impetus deſæviret, & poſtea inermis Princeps, Clientelis deſtitutus, ex improviſo opprimeretur.*

In omnes curas deducto animo, & tot eventibus mente volutatis, Condeus bello aſſenſit,

aſſenſit, & converſus ad fratrem, ſororem, & adſtantes, nudato enſe; *Hunc*, inquit, *invitus ſtringo, non facile in vaginam rediturum; Ille erit, ille nocens, qui me reluctantem hoſtem facit.* Intutâ Biturigum ſtatione; Id Morontii peractum. Hic primum averſa numina expertus Condeus; Hic primum fortuna mutata, fidem fregit; Variè ſemper agitatus, feſſos oculos vix, labori & ſollicitudini, furatus eſt. Rectà Burdegalam petit, conducturus copias, certus de premente Rege, & brevi advolaturo; Prius quam Biturigibus diſcederet, Publicanorum ſcrinia expilavit, Regiâ pecuniâ ſibi vindicatâ; Quæ prima hoſtilis actio, malorum irritamentum.

Ferunt in tranſcurſu, Principem Santoniam luſtraſſe. Exigua ambitu Santonia eſt, opportuna ſitu, Oceano adjacens, Carentonio interſecta, Ferax frugum, ac omnibus commodis, ad invidiam luxurians. Vbertati ſuæ debet, quod magnarum rerum conſcia ſit. Præter innumera prœlia, quibus malignè ſuperbit, Inſigne fuit ad Baſſacum, Vbi cæſus Ludovicus Borbo-

nius, proavus hujus Condei, Oſor Miſſæ celeberrimus; & Miſſificantium flagellum; Subijt cupido Principem, percurrere Martium Campum, & ſanguine Condeano, tinctam planitem, quam inequitanti, enſis balteo elapſus excidit, Omine non fauſto; apud vana mirantes, non peritos rerum, qui audacter ſpernunt, futurorum omnia præſagia, læta, triſtia, ambigua, nec putant benignitatem Numinis, eo tangi in homines affectu, vt his rationibus velit prodere, quæ impendent.

Burdegalæ exceptus Princeps, non vt Rector, ſed ſuppremus dynaſta, regnator rerum; fraude tanti Sereni deceptus, Primum præſidem Senatus Aquitanici, expellit, vt parum obnoxium; Oppida & Vrbes luſtrat, implet tyrone agmina ſua, & futuro bello omnia aptat, transferendo ſcilicet, ex pactis, in miſeram Santoniam, nimium Burdegalæ vicinam.

Nullo interpoſito ſpatio Rex deductus Biturigas, prona ſtudia antiquæ vrbis expertus eſt, in cujus gratiam, Turrim præ-

altam, in quâ Aurelianus dux, poſteà Ludovicus duodecimus, fuerat incluſus, ſolôæquari juſſit; Redditâ ſic optimis civibus, libertate, per everſum nidum Tyrannidis.

Condeana & Longavillea, cum aſſeclis, deſerunt Montemrotundum, male fidum nidamentum, & Burdegalam ad Principem ſe recipiunt trepidæ; Paluauſſius, obſidione lentâ, Perſano defenſatam arcem, poſt aliquot menſes, expugnavit, aut potius ad deditionem compulit; Præclaro facinore, Polemarchatum conſequutus eſt, per confuſa tempora, promiſcuè donatum, & eviléſcentem.

Rebus Bituricenſis Provinciæ ritè ordinatis per Caſtellonovum, Villaregium, & Brienneum, qui mirâ fide & ſedulitate omnia procurabant; Tota Aula, ineunte Novembri, Pictavij ſe ſiſtit, Condeo armato inſtatura, per Harcurtium exercitus Regij ductorem ſtrenuum.

Iam Gallia omnis in ſe commiſſa ardebat, aut affectibus, aut armis, ancipiti

partium ſtudio; Spectare alij paratum incendium, Alij ſe immiſcere flammis, ſed gaudere maximè Hiſpani, venenum ſpargentes diſſidij, qui per Mortaram Marchionem, Barcinonem obſidebant, Ioanne Auſtriaco, claſſe portum arctante.

Ad tale molimen, invitabat Galliæ calamitas, ſed præcipuè Barcinonis miſeranda ſpecies, vbi Peſtis acerba, capita innumera demetebat, & ſingulis diebus juvenum & ſenum funera denſabantur; At peſte ipſa peſtilentior, Marcini fuit defectio, qui Regis nomine Catalauniæ imperans, exemplo, hoc ſæculo inaudito, relicto Hiſpanis in prædam, inclyto Principatu, ad Condeum tranſijt, ex pacto jam inito. Inde Hiſpani conſcij futuri ſceleris, ſublatis animis, de Barcinone cogitarunt. Abſente Mazzarino ſi quid erratum, hoc fuit. Marcinum Catalauniæ redonaſſe, Condeo addictum, per matrimonium anxiè procuratum, teſſeram ſocietatis, & exulcerato animo, memoriâ carceris, futurum infidum.

A Principe, expectatione maiori, nihil non ſperabat Aquitania; Ille votis reſponſurus & promiſſis inexpertum militem, duce Rupifoucaldio inexpertiori, in Santones mittit; Miſello oppido Cognaco admovetur obſidio; adventu Harcurtii repente ſoluta; Culpa Carentono, fluvio declivi, imputata eſt, cui tunc placuit exundare, & excedere ripas, ponte incremento, aquarum disiecto. Talibus auſpiciis Santonia intrata, reſpuit tyrocinium belli infelicis. Ipſa Rupella, olim rebellionis Azylum, ſpirat obſequium Regis, & ſe eripit Dognonii ſervitio, Eſtiſſaco homini imbelli, ſe & ſua addicens; Hoc Huguenoticum, Rebus arduis non deſerere fidem. Idem præſtitum apud Egerii, aut divi Ioannis Angelii fanum, cuius pubis ſtrenuum robur, ingens momentum fuit Cogniacæ liberationis; Vrbecula eſt ad Botonam flumen, aut potius inglorium humorem, non inamœna, vbi obiit peſſimis artibus Condei huius avus, & pater Henricus natus; Ibi mea infantia vagiit, hic aerem primum

hauſi. Hæc terra,mihi atavis Venetis, iiſque Illuſtribus, neſcio quo caſu, primùm tacta; Si decora meæ gentis, à me intermiſſa ſunt, forſan nepotibus inſtaurabuntur; Et Santâgelium olim me alumno gaudebit.

Biturigibus ſuſurrus de reditu Mazzarini; Per iter Pictonicum murmur, Pictavii certa fides; Nec alio revocatore, quam ipſo Condeo & Corinthio vſus eſt Cardinalis, dum vterque ſua molimina in contraria vertit.

Regina palam aperit ſibi decretum hominem iniuſte exulantem priſtino decori reſtituere. Id è publicâ Re eſſe; Nec amplius prolatandum. Videres aulicis artibus innutritos, ſimulandi & diſſimulandi peritos, non potuiſſe animi, ſui ſenſa premere, ſed malè ſagaces prodere reticenda. *Occaſum Regni accelerari, Condeo vires acquiri; Factioni robur iniectum, & ſimilia*; Non ex Aulicâ vafricie, quæ in ventura ſpeculatrix, nunquam intima explicat, arcani animi retinens; Brienneus iubetur litteras

revocatorias exarare. Quam viro moleſtum, qui paucos ante menſes, auctor fuerat Mazzarino, præcoci conſilio; vt Romam rediret, Rebus Gallicis, in conclavi, vtilius inſerviturus.

Cardinalis in futurum iter ſollicitus, iam Bullionum pervenerat, fieri quid debeat, cum multis tractans, quid facturus ſit, cum pauciſſimis, vel ipſe ſecum, nullis melioribus conſiliis, quam ignoratis.

Hoquincurtius, cum Granceo & Navallio primas tenebant, in Mazzarineo conſilio, per totum hoc iter manu ſtrenuus, contemptor lucis perpetuus; Fabertus ſuo more vafer, ſpeculabatur ventura, & præſentibus inſidiabatur, Sex millibus armatorum conſtabat moles adventantis auxilii, quod Regiis partibus grande tunc temporis momentum. Præmittit Cardinalis nonnullos ex familiâ cum litteris, ad certos amicos, & ad ambiguos, immo ad hoſtes infenſos, multa promittens; Senatus Pariſienſis acerbari, Aure-

lianus ſtrepere. Fonda ſuo more inſanire. Paſſim Lutetiæ Mazzarinus & ſocij infamari; Copiæ ad Ligerim præcludendum, & ad Ionis tranſitum præpediendum, tumentibus animis, accelerantur; Ducibus aut Togatis, aut parum ſtrenuis, ita pugnaturis, vt vincerentur. Cardinalis, iniquitate viarum, populorum ferociâ, fluviorum rapacitate, pontium malignitate, ſuperatis, per infeſtas acies, Pictavium pervenit, Iter fuit placidum, vt ad pacem properantis, quod nullus Civis, nullus Ruſticus expavit; Nullum circa hoſpitia faſtidium; Nulla reverentiâ terrore, paſſim amor humanitate captatus; In omnes accincta bonitas, ad odium leniendum; Nihil à cæteris Ipſe, niſi præſtantiâ differre, nec requiem copori, niſi poſt omnes dare. Interritus per tot minantia Senatus decreta, non tardare admiſſiones, occurſu viſuque facilis; Irrumpere paſſim plebem videres, per apertas fores & invitantia limina, ſecurus conſcientiæ excubijs, & ipſa innocentia defenſus, fidiſſimâ

fidiſſimâ cuſtodiâ, atque inſontitate, inexpugnabili munimento

Obviam Rex, & dux Andegavenſis proceſſit, ac proximus lateri Regio, Pictavium intravit Mazzarinus, à Regina exceptus verâ & ornatâ gravitate; ſtatim agnitus major omnibus, ſed ſine cujuſquam diminutione, major.

Servienus, & Tellerius, per Condeum pulſi, rediere, allecti, vt ante, Miniſterio; Lioneus inter Aulæ inſtrumenta, præcipuæ admiſſionis, itidem cum duobus illis excluſus, peſſimis artibus, irredux aliquandiu permanſit, poſtmodùm, in æſtimatione revocati, Regis & Mazzarini, immo Principum Europæ, iudicia certavere. Moleus ſigillum obnoxium tenebat Aulæ imperijs. Vievilleus, quâ poterat fide, ærarii exhauſti, ruinas reparabat; Hæc erat Miniſterii facies.

Caſtellonovus relicto clavo, commeatum petijt. Redditâ regiminis ratione, brevi poſteà moriturus; In quibus primus eſſe poterat, non potuit videre potiorem, venerabilis ſenex, cujus ſævum decorem, non

timeres, ſed veteris, Cujus potentiam nemo ſenſit, niſi levatione damni, aut commodi acceſſione. Nullâ in animo labe, facti ad humanitatem mores, meruerunt amari, forſan à blando lexu, ſed nulla Fabula fuit; Nec ſeveritate aſperſa comitas ſupercilio nequitiam texit, aut ædes aperuit, Gallico eloquio tribunal; Virtutum omnium larem, & iuſtitiæ ſacrarium, Viri modeſtum domicilium, libenter diceres.

LIBRI SEXTI

FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER SEPTIMVS.

Arma tenenti Condeo, occurſat MaZZarinus, Andegavi, & Giemij circa Ligerim, Stampis, & denique ſub mœnibus Vrbis, vbi rupto Regni fœdere, cognatæ acies, Gallicum Sanguinem Germanis & invito Lotharingo præbuerunt; Tandem Condeus Regio congreſſui impar, diſcedit in Belgium Hiſpanicum, MaZZarinus fingit abitum, culpam motuum in ſolum Condeum derivaturus.

GALLIAM ingreſſi Mazzarini, optimè conſulta, ſucceſſus non deſtituit, etſi Pictavii, Aulæ pars, emunctior damnaret hunc Cardinalis reditum. Reverà inſtabile & fluctuans eſt, quod vocamus pru-

dentiam, in electione poſitam rerum, quæ aliter, atque aliter ſe habent; Si illæ incertæ, etiam ipſa, quia non ſolum devincta Rebus, ſed magis ijs, quæ adſtant, Temporibus, locis, & hominibus; ideò obſcuræ illius Virtutis, nullus certus limes; Eventus omnes humani in alta nocte, omnia præclara, & prudenter, ſi cum ſucceſſu. Proſperum cœptum Virtus vocatur. Ergò bono eventui litandum; Huic Numini Mazzarinus non aras ſolùm, ſed quod auguſtius, altaria debuit.

Sed qualis ſtatus Rerum, antequam redux Mazzarinus ad vllam expeditionem ſe accingeret, breviter ediſſeram.

Santoniâ pulſus Condeus, omnia adverſa in Aquitania experiebatur, laceſſente vbique Harcurtio; Hiſpano per imbelle auxilium, fovente diſſidia; Nec factioni, ſed ſibi ſtudente; Vaſconibus militiæ feſſis; (Nulli ardentibus motus excitant & arma induunt; Nulli exuunt libentius, & execrabilius deteſtantur,) Ea eſt indoles gentis, non eâdem diù ferre. Apud Bituricen-

ſis, nihil Condeanum præter Montemrotundum obſeſſum, nec ideò amplius eius juris. Burgundia, ita parebat Eſpernonio, vt nihil viliſſimi obſequij omitteret, demerendæ gratiæ novi Rectoris, qui falſis, & neſcio vnde accerſitis avis, ad Condeum ſe æquiparabat. Divionenſi Caſtello per deditionem, ad obſequium Regis reduce, Bellegarda, Et alia munita loca expectare pavidè Regios nutus; Bullioneus & Frater Turenius jam Condei partes fortiter deſeruerant, Mazzarino arctiſſimè ligati; Longavilleus ita ſe dubium mediumque, vtrique parti præſtabat, vt omnia ex proprio vſu ageret, temporique inſidiari videretur, & huc atque illuc, vnde ſpes major affulſiſſet potentiæ, ſe & vires ſuas deflecteret, quæ reverà exiguæ erant, & prudentia viri laudanda, qui libratis ſuis & aliorum viribus, nulli palàm ſe addixit.

Reſtabat Principi intactus exercitus, ex Marlenſibus reſiduis copijs, & ab Hiſpano junctis ſuppetijs, quem è Belgio eduxerat dux Nemauroſenſis, (ſex millia peditum

& ſimul equitum non exceſſit) His copijs Beaufortius, Aureliano iubente, præerat. Pari poteſtate cum Nemauroſio. Diſcordia inter duces etſi affinitate nexos, ſtatim oborta, interturbabat obſequium. Et quicquid ardoris aut ferociæ attulit ſecum non invalida manus; Popinis, ſcortis, & aliis fomentis Pariſinæ laſciviæ, enervatum eſt. Statim Caſtra oblita luxuriæ, intravere linteones, dulciarii, ac tractare periti ad Gynecæa pertinentia; Invitabat Vrbis vicinia corda neſcia aliter manſueſcere; Intra Montargium & Giemium, Briaræ adiacentia Metatio occupabat.

Præter collectitium hoc robur ex Gallis, Belgis, Germanis & Lotharingis, ſola ſpes Condei in Vrbe, in Aureliano, Senatu, & Fonditoribus, qui in Principis gratiam, nihil intentatum relinquebant, odio in Mazzatinum ſtimulante, adverſus quem novis & ſine fine decretis ſævitum, facta infamata, reditus omnes Eccleſiaſtici fiſco addicti, licitatione publicâ vexata ſuppellex, ſuppellectiicariis inſuper male habitis, Bibliotheca

diſtracta, & luculenta librorum congeries, ornamentum Lutetiæ, ſparſa eviluit. Sed quod, apud poſteros, non eſt habiturum fidem, Cardinalis caput, pretio taxatum, illud caput, per quod Gallia ſuper peregrinas gentes, caput nuper extulerat, circa quod tot obſequia fortunæ, à cuius nutu Maria & Terræ, Pax & Bella recta & regenda, idque per Senatum Pariſienſem boni & recti præceptorem, tunc inventorem iniuriarum, antea legibus, tunc flagitiis certantem. Pontifex Innocentius qui alias fulmina cœleſtia exhauſiſſet, & ſe feciſſet exiguo tempore inermem, per emiſſa tela inania, vindicandæ dei iniuriæ, ridere è Vaticana ſede, dignitate purpuræ, invidiæ in Mazzarinum litatâ.

Franciſcus Chanvallonius Archiepiſcopus Rothomagenſis, ipſum Pontificem pietate ſuperat, dum luculentâ oratione invehitur in decreta, frequenti conſeſſu Turonibus, Rege approbante.

Præter hæc publica, Cardinalis occultis invidiæ telis in ipsâ Aula ſubinde peteba-

tur, atque id, ab iis quos beneficiis obrue-rat, & quorum fidem male ambulantem ob-ſcuritas temporum tegebat; Qui per cœca venena rebellionem inſcijs induebant, poſt nubilos dies elapſos, fœdi aſſentatores. Maz-zarinus, collecto animi robore, fortiter age-re, omnium ſomnos ſua vigilantia, omnium otium ſuo labore, omnium vacationem ſua occupatione defendere, in cuius pectore cum ingens vulnus, nulla tamen cicatrix apparebat, Interim ſuo metu facere omnes obedientes, ita, vt qui priorem viri ſortem crudeliter oderant, hanc, vel cum omni rerum ſuarum periculo, proſequi ſe velle ſimularent. Sed brevi vidimus celeri greſſu redire fortunam ad pœnitentiam, per tot lætos ſucceſſus, qui ſequuti ſunt.

Prima quæſtio fuit, an præſtaret totâ vi-rium mole in Aquitaniâ obruere Condeum jam labantem; An recta Lutetiam petere caput & ſummam rerum, Aurelianum nutan-tem Regi conciliare, Fonditores aut ad ob-ſequium cogere, aut evertere. Potior viſa hæc ſententia, etſi Harcurtius dubius tunc fidei,

fidei, neſcio quid moleſtiæ faceſſeret, quod poſtea clarius ediſſeram.

.Nemauroſenſis ille exercitus populabundus, incutere ſui terrorem, ab Aureliâ per Gergovium, Giemium, adjacentia vaſtare, Decretum properè extinguere, ex ſe ſpernendum ignem, ſed vires daturum factioni. In tranſcurſu liberandum Andegavenſem tractum Chaboto debellato. Mandata Hoquincurtio Provincia qui Beaufortio ab Aureliano immiſſo fruſtra auxiliante, intra pauciſſimos dies, Andegavum & Chabotum Gubernatorem ad deditionis neceſſitatem compulit, Ponte Cæſaris, *Ceo* nunc dicto, & alijs oppidis ad incita redactis. Chabotus Nobiliſſimo apud Santones ortu avum habuit præfectum maris, ac Burgundiæ Rectorem, patrem dotalibus agris imperantem, ſepoſitâ Aulicæ ſollicitudinis omni cura. Hic, de quo loquimur, ingenio, & decore corporis acceptus Margaretæ Rohaniæ, eam duxit vxorem, Condeo patre & hoc, tunc Anguiano nuncupato, maximè adnitente, ideò Chabotus non immemor be-

neficij, quoad potuit, perſolvit grates Principi.

Salmurrij Aula aliquot dies immorata eſt Andegavenſi obſidioni promovendæ. Tunc Galerum toties promiſſum, toties eluſum Corinthius conſequutus eſt, quem Pontifex Innocentius non tam Regi gratificando, indulſit, quam deprimendo Mazzarino, per dignitatis ſocietatem. Quas diſſidentium faces non accendit exotica hæc purpura?

Rezius (Sic enim in poſterum dicendus non amplius Corinthius) natalibus & avorum gloria illuſtris, acer, diſertus, gratiâ, amiciis, vigore animi celeberrimus, quaſi pigeret virtutum ſuarum, quæ non properè ſuccederent, per varia molimina, quod brevius putavit, cum ad ſuppremum apicem, amœnum compendium, non ſatis prumptè pateret, friſtius iter elegit, per pleraque meliore ingenio, quam fortunâ vſus, nihil tam ſuum credens, quam quod per amicos haberet, vbique fallaces, repertos.

Relicto Salmurio, per Turones, Ambaſiam, Blæſiam, Giemui tandem tot errori-

bus acta Aula, ſedem potuit.

Ligeris ibi ponte iungitur, ſtatio magni momenti in vtramque partem; Non poterat Rex rerum Eventus opportunius expectare, Illinc Lutetiæ incubans, hinc rebellibus copiis impendens; Quibus oppoſuerat exercitum validum Turenio & Hoquincurtio ductoribus. Aurelia, quis crederet? Regi portas clauſit; Id in gratiam Aureliani & præcipuè, eius filiæ, quæ auſa viris bellatrix concurrere, eò advolaverat, datura plebi animos.

Condeus in Aquitania remanet exſpes, laſſo vbique obſequio, Harcurtio ſucceſſus ſuos vrgente & fortunæ favori inſtante, quid mirum fretus erat regiis imperiis, quibus omnia tandem apud Gallos obſecundant Hiſpanus, magis magiſque filum largitionis ſuæ temperare; Magis irrita Angliæ promiſſa per Cromwelium, ſed quid ſperandum ab illo agyrtâ, & rerum humanarum pudendo ludibrio? Hinc Aquitani faſtidire Principem, cujus continuus aſpectus minus verendum faciebat; Non excæcabat ampliu

populorum oculos ingens fama bellatoris. Nullum animal Vaſcone moroſius, nullum tractandum maiori arte, (eius expers fuit ſemper Condeus) In nullos magis inſurgit illa gens, quam in eos, quos ſine ſtrepitu lucri, in ſe affectare imperium ſentiſcit. Animoſa eſt, & detrita commoda rei familiaris, vulneribus reparatura, bellum optat, ſed ſpe non diu capitur, niſi aliquid mordeat. Mente hæc omnia Condeus agitans, Beaufortij & Nemauroſij diſſidia creſcentia, exercitum ad ſe anhelantem, Aurelianum vacillantem. Fondæ obſequia, Pariſinam expectationem etſi ſemper fluxam, Sed, quod primarium, Chavignij vrgentia monita, Vt properè accederet, nec vellet deeſſe fortunæ blandienti, Etſi per hæc Chavignius magis de Principe ſibi vindicando, quam de ejus incrementis, cogitaret. Talia firmarunt in Condei animo Conſilium, relicta Aquitaniâ, jungendi amatas copias, & proximandi Vrbi dominæ; Sic ſpe deſperatione quæſitâ, ad vota properat, eo pro quo metuebat relicto, nec vxore nec filio vnico tractis in diſcri-

mina, Pauciſſimis conſcijs, viæ audaci ſe committit, per ſaltus ignotos, avius, vix vlli tecto ſubijt, non ſemel deprehenſo vultu, etſi manu obſcurato, & nihil omiſiſſet, vt falleret ſequendi & agnoſcendi ſigna. Secutuleſa mulier ex earum grege, quæ libidinis ſolum non infrequenter vertunt, pene index fuit Principis, ambulatorium prandium ſumentis in vili pago. Ille ſe ſubſtraxit fruſtratricibus veſtigijs relictis; Laſſatâ temeritate pulvere ſordidum, labore & vigilijs exhauſtum, caſtra amica excepere, cantu exſonantia; Vix equo deſilierat, cum exploratâ Regiorum metatione, adoritur, ſuper mediâ nocte, incautum ſemper Hoquincurtium, terrorem incutit, per rapta impedimenta & viles ſarcinas, magno pavore, parvo damno. Vidiſſes Giemij Aulæ mœſtitiam & ſqualorem; de convaſandis omnibus, ſermo vulgabatur, rumpendum pontem, poſt elapſum apud Bituricenſes Regem, & ſimilia quæ ſuggerit metus ab adverſis caſibus. Poſtridiè ſtetere adverſæ acies, palude litem diſterminante; Diſploſis vtrimque tormen-

tis, retroceſſere Condeani; Turenius qui militarem impetum auctoritate, providentiâ, virtute, ſemper temperavit, ſecundarum, ambiguarumque rerum ſciens, eoque interritus, decus reportavit illius diei, & rem labantem reſtituit; Labor in negotio, fortitudo in periculo, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, illius apparuit. Non omittendum Regem quindecennem ſe ſe ſuis eripuiſſe, exercitum animo & geſtu excitaſſe, quod ex vſu fuit.

Condeanæ Copiæ apud Stampas metationem ſuam habuere. Princeps Lutetiam petit, Aureliani animum firmaturus; id Chavigniacum conſilium fuit; Quantâ lætitiâ plebis, quantis Senatus gaudijs, exceptus ſit, vix æquari verbis poteſt.

Inter hæc Longavilleus, veritus Rebus ſuis, præfecturâ Normannicâ ſe ſponte parat abdicare, imparem ſe putans imminenti aſſultui à Rege, quem paſſim futurum victorem, in aperto erat, acie, Condeanæ, auctoritatis, paſſim hebeſcente. Invicem Normaniæ, Longavilleo ad Campaniæ fines, Ma-

ceriæ ; Olypomontis , Caſtelli-Renautij , & Linchampij præfecturæ donabantur , ſed quod erat primarium , Carolopolis, à Mantuano Duce , illi emebatur (ſuprema dynaſtia eſt apud Arcuenſes, amœno ſitu, ad ſpondam Moſæ, Belgas & Eburones ſpectans) demulcebat Longavilleum, ætate jam declivi ; Supremo imperio pollere , ſuis auſpicijs ducere lætos Senectutis dies , & ſponte ſuâ vltimas curas componere ; Normannica ingenia peroſum. Pacta à Mazzarino Regis nomine, & à Me ducis nomine Giemii ſignata ſunt, vnde poſtea irrita, ſuo loco dicturus ſum.

Lutetiæ procacia ingenia , ſed nihil vltra verba , auſura ; Quæſitum diù in Senatu , vnde conflaretur pecunia, pretium Mazzarineæ necis , nec inventus Parricida. Nullus Cardinali terror, mirabatur, ſolum cum omnia bello arderent , ſocios Galliæ in fide permanere , nullo dimoto. Aurelianus , Condeus , Senatus nova ſemper moliri ; Quibus compeſcendis , nihil viſum ſalubrius, quam relicto Giemio , apud San-

Germanum vrbi vicinum, ſedem figere; Id properè factum; Et nullâ morâ ad Regem delegati à Senatu, & à principibus omne obſequii genus polliciti; Certa fides videbatur, quam pœnitentia reponebat, & exarmata magnilitas, ſed conſenſu vnanimi, petunt amotum Mazzarinum malorem materiam.

Rex San-Germano relicto, aliquandiù Corbelij ſubſtitit, & inde Copias Principum, Stampis aggregatas, vi adoritur. Illæ repagulis tutæ, validâ defenſatione eludunt Turenii conatus, qui Lotharingo adventante, cogitur retrocedere; Rege incolumi, Corbelio reddito. Sicubi fortitudo, potentiæ, viſa eſt hebeſcere, Stampis certè fuit; Vbi, irrito conatu Rex ipſe, per exploſa tormenta non ſemel periclitatus eſt. Satius fuiſſet, hanc ſortem intentatam relinquere.

Poſt Corbelii & Meloduni ſtationem, quò propiùs Lutetiæ invigilaretur, Aula San-Dionyſium elegit. Atque ibi finem belli civilis futurum, non vanè creditum, Vrbe vacillante, etſi Eventus non adſtipulatus eſt.

Con-

Condeanus exercitus, Novigentum (Sancti Clodoaldi fanum hodiè dicitur) & adjacentia occupabat, Tavano Duce, Regius extra Sequanam, ex adverſo, prœliandi captabat occaſionem; Ideò Epinéii, flumen parat ponte iungere, quod Condeani prohibent. Turenius cum Seneterreo ſemper collegâ, non procul Poeſſiaco oppido, alterum pontem ſtruere incipit, hoſtilibus copiis dividendis. Condeus certior factus, de imminenti aſſultu, nocte ſubſtrahit copias, Carentonii ſecurius locaturus. Non poterat opportunior ſtatio eligi, Sequanâ & Matronâ munita, apertâ Briæ planitie, annonæ ſuffecturâ.

Pariſinis ingreſſum Vrbis negantibus, ſtragi deſtinatæ turmæ, circuunt muros, quæ dum lentè procedunt, ob ambitum pomœrii, iis incumbit Turenius, in ſuburbio divi Antonii, & circa Piquepuſſium diſtentis. Repente tota Aula advolat, Rex Mazzarino comitatus, vix potuit contineri, quin ipſe ſe immiſceret diſcrimini. *Finis*, inquit, *Civilibus armis, quem quæſiſtis; Adeſt.*

E

Quis potuit dubitare ? Vrbs ſe addixerat Aulæ, non tolerans, Germanici & Lotharingici faſtidii; Officinis Lutetiacis, ſiccis adventitio lucro, quod ſolus Rex afflat. Diſpar caſtrorum ſpecies erat. In Regiis Numerus, Virtus, Cauſa, & quod ſuperat, præſens Maieſtas. In hoſtilibus, terror, obſequium enerve, Inter Vrbem infenſam, & Regem audacem ſua ſibi perſequentem.

Reverà Condeus ſummo mane, portâ Antonianâ egreſſus & ſpeculatus acriter, quo loco eſſet ſumma Rerum, & in quo articulo à fortunâ deprehenderetur, obverſus ad Beaufortium, Nemauroſium, Rupifoucaldium, & adſtantes. *Non verbis,* dixit, *lenio diſcrimen. Nobis hodiè pereundum. Pereamus igitur non inulti, quandoquidem à deſperatâ victoria, in mortem dimicandum. Ei parti me deſtino, in quam vocabor à periculo, quod monſtrabo, non jubebo.*

Aſſenſere Duces, & omnibus vltimæ aleæ paratis, pugnatum à quintâ horâ matutinâ, in quintam Veſpertinam, tam pertinacibus vtrimque animis, vt dubitem, an aliàs apud

Gallos, exemplum fuerit conflictûs obſtinatioris. Sub Vrbis mœnibus, ſpectante Cive ab eventu pendulo. Aureliani filia, non infirmum prœlii ſubſidium, dum, commaſculatâ fronte, Pariſienſes pro Condeo incendit, dum Concilium Vrbis, à Regi promiſſis datis, avertit, & portas tenet apertas auxilio ad Principem, evolanti, aut redituro, dum Baſtilliæ tormenta explodit in Regios, ſignum vrbis Condeo faventis, denique dum animat Patrem, & per plateas trahit conſpicuum. De repagulis in ſuburbio agebatur; Illa ſtructa civibus, contra infenſos Lotharingos, Nunc defenſata, & oppugnata, tanta ferocia, & tanto amore laudis. Cæſi fuere vtrimque viri non ignobiles, præter vim innumeram gregarij militis. Videres à Piquepuſſio ad Dionyſij fanum, Strages horrendas; San-maigrinum, & Nepotem Mazzarini Mancinum, in quem ſpes Avunculi, meritò recumbebat, vltimos ſpiritus trahentes ad Aulam referri, victimas Rerum. A Partibus, Nemauroſius

& Rupiſoucaldius cum alijs ſpectabilibus viris, ſaucij & ſemianimes, rediere. Portâ Antonianâ liberâ, Condeus, cum ſemilacero comitatu, Vrbem ſubit, auſus, quæ niſi à fortiſſimo perfici non poterant, Magnus vbique, cæteris major vbi magnum diſcrimen; In hoc Antoniano, ſe ipſo major fuit; Neſcias; vtrum magis mireris, aut, cum periculorum exceſſit modum, aut, cum debitis laudibus ſibi temperavit, Hîc reſpuere applauſus, nec ſuos labores agnoſcere, ſine fine æſtimare alienos, diſſimilis bellator & victor.

Quid crudelius, in afflictâ Vrbe, quam ſpectare, Germanicas, Belgicas, & Lotharingas, ſtrictis enſibus, quaſi Rege victo, oberrantes turmas, ſcortorum greges, & Scyticas Mandras ſecum trahentes. Tamen inviſo examini fuit aſſignata ſedes, per SanGermano ſuburbio, & Sequanæ adjacentia loca, Pariſinis delicijs deſtinata; Culta hæc miles Barbarus habuit, Villejuvivia, Vitriaca & alia depopulatus. Nec deerant familiæ Illuſtres, quæ pabula ferocientien-

tibus vltrò mitterent, penſatura clades.

Sed ne quid extremæ deeſſet inſaniæ; Inſignibus apparuit Factio decorata, qua, cum nihil futilius eſſet, viliſſima Rerum Palea electa, Labbarum ſeditionis. In corollas intexta, lucida gluma Venuſtiorum fuit; Rhedæ, bijuges, & ſingulares equi, non niſi Paleati prodire, ſed & cucullatus grex, ſtramineus viſus, vis illata in paleatis & inſtraminatis; in re inuſitata, voce inuſitata, vtendum. Talis Paleæ triumphus inviſus bonis, & ex eo nullum granum, nec ſeminarium bonæ frugis. Vrbs nihil ſpirare, quam fidem, & obſequium Regi debitum; Aurelianus cum aſſeclis nutare. Aula augeſcere per adventitia incrementa. Normanni cum Longavilleo averſari bellum. Hiſpani per Fuenſaldagnium intrare quidem Galliam, apparatu ad pompam. Lotharingiæ ducem cum Mazzarino clam convenire. In Aquitaniâ partes Condei labaſcere; Vno verbo omnia infeſta. Nulla ſpes, niſi in Lutetiæ cum Senatu, & principibus vnione, quæ vano ſtrepitu terrorem incu-

tiens, Regem ad pacificationem adigeret, optatam & votis flagrantibus vndiquaque expetitam.

Dies erat menſis Iulij quartus, ann. 1652. cum in Palatio Vrbis, convenere viri primarij, Hoſpitalio Lutetiæ præfecto, & mercatorum præpoſito, præſidentibus, vt moris eſt recepti; Advenere Aurelianus ac Condeus hora quarta à meridie, cum innumeris aſſeclis; Excepti decorè ab Hoſpitalio, qui ſibi non temperat, viſâ in pileo Aureliani jactata illa Paleola; *Quid, ſeditionis inſtrumento accinctus venis in ædes Regias*? Aurelianus non indignatus reſpondit, *Omnia bene habebunt*; Vix congregato cœtu, ſupervenit tubicen à Rege, cum litteris quibus teſtatur gratum ſibi forè, ſi dimittatur cœtus in quatriduum.

Non poterat tantillum ſpatii Regi negari, Solvitur cœtus, redeunt Principes, quos comitanti Hoſpitalio, ſubornatus Nequam paleam obtulit, in ludibrium, vel captaturus ſeditionis optatæ occaſionem. Hoſpitalius pro decoro Muneris, & ſuo more intrepidus; *Animus mihi, Nebulo, per feneſtras te præcipitem*

dare, quod juberem fieri, niſi hæc dignitas, (Oſtentavit Aurelianum) *Frenum imponeret, juſtæ indignationi.* Vix conſcenderant Principes Rhedam, cum, vel caſu, vel ex deſtinato, ſclopo trucidatus, cecidit, neſcio quis mortalis, gregariæ turbæ immixtus, quæ minax telis & verbis, ædes publicas circumſtabat, Quidam aſſerunt, inter malè Feriatos, pravo conſilio, id perpetratum; Nonnulli teſtantur, Principum juſſu; Vt vnio cupita, aut ſuaderetur, aut imperaretur; Vt vt ſit, inde fluxit ingens clades, Subiacens corona armatorum vociferatur. *Mazzarinos ibi incluſos, agitare peſſima conſilia, imminere ab illis, Vrbi calamitatem; Jam occidiſſe civem; Brevi expectandum grande infortunium. Immittendas faces, deſtruendam ædem, flammis vltricibus.*

Repente Vulgus ſævire animis, armis, flammis, quæ admoventur Portæ. Primi trucidantur; vapore alii extinguntur; Fit via vi. Illa Lutetiæ viſa decretoria dies. Seditione potentes, vrgere diſcrimen, Impacta muris armatorum agmina, Flammis ambeſus paries, Ruit in atram nubem caligo, & ſi

ventus glomeraſſet incendium, involuebatur Greva, iam tota vaporata funereo igne, qui ita volentibus fatis, non altum elapſus, per ima regnavit. Scilicet poſt tot miſeræ vrbis pericula, hæc manebat ſors intentata; Excidiſſe cives non ſatis fuit; Opportuit & comburere. Durante conflagratione & tumultuariâ coronâ; Condeus accurrere tentavit, Aurelianus retinuit, Principi timens, à commota plebe. Aureliana Virago interita accurrit, ſedato tumultu, & igne langueſcente, Quiſque ad ſuos rediit. Extincta quidem fuit flamma, non ſopita recordatio in animis æternùm victura; Et vterque Princeps, non ædes Vrbis, ſed ſpes ſuas vſſit; Hoſpitalius furtivo habitu periculo ereptus, Domo & Vrbe relictâ, ſeceſſit. Beaufortius Lutetiæ rector, & Brouſſelius præpoſitus mercatorū, Aulâ non probante, ſed, quid ageret? prudentia victa ſuccubuit, Res Gallicas vi abditâ obterente, ac ludibrio habente.

Apud San. Dionyſium ad Regem delegantur à Senatu, ex Patribus viri cordati, Princeps Legationis fuit Nemondius, qui graviter peroravit; Orationis Cardo in hoc vertebatur

batur

batur; *Vt Mazzarinus irrevocabiliter eliminaretur; Eo remoto almam pacem Gallicum cœlum repente ſerenaturam; Hanc ſalutis Publicæ per res afflictas vnicam viam.* Reſpondit Rex, *abiturum Cardinalem, dummodo Principes arma deponerent, & ſine morâ dimitterent peregrinum Militem infeſtum & inviſum.* Longè aliam mentem Principis eſſe, Exitus docuit.

Cum ad ſuburbium Divi Antonij optime conſulta, Succeſſus deſtituiſſet, & ab Vrbe, tam nimboſo tempore, nihil expectandum; Annonæ penuriâ laborante vicino exercitu Regio, ipsâ Aulâ arctatâ, graſſantibus morbis, per Syrium æſtum; Pontizara apta ſedes legitur; Eò Rex ex improviſo ſe contulit, nonniſi trihorium iter eſt, Delegatis à Senatu, Sandionyſij relictis, quos, advolantes, Aurelianus, Condeus, & Beaufortius Lutetiam deduxerunt. Ac cum miſeri Senatores plerique, veriti Rebus ſuis, relictâ Vrbe, palabundi oberrarent, monente Fouqueto Procuratore Generali, vt loquimur, Pontizaræ collecta ſunt

membra Curiæ fluitantis, abolita recentia decreta, Nova mandata; Vmbra & ſpecies Senatus, Lutetiæ reſidua, hoc indignatur, & Aurelianum declarat Proregem, Condeum exercituum præfectum. Quod in Aula non ſolùm improbatum, ſed Toloſæ Metropoli Aurelianicæ Præfecturæ; Neſciunt rigidi Tectoſages, recti ſemper pervicaces, niſi Æquo obſequi; Nulli genti major obſtinatio fidei.

Novus Prorex novum Concilium ſtatuit, cujus pars præcipua Condeus, Seguierius Galliæ Cancellarius, Chavignius, duces Rupifoucaldius, Rohanius, Briſſaeus, Sullius, ac alii; Beaufortius & Nemauroſius inter ſe contendentes, Concilio Duellum prætulerunt, quo ad Richelianam portam, litem diremerunt; Flabellum feminæ libidinantis. Ab affini Beaufortio, globo lethali tranſverberatus Nemauroſius cecidit, gentis ſuæ fato, potius quam ſuo, vir animoſus vltrà fortem, morte ac vitâ conſentaneus, demerendis omnibus genitus.

Nihil inanius illâ Concilii Aurelianici vmbrâ, quæ cito evanuit. Prima Cura de Pecunia corradenda per vrbem. In extremis anguſtijs Copiæ Condeanæ erant, quibus, (Etſi vaſtationibus & prædis abactis potuiſſent diteſcere) male parta, peſſimè dilabebantur; Ergo inventum inopiæ ſubſidium, ipsâ inopiâ pernicioſius. Rhedalibus portis impoſitum Veſtigal, quo Vrbs excanduit, in auctores ſævitura, Excuſſo impoſito onere. Principes cum magnâ parte ſui Senatus, Prævident imminentem ſibi tempeſtatem, ab Aulâ & ab Vrbe; Quam Condeus deſerere conſtituit, de ſubductione ſui, & copiarum ſeriò cogitans; Cum, non poſſe Regem expugnari, animadverteret, vt concederet, Sangermani per Rohanium & Chavignium petita, nomine ſuo, in gratiam Contii fratris, Nemauroſii, Marſini, Violei & Aſſeclarum, qui non pauci, occultè petaces.

Parlamentum Pontizarenſe totum Mazzarino devinctum, auctor illi eſt, per non

ſuſpectum Conſilium; *Vt totam culpam Condeo imputaturus, Diſcedat; Principem eandem telam motuum pertexturum, invidiam regni ſibi conflaturum; & vnanimi tandem conſenſu, laſsâ factione, Cardinalem regnatorem rerum, rediturum ad priſtinum decus, Galliâ plaudente.* Celeberrimo conſeſſu, per Delegatos à novo Senatu, præmeditatâ oratione Rogatur Rex, vt Cardinalis, in gratiam ſalutaris Pacis, excederet, donaret hoc Omnibus bonis; Mazzarinus, *Se paratum obſequi*, Reſpondit, *Relicturum ſe libenter Miniſterium, ſi deſinat rabies eorum, qui maleficio paſcuntur, Se nec exemplo, nec vita nocentem, ne tranſverſum quidem vnguem, ab officio & conſcientiâ deſciviſſe, Nec venenaſſe in ſubditos aures optimi Regis, Nec labes in Aulam infudiſſe, Clementiam exemplo perpetuo, inſinuaſſe; & attemperandum ſceptrum indoli Gentis, malè apud Gallos per terrorem venerationem acquiri, Firmiſſimum in ijs Imperium, quo gaudent obedientes, Nihil metuendum, ſi conjunctio animorum, apud illos ſit. Abſentiâ ſua, eam procurandam. Et extinguendum, ſui ſubductione,*

incendium. Denique non æquum, Regnum Opibus firmum, Copijs locuples, Gloria amplum, propter ſe perire.

Pontizaræ, inter has procellas, moritur Bullionij Dux, deſtinatus in regimine ſecunda cervix, ſanguinis nexu cum Mazzarino iam convento. Nihil, laceſſentibus malis & accerſitis omiſit, ad derivandas in ſe clades; Ingens fiducia augebat virtutem. In partes Hiſpanas, pertraxerat Hiſpana coniux, Leonora Berkia, impotentis animi femina, Sedani Erynnis, imbuta vano Pietatis oſtentu, fata domus Inclytæ præcipitaverat, Si vllum præcipitium, Turenii Nepotibus poſſet contingere, tanto fulgore Avunculi circumdatis.

Poſtquam, quicquid publicè Salutare crederet, preſſius inſinuaſſet Mazzarinus; Diſceſſit, extra Galliæ fines; Apud Bullionum oppidum, in ſaltu Arduennenſi, ſede fixâ. In viâ, eluſis, Hiſpano monitore, Factionis inſidiis, Tomaſo Sabaudico Principe, ad Regiminis ſpeciem relicto. Conſortibus Conſilii, Abele

Servieno, Michaële Tellerio, ac Zongo Ondedeo, cui plurima Fides. Ea ingenia elegit, à quibus nec periculum, nec dedecus foret. Magni, Miniſtri præcipuum Indicium, non adſumere ſubſidium, laſciviens nimietate potentiæ.

LIBRI SEPTIMI

FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE
REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER OCTAVVS.

Deterſâ caligine, incipit Gallia errores ſuos agnoſcere, & fallaces Principum inſidias. Factio conſeneſcit, Rex Vrbi redditur. Senatui decus, abrogato Pontizarenſi; Fit, non viſo Rege, Aureliani, ſubductio. Laſſa ſeditionis veſtigia fluitant, nullo duce; Tamen dubio æſtu, ad Mazzarini reditum, quo omnia bona fide, tranquillata.

ASSVETÆ frœnis, Gallicæ cervices, non poſſunt diu à ſolito & antiquo jugo reſilire; ac quod, tot quieta Conſilia non ſuaſere, nec minax terror extorſit; Impetravit, nullo impellente, ſola Fides, mul-

to firmior per pœnitentiam repoſita, quam intempeſtivis remedijs, ſollicitata, Sed quid auſura plebs, Principibus amotis? quod mare, per ſe tranquillum, quieſcentibus ventis. Nulla in re, peritia regendi in Mazzarino major apparuit; Quam, non accendiſſe delicta, & diſcrepans in fidibus, non abrupiſſe, ſed paulatim reduxiſſe ad concentum. Inſtinctu & impetu Lutetia Regem expoſcit; In Palatio Regio congregantur Cœtus civium, vt prompta ratio iniretur delendæ Factionis; Etiam ſævitum in ejus monumenta; Nam Paleâ inſigniti paſſim per plateas aut impetiti, aut ludibrio habiti, Contrà cartaceis ſegminibus, ad obſequium reverſi, pileos incingunt, teſſera fidei in Regem.

Aula, mutatâ Pontizarenſi maleſanâ ſtatione, Compendium ſe receperat, quò agminatim confluebat innumera frequentia, Procerum, Civium, Plebis. Petrus Seguierius Cancellarius, furtim ſe Vrbi ſubduxit, diſſimulato habitu. Neſcio quâ malignâ ſorte, Concilio Principum præfuerat invi-

invitus; ſalubria tamen inſinuaturus; Compendij à Rege benignè exceptus, & poſt ſigillis redonatus, quæ nullus ſanctiùs habuit, peritiùs exercuit, diutiùs retinuit. Decernitur in Palatio Vrbis decora Legatio, quâ ſuppliciter Rex de reditu rogaretur.

Senatus Pariſienſis, etſi vanam illam ſpeciem curiæ Pontizarenſis ſpernere videretur; Tamen in ſui diminutionem accipere, & bipertita poteſtate elanguere. Evulgato arcano, Parlamentum non ſolis Lutetiæ muris includi; Ac Nullam certiorem legem, quam licere Regi, quicquid libet; Ideò Iuſtitia Majeſtati adſeſtrix, nimirum, quia, quicquid à Rege decretum, id jure factum, cenſendum eſt.

Sed ipſi Patres conſcripti inclinabant in reditum Regis, & gratias jam egerant, ob amotum Mazzarinum, qui petra ſcandali vocabatur, cauſa, aut ſaltem occaſio malorum.

Etſi Condeus Lotharingicis, & Wittembergicis copijs validus, Turenium ad Villamnovam Sancti Georgij, quaſi obſeſ-

ſum haberet, exercitu Regio ibi ad incitas redacto, tamen, quâ eſt Sagacitate, facile arbitratus eſt, non poſſe diutius impetum Galliæ totius ad obſequium reducis, ſuſtinere, nec parem eſſe aſſultui, quem tanta vis parabat. Ne ingenti mole derepente obrueretur, omni aditu ad ſecuritatem præcluſo, in Belgium Hiſpanicum, per Campaniam, ſe & ſuos recipit, eò libentius quod Turenius noctu evaſerat, Caſtris per accenſos ignes, diſceſſum celantibus; Certè Cardinali belli materie ablato, nihil Condeo amplius à populis ſperandum, minus à Fonda, cujus Princeps Beaufortius apud factioſos, omni gratia exciderat. Aurelianus feſſus laborum militiæque, nihil aliud quam requiem anhelare. His efficacibus argumentis meritò Condeus, imminentibus periculis ſe ſubduxit, cæteroquin ita Hiſpanis devinctus ſocietatis vinculis, vt nulla conditione à pactis cum ijs, poſſet dimoveri; Accedebat Illex; Claſſis Aurifera, quæ tunc à Peruviæ fodinis, expectabatur. Hoc Hiſpani oſtentu illaqueant cupidos.

deſciſſendi; Divitiarum vanâ larvâ, quæ credulum orbem toties decepit, & decipiet. Si computentur, impendia, fortuna maris, & ſimilia, Magno auro, parvum aurum acquitur.

Inter iſta obijt Leo Buthillerius Chavignius, florente ætate, non ita fortunâ; Relictâ viâ Regiâ, quâ proſpera contigerant, ſemitam intravit fallacem. Secunda gratè exceperat, adverſa parum fortiter. Solis poterat internis bonis fidere, præparato animo adverſus adventitia. Paulo ante extrema, ſe palàm devoverat Pietati. Inolevit id moris ab aliquot annis, apud Gallos, vt quibus non ſuccedunt deſtinata, Numini ſe addicant, *Devoti vulgariter dicuntur, vitiorum diſſimulatione, vitioſi, qui amurcâ vitæ, Deo litant;* Ita deceſſit Chavignius non ſolum religione, ſed aſtrictiori diætâ, ſe exinaniens; Iis artibus mortem quæſivit, quibus vita quæri ſolet. Si quid leve in animo, felicitate ſe ſuſtollit, quod reflante favore, deprimitur. Vitium gentis, quod damnatum, & retentum; A tali prolixitate fortunæ, quid non quotidiè patimur immerentes?

Per hæc, Gallia amittit Maritima Flandriæ, Gravelinam & Dunkercam, ac Alia aſſita Oppida, quæ eodem torrente fortunæ eripiuntur, ſanguine & auro decorè parta.

Sed Barcino Catalauniæ caput, irritis Gallicis auxilijs, Ioanni Auſtriaco, toties felici, toties Magna merito, ſe dedit; In Italiâ, Mantua vacillare, & ſuppetijs pro Caſaliâ à Rege fruſtrà petitis, Hiſpanis ſe applicare. Per tam diras clades Poterat Gallia graviores pati jacturas, Immiſſus Belliereus parum opitulatus, eſt cadenti Catalauniæ.

Guiſius, ante paucos annos, dux Electus Reipublicæ Neapolitanæ, & inter ſævos tumultus, captus, ac deductus in Hiſpaniam, Nunc libertate donatur, id maximè procurante Condeo. Iberica fuit Vafrities, Guiſium Galliæ redonare, & Condeo concedere; Vt qui avorum non immemor, poſſet rurſus moliri nova, & ciere turbas. At oblitus donatæ libertatis, & Condei negligens, choreas & aſtiludia cogitavit; Rurſus ab eo tenta-

tum iter Neapolitanum oſtentui fuit, renovaturum, in animo levi, ſpes acciſas, per vanum ludibrium. Nullus mortalium tam vana concepit, Editus atavis, qui tam grandia, tam ſolida captabant.

Monſrotundus, Palvauſſio, lentâ obſidione ad vltimam rerum omnium penuriam redactus, à Perſano deditur, ſuppetijs fruſtrà per Briolum tentatis.

Condeus Rhetelium, Caſtellum Porcinum & Sanctæ Manehildis fanum, vi capit, relictis præſidijs, futuræ ſpei.

Lætitia Publica, feſtæ acclamationes, non poſſunt ſatis exaggerari, pro Rege Vrbi reddito. Seditio, Factio, tanquam Fabulæ, cum omni memoria evanuere; Lutetia ſplendore lucere, vt verè aliquis dixerit, inclinantem & labantem mundum reſtitutum; quædam decreta in Senatu, Regij Iuſſis mandata. Senatores pervicaciores Vrbe exacti, ſupplices nihil abnuendo, Veniam omnium accepere, concordiâ ſubditis vtili, Regi pulchrâ.

Aurelianus Regi adventati, non fuit ob-

viam, ideò nec in Vrbe remanſit; Limouriæ, Hinc Blæſis, ad finem vitæ ſecedere, animo ſemper ægro. Conjux interpoſito intervallo. Eum aſſecuta eſt.

Dum Res Aquitaniæ, in Regis fidem inclinant, factio nova exſurgit Burdegalæ. Vlmaria dicta, ab Vlmorum opacitate, vbi certâ horâ diei, inter ſeditionis ſtudioſos, de ſumma Rerum, agitabatur. Præcipui, qui Senatulum componebant, Puteanus, Gajus, Villartius, Durateſta, Blancus, Gourgius, Eſpagnetus, Raymundus, Malavicinus & alij. Illi de Pace, de bello de Hiſpanicâ, de Anglicâ ſocietate deliberare. Condeana, Longavillana, & Partes inde languere, nec certo ſcire, quid agendum. Contius, iam de affinitate Mazzarinea, occultè tractare; Vandomius, & Candalius Burdigalæ, priores amicitias, omni arte & officiorum genere renovare.

Harcurtius toties audax, lente agere. Faſtidire Aulæ mandata, à quâ, non ſibi ſatisfieri, querebatur. Præclara erat, meritus, & exſpes, inter ſordes & pericula remanebat.

Briſſacum ad Rheni ſpondam, per Veimarium, Auſtriacæ domui ereptum, remanſerat Gallici iuris, Derlacho Bernenſi Gubernatore. Ille obit, In munimento, cohorti primariæ præfectus Charlovoius ſuperſtes, facilè imperat toti præſidio, à Guebriantii olim clientelâ. Ab Aulâ, vt mos eſt, illuc immittitur Tilliadetus, imperaturus omnibus. Ægrè hoc fert Charlovoius quaſi neglectus, & Ita Res ordinat, vt Tilliadetus, coactus ſit excedere, mandati Regii ſpretâ omni ratione. Quid agendum tam dubio cardine? Ambitur munimentum, ab Imperatore antiquo domino, à Lotharingo, à Condeo. Guebriantia vidua, Ambitionis œſtro, dicam & lucri, percita; ſe exhibet, compoſitura diſcordes. Briſſacum adventat, animo Aulam, quacunque ſibi demerendi, & Charlovoium perdendi. Tali ruina non mediocria, Impotens femina animo præſumere, Imponit hamo eſcam, quam ſciebat appetiturum Charlovoium. Puella amata, Illicium fuit, cui inviſendæ miſer arce exit. Tam leve Charlovij; Quam pudendum Guebrian-

præſagire impendentia. Nihil veritus Rebus ſuis, fallacibus amicis æternùm deceptus, per ſonantia pulpita, per Aulæ inſida, per plebis ſubdola, dum triumphare videtur; In Arce Lupareâ captus per Villequierium, in Vicennenſem carcerem detruditur. Pro libertate, captivi, non vna tractatio; tandem Nannetes deductus, evaſit ſtrenuè; Romæ, non ſine famâ interfuit Alexandri Renuntiationi; Hinc in Galliam redux, Archiepiſcopatu Pariſienſi, ſe abdicavit ſponte, in Regis gratiam; quietè vivit, ſplendore, moribus conſentaneus; Romæ quid acturus ſit, docebit ſeries Rerum.

Poſt Rezium carçeratum; Condeum apud Hiſpanos ſtipendiarum, Aurelianum Blæſis ſacra in Fanis, feras in ſylvis meditantem; non potuit non eſſe, ſecura Tranquillitas. Tragœdiam tres audaciùs cæteris impleverant, ſed ad arbitrium quatuor feminarum, noſtra diù recta; Illæ neque Regno, neque ſibi, felicicis Vteri, dum ſuâ magnitudine, peccandi licentiam, metiuntur, Galliam omnem in ſummum diſcrimen vocavere. Mi-

H

noribus perceptis majora cogitantes, per ſuos Aſſeclas, ſe ſemper Cardinali palàm inviſo, clàm applicuere; Invicem tamen ſe procedere. Sic Mazzarinus non trium, ſed quatuor dearum libidantium, Iudex fuit.

Hæc initia, hæ cauſæ fuere inteſtini belli. Modus gerendi peſſimus fuit. Arma Civilia, neque parari, neque haberi poſſunt, per bonas artes, Atque, etiam ſcopus in ijs improbus, & Duces bonum publicum ſimulantes, pro ſuâ quiſque potentiâ certant: Pugnatur vtrimque de dominatione. Melioris Civis, & Viri puto, quovis ſupplicio affici, quam illi crudelitati non ſolum præeſſe, ſed intereſſe. Si te miſcere & adiungere, cogaris, fac, hâc lege, vt appareat Sapientem te, initia invitum ſuſcipere; Extrema non libenter perſequi, & hoc ſemper exiſtima; Qui his fluctibus ſe committunt, non magis, in ſuâ poteſtate eſſe, quam qui Maritimis jactantur. Hoc noſtrum arbitrium in re litigiosâ, in quâ facile intelligo, pugnandi ſtudioſis, me non ſatisfeciſſe.

LIBRI OCTAVI
FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER NONVS.

Mazzarinus redux, nihil tam ſtudioſè molitur, nihil animo vehementiùs parat, quam Negotium Pacis, Ad hoc, omnes cogitationes, intendit. Quoniam Hiſpani, hactenus, per mille artes, eam illuſerant; Extorquet ab invitis, quod Gallis, pulchrum, vt victoribus, Iberis vtile, vt victis. Galliam Serenat, hoſtes ad incita redigit, ſocios demeretur, ad Cromvveliſmum vſque delapſus, terrendis oſoribus quietis, & ad æqua, adigendis.

IAM luctuoſo ſydere percurrerant, Funeſta arma Galliam, Aſſiduum malum in Regum pueritiã incidens, quâ ſemper turbulentâ, fœda omnia, nec arceri,

nec corrigi poſſunt, irritis omnibus Prudentiæ momentis. Mazzarinus, perpetuò immotus, ſuam innocentiam, & vim animi, tacitâ exprobatione, ingeſſit ſcientibus. Ac pervicit tot adverſis; Ne quis viſus, eo axe dignus, vnde excuti non potuit. Tandem aut inter ſe, ejus hoſtes commiſſi cecidere, aut vi ipsâ tracti, qui clementiæ fiduciâ, peccabant, ad eum ſponte reſpexerunt. Et ejus reditus Illorum fuit beneficium, quorum artibus exiiſſe putabatur. Certè nullus expulſus invidioſiùs, nullus lætius receptus. Nec triumphis, honoribuſque, quam aut exilio, aut causâ exilij clarior fuit Cardinalis. Cui advenienti tertio Februarij ann. 1653. Rex, cum Fratre, & Aulæ primoribus, ad ſecundum ab Vrbe lapidem, per Portam Sancti Dionyſij, obviam proceſſit. Qui complexus, & gaudia fuerint, teſtis adfuit, immenſa hominum Frequentia, quos ſpectaculi Magnitudo conciverat, viſuros Rem miram. Contra quem, tot infeſta decreta, tot ductatæ acies, toties plebs armata, fremuerat, plaudente eâdem Vrbem intrare, reditu, inſolito cultu, exagerato.

Rex Rhedæ receptum, in Luparam deduxit. Ad finem vitæ cum neptibus, nullis alijs ædibus, quam Regijs vſus eſt. Quo honore Nullus gratioſorum hactenus dignatus. Per plurimas domos mirâ alacritate novitas adventus ſancita eſt. Et feneſtris lucernis impeditis, proſpectus in ignes emicantes, quos injuſſa plebs ſplendere voluit, etiamſi nefas eos accendi, niſi ex præcepto Regio, cum partis victorijs, aut felicibus eventis, publicum gaudium, imponitur.

Non diu poſt, in publicis Vrbis ædibus, à Magiſtratu, Scabinatu, & omni ordine, tanto ſplendore, & tam lautâ convivatione excipitur, vt vix tale aliquid viſum; Ille oris ſui ſecurus, lateris & dexteræ copiâ factâ; blandùm ſingulis arriſit, Miſſilibus etiam in vulgus ſparſis.

Poſt tantæ lætitiæ auſpicia, Mazzarinus jucunda novitate, veteres amicitias anteire, omni offenſarum acerbitate depoſitâ, reſtitui priſtinis curis Egregio, ab odio, ad gratiam deflexu. Vbi pœnarum aut coerctionis, Res fuerat, Alijs Rex delegavit, Quid-

quid præmiorum, aut munerum, Cardinali reſervavit, qui ante omnia de ærario ſollicitus, per Vievillei mortem, Abelem Servienum, ac Nicolaum Fouquetum, Gazæ Regiæ præfecit.

Servienus, præter claritatem natalium, & morum elegantium, ingentibus negotijs par; Feraci repertorum ingenio; eloquio; & ſcribendo potens, auctoritatis Regiæ aſſertor immodicus, In abſtruſiſſima Aularum penetraverat, Arcanorum ærarii, ita rudis fuit, vt, vnde aliis conflantur opes, æs alienum conflaverit. Obiit mortem in præfectura decorè, Re familiari imminuta. Fouquetus levi cultu, ingentes animos obumbrans, non amicorum, ſed inimicorum negligens, Lucullianis ſumptibus, naturam poſſeſſor domuit, & contumaciam ſitus repugnantem, in delicias ſuas manſueſcere coegit, nullo læſo, niſi ſe & Arcâ Regiâ.

Talis Mazzarini delectus ad ærarii præfecturam non caruit cenſura, in Vrbe, quæ nulli parcit; Tunc Scitum, Cardinalis cir-

cumferebatur. *Quicquid agam*, inquiebat; *ſemper mea Electio claudicabit. Alij prolixi largitores, profundent Regias opes, Alij adſtricto more pejus Regnum afflictabunt. Neutri ſuam potentiam bene ferent, ideo diu non ferent, Vecordes per luxum aut ſuperbiam luxu pejorem, Inſtar fluminum eſſe publicam pecuniam, quæ à mari & in mare redit, exhilaratis populis & vrbibus.*

Præcipua cura in Aquitaniam quâ à Condeo avulſâ, imminuebatur apud Hiſpanos Principis auctoritas, & potentiæ fama, Vnde bella conſtant. Vandomio, mari præfecto mandatur illa Provincia; Claſſe opus erat, præſertim ob Hiſpanos imminentes & auxiliaturos. Candalius ei junctus, Eſpernoniæ domus clientelis potens, & ſopitas ſuſcitaturus, blandis, vt erat moribus, nulli inviſus. Sed caput & ſumma rerum Deſtradius, qui poſt Dognoni pœnitentiam & reditum ad obſequium, Broagio & Rupellæ præerat; Vir variè exercitus, paci & bello bene conſulens, qui militatem impetum ratione ſemper compoſuit, & cui ſoli Aquitaniæ quies debetur accepta, Ita Mazzarinus de Deſtra-

dio loquutus eſt. Qui ſtatim Bourgium, expulſo Oſorio & præſidio Hiſpanico, invadit.

Burdegala non vnius ſententiæ erat; Alijs conducebat belli æternitas, Hiſpaniæ & Angliæ auxilia crepare; Cordatiores deteſtari & pacem ingeminare, dulce nomen quod non niſi belluæ aſpernantur. Contius, annis pubeſcentibus moderari bipertitæ vrbi, & fruſtra ætate ſeſe excuſante, digna patrare maturâ canitie. Speculari caſus, nec vllam ſalutem niſi in Regis obſequio, non tamen ad illud feſtinandum. Præcipitatâ veniæ petitione, Gratiam deſtrui. Marſinus, Lenetus & poſteà advolans ab Hiſpaniâ, Fieſcus, Condeanarum partium Duces, faces fuere belli Aquitanici, Nec per eos ſtetit, quin perenne fuerit, vt qui ſpes haberent in malis publicis reconditas. Sed & perſentiſcere Pacem imminentem, & Contij in eam propenſionem. Compertum habeo de eo intercipiendo agitata fuiſſe conſilia, quæ poſtea detecta evanuere. Interim Regius exercitus miſeram Burdegalam premere,

premere, graſſante penuriâ, plebes muſſare in potentiores. Ptochodochijs laxatis Vlmiſtæ Hiſpanici auxilij lentitudinem accuſare. Vittis hinc & Illinc albis & rubris ſe inſignire cives. Labbarum album ſuſpenſum ad Campanile Sancti Michaëlis depto rubro. Primum ſignum fidei erga Regem remeantis; Et tandem fuit Illa victrix. Populis ſemper redeuntibus ad obſequium, quod morâ valeſcit, rebellionis deſtructrice. Amici Candalij & Regijs partibus addicti ire & redire viam toties, donec otium armorum, ad paucos dies impetratum eſt, Indulgentiâ Ducum immiſſa annona miſeros cives ſublevavit. Prudenter inita hæc ratio ad pacem. Quæ ſancita cum altâ oblivione præteritæ Rebellionis; Adnitentibus bonis & ſapientibus inter quos maximè inclaruit Virlada, animis, iudicio, curis.

Inter remiſſionem armorum & Pacis Sanctionem appellit ad Garumæ oſtium claſſis Hiſpanica, Santacrocio duce. Anxiè allaboratum, vt premeretur ille appulſus; Hiſpani, qui inter Europeos prudentiæ laudem

ſibi vindicant, Perpendunt maturè in quo articulo Rerum deprehenderentur. Inter ſpes Burdigalæ truncatas, aſſeclas domitos. Burgium amiſſum & Liburnum, Vires Gallicas vbique victrices; Quid facerent? Conſilium fuit illis ſaluberrimum, ſine mora redire. Quod factum exiguo damno, ſed aliquo. Vandomius & Candalius non ſolum Burdegalæ fauſtis acclamationibus excipiuntur, ſed tanta eorum fuit in belligera gente fiducia, vt abdicatâ omni cuſtodiâ, ſe permiſerint Civi Burdigalenſi indocili fraudis; Vandomius facundè loqui, prudenter cogitare. Induſtriè cogitata exſequi, inſidias, & fraudes in hoſtes comminiſci efficax.

Contius Cadilliacum ſe recepit affinitatem Mazzarini ſemper animo volvens. Condea cum Enguiano in Belgium ad maritum Meclinia Manſio fuit feminæ Principi. Longavillea Molini, in cœnobio Virginum ſacrarum, diù latuit; poſt coniugi redonata, concorditer cum eo vixit, ſanctitate vitæ & morum, ad exemplum. Marſinus Fieſcus & Lenetus ad Hiſpanos rediere.

Curia Burdigalenſis quæ Aginni Nitiobrigum Iura reddebat per has turbas, Vrbi primariæ reſtituitur, paucis mulctatis. Petrocorium & Villanovaaginnenſis, depoſitis factionis ſtudijs, quibus præter alias flagraverant, ſe Regi ſubmittunt. Eſtradius reliquias Hiſpanorum domuit, præfuit Aquitaniæ, Burdegalæ Major creatus.

Condeus, fidens motibus Gallicis, in adventum ſuum, vt ſpes erat, erupturis, & ne apud Hiſpanos diutius Langueſceret in ſtativis, numeroſo exercitu Picardiam intrat, & quà latè ſe extendit, inundat Provinciam, Royam vſque & Noviodunum, occupatis Izaræ ripis, tanto fragore ſopitos ſuſcitaturus factionis ignes, quæ obmutuit enervis.

Turenius cum Seneterreo immiſſus, hoc monito, vt decretorium prœlium vitarent, quod Condeus omni ſollicitudine provocabat. Fuenſaldagnius, qui Hiſpanis præerat, id maximè declinare, ne vires validas, quibus Belgij ſalus innixa, in diſcrimen manifeſtum vocaſſe inſimularetur

certis finibus adſtricta mandata habebat; Oras legere & Gallicos fines, nec ſe in viſcera penetrare. Igitur fracto impetu, Autumnante jam anno, ne vlla re geſta ad Hiberna rediret exercitus; Admota Rocroïo obſidio, ardua per Montegutij ſtrenuam defenſationem. Interim Turenius avertendo Hoſti, Mozomium obſidet & brevi expugnat. Poſt attritas vires imminuto exercitu, exhauſtos globos tormentarios & nitratum pulverem, Rocroïo Hiſpani potiuntur, Condeo donato demulcendæ iræ, quâ tota obſidione flagravit in Fuenſaldagnium, erupturâ in pejus, ni Leopoldus medius interveniſſet, cum quo & controverſia, quis ſuppremus teſſeram excubiarum ediceret. Et liti dirimendæ, media via opus fuit. Adeo ab omni ævo rixoſa Res fuit infelicitas, dum improſperis eventis, quiſque culpam in ſocium derivat.

Expugnato Sanctæ Manehildis fano; Aula nihil præter Choreas dramaticas cogitare. In Lupareo Palatio, cum Nepte Cardinalis Comitiſsâ Martinozia, Contij nuptiæ

celebratæ. Laudata prudentia Principis, qui ſibi & Condeanæ domui, tali affinitate Conſuluiſſet. Laudata & Magnanimitas, qui oblata Fratris bona generosè reſpuiſſet, Notata & fortuna, quod contigiſſet conjux, remoto adventitio fulgore etiam ambienda, quam formâ honeſtante decorabant mores; Ex potentia Avunculi nihil niſi gaudium vſurpare, nunquam deſinens eſſe privata, etſi primis nominibus par. Mater & adfuit Mazzarini ſoror, quæ ex æquo cum filia probabat; Nihil felicitatem addidiſſe, quam bene eam ferre.

Inter hanc publicam lætitiam; Capitur apud Bruxellas, & in Arcem Antuerpianam rapitur ac poſt in Hiſpaniam Toletum, Navigio vehitur Lotharingiæ Dux Carolus, poſt toſt ſtipendia in illâ gente expleta. Non temere talem caſum reputavit, quem toties fortuna deceperat. Ferebatur Condeo obſtrigillare, ſed neſcio quid contraxiſſe cum Gallis, agnita eorum ira, abundè monſtravit. Monitus toties de ingruente periculo, ſprevit omnia, Et ſomnium manifeſtum ea

nocte, quæ illi ſuprema libertatis in Belgio, fuit. Non ratio habenda prodigiorum, ſed ſomniorum modicè & ſine ſuperſtitione; Nam inſtrantibus curis, agitant ſæpe per ſomnum ſpecies imminentium rerum: Sive illas ægritudo, ſive divinatio animi præſagientis accerſit.

Franciſciſcus Lotharingus captivi frater vrimque ambitur, quippe cui cohortes illæ Lotharingicæ parere deberent. Hiſpanis duxit ſatius ſe addicere, ac poſt nullo opere claro edito Gallicum patrocinium amplexus eſt, ſucceſſu nec ſibi nec Gallis proſpero.

Anno ſequenti, poſt Regis apud Remos inaugurationem, quæ lento glutine perficitur: (Phialam cœlo delapſam referunt, ſoli Regi Gallo inungendo) Stenacum Condeado præſidio munitam ad Moſam Vrbem expugnat Turenius; Monmedium in Ducatu Luxemburgico Seneterreus ad deditionem cogit, non ſine ſanguine; Tantis animis, ſitu, & opere munita arx, fuit propugnata, vt illic pene fortuna Gallica hæſerit ad metam. Monſmaledictus non immerito nun-

cupatus ab antiquis, locus vivo ſilici inædificatus. Hiſpani fiduciâ duraturæ aut irritæ obſidionis, totâ virium ſuarum mole Atrebatium adoriuntur; Quis crederet tam felicia fuiſſe auſpicia Regis, vt appulſu Turenij & omni alia vi, prolixitate ſumptuum incredibili, ita expugnatio fuerit accelerata, vt, & Monmedio potitus victor exercitus Atrebatium liberarit; Quod invicto animo Mondejuſſius in extremis laborans tuitus eſt. Hîc vltimus fuit Leopoldi & Fuenſaldagnij conatus. Vix ſtilo æquari virtus Condei poteſt, Qui ſolus impetum Gallicum ſuſtinuit, & paventes Hiſpanos in tuta reduxit.

Decretum in Concilio Hiſpanico, per mutationem Rectorum Conſulere Belgio laboranti. Revocantur Leopoldus & Fuenſaldagnius, in quorum locum Legatus cum Caraceno Ioannes Auſtriacus nothus Regius, proſperis ſucceſſibus famoſus, Neapolitanis Rebus reſtitutis, Barcinone ad deditionem coactâ, vbique felix; Vix intraverat Belgium cum Valencenas à Gallis obſeſſas liberavit, Caſtris Seneterrei ſub me-

dia noćte perruptis, ſtrage ingenti, per cæſorum acervos, capto Polemarcho Vrbem deſolatam ingreſſus eſt victor; Cum Scaldi diſcriminante, non potuiſſet Turenius opitulari collegæ, nec ex binis caſtris vna facere. Condei Virtuti; Gloriæ pars maxima accepta ferebatur; Vt & Cameraci liberatio, cujus obſidium ſolvit, per medios hoſtes, immiſſis ſuppetijs, ipſe ductor & monſtrator periculi; Facinoris memoriam grata Cameracum, per numſima Sancivit, hoc lemmate. *Virgini Sacr. & Condeo liberatori.* Sed tam læta Auſtriaci initia atroci exitu in arenis Dunkerquanis brevi corrupta ſunt; de quo ſuo loco.

Mazzarinus animo ſemper Pacem voluens, cùm, nonniſi vi & armis, Hiſpanos ad eam compelli poſſe, compertum haberer, Cromwelij animum, per Bourdeauxium tantâ ſolertia devinxit, vt ſpretis Hiſpanorum iteratis legationibus, Gallicam amicitiam ambiret. Vſus operâ Guillelmi Lockardi firmando novo fœderi. Hic Lockardus ingenio ſagaci Mazzarino ita fuit acceptus,

ceptus, vt plura vnus in ſe negotia derivaret, quàm quicquid Legatorum Lutetiæ tunc erat. Nova Cardinali proponit, Vt vnirentur vtriuſque Regni Vires in Hiſpanum communem hoſtem. Lioneus cum Lomenio Briennæ Comite à publicis epiſtolis & mandatis cum Lockardo de novâ pactione agit; Subſcribitur vtrinque bellicæ expeditionis Conditionibus 23. Martij menſis ann. 1657. Earum ſumma hæc fuit. *Ad extorquendam ab invitis Hiſpanis Pacem. Gallicas & Anglicas copias ſimul jungendas, Gravelingam, Dunkerquam & Mardikum obſidenda. Et ſi bello capiantur. Gravelingam Gallis, Dunkerquam cum Mardiko Anglis ceſſuram, incorrupto Catholicæ Religionis honore. Duraturum fœdus annum integrum, quo intervallo nihil de Pace cum Hiſpano, niſi ex communi conſenſu.* Sed brevior æſtas illius anni, molimina avertit, Mardiko tantum capto, Præterquàm quod Hiſpani, ex tanta ſocietate, veriti Rebus ſuis, Maritimæ illi Oræ validè proſpexerant.

Obiit Princeps Senatus Pariſienſis Belleureus

pollens potenſque in purpurato cœtu, Aulæ in dies magis magiſque ingratus. Multum ille ſibi imputare, pompâ & famulitio ſuperbire, Equos & Canes ad voluptatis gloriam alere, ſuppellectile vltra modum; Anteceſſorum ædes ſitu obſitas auro per illum ſplendeſcere; Sed hæc omnia ab ægro domino non averterunt febres. Succeſſit ill Lamognius ſupplicum libellorum Magiſteri virtute & inculpatis moribus refulgens, & in tantum laudandus, in quantum intelligi probitas poteſt.

Chriſtina Suecorum Regina Magni Guſtavi proles, poſtquam ſe regnis abdicaſſet & prima Religionis Catholicæ rudimenta Oeniponti poſita, Romæ confirmaſſet, Decrevit varias Europæ partes animi gratia perluſtrare, mores & ingenia noſcere. Illecta Galliæ delicijs, hoc anno redijt nova prætexens, & quaſi de ſumma rerum apud Neapolitanos certa, Regis fratri, ſpem illius Regni oſtentare; Mazzarinus in prætorio Fontibellaqueo detinebat, & quamvis ſperneret, quæ inania, Regina attulerat,

adibat litteris & cætero cultu. Interim poſt-habito, Regiæ domus honore, mactari juſſit vnum ex familiâ tanquam proditorem, & dominæ arcanorum vulgatorem, fruſtrà in corpore ſuo proculcatas Azyli leges inclamantem. Deliberatum, an remittenda inſalutato Rege, an in facinus inquirendum; Satius viſum reponere vindictam. Igitur Rex inviſit, nihil de trucidato loquutus; & paucos dies Lutetiæ immorata, decorè dimiſſa, Romam redijt.

Ann. ſequenti *1658.* ineunte vere cum Anglis renovatum fœdus, Abele Servieno Ærarij præfecto & Briennæ Comite cum Lockardo paciſcentibus. Ambiani Obſidio Dunkerquana decreta eſt; Cui obtegendæ, finxit Rex de Hedino expugnando conſilium cœpiſſe. Poſt mortem Bellebrunei gubernatoris, Riverianus & Farganus qui præſidio præerant, excuſſo jugo, Gallicum & Hiſpanicum imperium æquè detrectabant. Eò perrexerat Aula refractarijs coercendis, ſed neque Maieſtatis fulgore, nec potentiſſimo exercitu territi, exploſis tor-

mentis & hoſtilitatis omni genere rebellionem impleverunt. Inde rectà Rex Caletum petit, quò vix pervenerat, cum de cinctà à Turenio Dunkerqua certior factus eſt, Anglorum armis Lockardo duce comitantibus, ſtupente totâ Belgicâ, quod deficiente pabulo, ligno, ceſpite vſtili, tritico, non deeſſet animus. In hoc, vt in cæteris, Mazzarini cura notata, quæ navigiorum continuo appulſu domuit ſterelitatem, infœcunditati induſtriâ opitulatus. Rex cum eo Mardikum inviſit, quò propiùs expeditioni intereſſet, Sed tutius viſum, Caleti Regem ſubſiſtere, dubio Rerum eventu, Vt dubius fuit. Cromwelius Falcombrigium generum ad venerationem Regis Caletum Legatum miſit. *Dolere ſibi, quod per ingraveſcentem ætatem & molem negotiorum, non liceret coram ſalutare Majeſtatem, & ejus conſpectu animum explere. Dunkerquâ potiri, equidem ſibi optatum, potius vt inde Regi gloria pararetur, quam vllum ob commodum, aut famam Anglicanæ Gentis.*

Beniguè à Rege Falcombrigius excipitur,

ſplendidèque & magnificè donatus rediit; Interim Dunkerquam validè Turenius oppugnabat, Leydeo Marchione validius defenſante. Totius Belgii Hiſpanici, Vis in hoc, & moles, vt Vrbi laboranti ſuppetiaretur. Ioannes Auſtrius & Condeus in procinctu non procul aderant, immiſſo Hoquincurtio, qui dum explorat Gallica caſtra, lethali plumbo à gregario milite tranſverberatus occubuit, malo ſuo felix, quod imminentem Hiſpanis cladem, quærendo fato prævertit.

Turenius 14. Iunii menſis 1658. Sub horam nonam matutinam, Richelio valli curæ relicto, adventantem Hiſpanum, ivit quæſitum, & obviavit, vnde Hoſti terror. Præerat Cornui dextro Crequius Marchio, & negotium Illi cum Condeo vinci neſcio. Caſtellonautius Mauviſſerius ducebat ſiniſtrum agmen, vbi aderat Lockardus cum ſuis Anglis. Vix vnquam tantillo ſpatio temporis, cruentius pugnatum; Quicquid veterani Militis in Hiſpanicis copiis, occubuit ante ora Ioannis Auſtriaci, qui ipſe cedere coactus exclamaſſe fertur, ſe victum

à rabidis feris, nulla periculi ratione habita ſævientibus. Pauci è Gallis deſiderati. Condeus, equo cæſo, per commodatum, ægrè evaſit. Capti ſunt intimiores, Guitaldus, Melius, Boutevilleus, Collinius & alii. Intercepta impedimenta & Vexilla victori ceſſere. Turenii virtus extolli etiam ab hoſte, qui in tanto prælio, exemplum non diſciplinam monſtravit. Quid aliud expectandum ab eo, cui nullum belli genus novum & inopinum, qui totam militiam combibit, & tanto explevit vſu, à fortuna toties exercitus, ſemper aliis & ſe ipſo maior. Nulla amplius ſpe auxilii obſeſſis, Leydius ad extremum intrepidus Dunkerquæ conſulebat, & tandem tot curis & auſis impar, vulnere oppetijt, in hoc felix, quod exitio vrbis non ſuperſtes, eius muros virtutis ſuæ teſtes ſepulchrales habuerit. Huius fatum Vrbs obſeſſa ſecuta eſt, quæ Regi Gallo ſe ſuaque dedidit; Ille 25. Iunii menſis eam ingreſſus abunde ſibi ſatisfactum putans, dum priſcæ Religioni conſuleret.

Lockardus nomine Cromwelij jurejuran-

do ſe obſtrinxit, Illæſum Dunkerquæ futurum Catholicum cultum. Vicinæ Vrbes exterritæ, Berga, Dixmuda, Furnum ſe vltrò Regi tradidere. Crequius ad Cromvelium delegatur celebri pompâ, Mazzarini Nepote aſſecla. Hæc vltima gloria Tyrannionis, qui non diù poſt obijt, ſicca morte, Res rara. Inſanivit totus orbis circa fanaticum, cujus induſtriæ imputatum, quod rerum Viciſſitudini tribuendum; Famam illi circumdedit, hebetudo ſæculi caligantis. Ejuſmodi oſtenta oriuntur, cum imminent tranſitus inevitabiles, quæ ſine mora, aut extinguenda, aut tempus expectandum idoneum; Interim non agitanda mala ſævitiæ, nec injuriæ accendendæ. Sæpe graviora non accidunt, ex facili tolerantibus.

Inter hæc proſpera, Rex Caleti febre corripitur, lethali creditâ, Mater filii, Gallia Regis, Mazzarinus Domini fato, ingemere; Ad omnia altaria admotæ ſupplicationes, indictæ preces Numini propitiando. Aſſidebat Mazzarinus ægro noctu diu-

que; vt placabilem reddere adverſum remedia, quæ aut nauſeæ tollendæ, aut periculi faciendi cauſa, Ipſe prægustabat. Vndecimâ die periculosâ habitâ, expiranti ſimilis Rex viſus, Vix allevare oculos quaſi in media morte iam natantes. Tantillum vi laxatâ morbi, adſtantes agnoſcere, Majeſtate nunquam extinctâ. Sæpius obverſus in Mazzarinum, (quem amici nomine blandè compellabat) rogare, liberè moneret de extremo vitæ diſcrimine, Cum id matri, per teneritudinem, non liceret. Philippus Dux Andegavenſis Regis frater, ad quem extincto Ludovico Regnum pertinebat, modeſtè ſe gerere, Pleſſeus Pralinus moderabatur Illius iuventæ; Quamvis inter Aulicos non deeſſent, novarum rerum cupidi, antè ſolis occaſum orientem adorantes. Rex antimonio peritè per Guenaldum, adminiſtrato, convaluit, Lutetiam deductus, in templo divæ Virgini ſacro, vota ſolvit. Cor ex auro ſolido parieti anathema appenſum, Hinc firmandæ valetudini Fontibellaqueum ſeceſſum petiit. Mazzarinus Caleti aliquamdiù remanſit ad

Grave-

Gravelinganam obſidionem promovendam Ferteo Polemarcho expeditionem curante, dum Turenius paſſim per Belgium, terrorem incutit. Capta Gravelinga, ante initam Pacem vltimum Gallicæ Gloriæ monumentum.

Deceſſerat Ferdinandus Tertius, & ante patrem Ferdinandus Rex Romanorum; Vacua erat ſedes, Natu minor Leopoldus nondum attigerat ætatem imperii capacem. Sic apertus Principum ambitioni campus; Occaſio opportuna videbatur avellendi ab Auſtriaca domo Imperatoriam dignitatem. Arduum negotium ab avito ſolio deturbare Regnatricem Gentem, quæ tot annorum firmitate gaudet. Guſtavus Adolphus Suecorum Rex merito Auſtriacis infenſus de ſe quidem omnem cogitationem exuerat, Operam pro alijs pollicebatur. Occurebant Imperio digni in Bavarica ſtirpe, Bavariæ Dux Ferdinandus Maria, ſi potentiam ſpectes; Si prudentiam & maturam ætatem Philippus Guilelmus Dux Neoburgicus; Decernitur à Gallo Rege ampla Legatio, cui implendæ Gramontius Galliæ Polemarchus

& Marchio Lioneus à Rege eliguntur his mandatis. *Vt Franrofurti ad Mœnum ſe ſiſterent*, (vbi indicta Electorum Comitia ;) *Occupandos ibi eorum animos. Hiſpanica Conſilia prævertenda, Obviam eundum Pennerandæ prenſationibus, quem Votorum emptorem futurum conſtabat. Germanos de priſca libertate admonendos, & de eligendo Jmperatore non Auſtriaco, memoria arrogantis dominationis. Ex Moguntini arbitrio, ſua Conſilia temperarent*, ejus Sententiâ, hæc Legatio ſuſcepta fuerat.

Legati partes ſuas impigre obeunt, præter ſplendorem & magnificentiam, quâ non tam vulgi oculos, quam ſpes magnatum paſcere viſi ſunt. Moguntinum ac cæteros decorè alloquuntur. *Regem ſuum non ambire Jmperium ſibi, ſed Germano alicui Principi. Aſſumerent Electores dignos majoribus ſuis animos, nec Imperium eorum virtute partum, vnius familiæ patrimonium eſſe vltrà paterentur. Pacis Monaſterienſis nullum fructum ſperandum, quamdiù in Concilio Imperatoris Hiſpani præponderarent. Imminutis per tot Clades Viribus Auſtriacis tanto magis annitendum, ne, Imperatorij*

nominis acceſſione in damnum Germaniæ invaleſcerent. Nec pertimeſcendas minas pro repulſa vltionem oſtentantium. Non defutura Galliæ auxilia, tuendæ libertati. In Lotharingiæ & Luxemburgiæ finibus Gallicas Copias, Electorum eſſe. Diſtractum in diſſita loca Auſtriacum militem, non poſſe tam facile coïre & legem Electoribus dicere.

Moguntinus laudatâ Regis voluntate ſe quidem ſimilia optare profeſſus eſt, At rem voti magis quam ſpei eſſe, cum Collegæ Electores jactent ſine fine Auſtriacam ſtirpem tot Regnorum ac finitimarum Provinciarum dominio ſubnixam, Catholicæ Religionis propugnaculum adverſus Turcarum inundationes. Cum Legati Galli aliquid de Neoburgico injeciſſent; Moguntinus abrupit; *Non Electores*, dixit, *Eam collegio ſuo facturos injuriam, vt ſpreto tot regnorum poſſeſſore, aliunde dominum quam ex ſuo numero, aſſumerent.* Vnum Bavarum inter Electores occurrere, qui cum Leopoldo contendere poſſet ſalvis legibus. Sed Bavarum non auſurum, ideo Leopoldum non poſſe arceri, verum ea lege admittendum, ne Sancta Im-

perij iura lædantur, & pax publica interpelletur. Galli reſpondent Leopoldum legibus prohiberi, qui annum decimum octavum nondum impleviſſet, & quòd in Regem à Bohemis nondum electus, cuius Regni nomine inter Electores Imperii cenſeretur.

Tentaturus Gramontius Bavari animum, exuto Legati nomine, privatus Monachium ſe contulit, per Heidelbergam verſoriam faciens, in cauſam Itineris facile aliquid commentus. Monachii apud Curtium iure Hoſpitii ſibi notiſſimum diverſatus eſt. Nihil omiſit apud primarium illum Bavari aſſeſſorem. Reſpondit Curtius *Principem ſuum ea eſſe religione, vt rem vetitam nunquam aggredi velit, & Imperium non ſibi debitum ambire.* Adjunxit Curtius. *Si ſcires quibus vinculis, Hæc domus cum Auſtriaca cohæret, quæ ignaviæ forſan nunc imputas, Prudentiæ ſummæ tribueres.*

Redit Gramontius irrito tentamine, fruſtrà Adelaïde Bavari conjuge, Sabauda, Regis conſobrina, Maritum ad Cæſareum Diadema impellente. Mater Ducis Auſtriaca, & Curtius fœtæ Imperiis domui, non

vno vinclo adſtrictus, Bavari animum retinuere, qui ſua ſorte contentus non nimis altum ſubvolat. Sic cunctæ adverſus Auſtriacos molitiones cecidere, & Leopoldus Pragæ Rex Bohemorum electus, ſtatim Francofurtum invectus, Penneranda Hiſpanicæ Gazæ diſpenſatore. Ibi non amplius agitur de eo rejiciendo, ſed certis legibus alligando, quas in vulgus ſparſas hîc deſcribere ſuperfluum. Die 15. menſis Iulii ann. 1658. Sequuta Electio, diſcedentibus ex more Gallicis Legatis, qui in Galliam inſalutato Leopoldo Imperatore reverſi ſunt.

Extincto Ioanne Luſitaniæ Rege, conſenſu procerum vxor eius Regimini admovetur. Huic fulciendo Gallicis auxiliis opus eſſe exiſtimans; Domingum ex familia Dominicanorum, apud ſuas cogitationes intimæ admiſſionis, tentando vado, in Galliam delegavit. Hoc preſertim illi in mandatis inter fœderis ineundi conditiones, vt Luſitana filia, Regi denuberet. Benignè excipitur Domingus, ſed viſum ex decoro Legatum Liſbonam mittere, ne tanta rerum molimi-

na ex ſola fide Monachi, pendere vide-
rentur. Comingius eligitur, vario no-
mine tractationi idoneus, ſtirpe inclytus,
induſtrius, ſolers, fide erga Reginam in-
concuſsâ, vel difficillimis temporibus, quæ
falſos animos nudare, aut leves immutare
ſolent. Talem depoſcebat negocii moles;
Nam cum Regina vinclum cum Luſita-
nis averſaveretur, Non id committendum
erat niſi fido, qualis Comingius præ cæ-
teris. Mazzarinus Pacem animo volvens
in hanc Comingii delegationem inclinavit
non tam vt ſeriò fœdus cum illa gente pro-
moveret, quàm vt in vindictam repulſæ à
Lyoneo acceptæ, Hiſpanos ſcrupulis diſtra-
heret. Appellentem ad Luſitanicas Oras
Comingium plauſu & feſtis acclamatio-
nibus, omnis ætas, omnis ſexus proſe-
quitur, tanquàm publicæ libertatis aſſer-
torem. Dexteritate ingenii, Reginæ gra-
tiam facilè occupavit, muliebri ambitioni
indulgens, & id omne ingerens quod ad
gloriam duceret animoſam fœminam,
Exemplo noſtræ Reginæ obvio, quæ fu-

neſtos nimbos ſolâ prudentiâ depuliſſet, & debellatis perduellibus, pacato Regno frueretur. Luſitana facilem aurem præbuit grata narranti, modeſtè, nec pro innata gentis ſuperbia reſpondens, *Tantum inſtar ſequi ſibi quidem deſtinatum, aſſequi, arduum*, ac flectens oculos in vtramque prolem, quæ illi aderat individua; *Hæc laborum*, inquit, *meta eſt, & hactenùs me cupio ſuperſtitem, vt eorum gloriæ velificer. Abundè me Gallia demerebitur, ſi hanc benignè reſpiciat.* Nuptias filiæ verecundis verbis indicabat. Populi Lætabundi avidâ ſpe, & anticipatis gaudiis, incerta futuri, tanquam rata arripiebant; Conjugum nomina in fauſtum auſpicium, publicâ voce iungentes, Præcoci lætitia, fortunam irritabant.

Plebs Liſbonica ſolam libertatem ſpirans Legatum adit, quod novum. Et ſeptuoſi Conſilii pertæſa, orat rogatque eius cauſas aperiat, corruptam Miniſtrorum fidem deteſtata, & in vindictam minax. Comingius prudenter obſequii populum admonuit, tumultuarios fluctus accommodatâ oratione componens. Cum vlteriùs in-

quirerent in arcana Matrimonii, Vt ſibi nimis familiares, blandè dimiſit, non ſine donativo. Inter hæc Comingius, Luſitanæ liberè animi ſenſus aperit, & quanto in periculo verſaretur, Diſſidentibus Miniſtris, Bellicæ rei imperitis ducibus, Populo diſcordi. Mentem Regis ſui eſſe, Luſitanis in quacunque fortuna opitulari, nec diſcedere ab inchoati fœderis conditionibus, ſed conſultius rem totam per Legatum Lutetiæ perficere. Sic Comingius conſcius Pedimantellæ tractationis, Illæſa Legationis dignitate, indignationi Luſitanicæ ſe ſubſtraxit.

Mittitur à Luſitana Sovreus Legatus, qui cum *L*utetiam menſe Maio 1659. adventaſſet, apud Mazzarinum conqueritur; Nonniſi per crebreſcentem vulgi rumorem, ſibi innotuiſſe agitata cum Hiſpanis Pacis Conſilia, pro verbis lacrymas & trunca vocis murmura effundens. Cardinalis non ſibi defuit, blanditiarum palpo *L*egatum demulcens, dum ſe accingit ad iter pro Pace cum Haroïo ſancienda, de quâ fusè libro ſequenti.

LIBRI NONI
FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE REBVS GALLICIS,
HISTORIARVM
LIBER DECIMVS.

Poſt Tractationum immenſam ſeriem, à Coloñienſi, & Monaſterienſi Conventu, tandem, in Inſula Phaſianorum, ad Pyrenem, Pax Sancitur, Sequitur Matrimonium Regis, & Pompoſus in Vrbem introitus; Condeus redux, priſtino decori reſtitutus. Mors Mazzarini ad invidiam glorioſa. Rex inclyto Miniſterio ſuffultus, Capeſſit habenas, quas mirâ felicitate attemperat, domi Verendus, vt Pater, Foris formidandus, vt Victor.

IN vltimâ parte Operis mei, licet mihi præfari, quod in Principio totius ſummæ, plerique profeſſi ſunt. Rem maximè memorabilem, quæ hoc ævo geſtæ ſunt, me ſcriptu-

rum, Pacis ſcilicet, arduum negotium, quod fruſtra pugnantibus rationibus Principum, tot conatibus irritis, ſtudijs in contraria flagrantibus, Mazzarinus feliciter perpetravit.

Iam primum omnium, ſatis conſtat, poſt amicitiam inter Henricum, & Philippum, Verbiniano fœdere junctam, inter belli finiti, & imminentis curas, interceſſiſſe Varia, quæ pacta reſcindere, & per ſtudia vtriuſque gentis, excedere in juſta certamina poterant, Pace nunquam immotâ, ſed modicè laceſſitâ.

Poſt mortem Henrici, in novi belli apparatu, extincti, per Ancorani & Luinei ignava tempora, in Richelium incidimus, Qui Rebus, domi feliciter compoſitis, regnandi ſeveras leges, primus apud Gallos vſurpavit; Illi bellare propoſitum, ſcilicet audacius, per externas clades, regnaturo, Ante omnia efficere, vt cum ſummi imperij nomine, omnia convenirent, Excutere recepti moris jugum, quo ſceptri libertas, decretis Senatus, & Populi commodis aſtrin-

gitur, faſtiditas Rerum ſpecies, dominandi arte, ita conciliare, vt Pecunia ad bellum exigeretur, plaudentibus Populis, quibus tot triumphorum vmbra, & Viri Virtus, illudebat.

Obtentu Archiepiſcopi Triverenſis, malè ab Auſtriacis habiti, non vltrà differendum exiſtimavit, Richelius occaſionum avidus, Quin, Suecorum armis comitantibus, Hiſpanis bellum, non amplius per copias auxiliares, ſed apertè inferret, idque Bruxellis, per Fecialem, revocato antiquo more, indiceret.

Non meum eſt, damna illata, aut accepta, prœlia, & ſtrages, hîc enumerare, quibus, validæ vtriuſque Gentis vires ſe ipſæ confecerunt. Ego contrà, hoc quoque laboris pretium peto, vti me, à conſpectu tot malorum avertam, quæ noſtra, tot per annos, vidit ætas, dum ad Pacem ſpectantia, feſtino.

Tam vaſtum Orbis Chriſtiani incendium, extinguere paterno amore ſuccenſus, meditatur, cum Republica, Venetorum Vrbanus

Octavus, Pontifex Max. Ad Vbios, Coloniam Agrippinam, Rheno adjacentem, indicitur Conventus, quò, ineunte an. *1637.* Legati Cæſaris, & Hiſpaniarum Regis, coïere.

Hîc incipit Pacis Tractatio, quam integram, huic libro ſepoſui, ne ſaltuatim per totum opus, ſparſa, legentium impetum retardaret. Sueci, Daniæ Regem arbitrum Pacis electum, tanquam antiquum æmulum, averſati ſunt; Ideò Galli, in Suecorum cauſam proni, Colonienſi colloquio, non interfuere. Inter varios apparatus, lapſi ſunt anni octo; Interim Richelius moritur, in cujus locum, ſuffectus, Iulius Cardinalis Mazzarinus, vltimam manum, operi erat impoſiturus, ni mors in tempeſtiva Ludovici, præclaris cœptis remoram injeciſſet.

Tandem ſuperatis præliminarium ambagibus, (id vocabuli tunc temporis repertum, ad primos apparatus deſignandos) quoniam Gallis Colonia diſplicita, & Gineti, ac Roſſeti Cardinalium, opera ingrata, Monaſterium, quæ Weſphaliæ Vrbs eſt,

omnium conſenſu, in meditamenta Pacis eligitur, idonea iudicata, Vt quæ, ſublato Præſidio Cæſareo, ſui iuris remanens, nulli ſuſpecta eſſe poterat. Fabius Chigius Senenſis, Nuntius apud Vbios Pontificius, ac Aloiſius Contarenus Senator Venetus, vario rerum vſu, ambo exerciti, Arbitri, ſeu Sequeſtri, ſeu Mediatores, vt vulgò dicitur, nemine refragante admittuntur. Cæſarei Legati, Ludovicus Naſſaviæ Comes, & Iſaacus Volmarius doctor iuris; Poſtmodum Comes Tranſmendorfius ſupervenit, momentum ingens Cæſareæ Legationis. Claudius Memmius Avoſſius, atque Abel Servienus, Galliæ nomine comparuere. Ab Hiſpaniæ Rege Comes Penneranda, cui additus Antonius Brunus à Sequanis, qui duobus ſervulis ſciſſili veſte, & Rhedâ ſemilacerâ, plus ponderis Rebus addidit, quam dimidia pars totius Cœtus. Pro Sueco, viri inſignes, Ioannes Baro Oxenſternius, ac Ioannes Salvius. Oſnaburgum lecta ſedes proteſtantibus, ne Catholicis miſcerentur. Ab Ordinibus Belgii fœderatis, Pauvius Amſteroda-

menſis, & Knutus Zelandus eminebant, præ cæteris Provinciarum delegatis. Longavilleus, è Regio ſanguine, Princeps Gallicæ Legationis, Avoſſio & Servieno acceſſit, imperatoriâ Pompa, Monaſterium intrans, totius Cœtus & Vrbis oculos, in ſe convertit. Penneranda poſt aliquot dies, nocte ingreſſus, ſeu tenebris modicitatem celavit; ſeu pars Hiſpanici Faſtus, expectari duxit.

Hi fuere, Primarii Viri, qui Monaſterienſem Conſeſſum honeſtavere, Cæteri velut vmbræ, ab omni ſuppremo Dynaſtâ; Vndè quotidiè non vna diſceptatio de gradu. Præcipua fuit inter Venetos, & Septem Viros Auguſtales. Illi tot ſæculorum firmitate gaudentes, ſemper ſui iuris, vix deum ſuppremum agnoſcunt. Hi Imperatoris quidem Creatores, ſtatim creato in ſerviunt. Penes Venetos, manſit prærogativa, vt in Concilio Tridentino & paſſim alibi; De admittendo Luſitano Legato, ingens fuit Controverſia; Hiſpanis fruſtra reluctantibus. Galli ſtrenuè eum tuiti ſunt. Mirum quantum inſtat in Gallis, ob proſperos ſuc-

ceſſus. Interim ſplendidis nominibus creſcebant diſſidia, magnis odiis alimentum datura.

Fabius Chigius placido ingenio, ſedulò omnia amoliebatur, quæ pacis negotium aut turbare, aut retardare poſſe viderentur. Intentus ad ſingula, Nulli inviſus, Modeſtiâ, & compoſitis moribus, officia Potentum provocabat. Contarenus, ingenio acri, ſed impotenti, vehementius, interdum, quàm cautiùs agebat.

Initiò Congreſſus, pro mortuo Vrbano Pontifice, Parentalia; Innocentii renuntiatione allatâ, Hilaria celebrata ſunt. Et congreſſu iam frequenti, vt piis exuendi belli conatibus, faveret Deus, à bonis precationibus, captata ſunt rerum initia, & luſtratâ benedictione Vrbe, omnia peracta ſunt, quæ propitiando Numini, valere exiſtimantur. Non aliàs, clarioribus indicijs, approbatum, deum Pacis arbitrum, Cœtui, etſi ritè vocatum, non præfuiſſe. Nam quid, præter fraudes, & malas artes, ibi exercitum? Quantum pecuniæ? Quantum tempo-

ris, fruſtra exhauſtum? Quantum Litterarum, per arcanas notas, exaratum? Quantum enodatum? Qui ſcrupi in minimis? Ita vt Conventus, non de Pace Orbis Chriſtiani, ſed de dignatione Principum, celebrari videretur. Nullus Cœtus inſanivit magnificentius, Nec de re tanta, fuere ſplendidiores nugæ. Toto Cœtus tempore; Nihil moleſtius, jurgijs inter Avoſſium & Servienum, qui patriâ Majeſtate altercationem, non dirimente, nec ordinis, nec Regni verecundiâ, Concilij quamvis egregij, crebris contradictionibus, quicquid auctoritatis, in Ipſis erat, privatâ pervicaciâ, deſtruebant. Cum omnes, qui de Rebus magnis conſultant, vacuos eſſe deceat, ab omni affectu, qui male cuncta Miniſtrat. Quàm indecorum, privaris odijs diſſidere, qui publicè, ſumma juncti eſſent, poteſtate.

Ante omnia, hoc pro certo habendum, Hiſpanos, Luſitaniæ novo Rege, jus ſuum ſibi perſequente, Neapolitano Regno nutante, Catalaunia rebellionem implente,

ad

ad impendia belli, ærario deficiente, Rebus vbique attritis; De Pacis honeſtis conditionibus, omninò deſperaſſe; Gallis præſertim tot proſperis tumentibus. Ergò ad Artes, quæ prudentiæ pars eſt, confugiendum, exiſtimarunt; Occaſionum haud ſegnes, in Galliâ, vbi Regum pueritia ſemper funeſta eſt, turbida ingenia paſcunt, ſpe rerum novarum, quarum ſemper in illa gente, larga ſeges. Sed Primaria cura, de fœderatis & ſocijs abſtrahendis. Suecos per Imperatorem aggrediuntur, omnia pollicentem, dum diſſociarentur à Gallo. Hollandos ſpecioſè tentant, per indubitatam libertatem oblatam; Ius integrum navigandi, & nihil imminutam partorum, coalitam poſſeſſionem. Apud Suecos tenacitas propoſiti illibata fuit, ac Imperatoris artibus, nihil peruium, in Gente decoris & fidei ſemper ſervante. Fœderati Belgii Res magnis contentionibus agitabatur, Non ſolùm inter Provincias; Sed in ipſa Hollandiâ, aliud aliæ vrbes, nec intra vrbes, idem omnes volebant, vt quemque ſpes propriæ,

B

valida argumenta, impulerant.

Legati Gallici, antequam Monaſterium adventarent, Hagæ aliquandiù commorati ſunt, vt quid vſquam infirmum, aut malefidum rimarentur, præcipuè mentem Orangij, cujus vxor pretio occupata arguebatur Principi, ætate jam provectâ, laboribus militiæ fracto, filio vnico nondum valido, poſt tot decora Rerum, receptui canere, tutum videbatur. Plerique prudentiorum ſic diſſerere. *Impendia non poſſe amplius ſuſtentari, Nec bellum geri vlla bona cum ſpe, nihil ab eo, niſi damna, cujus aberat neceſſitas, ac juſtè metui, ne Plebs, infenſa Rectoribus, onera detrectaret. Ergo audiendum de Inducijs, aut potius de Pace, dum modo Libertas, non ſub conditione, aut in diem, ſed ſimpliciter, atque, in perpetuum illibata ſervaretur.* Alij Contrà, *Non pacem Hiſpano cupitam, ſed vt ſuo magis, quam fœderatorum tempore, bellum gerat, aut quod bello gravius, per diſcordias, & dona, affliclet Rempublicam, dum robur militiæ diffluat.* Tandem concludebant. *Saltem nullam admittendam pactionem, niſi Gallo non ſolum conſcio, ſed quaſi fidejuſſore.*

Hæc Hagæ, & paſſim per Belgium fœderatum iactabantur, cum mediatores, Monaſterii, officiorum artibus, ſpes *P*acis ſuſtentarent, & Legati Regum, mutuis ludificationibus, moras traherent, cavillando. Omnis Conſeſſus, damnoſæ moræ, non vltrà tolerans, finire, quàcunque colloquium ſtatuebat; Cum tanto ſpatio, nihil niſi verba darentur, in ambiguum implicita, & quæ à ſucceſſu quotidiano armorum, quiſque pro arbitrio, interpretabatur.

*P*rimo ſuo ſcripto Galli, ante omnia volunt; *Treverenſem Archiepiſcoporum, belli cauſam, libertati aſſertum, Vt omnibus ſocijs ſatisfiat, & poſſeſſio partorum remaneat.* Cæſarei Legati reſpondent. *De Treverenſi, non alienum Imperatorem, ſed ſubditos ſuos, ſibi adæquari nunquam concocturum.* Hiſpani. *Omnia ſibi reddenda, quemadmodum Cameraci & Verbini, contendebant. Bragantiæ ducem, nequaquam includendum pactionibus, tanquam rebellem, & injuſtum vſurpatorem.* Interea, Suecum inter & Danum ortum bellum, non tam ob tributum Baltici ſinus, quam vt, diſcordiæ obtentu,

Servienus Legationi aptior viſus eſt. Et implevit eam decorè, ut erat vi animi, & eloquio potens, Hagæ facundè peroravit. *Tandem*, inquit, *Artes majoribus veſtris formidatæ erumpunt; Ergo vos immemore Parentum virtutis, qui Regum de pace legationes, non ut amicorum Conſilia, ſed ut hoſtis inſidias, vitavere; Si fraus nulla ſubeſt? Quare palàm non agit Penneranda? Honeſta & ſalubria latebroſis artibus non egere. Præceps eſt, in belligerâ gente, mollities; Suſpectum, à Rege non victo, exhiberi, libertatem, abdicati principis confeſſione, munitam. Etſi eam, vi armorum, obtinetis, ſed quæ ab Hiſpano accepta, Prima via eſt ad ſervitutem, numquam id animi Philippo, ut Imperij ſui iura proijciat, ſed Batavis uſuram brevem concedat, temporariæ libertatis. Reges mora valeſcere, ubi odium obſoleverit, & memoria præteritarum injuriarum, redire populos, ad obſequium, Per pacem, metuenda ſecuritatis vitia. Quieſcentibus armis, nunquam quieſcetis; Inſidiarum triſtes eventus fruſtra, perhorretis. Tot Munimenta, tot Copiæ navales, Tantum robur Equeſtre & Pedeſtre exercitum, Circumfuſus Oceanus, & Virtus Inclyti Ducis,*

(monſtrabat præſentem Orangium) vos defendent, ac quod ſupereſt Arma comitantia mei Regis, qui non adeo veſtri eget, vt opem ſit laturus, Conſilia ſua aſpernantibus; Hoc ab amico, à primo fœderato, Hoc à provido Rege, monitum venit, Cujus, id vnum intereſt, vt ſalvi, ſitis; Non vos voco ad belli æternitatem, Pacem ingemino, ſed eam, cujus per Gallicam cautionem, futurus ſit ſecurus exitus, & ad id ſociatis conſilijs, opus eſſe.

Mirum quantis animis, per omnes Conſeſſus, Res acta ſit; interdum nec Mazzarino parcebatur, quaſi in fœderatorum malis, ſpes haberet reconditas. Hagam clam à Penneranda immiſſi, qui in omnia penetrarent, quod Servieno non ignotum. *Ad quid*, inquit, *Exploratores, niſi tentaturi, ſi quid vſpiam, pretio & fraudi, pervium?*

Servienus ſive facundiâ, ſive argumentis, hoc impetravit, vt Neuter, niſi volente Socio, cum Hiſpano communi hoſte, paciſceretur; Redijt Monaſterium, poſtquam Provincias vnius, feciſſet ſententiæ, quod illi honorificum. Mazzarino ſemper infi-

dum, neſcio quid, ab Hollandis ſubolvit, Nec eum eventus fefellit; Magis magiſque exoſi Galli, quorum arma, in exitium Hiſpanorum, invaleſcebant. Monaſterij pendebant deliberationes, Cuncta tardè procedebant; Prioribus nondum confectis, nova diſſidendi Materia, Nec facilè negotia explicabantur: Minorum Principum Legati muſſitare, nec diſſimulare; Nolle ſe, eſſe ejus Fabulæ ſpectatores, Cujus Scena omnis Lutetiæ, & Madriti ſtruebatur.

Hiſpani tantâ arte, ſua concinnabant, vt nemo non illis armorum otium, nobis bellandi cupidinem imputaret, & ſicuti Turbarum initia Richelio, ſic Quietis moræ Mazzarino, aſſignabantur, cui mos ſequi tuta, eoque tardiora; Ab initio illi præviſum, Non poſſe, ab Hiſpanis, niſi armorum vi, pacem extorqueri, ideò & inteſtinis & externis bellis incumbendum, vt vbique victrix Gallia, Pacis morem imponeret.

Monaſterij poſt varia ſcripta irrita; tandem ab Hiſpanis; Hoc tanquam decretorium prodijt, quod per Arbitros, noſtris le-

gatis conſignatum. *Hiſpaniæ Regem, in gratiam optatiſſimæ Pacis; Cedere Galliæ Regi, Comitatum Ruſſinonenſem, Perpetuam artarum, in Belgio, & Comitatu Burgundico, vrbium, poſſeſſionem, dum modo Luſitania vindictæ Hiſpanicæ relinquatur. Lotharingiæ Duci ſatisfiat, Quæque in Ditionibus Sabaudi, & Mantuani, ab vtroque Rege intercepta, reciprocâ reſtitutione, legitimo domino aſſererantur, De cæteris in Italia, Arbitrio Pontificis, & Venetorum Reipublicæ, ſe ſtaturum pollicebatur, Res Imperatoris & ab Imperio pendentium controverſas, Oſnabrugenſis Cœtus pactionibus, reſervandas.* Hæc circiter Ponneranda, ſed animo cavillandi, & tantum oſtentui, quo Hiſpanos ab invidia belli liberaret, & in Gallos totam derivaret, Socijs & fœderatis, ſic anſâ datâ, à nobis deſciſcendi. Tunc fama percrebuit, Pacem ſancitam, non ſolùm Monaſterij, ſed per adjacentia; hinc in diſſita; Arbitri ædes Longavillani, lætabundi perveniunt. Vidiſſes ſubita luce vultus illuſtres; Chigius quaſi proſtratus Longavilleo, orat rogatque; *Vt Rebus ſupra ſpem omnem egregijs, contentus, minuta*

nuta non nimis anxiè, cum Collegis expenderet, ac pennam oſtentans, Arripe, & ſubſcribe; Hæc penna plus tibi gloriæ partura eſt, quam ille proavi tui Dunonenſis gladius, quo Anglos Gallia expullit, & patriam levavit impotenti imperio;

Hæc autem oſtentaverat Penneranda, præclara quidem, ſed ſubdola. Galli reſpondent multa de quibus jam convenerant, ab eo prætermitti, primum de Bragantio Luſitaniæ ſive Rege ſive invaſore, nullam fieri mentionem; Lotharingum, reſtituendum quidem, ſed non in integrum, mulctandum toties fœdifragum, aliqua parte dominij, ſaltem Nancei minantia munimenta, æquanda ſolo, vt bis nocendi poteſtate ademptâ, moderantius in poſterum ageret; Duartum Bragantium carcere liberandum, & non pauca alia, quæ jam diſcuſſa, Galli aſſerebant, callidè Penneranda omiſerat, & tanquam nova cauſabatur, Hîc hæſit ſumma negotij;

Mazzarinus Legatorum prudentiâ laudatâ, hortatus eſt, vt curas omnes in Suecos,

& Hollandos intenderent, non credibile Pennerandam, ſic immorari futilibus, niſi de illis ſecurum.

Inter hæc omnia vertebatur annus *1648.* cum menſe Septembri, Galli Legati, teſtati ſunt, Se in recentiſſimis mandatis habere, Non ampliùs inſiſtendum negotio, niſi Lotharingica, eo modo, quo ſuperius dictum, Procederent; Hollandi Pacis impatientes, & Gallicos ſucceſſus, limis oculis intuentes, Arripiendam occaſionem rati, inſcijs Gallis, inſcijs Mediatoribus, cùm Penneranda paciſcuntur; Ita Creditum.

Galli non ſatis concoquentes, Hagam conqueſtum miſerunt. Tantum abeſt vt inde aliquid in Gallicæ amicitiæ gratiam, impetratum ſit, quin Induciæ, in perpetuam pacem mutatæ ſunt, incolumi commercio, & partorum poſſeſſione Pauvius Amſterodamenſis Legatus, totius pacificationis pondus, contra ſex aliàs Provincias ſuſtinuit; Knutus Zelandus, ſtrenuam operam etiam in hoc navavit.

Sic per tot annos Gallicis copiis, conſi-

liis, pecunia, ſuſtentati Belgæ fœderati, amicitiæ vinclis, Hiſpanis hoſtibus, iuncti. Tantùm abeſt, vt vllum inde damnum emerſerit, quinimmò, gloria ingens; Nullis ſociorum armis comitantibus, Hiſpano ad Pacis conditiones, nobis ſplendidas, adacto. Sic Legatione eluſa, tot coitionibus fruſtra tentatis, re infecta, Conventus à Tridentino celeberrimus, eâ nationum celebritate ſolutus, eſt.

Oſnaburgi eodem fere tempore, Fœdus pactum eſt Germanicæ Pacis, abſque Hiſpanorum interventu; Hâc clauſulâ, vt Galli, pactionibus aſſentirent, Suecis decorè in id adnitentibus. Imperii proceribus & Civitatibus ſatisfactum, in hoc præcipuè, quòd impune illis ſit, Ex animi ſententiâ, Deum colere; hoc eſt, libera poteſtas, ſacra ſuo modo peragendi, Id, Chigio nuntio, vſque adeo perdoluit, vt laceratis Cartis pacem ſpectantibus, nihil amplius auditurum iuraverit; Suecis Pomerania citerior acceſſit, cum aliis adiunctis. Bavarus Superiori Palatinatu auctus, Nobis Alſatia, cum nonnullis annexis,

vrbibus ceſſit, certâ pecuniæ ſummâ, nomine damnorum attributa, ad Auſtriacæ domus, damna ſarcienda. Succorum etiam ratio æqua & honeſta habita.

Fini totius operis adſcribenda propoſita Monaſterii, Oſnabrugi peracta; & tandem in Inſulâ Phaſianorum clauſa & concluſa, illâ decretoriâ Pace, quæ hodie viget valetque, vtinam per ſecla;

Sic negligentiæ non tenebor, ſi hæc prætereo, tædium mihi, & alis nauſeam motura, non aliter, quam Piſana bella Guichardini quæ, cæteroquin luculentùm opus, dedecorarunt. Varii per Europam rumores, defruſtrato Pacis deſiderio, Aliis culpam in Gallos, Aliis in Hiſpanos derivantibus, Inde libelli, fomenta diſcordiæ, Per quem autem ſteterit, quominùs Monaſterii Pacis negotium conficeretur, non vno volumine exſequendum.

Mihi, compertum ex litteris Longavillani, ad Mazzarinum; *Hiſpanos ſua tergiverſatione, Hoc ſpectaſſe, vt ſemper quadam capita ſubducerent, quò faciliùs factâ demum, cum Hollandis Pace,*

Gallorum ſpem fruſtrarent; Et cum Mazzarinus vereretur, ne Galliæ oratores, mandatis Regijs nimis aſtricti, ortas difficultates, ex tempore dirimere, nequirent; frequentibus litteris, à Longavillano quæſiviſſe, nunquid adhuc remittendum de jure Regio, vt Rei poteſtas illi plena tribueretur. Ad hæc, Longavillanum Reſpondiſſe, *Hiſpanos ab omni compoſitione alienos, id unum moliri, vt à Gallis ſocios abſtraherent.*

Hoc Autographis mihi non ſemel lectis, probatu facilè. Galliâ per civiles motus poſteà ardente, Hiſpaniarum Rex, cordato viro potentiſſimi Principis Legato, candidè aperuit; *Nullis mandatis, ad pacem potuiſſe Pennerandam Monaſterij adigi, & ne illam ſancire cogeretur, novas ſubinde cauſas quæſiviſſe, ſed eventum comprobaſſe, id prudenter factum ab eo, cum intra annos quatuor, vrbes ampliſſimæ per diſſidia Gallica receptæ ſint, quibus per pacta Monaſterienſia cedendum fuiſſet.*

Mazzarinus inter tumultus civiles, nihil intentatum reliquit, inſtaurando Pacis colloquio. Contarenus eius rogatu, per annum integrum, negotio operam dedit, etiam de

loco eligendo inter Galliæ & Belgii fines, conventui idoneo; hæc omnia Penneranda reſpuit, occaſionum ex motibus Galliæ, non ſegnis. Nam, vt aiebat; *Si Rebus Gallicis primo Regiæ tutelæ tempore florentibus, meus Rex, à Pace fuit averſus, quare vigente bello civili, turpes conditiones accipiet?*

Tandem Vautortius Bruxellas mittitur; Huic Pennerandâ ſe totum aperuit, *Nunquam ſe animum induxiſſe, vt jactatis. Monaſterij Pacis conditionibus, ſubſcriberet; & ſi annuiſſe viſus ſit; Has adeò iniquas, vt nullus ſit Hiſpanus patriæ amans, qui eas non reſpuat; Et ſi eorum qui hodiè vivunt vecordia, eo vſque proceſſiſſet, vt huic pactioni ſtarent, ex ipſorum oſſibus exorituros, qui fœdus Monaſterienſe diſſoluerent.*

Vltimum tentamentum, fuit per Lioneum, qui Cameraci nihil omiſit, quo Pennerandam ad tractationem impelleret, ſed inanis fuit Lionei conatus, mente immotâ Pennerandæ, amiſſa omnia repetentis, qui in Hiſpaniam poſteà profectus, geſtorum rationem reddidit.

Super ſummâ re, in Concilio Hiſpanico ancipites curæ; Penneranda ſive ita cenſeret, ſive decori Legationis ſuſtinendo, præſente Rege, celebri conſeſſu, affirmat; *Pacem Mazzarinum nec velle, nec debere velle.* Varia adduxit argumenta, firmandæ ſententiæ; Fuenſaldagnius etiam abſens, per litteras contrà aſſerebat; *E Re Mazzarini eſſe, Pace potiri.* Ludovicus Haroïus, cui fidem adhiberet, incertus erat; Sic duæ Hiſpaniæ Regem, diſtinebant ſententiæ.

Moritur interim Innocentius Pontifex, Fabij, Cardinalis Chigij, toties nobis memorati, fit Renuntiatio. Alexander Septimus nuncupatus eſt, idque non deliberationum moroſâ trutinâ, ſed impetu, & procurſu; In auſpicijs novi Pontificatus exultavit Chriſtianus orbis, ob talem ſibi datum, his procellis & fluctibus rerum; Ac meritò, nam ſecunda fama Chigij, ſic jam ante invaluerat, vt Sacri Collegii ſuffragia, apicem quidem huius honoris contulerint, ſed vota omnium deſtinarint; Rara felicitas, iudiciis dignitatem poſſidere, antequàm, in-

ſulis præferre & cenſeri Pontificem, nondum eſſe; De Pace omnia ab eo ſperanda, credidit Mazzarinus.

Lioneus Renuntiationi Alexandri interfuit, cui confeſtim de Pace monenti, novus Pontifex, Romæ perpetrari poſſe commodius, quam vllibi terrarum, Reſpondit, Id viſum abſonum, tum ob ditiones, quas in Italia Hiſpanus poſſidet; Tum ob Regnum Neapolitanum, Romæ conterminum; ſed ad Liguriæ oras, inveniendum Locum, quo Primarii vtriuſque Regis Miniſtri, convenirent, cum ſumma, ſanciendæ Pacis, poteſtate, dummodò Summus Pontifex arbiter adeſſet. Fruſtrà pertentatis omnibus viis, quibus ſuſcepta Res ad exitum perduceretur, decrevit Mazzarinus Hiſpanorum animos explorare inauditâ & novâ ratione, quæ, Florentiſſimis Galliæ Rebus, ignaviæ aſſignari non poterat, Mittendi ſcilicet Legatum ad hoſtes, qui eos ad Pacis non modo honeſtas, ſed etiam commodas conditiones ſollicitaret; Conſilio, quod animo verſabat Mazzarinus, occaſio talis oblata eſt.

Anno

Anno 1656. à Belgio in Hiſpaniam, per Gallias iter faciens, Gaſpar Bonifacius, Reginæ in tranſitu, congeniculans, Quantoperè Hiſpaniarum Regi, Pacis deſiderium inſideret, liberè patefecit, & quam ſeriò de eâ ſancienda per æquas conditiones, cogitaret, non celavit, Dummodò aliquis Fidus, cum ſummâ poteſtate, Madritum delegaretur.

Non diù expendit Mazzarinus, cujus fidei Legationem crederet; Vllum, præter Lioneum, in rei ſummæ ſecretum admitti, Intutum viſum eſt, Igitur ejus operâ vſurus, Româ accerſiverat, virum, quo nemo aptior ſuppetebat. *Eſt Lioneo Antiqua gentis claritudo apud Delphinates, à prima juventa, Aulæ alumnus, intima apud Mazzarinum admiſſione, & varijs Legationibus, regimen addidicit, Animus ſui celans, verborum parcimonia, potiùs quam illecebris potens, nihil nimium ſibi imputare, etſi proſperis ſucceſſibus laudem & gloriam adepto, A nullo ingenio avaritia & ſævitia longius abfuere.* Iis dotibus præditus, tanto negotio admovetur, non ſolùm primis Pacis quæ-

ſtionibus delibandis, rejectâ in aliud tempus pactione, ſed vt, ſi qua æquitate, Res ad otium deduci poſſet, intra octo dies tranſigeretur. Pactaque, in vulgus ederetur; Nulli ſoli, conceſſa tam honorifica poteſtas, quam Rex, manu perſcripſit, atque ſubſignavit, Quatuor viris, ab epiſtolis, inſcijs. Verba ſyngraphi, hîc adſcribenda duxi, quippe, quo fundata Pax, tam diù fruſtrata, ac primus ille dies poſt octodecim annos, affulſit futuræ ſerenitatis.

Huic Lioneo, mihi ab interioribus conſilijs, poteſtatem facio, Pacis conditiones, inter me, & Catholicum Regem fratrem avunculumque meum, componendi, tranſigendi & ſubſignandi; Atque, hujus ſcripti virtute, quæcumque prædictus Lioneus, meo nomine conceſſerit, ea me probaturum, rata habiturum, ac exſecuturum, Recipio, & interpoſitâ fide Regiâ, ſpondeo; Datum compendij Calend. Iun. M. DC. LVI. Quem ſyngraphum, cum Rex in cubiculo Mazzarini exaraſſet, atque ſubſignaſſet, illum Lioneo in manus dedit, præſente Nobili Hiſpano, quem

his verbis, magni ponderis & momenti, ſic affatus eſt. *Regem Dominum tuum fac certum, quem coram vides, Lioneum à me eligi, Plenipotentiarium meum, ad pacem conciliandam, Mihique, nihil eſſe antiquius, quam, vt ea citiſſimè ſanciatur, vt meæ in Regem avuculum meum, voluntatis, monimenta exhibere poſſim.*

Hiſpanus effuſis lacrymis, Regis pedibus advolutus, reſpondit, ſe tanti Regis mandatis ſine mora obtemperaturum; Lioneus, facilè aliquid in viæ cauſam effinxit; Exorſus iter privata virtute & viribus Regni tutus, mutatis veſtibus, ne notis in ſecreto negotio vteretur, ſub crine adoptitiolatens, mercatoris ſpecie. Tali cultu, ſuſpicioni ereptus, vigeſimo Iunij, die dicto, ad Pyrenei radices, in vtriuſque Regni finibus, præſto fuit, Vbique alta taciturnitate, qui ejus mos, ſimulationem obijt, itinere ſociato, cum equite Hiſpano, præſtolante; Madritum pervenit incolumis, De causâ viæ, nullus rogavit, ne quidem vultu ejus à quoquam explorato; Rhedæ mittuntur obviam, & in palatium Regium clam deducitur, vbi incluſus,

trimeſtri ſpatio, cum Ludovico Haroïo, cui ſimilem ſyngraphum, Hiſpaniæ Rex dederat, De controverſijs feliciter tranſigit; & parum abfuit, quin de Pace initâ, famâ percrebreſceret, Antequàm de eâ agi, quiſquam audiret, Tantâ prudentiâ & ſilentio omnia peragebantur, Quæ capita præcipua pactionis, non hîc adſcribenda duxi, cum fini operis (vt ſuperius dictum) integra tractatio ſit apponenda.

Per Condeum, ad metas hæſit, Lionei ſollicitudo; Non ſatis habuere Hiſpani; *Tantum exulem, præteritorum, Veniâ impetratâ, Facultates ſuas recuperare, Jllis, & gratiâ Regis potiri*, Quæ omnia Lioneus pollicitus eſt. Sed inſuper exigunt; *Vt in præfecturas & munera priſtina reſtitueretur:* Quaſi in paria peccaſſet, atque id tam pertinaciter, vt æternum bellum Paci prætulerint; Potius quàm dimoveri, ſe ſinerent, ab illa petitione, vt videlicet in animis Gallorum, hoc invaleſceret; *Quoquo loco ſint Res Hiſpanorum, malè nunquam, cum ijs agi, qui ipſorum commodis ſtudeant.* Lioneus hanc adoream ſibi

ereptam, ægrè ferebat, materculæ non ab ſimilis, quæ fœtum jam adultum, caſu aut incuriâ enectum mœret, nec dolori moderatur.

Paucis ante diebus, quàm Vale diceret Haroïo; Vicies inculcat. Sineret hæc tria verba; *Præter munera ac præfecturas, conditionibus jam pactis, inſeri, & extemplo, finem tot malorum futurum, & ſerenum Pacis & affulſurum, vbique gentium;* Negat Haroïus, hoc à ſuo Rege impetrari poſſe, ac dimiſſo Lioneo, tanta arcana diù preſſa apud nos, Hiſpani diſſimulatâ veritate, evulgarunt. Mazzarinum & Monaſterij, & Madriti, ſemper ludificatum Miniſtros Gallos, & ſibi gloriam Pacis, reſervaſſe, Indubitatum. Qui ſecus credit, ignarus eſt, & Mazzarini, & rerum Gallicarum, Ac per invidiam, veritatem premit.

Electores Moguntinus & Colonienſis, cum Franconofurtum, conveniſſent, de Cæſaris Electione acturi, hâc occaſione arreptâ, ad actionem de Pace, adeo provectâ, inſtaurandam, vtriuſque Regis Legatos incitarunt; Decem menſes Penneran-

da extraxit, mandata ſui Regis expectans; *H*oc elapſo intervallo, Electorum ſtudium eluſit, toties repudiata repetens, ac interminatus; *Si qui ab Electoribus Legati ad Regem ſuum mitterentur, daturum ſe, operam vt probroſè Madrito expellerentur, nec Tugurium quidem ad diverſandum, illis praeberetur; Ante omnia, citra vllam contentionem, reddenda quae Gallis jure belli ceſſere, Lotharingiâ tota cedendum; Bragantium deſerendum, Condeum, in priſtinas dignitates reſtituendum, Niſi has conditiones, à Gallis acceptas certò reſciret, ne in colloquium quidem venturum;* Dum hæc Penneranda, ſine fine jactat, ad annum *1659.* pervenimus, quo tandem Pax perpetrata.

Circa finem anni ſuperioris *1658.* per Burgundiam, non ſatis quietam, Rex Lugdunum adventat, quò etiam Chriſtina Henrici Quarti ſoboles magnanima, Sabaudiæ ducifſa, cum Margareta Filia; Quam Regi deſpondendam, fama vulgaverat. Tam blandè, tam honorificè, Vtraque excepta, vt nihil ſuprà. Huc & properavit, magnis itineribus, Sabaudiæ dux, flore juventæ decorus

Stirpem, efficax natura demonſtrabat, tam valida, vt repente omnium mentes in ſe converterit. Iam Rex Margaretæ, vt futuræ coniugi, hærere credebatur, Cum derepente Pedimantellus, ab Hiſpaniâ, Villefrancam advolat, tantâ feſtinatione, vt publicæ fidei Codicillos, queis tuto commearet, ne quidem expectaverit, Poſt ſecretos inter Lioneum & Pedimantellum congreſſus, Pedimantellus ad Mazzarinum admiſſus, mentem ſui Regis aperit, de Pace, ſicut Madriti Lioneus pepigerat, & vt de Matrimonio Primogenitæ Hiſpaniarum, cum Rege noſtro, decorè negotium inſinuaret, Lioneum jam hoc Ludovico Haroïo inieciſſe, prætexuit, etſi Lioneus, non ex mandato Regio ſed ex ſuâ ſententiâ, obiter rem tetigiſſet.

Anxio Mazzarino, ob Sabaudam, quæ cum abrupta Alpium, & iniqua viarum, cœlo non tractabili, ſuperaſſet, deriſa crederetur, Decretum, ambages totas, illi revelare. Sabaudus ſpretæ ſororis iniuriam malè premens, evaſerat ab aulâ, potiùs, quam diſceſſerat. Mater impotens, dolore percita,

ſtatim à filii exitu, ſummo manè Mazzarino adfuit. *Quid agam deluſa, petamne ſupplex connubia, quæ jam ſum aſpernata, Illecta fallacibus nuptijs?* Mazzarinus, pellaciâ, quâ valebat, ſuadet, *Nihil ſucceſſurum niſi è communi bono; Eo loco Res eſſe, Intrà Galliæ & Hiſpaniæ Reges, vt certis judicijs, de Pace & Affinitate, ſpes affulgeat, Tam æqua Eam eſſe mente, vt domeſticæ vtilitati, publicam anteponat, ſi quod ab Hiſpanis proponitur, irritum evadat, daturum ſe operam, vt itineris & ſuſcepti laboris, nunquam pœniteat*: quod Chirographo Regis, ſanciturum ſe promiſit. Chriſtierna, ſeu fidem dictis adhiberet, ſeu decipi decorum putaret, Rebus deſperatis, Mazzarini reſponſo acquievit, & cum Margaretâ pro Rege coniuge, eius Codicillum amplexâ, abiit, Codicilli hæc præciſa ſententia. *Evaneſcente Hiſpanico conjugio. Margaretam Sabaudiæ ducis ſororem, Regis Galliæ, Ludovici XIV. futuram conjugem*; Rex properè Lutetiam advolat, vbi Pedimantellus aliquamdiù latitans, cum Lioneo, de Pacis & Connubii pactionibus peregit. Noctu ſæpius Mazzarino

rino aderat, cui, cum in Condei cauſa nihil remitteret, Pedimantellus aſſenſit. *Condeum in fortunas tantum reſtitutum iri, præfecturis, & magno Palatij Magiſterio mulctatum. Cæterum Mazzarinum & Ludovicum Haroïum ad montes Pynereos, conventuros, & inde inter Miniſtros Rebus compoſitis, Duos Reges ſe mutuò inviſuros, pactis firmandis & Matrimonio inter Galliarum Regem, & Mariam Tereſiam Hiſpaniárum Primogenitam, ritè celebrando.*

Hæc omnia Pedimantellus per curſores, Madritum deferri, curavit; expectans à Rege ſuo, vt hæc omnia firma rataque haberet, Vt moris recepti.

Mazzarinus, nullum præter Lioneum tanti arcani conſcientia illigavit, quod vt vulgi oculis ſubmoveret, tales offucias obtendit, etiam exteris. *Iter Pedimantelli planè fortuitum, ex Inſubriâ in Belgium tendentis, Cùm Aulam Lugduni forte offendiſſet, exiſtimaſſe, Regis ſui intereſſe, ſi avertendo Sabaudico Matrimonio, nuptijs Primogenitæ Hiſpaniarum, cum Pace publica, Gallos pelliceret. Tale*

E

Matrimonium hactenùs offerri, vt ſcrupulus Imperatori illud optanti, injiceretur, & Luſitanorum, Anglorumque animi, ſuſpicionibus implerentur, quibus inſcijs, hæc in Gallia agitari credebantur; Talium repertorum, nullum feracius ingenium Mazzarineo.

Menſe Iunio pacifici anni 1659. Fauſtum iter exorſus eſt Mazzarinus, magnâ pompâ, Aulæ proceribus comitantibus non paucis; inter Blæſás & Ambaſiam apud Ecurium, in curſorem Pedimantelli Madrito remeantem, oppurnè incidit. Ille approbationem pactorum afferebat, in Concilio Hiſpanico, ægrè & tardè extortam, ob neglectas Condei dignitates & præfecturas. Hæſit Mazzarinus, & ferè remeavit, gnarus quid Haroïus Condeo erat pollicitus. Pedimantellus calidè hortatus eſt, vt pergeret cœptum iter. De ſucceſſu, non dubitandum; Id audacius Pedimantellus, quod ſciens Fuenſaldagnij mentis, cujus ſententia, in animo Hiſpaniarum Regis, præponderabat. Etſi hæc clàm, Tamen rumor percrebruit. *De Pace Conclamatum. Interim nos deluſos, ob bimeſtrem armo-*

rum remiſſionem, quam Hiſpani impetraverant, obtentu futuræ tractationis. Nihil aliud eos meditari, per illam vacationem, quam dolos, quibus Mazzarinus captus; Hæc & ſimilia, præſertim Lutetiæ, vulgari. Nihil tam capax, maligni ſermonis, quam Vrbs illa, ab omi ævo.

Haroïus interim ſplendido comitatu; apud Sanſebaſtianum appellit. Mazzarinus, in oppidum mari adſitum, die conſtituto, pervenit, etſi Podagrâ tentatus, (Divi Ioannis Lucij fanum vulgo vocant.) Haroïus Fontarabiæ ſubſtitit; Mazzarino, ſalutatione libatâ.

In medio, jacet Inſula, ab avibus Phaſianis, appellationem ſortita, Bidaſſoâ Fluvio circumfuſa, communis juris; Exigua circuitu, ſpatio terrarum anguſta, Rerum geſtarum magnitudine, ampliſſima Inſularum. Ibi Galli & Hiſpani, extemporales ædes extruxerant dividuas; Vt vitato de primatu, diſſidio; Miniſtri duo convenirent, vnoquoque ſtationem ſuam inſidente.

Tredecimo Auguſti anno 1659. Primus in

Inſulam adventat Mazzarinus ; ſingulari cultûs magnificentiâ. Poſt quadrantis horæ ſpatium, Apparent Hiſpani ; ſplendor vndique emicat. Mazzarinus & Haroïus, nullâ loci prærogativâ ; hinc & illinc, abaco diſcriminante, ſe mutuò ſalutant, Hiſpanico Idiomate. Vtramque Gentem percellebat ſpectaculi novitas ; Res videbatur, nemini credita ; *Duos Maximorum Regum primarios aſſeſſores, nuper tam ſæva invicem molitos, amplecti ſe inermes, atque pro vi armorum, & belli artibus, vnum habere humanitatis certamen. Collatis ſermonibus, magnum vterque, virtutis ſuæ fructum percepere, verum experti, Hoſtis de Hoſte judicium.*

Aliqui dies tranſiere, Dum mandata perpenduntur, quæ Madriti, quæ Lutetiæ pacta recenſentur, clarius explicantur, quædam etiam emendaturo igni traduntur. Hactenùs, Tot Pacis meditamenta irrita, cruda Rerum facie. Eventus omnes humani, in alta nocte, occulta ſunt eorum ſemina. Sed cum fata volunt, Cuncta juvant, & concurrunt certatim. *Cromvvelij*, *Mors*,

quo vivo, nulla ſpes quietis. Nihil à Gallia Rege Luſitano promiſſum, ideoque nulla inde Remora. Minus ab Hollandis, per ſe pactis. Lotharingiæ Res, Nullum negotium faceſſere. Apud Hiſpanos lentum hactenus Pacis opus, promovebatur, per Reginæ partum Imperij capacem, novo Puero edito. Vindicta, quæ in Luſitanos parabatur, quæ nec durante bello, poterat impleri, Regis Hiſpaniarum. Invaletudo. Sed quod Caput, Mazzarini ac Fuenſaldagnij concordes animi; Erant illi Cardines duo, circa quos; Tota machina volvebatur. Solum Condei negotium, penè telam feliciter exorſam, abrupit; Fuenſaldagnius, non ægrè deſeruiſſet Principem, ſibi exoſum. Haroïus contrà nitebatur, Publicæ fidei & privatæ ſuæ conſulens. Mazzarinus palàm profitetur conſultius ſibi videri, abitu omnia deſtruere, quàm tali conceſſione dehoneſtare Galliæ Regem. (Illa conceſſio erat, de Condei præfecturis & muneribus,) *Iam nimium Paci Condonatum* (ajebat Mazzarinus) & Hiſpanici conſilij præfractam duritiem, accuſans, *Fatidicus non ſum, ſed aut vehementer animi fallor, aut jam diem prævideo, cum tam*

contumaciter requiſita, *negligetis. Interim vos*; *ſpretæ Pacis reos*, *ob Condei Rationes*, *peraget*, *qui fundetur in poſterum ſanguis*. Hæc eo vultu Cardinalis, in quo deſperatæ Pacis dolor deprehendebatur.

Tandem Haroïus cum videret, pacem filo, eoque tenui, appendi, & neſcium flecti Mazzarinum; *Suum Regem*, dixit, *potius largiturum*, *Condeo ex ſuo quidlibet*, *quam benè meritum Principem*, *contra fidem deſerturum.* Eccidit ſermo Haroïo, de tribus vrbibus Condeo dandis; Mazzarinus non ſegnis, arripuit verba elapſa, quæ tandem clarius explicata, Marianburgum, Philippolim & Avenas indicarunt, in Belgij & Campaniæ finibus, ſitu & opere munitis. Ac, quoniam nihil poterat Condeo concedi, ab Hiſpano, niſi Rege Galliæ approbante, opportuit, munimenta deſignari, & de ijs convenire.

Sic conſumptis duodecim diebus, in ſolo Condei negotio, Mazzarinus ita animo reputavit. *Principi fidem ſinceram*; *&* *obſequia debita*; *Regi præſtanti*, *intra annum*, *Burgundiæ*

præfecturam, cum Palatij magno Magiſterio, non poſſe negari. Satius igitur poſtulatis Hiſpanorum, hac in parte indulgere, dummodò tria illa munimenta, Galliæ adjungerentur, quam aſſenſum præbere, vt illis Condeus per liberalitatem Hiſpanicam, potiretur.

Ex mandatis præciſis, ſui Regis, Haroïus, *Decus & famam, ſervati Condei, prætulit Vrbibus, quæ Gallis conceſſæ, pro Principis præfecturis, & munere Magiſterij.* Hæc vultu, non animo æger excepit Mazzarinus, lucro apponens, hanc acceſſionem, ſoli ſuæ operæ, debitam, cui & adjungi voluit, Conflantium in Catalauniæ finibus, & Neoburgicum ducem, Iuliaco ſuo reſtitutum; Quod conſequutus eſt.

Vt primùm Pacificationis indubitatæ, Spes certa affulſit, Gramontius Galliæ Polemarchus, Madritum delegatur, *H*iſpaniæ primogenitam, Mariam Tereſiam, vt pactum fuérat, in coniugem, Regi Gallo rogaturus; Quam decorè functus ſit Legatione, publicæ narrationes abundè docent. Nec mirum, cum præter, ſtirpem in-

clytam, & partum per bella decus, Concinnitas, & gloria illi adnata ſint. Ad declinandam longioris Pompæ moleſtiam, Curſoriis equis, vectus eſt, miſsô in Compendium Itinere, Et oſtentui Iuvenilis Regis ardoris. Redijt Gramontius, Coniugii certus, exceptus magnificentiâ & gaudii prolixitate. Inter Mazzarinum & Haroïum, tractatione vacillante, de revocando Gramontio, non ſemel cogitatum. In prærupto poſitum Negotium, Miniſtrorum prudentiâ, dicam indulgentiâ Fatorum, Reſtitutum eſt. Sacrorum ritus, initio religiosè culti, numquam, obliterati.

Principes Europæ, aut eorum Delegati; tanquam rogaturi ſortes, accurrere, ſuſpicere Inſulam, id eſt aream parvam, ex quâ Totus Orbis ſuſpenſus, penderet; Crederes ancoram fluctuanti mundo.

Lotharingiæ Dux, olim ab *Hiſpanis* Toleti detentus, in libero carcere, tunc laxatur; & inſalutato illo Rege, accurrit ad *Haroïum*; noſciturus impoſitas leges. Vbi Res ſuas cœpit, agnoſcere Tantæ mulctæ intolerans,

in

in ſermones prorupit, qui iure poterant in cuſtodiam rurſus compingere, feſſum miſeriarum ducem. *Non eſt Pax*, inquit, *ſed pactio ſervitutis.* Summa Haroii bonitas, indoluit Lotharingi malis; Qui relicto Fontarabiæ, Miniſtro Ibero; Ad Gallum confugit. Excipit eum Mazzarinus decorè. Varia vltrò citròque agitata, Etiam, de ſanguinis coniunctione; Dux Carolus viſus diſcedere, animo minus ægro. Quid deinde factum, ad finem libri clarius explicabitur.

Adventat Carolus Angliæ Rex, ex Belgio, (nam Lutetiæ eum vivere non paſſus erat, Cromwelius vivus, nec Mortui Vmbra tolerabat) Haroïus nihil ſplendoris, nihil ſubmiſſi obſequij, erga Hoſpitem omiſit, ſed neque Condeanas Cohortes, quas petebat, indulſit, Luſitanicum bellum prætexens, nec vllo alio nexu ad Res novas cum Anglo, jungi voluit; Mazzarinus ne alloquio quidem, aut viſione, Regem dignatus eſt, metu Locardi, qui Parlamenti Anglicani nomine aderat inſpector. Res poſteris vix fidem habitura. Mazzarinus Cromwelium exc-

ſum ſemper habuit, & Rempublicam ſurgentem, Tantus tamen Tyrannionis, in Cardinalis animo, hæſit reſpectus, vt ejus etiam extincti manes formidarit, & quem vivum ſimulato honore coluerat, mortuum, falsâ reverentiâ, proſequutus ſit; Adeò verum, nonnulla ingenia inferiora, etiam validioribus, naturali prædominio, terrorem incutere. Angliæ Rex operâ perditâ, ſe ludibrio ſubduxit, ab Hiſpano blanditias, à Gallo contemptum reportans. Hormondius, qui Regi comes, vix Mazzarinum alloquutus, & quaſi dato caſu, invidiæ ſcilicet Locardi declinandæ; Multa injecit, captando Cardinali, Spes certas ſceptri, cui Carolus immineret, Molimina in ejus gratiam; omnia in Tuto; opus eſſe ſuppetiatione exiguâ. Eò vſque progreſſus, vt promiſſa affinitate Regiâ, animum Mazzarini pertentarit, Tantum poteſt Neceſſitas, quam nec dij quidem ſuperant. Hæc omnia fruſtrà; Reſtitutio Virtuti & fatis tanti Regis debebatur, Qui abit, pertæſus Gallicæ duritiei.

Per tot obſequia fortunæ, Miniſtri duo

Iudices mundi diſſidentis, Cuncta pro nutu arbitrari, & temperare Gentes obnoxias. De Luſitaniâ agebatur, cùm Mazzarinus obverſus ad Haroïum. *Quare*, inquit, *ad vltimos Indos, ſuppremam aliquam ditionem, pro miſero Bragantio, Ne caput diademati aſſuetum, privatâ conditione, reſordeſcat.*

Res Italiæ, Mantuæ & Sabaudiæ, ac aliorum Principum, Cardinalis, ac Fuenſaldagnij Sententiæ relictæ ſunt.

Alexander Pontifex, ſolus nec Pars, nec Momentum fuit pacificationis. Mirabantur Romæ purpurei Patres, quem elegerant Chigium, Eo præſertim nomine, quod Pacis meditamentis innutritus, aptus videretur ejus Conciliator; Ita contemptim præteriri. Mazzarinus, A Chigio, propagator diſſidij, oſor Pacis inſimulatus, oſtendit; *Pacem ſe voluiſſe, & potuiſſe ſancire. Sed tempora Rebus aptanda. Arcana Regnorum non vulganda, Bene rationem conſtare, quando vni redditur. Nulli Regi jus in Sacra, inſpectionem ſolùm; Nulli Pontifici jus in Reges, ſed paternum amorem eſſe debere.*

Viginti quatuor Seſſionibus, Peractum eſt Negotium Pacis, & tandem, ſeptimo die Novemb. 1659. Pacta à duobus Miniſtris, ſubſignata ſunt, quæ typis mandata, & Rerum exitus; qualia fuerint, abundè demonſtrant.

Vidiſſes vtriuſque Gentis, arctiſſimos amplexus, ac ſigna Caritatis, Ex odio vetuſto, Poſt tot Incurſiones, vtrimque factas, Villarum incendia, Tot captivos abactos, Tot domitas & dirutas vrbes, Tantum ſanguinis fuſum; Nihil iræ reſiduum. In ſummo publico gaudio, multitudo Gentium, ſuâ quæque linguâ, & more gaudere; Præterita bella, pro commentis habere. Galliæ & Hiſpaniæ Vrbes, ſplendore & decore lucere. Ita vt miſeratione planè digni viderentur, qui alterutri Imperio, non ſubiacerent. Duo Miniſtri, Poſt mutua dona, hinc Aulæorum; Illinc Equorum; Diſcedunt Inſulâ, Numine dei Electâ, quæ cœlum clarius faceret, & tam diſcordes animos & inſociabiles, commercio contraheret.

LIBRI DECIMI
FINIS.

BENIAMINI PRIOLI
DE REBVS GALLICIS, HISTORIARVM LIBER VNDECIMVS.

Breviarium libri antecedentis poteſt eſſe argumentum hujus Vndecimi, qui nihil continet niſi læta omnia, ſi Mazzarini mortem excipias, conſtantem, fortem, & vitæ conſentaneam.

TOLOSÆ Cardinalis ſancitæ Pacis Regi & Reginæ lætantibus, rationem reddidit, Hinc in Provinciam, donec Hiſpaniarum Rex cum filia adventaret, Aulâ divertit, ſedando Maſſilienſium

tumultui, qui ob conſulatus iura, exarſerat. Rex quò domeſticæ quieti famæque, rectiùs conſuleret, arcem neceſſariam vrbi impoſvit, æquali omnium libertati decoram, & præcipuam ſecuritatem, quorum cognita fides; Ingens ſine odio, & ſumptu præſidium; Cui impoſitus Beringamius, quo nullus magis in Gallia ſapientiæ imagini paruit, inoffenſo prudentiæ tenore duos Reges emenſus.

Lutetiæ, vbi omnia damnantur; Non matrimonio; vix Paci fides habita, ſubeſſe dolos Ibericos, Mazzarinum deceptum, non plebe quidem per fora, & circulos, ſed plerique ex primoribus muſſitabant.

Tot bellorum ſuperſtes Condeus, de ſumma rerum certior factus, vt cuique ætas aut dignitas fuerat in caſtris, comiter appellatos, in hunc ferè modum allocutus eſt. *Septimus annus agitur, commilitones, ex quo fatis iniquis agitatus, poſt vltima ſævitiæ exempla, Carceris tenebris liberatus regnis avitis exceſſi, ſalutem meam armis tueri coactus; Toto illo tempore mea fata & fortuna domus in manu veſtra poſita fuêre. Nunc neque vt affectus veſtros in*

amorem mei vlteriùs accenderem, neque vt animum ad nova virtutis documenta cohortarer, (vtraque enim egregie ſuperſunt, ſed huc venio à vobis poſtulaturus temperamentum veſtræ fortitudinis & erga me modum caritatis, ſcilicet vt tandem partæ humano generi quieti, acquieſcatis; Neque veſtras aliorumque fortunas, ſpe & metu verſemus irrequieti; Quandoquidem vrgentibus Galliæ fatis, nihil præſtare majus poſſumus. Pax gentium & mea ſalus cum veſtra & Belgij incolumitate firmata eſt; Tutò in Gallia, & decora gentis meæ, & poſſeſſos honoros, & relicta à Sancto parente bona poſſideo; Denique res meæ eo loco ſunt, vt neque ſolatio neque vltione opus habeam. Ego & fortuna experti invicem ſumus. Certatum diù eſt, ne plus certemus per me exemplum erit. Alij civilibus bellis diutius impliciti; Nemo tam fortiter finivit. An ego tot egregios exercitus, tot duces patiar ſterni rurſus & hanc virtutem veſtram vltro periculis objiciam? Eat hic animus tanquam perituri pro me fueritis, ſed eſte ſuperſtites; Quanto plus ſpei oſtenditis, ſi bellare placeret, pulchrior pax erit, ſed cum tot laceros artus, tot vulnera cerno, illud eſt quod

mentem diſtrahit, quò exanguis ſenectus ſe conferet? Quæ ſedes futura emeritis? Quæ præmia infructuoſæ militiæ. Quando veſtris in me meritis, in præſentias gratias referre prohibeor, quod vnum habeo, hoc rerum cardine, gratitudinem æternam & imaginem vitæ meæ vobis relinquo; Tempus erit cum forſan domus mea ſufficiet donativo. Hæc interim accipite, parva quidem monimenta, ſed quæ perpetuum noſtri amorem teſtentur. Inde viritim ſparſum quod ſupererat pecuniæ. Poſtquam cætus ſecum diù incerta, fremuit, Marcinus Eburo, nomine cohortium, nullo orationis lenocinio, militariter ita locutus eſt.

Gallici nominis maximè Rector, invictiſſimè Princeps, parendo potiùs quam imperia Ducum ſciſcitando, res militares continentur. Nobis arma & animus, tibi conſilium, & virtutis noſtræ regimen relinquimus. Non noſtrum eſt inquirere cauſas Pacis, neque ſcrutari penitus Reges. Fides famaque illæſa ad hunc diem noſtra erga te permanſit. Diſcrimina & incerta præliorum ex æquo partiti ſumus. Tu viam periculorum calcaſti ſemper primus, nos ſigna tua ſecuti, dedicimus toties à te ſcire mori. Ad nos

ſcelerum exitus, ad te bellorum gloria pertinet. Blanda & clemens fuit apud te noſtra ſervitus, commodaſti veniam erroribus, ignoviſti lapſis, nec vnquam ſupplicia noſtra aut contumelias diſciplinam vocaſti, ne cura præmia noſtra, nec quò ituri ſumus; fata viam invenient; Grande habemus, gloriæ monimentum, quod de nemine queri potes. Abi Sanctus & miſericors fortis & invictus; votorum & affectus aura te æternùm proſequimur. Dij immortales hoc tibi concedant, ne noſtri cogaris vnquam meminiſſe; Hæc Marcinus palàm, de ſe ſeorſum hæc pauca. *Scis quanto pignore te emi, quare nomen facinori, conſule famam generis humani, ſi ſcelus eſt, tibi præſtiti.*

Ore placidus Princeps, his attentas aures præbuit, juvenes auctoritate, ſenes precibus monendo; Poſtera die Belgij proceribus advocatis cauſas Pacis & modum aperuit, de ſe pauca & ſuſpensè, publica fusè explicuit. Certatum per vrbes muneribus, laudibus, applauſu. Ille reſpuere cuncta, agi tamen ſibi gratias paſſus eſt, ſed nec inani jactatione famam provocabat, expectans potius donec impetus favoris langueſceret,

nullo verborum honore cumulata dimiſſio. Tradidit interea Caraceno Provincias quietas tutaſque; Ac ne notabilis celebritate & frequentia occurrentium introitus magnarum vrbium eſſet, tum apud Belgas, tum in Gallia maximè, illis vitatis, & amicorum officijs, parvo comitatu incedebat, cultu modicus, ſermone facilis. Anguiennenſium Dux à patris latere nunquam diſcedebat, non externo monitore opus habens; Per Verbinum & Sueſſiones, inde Colomarium quod Briæ oppidum eſt, Longavillani affinis prætorio famoſum, pervenit, per acuta frigora & abrupta viarum; Illic aliquandiù ſubſtitit, Sarcinis reficiendis, & valetudini recreandæ, nulli niſi vocati, admiſſi ſunt, comitatus vxore & nato cum nata vnica vix trienni, familiæ tantum parte, lacera, ſquallida, Belgicos mores, exilium, & bella horrida redolente. Viſum eſt opportunum præïre Longavillanum acceſſui ad Regem molliendo. Princeps relicta vxore & Anguiano ſecutus, non lento itinere, ne contari videretur, neque tamen properans ſed ſinens ſpa-

tio gliſcere famam ſui. Vertit iter ad Chatilioniam, à qua juvenilis animus nunquam abhorruit, ob cognatum Sanguinem, & formam, amore geminato, ſed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum. Tandem aquas Sextias, quæ Provinciæ caput eſt, adventat, id pactum fuerat ad venerationem & cultum Regis; Certatim illi obviam itur, inter cæteros Contius frater, qui relictis ſacris quibus ſe addixerat, in Matrimonium accepta Mazzarini nepte, fraternas acies & partes jam diù deſeruerat. Blandè Condeus eum excipit. Mazzarino adventu tanti ſupplicis motæ curæ, fronte tamen exporrecta, quod illi inſolitum, expectat, Ad quartum lapidem mittere Rhedas, equos, & ſatellitium ſpecie honoris. Princeps in editiore ſcalæ parte à Mazzarino excipitur, arcti complexus, verba nulli audita; Sermones vltro citròque varij, remotis arbitris, Longavillano & ipſo Contio, & ſi fraterna imagine refulgente, ſervientium turbæ immixtis. Mazzarinus ſolus in ſtationem Regiam tranſire, quo quadrantis horæ ſpa-

tio vocatus Condeus Regis pedibus advolvitur, ſtatim allevatus; Vt in re tali fieri amat, prima vox maximè expectabatur, ſed pro ea murmur blandum, vt conciliatos animos facilè crederes. Hinc Regina & Andegavenſi ſalutatis, ex ſuo exercitu lecta decora Boutevilleum & Marcinum ac cæteros obtulit, non diſſimulatis cujuſque virtutibus. Marcinus Condeana cicatrice pluſquam alius ſtigmoſus, non minus anxius benignitate Regis, quam facinoris memoria, & publicis in ſe odijs, quorum cauſæ eò acriores, quia juſtæ, jactis in terram oculis ſolo Condei intuitu ſemet abſolvebat.

In Condeo nihil demiſſum, nihil tumidum aut in rebus novis novum, mens ab exilio & à reatu ad Majeſtatem, repente tranſierat, læta omnia & affluentia excepit concurrentes & in adulationem effuſos allocutus, ex temporali facundia decorus; Quidquid diceret aut ageret, etſi ſine arte, ad ſtantium aures & oculos iuvabat. Cæterùm, vt militare nomen grave apud aulicos otioſos, quò alijs virtutibus temperaret, tranquillitatem

quillitatem atque otium palàm profeſſus eſt. Vidiſſes ſubitâ luce vultus illuſtres, tam brevi diſcuſſa tot præteritorum caligine; Tantùm potuit ille Sanguinis, ille geſtorum ſplendor, & quod ſupereſt, nihil arduum Condei fatis. Sic abſumptis octo circiter diebus redux idem iter remetitur, audita in via morte Aurelianenſium Ducis, de quo poſteà dicturus ſum. Qui in opere, in agmine gregario militi nuper in Belgio mixtus, incorrupto ducis honore, Lutetiæ comitate & alloquijs provocat officia magnatum. Certantibus ſtudijs augebat famam ipſius Condei ingenium; Quantæcumque fortunæ capax, decor oris, cum quadam Majeſtate, proſperæ res, inclinatis in eum animis, & loco omnium ejus fortuna; Evaſiſſe tot imminentia, redditum penatibus, mactum gloriâ; Cernere erat ædes Principis à prima luce, in multam noctem vndare populis, intrare curioſos, beatos remeare, non ſatiari vultu, admirari eamdem virtutem, quam nuper oderant, gravibus curis frenati iuveniles animi & relaxati olim, mutati in

melius mores; Ac quamquam medio in ſpatio integræ ætatis ad gloriam longiſſimum ævum peregiſſe narrabatur.

Hæc in Aulâ audita, majora etiam vero credebantur, damnata popularitas, improbatum quod infulatos præſides vltra decorum excepiſſet, quod lugubrem pannum ob mortem Aurelianenſis, Rhedæ parti ſuperiori clavis affixiſſet; Inolevit mos pro lege habitus, ne quis præter Regibus genitos hoc ſibi arroget; Qui toties clavum fortunæ fixerat, non audet clavum rhedæ affigere; Queritur Princeps novæ Aulæ mala, æquè gravia, non æquè damnata; Modeſtè tamen, vt apud dominantes, gratias egit, monitori Mazzarino; Quò hæc & ſimilia in præſentias vitaret, decretum, relictâ ad tempus Vrbe, in Burgundiam ſecedere, (Obtentui fuit regimen illius Provinciæ, quod illi redonatum,) Nec vlterius pandere ſinum famæ nocituræ, ex ſegnitie remedium malorum quæſiturus; Secum deducit Anguianum alumnum jam oſtenſum fatis, populis etiam monſtraturus. Non alienum fuerit

obſervare Lotharingos & Guiſianos, per Miniſtros, cultum Principi exhibuiſſe, ne ſecundi & lævi in eius ædibus incederent; Vſurpatum hoc ab eo querebantur, patri neglectum, aut remiſſum.

Aurelianenſium Dux Henrico quarto & Maria Medicea genitus Ludovici decimi tertii vnicus frater; Civilibus armis depoſitis oborta animo tædia, ob improſpera rerum Bleſenci ſeceſſu diluere. Nulli ſervientium ſe amplius addicere. Vxorem ſolam Margaretam Lotharingam in partem curarum aſciſcere, Illi ſoli arcana credere, & naſcentes cogitationes. Antiquariæ & Herbariæ rei ſtudium, acrius quam Principi tanto conceſſum, arripere. Gaudere canibus & venatu ac ſecreto ſylvarum, non capiendis ſed ſervandis feris. Totam vrbem Bleſenſem religionibus imbuere; Miſſarum nullus finis. Palàm ſe profiteri devotum, (vt in renovâ novo vocabulo vtar) Cum deus mente ſolâ ſit adorandus, non oſtentu illo perſequendus. Qui tales evadunt, intemperie pietatis, quem colunt violant, amandum timent. Re-

ligio cum modo habenda, vt omnia bona, quæ talia eſſe deſinunt, ſi ille abſit. Inter hæc & ſimilia morbo correptus, miniſtrato imperitè antimonio, intra ſeptem dies, vrgente lethargo, vita conceſſit, Præclara pueritiâ, lætam voluptatibus iuventutem egit, ſervientium imperio ſemper obnoxius, nunquam ſuæ ſpontis.

Margarita Lotharinga paucos dies componendo animo inſumit, violenta luctu & neſcia tolerandi, tribus cum natis ſequioris ſexus, ferali vrna præcedente, Lutetiam advehitur. Exuviæ Gaſtonis apud Sanctum Dionyſium tumulis avorum inferuntur, vulgari pompa, modicis ſumptibus; Vix Libitinæ ſatisfactum.

Reges ex pacto conveniunt, Gallus apud fanum Divi Ioannis Lucii, Hiſpanus cum Natâ Fontarabiæ ſe ſiſtit. Eò ad nuptias perfunctorias celebrandas delegatur Epiſcopus Forojulienſis Ondedeus, qui inſitâ gravitate peregit impoſitum munus. Illuxit tandem dies, quo bello, quo connubio impoſitus finis; Inſula tantarum rerum conſcia, nunc

ſpectatrix, admittit Maieſtates, ac vtriuſque Regni nomina illuſtria, Gallus annis florentibus, Hiſpanus declivioribus; Hic trunco, Ille frondibus vmbram efficiens. Maria Terezia individua patri, optat & timet impendentium exitum.

Duobus Regibus ſalutatione mutuâ perfunctis; Quid dicerent, vacavit cogitare, tam alto ſilentio, aliquamdiù omnia repleta; Miratur Rex ſenex, in Genero cum tantâ ſpecie fortitudinem convenire. Ludovicus & Maria, hæſere, mutuâ contemplatione perculſi, tum, id quiſque miratus, quod viciſſim mirantem rapiebat; Pares anni, & in diverſis frontibus eâdem majeſtas; Abaculis, vtrimque impoſita Evangelia, cum imagine Chriſti in cruce pendentis, In ea, genibus flexis, iuravere Reges, ſe ſanctè obſervaturos pacta ſancitæ Pacis, quæ Magiſtri Epiſtolarum; Illinc Fonſeca Contrera Hiſpanicâ linguâ; Hinc Gallicâ Ludovicus H. Lomenius Briennæ Comes, eodem momento recitarunt; Vltimus huius fuit publicus actus, qui abdicato munere, à Patre, ab Avo, tam

inculpatè, tam decorè ſuſtentato, Deo, ſe addixit, claro exemplo, flore juventæ, & per maternam ſtirpem ab Imperatoria domo.

Rex Gallus Hiſpanorum, Hiſpanus Gallorum obſequia admiſerunt, neuter affatus eſt ſalutantes, Mazzarinus Gallos, Philippo; Haroïus Hiſpanos, Ludovico admovebat, ad ſolius Turenii nomen rupit Hiſpanus ſilentium; *Illius*, inquit, *memini & debeo meminiſſe*; Hora appetebat ſolvendi Cœtus, cum Philippus moras nectens, tandem breve oſculum natæ libavit, Et vltimum vale dixit, Reginam matrem, vt nos vocamus, in fratris amplexus penè ruentem, pro gravitate Hiſpanicâ, non admiſit. Sic formula Pacis inita eſt.

Relictâ Inſulâ, cujus nullam poſteritatem pigebit, ſic abſtracti, nunquam redituri ad conſpectum. Apud fanum Divi Ioannis Lucij, poſterâ die, ſplendore inſolito, juſtæ nuptiæ celebratæ ſunt. Nullâ morâ, littus ſterile, & in hoſpita loca deſeruntur: Avidè Lutetiam omnes anhelant.

Fontibellaquei viſum aliquamdiù quieſcere: Sic Pariſienſibus adornandæ pompæ conceſſo intervallo. Toto itinere Mazzarinus, ſolito moroſior, nullo ludicro, ne aleâ quidem ſecundâ recreatus, Regi non ſemel aperuit ſupremam neceſſitatem ſibi imminere: Non temperavit Rex à lacrymis. Interim protrahebat ingreſſum invaletudo Cardinalis; quo tandem minùs ægro, omnibus præparatis, Rex cum Reginâ conjuge, Vrbem intrare maturabat.

Proximus Triumpho introitus fuit. Effićto arte Tabulato in ſuburbio Divi Antonii, vtramque Majeſtatem gratulatione morati ſunt diſtincti. Ordines qui obviam proceſſère, Primi locum occupavère Miniſtri Numinis, (vltimi in honorem debuerant eſſe,) Signa ſecum, & inculti operis veteres Divos præferentes. Succedebat Artificum collegia, Magiſtratus; Hinc Senatus ſequebatur, cum infulis dignitatis. Pòſt Cancellarius, aureo cultu rigidus, ſupplicum Libellorum Magiſtris ſtipantibus ſigillum Regium, phalerato equo impoſitum. Milites, & qui pompam pro-

curabant, veſtibus ſplendidi; verſicoloribus pennis capita omnes incinxerant. Antecedebant cum ſignis Duces. Omne genus divitiarum oſtentatur, & Civitatis ornamenta citantur ad publicum gaudium. Currus omnibus Majeſtatis inſignibus ſpectabilis Reginæ admotus eſt; Sola in eum collocatur. Rex vehi non voluit: in equo ſublimi provectus præcedebat; Conſpicui Principes proximè ſequebantur. Vrbs alacris circumfuſa, Reginam oculis figebat; gnara, ejus currui ineſſe ſummam victoriarum, Vario cantu ad ſpectaculum invocabatur lætitia, Paſſim chori eorum qui Muſicam excolebant, voce, plectro, fidibus, lætum Pæana canentes. Conjuges inter hanc pompam ad portam vrbis pervenêre. In limine, ſublimis ſtatutâ Pacis imago, cujus dextræ inſerti varij verſus. A Portâ proceſſerunt per primarias regiones, Luparam vſque, ipsâ lætitiâ feſſi.

Tam celebri pompâ perfuncto Mazzarino, propoſitum, levare populos tributis, ſocios tueri, Mari & Mercaturæ gloriam addere; moribus Gallicam gentem ornare, legibus

gibus emendare; Vrbem ædificiorum ſplendore extollere, Luparæo Palatio, clariſſimo hujus ævi monumento, coronidem imponere; cui ignis forte admotus nomen & initium impendentium fuit Non duravit in beatiſſimâ ſeculi luce, hæc conſilia atrociori fortunâ prævertente: Vix à Regis ingreſſu ſex menſes effluxerant, cùm omnibus ſummi doloris indicijs funeſtus, vltimi fati præſagia dedit. Nuſquam ſegnis, niſi in mali curatione. Iecur & pulmones affecti intemperie, imbecillis membris, neſcio quid, doctæ arti impervium refundebant; etſi, mirabile dictu, vix in febrim corruptus eſt. Poſtquàm liquidiùs reſcitum, nullam ſpem in Medicis reſtare, quorum peritiores periculosè decernebant; Vincennas conceſſit moriturus; Quaſi minore invidiâ extra, quam intra vrbem Fortuna peccaret. Vetuit Rex quieti relictum, vllo negotio ſollicitari. Semper inviolata, nec vnquam icta Virtus ſtetit. Alienato à ſenſu malorum animo, oſtendit clarè, quàm vile corpus ſit iis, qui magnam gloriam vident.

De nullâ re magis ſollicitus, quàm de glo-riâ Regni, cui naſcenti & ſurgenti adfuiſſe dicas. Multa Regi de multiplici arte regnandi ingeſſiſſe fertur, qui ad ſpondam ægri, vt plurimùm aſſidebat. Silverunt diù triſti aſpectu, repreſſis lacrymis, neutro acerbum ſermonem incipiente. Rex humaniſſimè merita commendans; imputavit illi armorum momenta; *Victoriæ noſtræ*, inquit, *operis tui ſunt. Tu aleam belli, tu caſus, tu labores leniviſti: tu ſceptrum aſſeruiſti. Tandem Victima cadis, poſt propitiatos mihi tot ſucceſſus. Ego cùm vtar reſtitutis à te rebus, ſæpiùs meminero, hac à te accepta, quàm cogitaſti vnquam te dediſſe. Fruar bonis conſilio tuo partis, & ex vſu intelligam, quantum mihi præſtiteris.* Hærebant circumfuſi Optimates, & diverſiſſimas mentes ſub vno ſilentio componebant; paratos affectus, quàcunque Regis & Mazzarini colloquia juſſiſſent, impenſuri. Mazzarinus, quanquam ratus verè hæc dici; quæ ſuam modeſtiam decebant; Reſpondit; *Cauſæ ac felicitati Regis omnia deberi: Se quoque grande nimis beneficium accepiſſe, cui ſanctiſſimis armis &*

conſilijs miſceri licuerit. Pòſt ſapienter Regem admonuit; *Vt ipſe publicæ rei curas ſuſciperet, nec inconſultis amicitijs publicam invidiam concitaret: Eumdem Genium, Divoſque eoſdem in Conſilio habiturum ad regendas victorias, quas ad comparandas habuiſſet.* Multa inſuper arcana Regi injecit, oculos illi reſtituens Sic inter ſe colloquentibus exitialia momenta, non ſemel ſupervenêre. Omni ſpe damnatâ, Rex diſceſſit, ne vox ſuſpirijs enervis abiret à Majeſtate: ad cogitationes quid deinde futurum eſſet, dolore converſo. Inter omnes ægritudinis ſummæ notas, gemitum tamen quæſtumve nulli dolores expreſſerunt: Eadem oris conſtántia quæ valenti adfuerat, abeuntem comitabatur. Non aliter, quam ſi ad iter ſe accingeret, cartas in ſtatione recomponens, capſulas ſuis clavibus muniens, etiam facetijs condire ſermones. Interim Teſtamenti tabulas ſignavit. De ſummâ mens immota: circa varia varius. Hæredem ex aſſe Regem ſcribens, multos in imâ cerâ; Hinc Portanum Meillieriaci filium vnicum, in ſanguinis jura adoptione promovit, revocato

obſoleto more, deſponſatâ illi nepte, imponens nomen & ſua inſignia viro, non infrà juſtorum liberorum caritatem, ob merita accepto. Nepotem Mancinum præfecturis, dominijs, & opibus auxit; cohæredes exæquo & bono. Ex familiaribus & domeſticis nullus ferè indonatus. Largitus etiam quædam in eruditorum familiam. Collegium inſtituit erudiendæ Iuventuti, ex partis Provincijs, & ditione auctâ, hoc titulo decorandum; *Promoti Imperij monumentum.* Enixè Regem rogavit; *firma rataque faceret, quæcunque ſtatuiſſet, cùm ſupremis conſuleret, ab æquitate ſperare ſe præſidium, & ipſi æquitati, à Rege.* Fidem illi Rex obligavit: *Exige*, inquit, *à nobis quidquid voles; meritis tuis minus erit*; Opes reliquit ſpecioſas, potuit immenſas, patente Ærario: quod non malis artibus, ſedaccurato Regimini tribuendum. Hîc in primis Ioannem Baptiſtam Colbertum deſtinatâ mentione commendavit, in quo, Cum plurima, ſe amaſſe profeſſus eſt, præcipuè fidem & curas, ac, cum limatiſſimo judicio, pleriſque mortalium ignotam ſinceritatem. Quem nemo,

& qui neminem vnquam falleret. Vt illi copia ingens gemmarum, diſtribuit in varios. Condeum in primis, per præteritorum oblivionem, lapide adamante donavit non vulgaris pretij: Regi octodecim extra omne pretium, legavit; Mazzarinos denominatos, propagando nomini, & famæ ad poſteros. conſpicuæ opes nullâ rerum mutatione in deſignatos hæredes tranſierunt. Conſuetudine dolendi ita aſſueverat malis, vt jamjam morituri cerneretur læta ſpecies. Omnis ſanguis in venis extra temperiem, cum ipsâ fæce occupatis pulmonibus, ſpirandi libertatem eripiebat. Oſſium compagem, & ventrem ab hydrope tumentem oſtentans, docebat, quàm fragilè eſſet, quod in rebus humanis maximum habetur; Vbi debile corpus vi morbi cedere cogeretur; Adversùs fatalem neceſſitatem nullâ valente Medicinâ, cùm mors certa ſui ſigna dediſſet, ſubduxit ſe ſtatio medicorum: Negant enim fas eſſe, vt qui vitæ debent opitulari, mortis ſint ſpectatores. Inter illos nihil convenerat de morbi genere, de quo, toto tem-

pore, quo ægrotum tractarunt, acerrimè diſceptatum: Quibuſdam eorum, vitæ deſperationem nequitiâ diſſimulantibus, aliis ignorantiâ. Aliquando decem, aliquando duodecim; Cùm pauciſſimi, ſex, ſatis ad occidendum vel valentem, adfuerunt. Firmo atque invicto animo, quod vitæ ſibi reſtare intelligebat, ad mortis meditamenta retulit: & tandem idibus Martiis, quem menſem fatalem Vates prædixerant; Vincennis mortalitatem explevit. Eodem die Iulius ille alter Romæ exſpiravit. Doluerunt non pauci, vt Regi placerent; cæteri effuſi, mœrendi licentiam amavêre; Animi dolorem non fraudavit Rex. Atrata Aula, & quantum venuſtiorum hominum, pullatum viſum eſt.

Is finis fuit potentiſſimi, quotquot fuerunt gratioſorum, annum agentis ætatis quinquageſimum nonum, potentiæ duodevigeſimum. In Galliâ toto illo tempore, ſalvâ Maieſtate, regnavit, omnia nutu verſans, cæterâ ſervientium turbâ. Religionis, quæ quidem in externis actibus verſatur, ſervans fuit: Supremis quippe appropin-

quans, ex more Chriſtianorum, ritè viaticatus eſt, interque ſolennes Divorum laudes oleo perunctus; Etiam monuit, vt Sacerdotes geminarent preces: ſedulitate eximiâ in Templis omnia peracta, Deo ſuper altaria conſpicuo; ſupplicationes ad omnia pulvinaria admotæ ſunt. Sedis Romanæ venerabundus, immanè quantum; Sive ſpe Tiaræ, in quam improbus à Pace perpetratâ; Sive inſito cultu à naturâ, aut arte: Vt vt ſit, in extremis anxiè id depoſcentem, Nuncius Pontificius, benedictione luſtravit, & numen placavit.

Vir non vulgari fuit ſpecie: decentior quâm ſublimior corporis habitus; frons celſior: mitem libenter putares, Acceſſu ad primas januas tetrico, per moroſas anguſtias ambitioſi liminis feliciter evadentibus, comis. Vultûs, ſermoniſque adeò potens, vt cùm maximè abderet ſenſus, apertiſſimus videretur: tam callidè verba temperans, vt facilè crederes, eum factis plura reſervare. Fidus veniæ, mirantibus cunctis, hoſtes modò, rursùs lateri proximos, curiſque & remiſſio-

nibus individuos : parata dedentibus ſe clementia , nulla pœna contumacibus. Solertiam innatam perfecit diligentia, cùm parcus otij ſomnique majora ipſe , non per adminiſtros, tractaret. Pecuniæ vſuum gnarus, publicæ parcus, ſuæ avarus creditus eſt. Cæterùm rei domeſticæ ac ſupellectilis ſplendore, famulorum & aſſeclarum multitudine ſupra magnos Principes: Nulla ſedes eorum magnificentior Mazzarini domo; quaſi Galliæ opes & Potentiam advenis ſolus oſtentaret. Nec hoc apud Regem invidioſum, à quo omnem ſuperbiæ ſuſpicionem arte & obſequio redimebat. Arcana Regnorum & privatorum ſcrutabatur. Ad Gallicos animos ludificandos, haud ſcio an vllus mortalium fuerit inſtructior. Officiorum artibus ſpes ſuſtentabat, nobilitatem oblatis titulis amplificabat: Sic in ſpeciem ſe componens, vt vbique extra ſenſum injuriæ videretur; Sui autem ita obtegens, etiam iis qui conſcii eius mentis credebantur, vt inacceſſus prorſùs eſſet. Nihil iactare vnquam per vaniloquium. Adversùs proſpera & adverſa vultu,

non

non animo, æquabili: Ac magnus licèt is habitus fuerit, dum ſtaret; in caſu, dejectuſque major apparuit. Certè virtute promeruit, vt ei calamitas in gloriam poſtremò verteret. Conditus in diſſimulationem, ſuſpicionibus & obtrectatoribus credulitatem indulgebat. Promiſſis largus, quibus multoties non ſtetit; aut ſi implevit, faſtidio & morâ diù libratum beneficium, improbè extortum elumbavit, longo voto conſumens gaudia. Virtutem interdum remuneravit, illi nunquam ivit obviam. Et hoc per notitiam Gallicæ indolis, quæ ſtatim beneficio percepto, de novo cogitat. Suorum facinorum rarò, crebrò alienorum infamiâ laboravit. Sæpè eius Artes vicit Fortunæ malignitas, & in eo Fatum Virtutem vltum eſt. In tantâ felicitate naturæ, eminebat omnium exquiſitarum rerum conſortium, quarum nullam factæ ad magna virtutes excludebant. Famam clementiæ moratus eſt, etiam cùm ſeveritas dominationi expediret. Lenitate eò laudis exceſſit, quò plerique per violenta & abrupta inclaruerunt. Certè nullæ innoxiæ Vmbræ

illi pœnas irrogabunt : nulla mala publica nec domeſtica exprobrari iure poterunt. De Maioribus & Poſteris noſtris bene meritus, acceſſione ditionum auxit Imperium, nullâ inſigni amiſſione dehoneſtavit. In tempora Richelianis diverſa incidiſſe notandum eſt : Cum Fœminâ & Puerò fortes æmulos, acerrimos hoſtes habuit. Conſcientiâ ſuâ, & Regis amore ſuperbè ſecurus, ſuſceptum temerè bellum fortiter geſſit, gloriosè finivit. Cuivis Veterum, altitudine mentis conferendus, inter Victoriæ plauſus ſuo in Triumpho conditus eſt.

LIBRI VNDECIMI

FINIS.

BENIAMINI PRIOLI DE REBVS GALLICIS, HISTORIARVM LIBER DVODECIMVS.

Proſpicitur ærario laboranti. Hiſpanus ſuos coercet Legatos, ne cum Gallis vlterius de primatu contendant. Lotharingus de ditione ſua cum Rege paciſcitur. Redimitur Dunkerqua ab Anglis. Pontifex reparat damna violati Romæ Gallici Legati. Imperator ſuppetias petit; & habet adverſus Thracas invadentes Pannoniam. Per novum Orbem Gallicum commercium diffunditur.

POST obitum Cardinalis Mazzarini, intimioris admiſſionis in Conſilio Regi adfuere. Michaël Tellerius, Hugo Lioneus, vterque à publicis mandatis & Epiſtolis, ac Ioannes Baptiſta Colbertus

ærarij curæ præpoſitus, virtute & famâ celebres. Nullum certius indicium magni Principis, quam ſi adjungat ſibi, & vtatur viros conſpicuos & decoros. Nam omnes ſtatim judicabunt, eum talem eſſe, quales ij qui apud illum.

Diù jactatum per Aulæ rumores Britannicum Iter, tandem ſub finem menſis ſextilis Ann. 1661. in caput Nicolai Fouqueti ærario præfecti erupit, cui à Regio Concilio revertenti carceris neceſſitas denuntiata eſt. Deductus fuit in Andegavenſe Caſtellum; Illinc Vincennas; & vltimò in Baſtiliam arcem. Magnitudo Cladis vota amicorum damnavit, nemine ruinam ſuſtinente, ad quam tanta vis impellebat. Virum ingentis ſpiritus, facilitas peſſum dedit, felicitas occæcavit, (ſi felicitas dicenda ſuperbæ pecuniæ moderari) nec ſuam ſortem nec blandientium fallaciam ſatis agnovit, non aviditate æris retinendi, ſed donandi; Nullus tamen titubanti fortunæ patrocinatus eſt. Tam laxè, tantoque circuitu peccavit, vt videretur hoc vnum curaſſe. Non ſolum illi hæc

larva illuſit, ſed eadem imago pluribus impoſuit. Quotuſquiſque ex his plagis evaſit, aut non aliquid pennarum, ad hunc viſcum reliquit, feminea etiam libidine ad aurum tam effuſum exerrante. Rex nihil ſævè nihil immaturè decernens, captivo tempus elargitus eſt, quo errores ſuos & alienos in compendium mitteret. Tribunal erexit, ex ſelectis ab omni Galliæ Senatu viris probis, ne paucitate poteſtas corrumperetur. Quæſitores illi fuere pecuniæ publicæ expilatæ, quæ vorago, quis gurges detectus. Voluit Rex Iuvenis ſuo fiſco inclinare culmen. Coercitione opus erat, etſi ſera; Nulla tamen fuit pœna præter exilij, quo Fouquetus mulctatus eſt. En ludibria vitæ, & jactationes, quibus nihil vſquam per vllam ſapientiam certi, in ludibrico culmine & faſtigio aulæ. Difficile in omni genere vitæ, ita ſe gerere; ne impingas, & magnum naturæ donum eſt valere ſenſu communi ac fortunam reverenter habere.

Cadente Februario, Rex Senatui interfuit, vt ejus decreto conditiones pactionis *Anni 1662.*

cum Carolo Lotharingo initæ, firmarentur. Earum Sententia talis erat. *Carolum Lotharingiæ Ducem Prole orbum, ſponte, nulla vi adactum, Ludovico Regi Galliarum conferre omne jus ſuum in Lotharingicum & Barrenſem Ducatum. Eundem Carolum ſuperſtitem, vtrique ditioni per ſupremam poteſtatem imperaturum; Liberis ſubditis ab omni novo vectigali & tributo. Integrum Regi, quam primum Marſalium pro libitu munire. In Germania, in Belgio, in Comitatu Burgundico, non poſſe laceſſi impunè Ducem, Rege defenſuro. Acceſſionem tantæ ditionis adoptione in Regiam ſobolem, penſari, Poſt Auguſtam Borboniorum ſtirpem; Lotharingiæ Principes in ſanguinis Regij jura promoveri; Non poſſe tamen quaternarium numerum excedere, qui ex ea Gente publicis actibus intereſſent. Hæc omnia tantaque, ea lege, vt qui ſe editos tali proſapiâ jactant, ſubſcribant omnes, irritis alioquin Pactis.* Tali freno coercita nimium nota, audacis domus ſuperbia; Sermo non fuit vnus, ſuper re tanti momenti. Publica vox improbavit. Non aſſenſere cordatiores, Aula bipertita; Effuſi in

obſequium, vt mos eſt, Regis prudentiam, laudibus efferre. Auſteriores ſuſpenſis verbis damnare. Seguierius ſuas Cancellarij partes agens in Senatu, Regis acta accommodatâ oratione proſequutus eſt; In ſecretiori Conſilio, non fraudavit fidem debitam; *Sanguinem Regium non transfundi in alienigenas venas; Periculoſum adoptari, de Regno auſos contendere; præſentem Regis fortunam extra omnem aleam imminentia & futuros caſus ſupra Regiam omnem poteſtatem, inſidioſa pacta ordines Regni æternum damnaturos, Cum de ſucceſſione Regni agatur, non niſi eorum conſenſu valeſcere. Nec Reginæ fœcunditate, nec Regis ætate florente, Talia inniti; Numeroſam ſtirpem Regiam non ſemel viſam derepente ſterileſcentem. Modum non poſſe imponi Vindocinenſibus & Longavillanis querelis quibus faveret omnis Nobilitas, indocilis ferre juga peregrina. Hæc niſi facta non probari, non potuiſſe tament ſibi temperare, quin pro ratione, Muneris audacter quidem; Sed modeſte, judicio Regis omnia ſubmitteret.* Lioneus pauca ex tempore regeſſit. *Parum Regis intereſſe, quid poſteri decertarent, ingentem acceſſionem chimerâ emi. Ne-*

fas eſſe de Borbonidum æternitate dubitare. Res igitur peracta, autoritate Regis præponderante, fruſtrà Vindocinenſibus, Longavillanis, & Courteniacis reluctantibus. Hi tamen primis motibus temperavere, de Caroli penitentia, & ejus nepotis cognominis in Germaniam ſeceſſione certiores facti. Quis futurus ſit exitus, à tempore expectandum.

Europæ primarij Principes ad Carolum Britanniæ Regem, ſtabiliendæ auctoritati nondum adultæ, Miniſtros ſuos delegaverant. A Sueco miſſus Comes Brahus dum ingreſſum parat Londinum VI. id: oct: Anni proximè elapſi, inter Eſtradam Galliæ, & Batavilleum Hiſpaniæ Legatum; oborta eſt contentio, de ordine ſervando in rhedarum proceſſu: Batavilleus Fœcem Londinenſis plebis, quâ ad ſeditionem nulla paratior, pretio ſibi redemit, ut ſuo regi aliquam, vel ſemel, in Gallos laureolam pararet. Ergo die dicto ignobile vulgus in ſatellitium Eſtradæ deſævijt; trucidatis cum aurigâ equis, ac nonnullis & famulitio. Liber campus Hiſpanis remanſit. Angliæ

Rex

Angliæ Rex, invidiam reiecit in plebem, quam coercere non ſibi integrum per regni novitatem. Incubuit Batavilleo ſoli, Regis Galli indignatio. Plus nobilis iræ non aliàs apparuit; Tali cardine quidquid prudentia ſuggerit, accenſus Princeps ſpernit, in ſolam vindictam præceps. Comitem Fuenſaldagnium aulâ extrudit, nihil iuvante viri integritate, ductoris Regiæ Coniugis, quæ Pacis pignus. Caraceno etiam præfecturâ Belgii defuncto, in Hiſpaniam reditum paranti, Galliæ aditum negavit: Et quaſi his, irato Regi, non fieret ſatis, Iubetur Ebrodunenſis Archiepiſcopus, qui Madriti tunc nomine Regio degebat, non ſolum ab ipſo Philippo exigere, vt reus Batavilleus, ex facti atrocitate plecteretur, ſed vt in poſterum omnis de primatu contentio amputaretur, Actu publico ſanciendam abdicationem Hiſpanicam, ab omni prærogativâ. Vix concoquit ferox Hiſpanus, & dum deliberat, Gallicus Legatus domi ſe continet, publicâ perſonâ depoſitâ, tanquam ſe omni magiſtratu exuiſſet. Præpon-

deravit paternus amor. Philippus Regiæ dignitatis immemor induit genitorem, non inglorium putans illi cedere, cui viſcera ceſſiſſet. Ne autem per inane periret conſenſus Hiſpanicus, celebri legatione firmandus fuit. Marchio Fuentus, ad id delectus, magno comitatu Lutetiam adventat. Rex tanto actui gloriam circumdaturus, Apoſtolicum Nuncium, Venetiarum, Sueciæ, Sabaudiæ, Fœderatarum Provinciarum Legatos, & quidquid Miniſtrorum exteri Principis, intereſſe voluit, admixtis Regni proceribus, Cancellario, & quatuor viris ab Epiſtolis, Vt in actus referrent. Fuentum vſu rerum & varijs Legationibus exercitum, tanti coetus ſplendor non perculit. Illam frequentiam non tanquam teſtem imminuti decoris, In gloriam vertens; Sic Regem alloquutus eſt. *Cum Regi Domino meo, nihil magis inſideat, quam conjuncti ſanguinis jura ſanctè colere; Huc me delegavit ea firmaturum, quæ præſens ore ſancivit. Perſonam ejus hodie ſuſtineo, non repræſenſans Regem cedere neſcium, ſed Patrem, cujus ſenſus, ſola natura inflectit. Æquum illi viſum*

eſt, fugaces honores, & quibus tamdiù aſſuevit, ſponte tibi relinquere, cum mors de illis, brevi factura ſit arbitria: eos appetere ætati tuæ decorum, Iuvenili ambitioni non invidet ſenex; Et ſocer. Altius quam te penetravit Londinenſis atrocitas, Non potuit efficacius elevaſſe, quam animadverſione in auctorem; Revocaſſe Batavilleum, inflictæ pœnæ publicum indicium eſt. Sed quid his, potuit aſtrui majus, quam caviſſe per ſevera mandata, ne Legati ſui impoſterum cum tuis de primatu certent. Hæc eſt ſumma caputque Legationis, quam eo libentius ineo, quod inde ſancita pax corroboratur. Vtinam caneſcat ſeculis innumerabilibus. Rex debito honore lætatus, dictis annuit, totum Hiſpanicum faſtum ſibi, cum eorum obſequio retinens, Legatos monuit, vt facti velint eſſe memores, & principibus ſuis viſa, & audita nuntient. Soluto cœtu Ludovicus major apparuit.

Poteſt & dici ſine ſanguine victoria, cum Rex ab Anglis Dunkercam præſenti & numeratâ pecuniâ ſibi redemit. quid refert auro, an ferro, tam firma tam valida munimenta

accedant, & Gens ſub Neptuni regno, excludatur à Continenti.

Eodem Ann. *1662.* Ianſeniſtarum dogmata ab Innocentio X. & Alexandro VII. damnata, Rex per Decretum abolenda curavit. Nova Secta nomen ſortita eſt, à Cornelio Ianſenio Yperarum Epiſcopo, qui circa annum hujus ſæculi quadrageſimum, de Gratia & Libero Arbitrio Librum edidit, quo affixiſſe creditur, Auguſtino, ſenſum alienum mente Doctoris; Sed contineo me, intra meos fines, nec illa alta ſcando, Ne, vt imperitus tegulandi, è ſublimi cadam ridendus. In meliore mundi parte, quas faces non accendit prurigo de Religione diſſerendi! Cauſam his dat & dedit & dabit, humana levitas, cujus nullum certius argumentum, quam litigare de Rebus ſacris; Animi morbus eſt de deo ſuperfluè quærere: Sed quid agamus; malunt Theologi diſputare, quam vivere. Laudabile, variam & Miſcellam Religionem & Novatores, quia impellere poſſunt ad Mutationem, coercere Rex prudens antiquum cultum debet omni vi tueri, immò potiùs

quam cognoſcere, Iure à Deo proximus cenſetur, per quem ejus Majeſtas vindicatur; Suadenda tamen fides, non imperanda.

Non minus fortiter injuriam Crequio Legato ſuo, Romæ inflictam, Rex vltus eſt, quam Londini Deſtradio illatam. Peſtifera Res contemptus Regnis, quorum anima auctoritas, & eximia opinio de Imperante. Contemptus autem eſt, Impreſſa ſubditis & Exteris, vilis abjectaque opinio, de Principe eiuſque ſtatu, per quem iacet ſolii Maieſtas; Nam ab odio paucæ, à Vilipendio omnes everſiones, pluſquam vllus Regum antiquorum & recentiorum vindicavit ſe, ab illo Ludovicus XIV. qui nec ipſi Papæ pepercit.

Cirneus miles, cuſtodiæ Pontificis appoſitus, obtentu vilis Iurgii cum Crequii Legati Galli aſſeclis, exploſione Sclopetorum, feneſtras ejus infenſare, Rhedam Vxoris domum redeuntis adoriri, & omni proterviæ genere graſſari, proculcatâ Legationis ſanctitate. Crequius inultus Româ diſceſſit. Corſenſes triumphare. Galliæ, Rex Avenione

Vrbe Pontificiâ, ſui iuris factâ, extrema minatus, exercitum in Italiam parat. Poſt varias tractationes, Piſis conventum, *Vt placando Regi; Cirnei æterno ab Vrbe Româ exilio mulctarentur; Pyramis extrueretur geſtæ Rei æternum monumentum; Sed, quod caput eſt, Legatus à latere ad Regem mitteretur, qui Verbis obſequioſis, facti atrocitatem dilueret.* Quod peractum decorè à Nepote Pontificis, Chigio Cardinali.

Tranquillitatis Galliæ Rebus, domi Rex verendus, foris formidandus, intentos habet oculos in omnem Europam, vt parti injuſtè aboranti ſtatim opituletur. Ecce derepente Pannoniam intrat Aſiæ Tyrannus; Imperator Leopoldus implorat Galliæ auxilium. Statim immittitur, Collinio militiæ duce. Iterum Gallica Vexilla miratus eſt binominis Iſter. Pugnatur ſtrenuè adverſus Thracas, & Rege Vires ſuas & ſuos divos præbente, ſancita Pax, aut Paci ſimiles induciæ. Redux victor exercitus nudos acinaces Lutetiæ oſtentavit Muſulmannis detractos.

Mercaturæ gloria addita, pecuniâ providè ad id paratâ. In occidentis orientiſque tractus diffuſa potentia, Mari vndique libero aut commercijs juncto. Vt autem omnis regiminis ratio adjumentum deſiderat, tantæ curæ ſubſidium Regi, Ioannes Baptiſta Colbertus, quicquid publicè ſalutare non eſt, primatim alienum exiſtimans, altâ vir indagine. Catenatam videmus rebellionem, luxum domitum, expilatores publicæ pecuniæ attonitos. Bene agendi omnibus aut incuſſam voluntatem, aut impoſitam neceſſitatem. Nam recta facere ſubditos ſuos, Princeps faciendo docet; cumque ſit Imperio Maximus, exemplo major eſt, ac nemo queritur niſi de ejus magnitudine, qui ſpes metuſque populorum.

Hîc deſinit Ann. 1664. & mea Hiſtoria, cum novo è cœlo oſtento. Cometem vocant, nemo non ſcire cupit, vtrum debeat mirari, an timere. Non deſunt qui ſignificationes ejus graves prædicent. Ita

compoſiti ſumus, vt nos quotidiana, etiam admiratione digna tranſeant, contra minimarum quoque rerum, ſi inſolitæ prodierint, ſpectaculum fiat.

LIBRI DVODECIMI
ET VLTIMI
FINIS.

21